

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Фаринник Василь Іванович

УДК: 343.132

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____

В.І. Фаринник

Науковий консультант:

Погорецький Микола Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Київ–2017

АНОТАЦІЯ

Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України . – Кваліфікаційно-наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно -розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертація є першим в Україні дослідженням, у якому на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики розроблено сучасну концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Запропоновані напрями і шляхи реалізації наукових висновків і пропозицій у законотворчій роботі та практичній діяльності органів кримінальної юстиції стосуються широкого спектру найбільш дискусійних і далеко не однозначних у науковому та правозастосовному вимірах питань, що потребують концептуального осмислення та розв'язання саме відповідно до радикально нового, європейського зразка, кримінального процесуального законодавства.

Встановлено місце і значення заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції, а також їх співвідношення із заходами кримінального процесуального примусу. Звертається увагу, що при характеристиці сучасного кримінального процесу України помилковим є ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження і заходів процесуального примусу, адже правова природа заходів забезпечення кримінального провадження визначається їх метою, що, в свою чергу, обумовлює їх функціональне призначення.

Розкрито іманентні ознаки заходів забезпечення кримінального провадження, за допомогою сукупності яких сформульовано їх наукову дефініцію та критерії

класифікації. Доведено, що специфіка заходів забезпечення кримінального провадження визначається низкою взаємопов'язаних ознак. Їх сукупність дозволяє виділити такі заходи до окремої групи процесуальних дій, а їх основне функціональне призначення (забезпечення вирішення завдань кримінального провадження) термінологічно обумовлює їх назву, яка досить вдало відображає їх правову природу.

Обґрунтовано, що перелік заходів забезпечення кримінального провадження є закритим, оскільки КПК України вичерпно визначає запобіжні заходи – у ч. 1 ст. 176 КПК України міститься їх загальний перелік, що застосовується під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі, а диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів. На основі тлумачення нормативного змісту положень статті 132 КПК України сформульовано загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Акцентовано увагу на розширенні можливостей альтернативного отримання охоронюваної законом таємниці, що не потребує звернення з клопотанням до слідчого судді. На основі аналізу проблем, пов'язаних з необхідністю підвищення оперативності здобуття інформації, запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України стосовно здійснення у виняткових невідкладних випадках тимчасового до ступу до речей і документів на підставі постанови прокурора або слідчого; запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; регламентації повноважень слідчих щодо надання доручень, в тому числі на проведення інших процесуальних дій оперативним та іншим уповноваженим підрозділам.

Встановлено безпосередній діалектичний зв'язок низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового вилучення майна, тимчасового доступу до речей і документів та затримання) і обшуку, який являючись слідчою (розшуковою) дією, є одним із «найефективніших інструментів» реалізації

процесуального примусу. Запропоновано законодавчо закріпити гарантії особи при проведенні обшуку.

Досліджено питання правомірності здійснення затримання особи уповноваженою службовою особою через певний час після вчинення злочину без відповідного судового дозволу, з урахуванням чого обґрунтовано необхідність унормування положень ст. 208 КПК України, з метою уникнення неоднозначного розуміння понять «безпосередності» та «щойності». Критично оцінено законодавчі нововведення щодо затримання осіб, підозрюваних у злочинах віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, незалежно від часу їх вчинення. Висловлено застереження щодо «безальтернативного» застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів.

Запропоновано оптимізувати повноваження керівника органу досудового розслідування щодо: надання вказівок (оформлених у вигляді постанови) про застосування (обрання, зміну, скасування) заходів забезпечення кримінального провадження; витребування з метою перевірки матеріалів кримінальних проваджень (з встановленням чітко визначених підстав для цього); передачі у разі неефективного досудового розслідування кримінальних проваджень до іншого органу досудового розслідування, над яким він здійснює процесуальний контроль (з наступним повідомленням прокурора).

Обґрунтовано необхідність визначення періодичності та строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурором. Для попередження випадків формального відношення чи зловживання повноваженнями прокурора щодо надання вказівок запропоновано дотримуватись встановлених вимог.

Науково доведено доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів зарубіжного досвіду правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем застосування заходів процесуального примусу. Запропоновано й інші положення, що спрямовані на удосконалення законодавства та правозастосовної діяльності.

Ключові слова: досудове розслідування, заходи забезпечення кримінального провадження, процесуальний примус, запобіжні заходи, орган досудового розслідування, прокурорський нагляд, слідчий суддя, забезпечення прав людини.

Farynnik V.I. Theoretical, legal and praxical problems of application of measures for ensuring criminal proceedings in the criminal process of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.09 – criminal Procedure and Criminology; forensic examination; operational search activity. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This dissertation is the first in Ukraine research, in which, on the basis of provisions of the theory of criminal process, the generalization of investigative and judicial practice, is developed a modern concept for the application of criminal proceedings, taking into account the need for harmonization of criminal procedural legislation with European standards in the field of human rights and the administration of justice.

Proposed the directions and ways of realization of scientific conclusions and proposals in legislative work and practice of criminal justice bodies concern a wide range of the most controversial and far from unique in the scientific and law-enforcement dimension of issues that require a conceptual understanding and solution in accordance with a radically new, European model, criminal procedural law.

Is determined the place and the importance of measures to ensure criminal proceedings in the criminal justice system, as well as their correlation with measures of criminal procedural coercion.

Payed attention to the fact that, in describing the current criminal process in Ukraine, it is erroneous, to identify the measures for ensuring criminal proceedings and measures of procedural coercion, since the legal nature of the measures to ensure criminal proceedings is determined by their purpose, which, in it turn, determines their functional purpose.

Discovered immanent features of measures to ensure criminal proceedings, by means of which, is formulated their scientific definition and classification criteria. It is

proved that the specificity of measures for ensuring criminal proceedings is determined by a number of interrelated features. Their totality allows to allocate such measures to a separate group of procedural actions, and their main functional purpose (ensuring the resolution of the tasks of criminal proceedings) terminologically determines their name, which quite successfully reflects their legal nature.

It is substantiated that the list of measures to ensure criminal proceedings is exhaustive, since the CPC of Ukraine exhaustively defines precautionary measures - in part 1 of article 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine contains their general list, applicable in the course of criminal proceedings in its ordinary procedure, and differentiated (special) procedures for criminal proceedings provide for the possibility of applying special precautionary measures.

On the basis of the interpretation of the normative content of the provisions of article 132 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is formulated the general rules (guarantees of legality) of application the measures to ensure criminal proceedings.

Attention is emphasized on expanding the possibilities of alternative secrecy protected secrets, which does not require a petition for an investigating judge. On the basis of the analysis of the problems, connected with the necessity of increasing the efficiency of obtaining information, it is proposed to make the changes and additions to the CPC of Ukraine regarding the implementation in the exceptional urgent cases of temporary access to things and documents on the basis of a decision of the prosecutor or investigator; introduction of mechanisms for automated information reception on the basis of decisions of the investigating judge in real-time mode by means of remote access through automated workplaces using information and telecommunication systems; the regulation of the powers of investigators regarding the assignment of orders, including for conducting other procedural actions by the operational and other authorized subdivisions.

Discovered direct dialectical connection of a number of measures to ensure criminal proceedings (temporary seizure of property, temporary access to things and documents and detention) and search, which is an investigative (search) action, is one of the "most effective tools" for implementing procedural coercion.

Proposed legislative consolidation assurances of the person during the search.

Were examined the issue of the lawfulness of the detention of a person by an authorized official person after a certain time after committing a crime without proper judicial authorization, taking into account the reason for the need to normalize the provisions of article 208 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in order to avoid ambiguous understanding of the concepts of "immediacy" and "spontaneity". Critically analyzed the legislative innovations on the detention of persons suspected of crimes, which are investigated by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, regardless of the time of their commission. Expressed reservation with regard to "non-alternative" precautionary measures (other than detention) for committing certain types of crimes.

Were proposed to optimize the powers of the head of the pre-trial investigation authority regarding: providing instructions (issued in the form of a resolution) on the application (selection, change, cancellation) of measures for ensuring criminal proceedings; demand on inspection materials of criminal proceedings (with the establishment of clearly defined grounds for this); transfer in case of ineffective pre-trial investigation of criminal proceedings to another body of pre-trial investigation, over which he exercises procedural control (with the subsequent notification of the prosecutor).

Substantiated the need to determine the periodicity and terms of familiarization with the materials of criminal proceedings by the prosecutor. To prevent cases of formal attitude or abuse of powers of the prosecutor regarding the provision of instructions were proposed to comply with the established requirements.

Scientifically proven feasibility of implementation in the domestic criminal procedural legislation certain elements of foreign experience of legal regulation and practice of solving individual problems of application of measures of procedural coercion. Proposed other provisions aimed at improving legislation and enforcement activities.

Key words: pre-trial investigation, measures to ensure criminal proceedings, procedural coercion, precautionary measures, pre-trial investigation body, prosecutor's supervision, the investigating judge, ensuring of human rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Монографія

Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. К. : «Алерта», 2017. 548 с.

Рецензії: Чернявський С.С., Таран О.В. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення кримінального провадження. Рец. на кн.: Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 3 (104). С. 386 -388; Гринюк В.О., Попелюшко В.О. Теоретико - праксеологічне дослідження проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства* . 2017. № 3. С. 180 - 181.

Статті у наукових фахових виданнях України

Фаринник В. І. Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету* . Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 2. Т. 3. С. 112-117.

Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 341-351.

Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С.77-85.

5. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162-171.

Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. *Митна справа*. 2014. Спец. вип. С. 8-18.

Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна*. 2014. № 4 (26). С. 234-240.

Фаринник В.І. Засади здійснення відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). Том 3. С. 222-226.

Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126-138.

Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3 -2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.

Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 146-156.

Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329–336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.

Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.

Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів під час досудового розслідування: проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 5. С. 61-68.

Фаринник В.І. Відомчий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 5. С. 69 - 76.

Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 221-226.

Фаринник В.І. Методи відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2016. Випуск 41. Том 3. С. 180-184.

Фаринник В.І. Реалізація прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6. Том. 1. С. 134-138.

Фаринник В.І. Обов'язки суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. № 21. С. 138-141.

Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 264-269.

Фаринник В.І., Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192-197.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку

Фаринник В.І. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская Республика). 2014. № 1/3. С. 107-115.

Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic). 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.

Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская Республика). 2014. №2/1. С. 43-47.

Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.

Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека. *Научно-*

методический журнал «Право и Политика» (Киргизская Республика). 2016. № 3. С. 63-69.

Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно - практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская Республика). 2016. № 4 (6). С. 61-65.

Фаринник В.І. Шляхи удосконалення інституту заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням досвіду європейських країн. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 6. С. 156-162.

Тези доповідей та інші публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.

Фаринник В.І. Деякі теоретичні та практичні проблеми кримінального процесуального затримання особи. *Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доп. III Всеукр. наук. -практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2014 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 112-114.

Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125-135.

32. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.

Фаринник В.І. Деякі праксеологічні проблеми визначення суду, уповноваженого на розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково -практичної конференції (м. Запоріжжя, 27 -*

листоп. 2015 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 129-131.

34. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження як інститут кримінального процесуального права України. *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 –12 груд. 2015 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 151-152.

Фаринник В.І. Звернення з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: окремі аспекти визначення компетенції. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Одеса, Україна, 12 –13 лют. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 94-96.

Фаринник В.І. Прокурорський нагляд при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження . *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2016. С. 98-101.

Фаринник В.І. Здійснення відомчого контролю осіб, відповідальних за перебування затриманих. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Харків, 15 –16 квіт. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 150-152.

Фаринник В.І. Реалізація функції захисту прав людини слідчим суддею у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Одеса, 10 –11 черв. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 115-118.

Фаринник В.І. Ревізії і перевірки в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні*: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Львів, 19 –20 серп. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 39-41.

40. Фаринник В.І. Алгоритм прокурорського нагляду за додержанням законності при обранні, продовженні та зміні порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Державне регулювання суспільних*

відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Київ, 9 –10 верес. 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 94-96.

Фаринник В.І. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: проблеми правозастосування. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : 1-й Харк. кримінал. процесуал. полілог: присвяч. 50 - річчю каф. кримінал. процесу Нац. юрид. ун -ту ім. Ярослава Мудрого та 85 -річчю від дня народж. д -ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М. Грошевого (м. Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків: Право, 2017. С. 222-231.

Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження: окремі проблеми юридичної термінології. *Громадянське суспільство в Україні*: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. – 1 квіт. 2017 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 150-153.

Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України: метод. рек. В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 184 с.

Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод рек. С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

Фаринник В.І. Затримання особи на досудовому розслідуванні: обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний вісник України*: загальнонац. прав. газ. 2012. № 40. С. 4.

Фаринник В.І. Домашній арешт– альтернатива триманню під вартою *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 25. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 35. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 38. С. 4.

Фаринник В.І. Затримання особи на етапі досудового розслідування. *Іменем закону: громад.-прав. тижневик МВС України*. 2012. № 45. С.15-18.

Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування у кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. Кн. 2. С. 3-12.

Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

Фаринник В.І., Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. За заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с. (глава 19, С. 214-222).

55. Фаринник В.І., Удалова Л.Д., Савицький Д.О., Омельченко О.Є. та ін. Кримінальний процес: Особлива частина: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 224 с.

Фаринник В.І., Алфьоров С. М., Міщенко С. М., Татаров О. Ю. та ін. Збірка взірців процесуальних документів та коментарів до них. Київ, 2012. 198 с.

Фаринник В.І., Андреев Р.Г., Блажівський Є.М., Гошовський М.І. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно -логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук. -практ. посіб. Київ: Алерта, 2012. 736 с.

Фаринник В.І., Татаров О.Ю., Савченко А.В., Чернявський С.С. та ін. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: метод. рек. Київ, 2012. 184 с.

Фаринник В.І., Чернявський С.С., Брисковська О.М. та ін. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом: метод. рек. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

Фаринник В.І., Чернявський С.С., Удалова Л.Д., Алексєєва-Процюк Д.О. та ін. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 91 с.

Фаринник В.І. Подозреваемый? Ошибаетесь... Свидетель! Статус имеет значение. Настільна книга бізнесмена. Київ, 2016. 35 с. URL: <http://tfgpartners.com.ua/files/site/press/kniga.pdf>.

Фаринник В.І. Загадка синьої папки: які хитрощі можуть застосовуватися стороною обвинувачення для обмеження прав громадян, у котрих проводиться обшук? *Закон і Бізнес*. 2015. № 3 (1197). С. 12.

Фаринник В.І. Слідчі (розшукові) дії за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 28. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 29. С. 4.

Фаринник В.І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Юридичний вісник України* : загальнонац. правова газета. 2012. № 37. С. 15-18.

Фаринник В.І. Особливості додержання гарантії недоторканності у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб. *Юридичний вісник України*: загальнонац. правова газета. 2012. № 43. С. 4.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
1.1 Сутність і місце заходів забезпечення у вирішенні завдань кримінального провадження	32
1.2 Загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження	75
1.3 Зарубіжний досвід та міжнародні стандарти застосування заходів процесуального примусу	112
Висновки до розділу 1	135
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
2.1 Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід як заходи забезпечення кримінального провадження	140
2.2 Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження	155
2.3 Відсторонення від посади як захід забезпе чення кримінального провадження.....	169
2.4 Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження	184
2.5 Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження	197
2.6 Тимчасове вилучення майна і накладення арешту на майно як заходи забезпечення кримінального провадження	219
Висновки до розділу 2	247

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1 Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів.....	252
3.2 Затримання особи як запобіжний захід	272
3.3 Тримання під вартою як запобіжний захід	296
3.4 Домашній арешт як запобіжний захід	313
3.5 Запобіжні заходи, не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи	327
Висновки до розділу 3	339

РОЗДІЛ 4. КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

4.1 Форми і метод і відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження	345
4.2 Реалізація прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження	367
4.3 Повноваження суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження	381
Висновки до розділу 4	403

ВИСНОВКИ	407
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	417
ДОДАТКИ	472

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АСДС	автоматизована система документообігу суду
АТО	антитерористична операція
ВРУ	Верховна Рада України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВНЗ	вищий навчальний заклад
ГСУ	Головне слідче управління
ГПУ	Генеральна прокуратура України
ГУНП	Головне управління Національної поліції
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДПтСУ	Державна пенітенціарна служба України
ДІПКП «102»	Департамент інформаційної підтримки та координації поліції «102»
ЄО	єдиний облік заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ІТТ	ізолятор тимчасового тримання
КК	Кримінальний кодекс
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСУ	Конституційний Суд України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НПУ	Національна поліція України
МВС	Міністерство внутрішніх справ

МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
ОВС	органи внутрішніх справ
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СБУ	Служба безпеки України
СОГ	слідчо-оперативна група
СІЗО	слідчий ізолятор
СКС	Статут кримінального судочинства
США	Сполучені Штати Америки
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ЦК	Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах розбудови правової держави в Україні проблема охорони прав, свобод та законних інтересів людини визначає вектор розвитку глобалізаційних процесів, спрямованих на гуманізацію і демократизацію життєдіяльності українського суспільства, що викликає необхідність концептуальної зміни законодавства, його гармонізацію з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя, створення належного правового забезпечення процесу інтеграції нашої держави до європейського простору.

Однією із умов євроінтеграції України є адаптація вітчизняного кримінального процесуального законодавства до вимог Європейського Союзу, відповідно до яких застосування будь-якого державного примусу і, особливо кримінального процесуального, має відповідати вимозі пропорційності, обґрунтованості втручання до сфери прав людини та необхідності в демократичному суспільстві.

Європейським судом з прав людини неодноразово зверталася увага на недотримання Україною відповідних вимог під час застосування заходів кримінального процесуального примусу через недосконалість і архаїчність положень КПК України 1960 р., більшість з яких ґрунтувалися на радянській ідеології та інквізиційній доктрині кримінального процесу. Це зумовило прийняття нового КПК України, який концептуально змінив правозастосовну практику в аспекті забезпечення прав, свобод та інтересів людини, насамперед, через запровадження інституту заходів забезпечення кримінального провадження.

Водночас п'ятирічний досвід застосування заходів забезпечення кримінального провадження свідчить про недосконалість правової регламентації цього інституту, відсутність ефективних механізмів їх реалізації, що в цілому створює підґрунтя для невірної тлумачення законодавчих приписів і формування неоднозначної правозастосовної практики.

Недосить послідовними виглядають і кроки законодавця, якими регламентовано превентивне затримання без рішення суду та неможливість альтернативного застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів. До того ж поспішні й безсистемні реформаторські дії знизили

якість кримінального процесуального закону, заповнили його суперечливими концептами та юридичними фікціями. Лише впродовж 2014– 2017 років 55 законами, тобто ледь не щомісячно, до КПК України вн осилися зміни і доповнення. Так, до ст. 170 КПК України («Накладення арешту на майно») зміни вносилися 4 рази та двічі повністю змінювалася редакція норми. Проте, стабільність кримінального процесуального закону прямо пропорційна його якості, що, своєю чергою, є складовою належної правової процедури, дотримання якої уперше на рівні національного закону визнане одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Статистичні дані Державної судової адміністрації України свідчать про абсолютну підтримку судового корпусу в задоволенні вимог сторони обвинувачення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (у 2013 р. задоволено 86,8 % із 338,8 тис. розглянутих клопотань, у 2014 р. – 85,9 % із 346 тис., у 2015 р. – 84,7 % з 392,6 тис., у 2016 р. – 82,7 % з 399,3 тис., у першому півріччі 2017 р. – 82,9 % з 234,8 тис.), разом з тим результати проведеного аналізу матеріалів правозастосовчої практики вказують на те, що виключне право держави на примус не в усіх випадках застосовується від повідно до вимог КПК України й з урахуванням міжнародних стандартів і належних наукових розробок з цих питань.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження є праці Ю. П. Аленіна, Г. П. Власової, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, З. З. Зінатулліна, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, В. М. Корнукова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Назарова, В.Т. Нора, М. А. Погорецького, В.О. Попелюшка, Д. Б. Сергєєвої, С. М. Смокова, О. Ю. Татарова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Яновської, О. О. Юхна та інших учених, в яких досліджувалися питання правової природи, підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, та зокрема, дисертації вітчизняних правників: В. Г. Ключкова (1998 р.), Ю. В. Донченко (2003 р.), Т. В. Данченко (2007 р.), О. І. Тищенко (2007 р.), О. С. Мазур (2008 р.), А. К. Чернова (2009 р.), А. В. Захарко (2010 р.), О. В. Верховгляд-Герасименко (2011 р.), А.-М. Ю. Ангеленюк (2012 р.), О. М. Коріняк

(2012 р.), І. В. Тарасової (2012 р.), Д. А. Чухраєва (2012 р.), С. В. Завади (2014 р.), Л. М. Бабіч (2014 р.), А. Ф. Безрукової (2014 р.), К. Д. Волкова (2015 р.), М. І. Дерев'янка (2015 р.), А. М. Мельник (2015 р.), Ю. Д. Москалюк (2015 р.), А. Е. Руденко (2015 р.), О. Н. Агакерімова (2016 р.), О. В. Сівак (2016 р.), О. В. Шульги (2016 р.), К. К. Білецької (2017 р.), М. В. Лепей (2017 р.), А. М. Мартинців (2017 р.), А. В. Чуб (2017 р.) та інших, присвячені безпосередньо питанням застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Незважаючи на особливу увагу наукової спільноти до цієї проблеми, вона наразі залишається однією з найбільш дискусійних, а з урахуванням новизни багатьох з передбачених чинним законодавством заходів забезпечення кримінального провадження – недостатньо розробленою. В умовах чинного законодавства та новітньої правозастосовної практики, яка має відповідати європейським стандартам захисту прав людини, виникає потреба перегляду багатьох сталих підходів до розуміння примусу в кримінальному процесі, впровадження сучасних механізмів гарантування прав учасників кримінального провадження, щодо яких обирають ся такі заходи.

Зазначене обумовлює необхідність комплексного аналізу законодавчої моделі та практики застосування цих заходів, виявлення недоліків їх чинного правового регулювання, дефектів і помилок правозастосовної практики, чинників, які їх детермінують, наукового обґрунтування пропозицій стосовно внесення змін до КПК України для деталізації та алгоритмізації процедури їх застосування, що сприятиме захисту прав і свобод людини, мінімізації випадків їх порушення під час кримінального провадження з метою розробки авторської концепції заходів забезпечення кримінального провадження.

Наведені обставини зумовили актуальність комплексного наукового дослідження теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження та вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 р., Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року

501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої Указом Президента України 08 квітня 2008 р. № 311/2008.

Тему дисертації затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 27 червня 2014 р. (протокол № 8) та уточнено 15 вересня 2017 р. (протокол № 1), а також схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є розробка концепції заходів забезпечення кримінального провадження на основі комплексного аналізу теоретичних, правових і правознавчих проблем їх правового регулювання та застосування.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі дослідницькі *задачі*:

- встановити місце та сутність заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції, їх співвідношення із заходами кримінального процесуального примусу, розкрити іманентні ознаки заходів забезпечення кримінального провадження, на підставі чого надати авторське визначення заходів забезпечення й запропонувати авторську концепцію заходів забезпечення кримінального провадження;
- виокремити та розкрити загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– розкрити особливості застосування заходів процесуального примусу у європейських країнах, США, пострадянських країнах, а також на основі міжнародно-правових актів і практики ЄСПЛ встановити та охарактеризувати ключові міжнародні стандарти застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою виявлення найбільш ефективних інститутів і впровадження їх у вітчизняне законодавство;

– визначити напрями удосконалення порядку застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику,

накладення грошового стягнення, відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом);

- окреслити шляхи оптимізації кримінальної процесуальної діяльності під час застосування тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна та накладення арешту на майно;

- сформулювати концептуальне бачення шляхів подальшої оптимізації кримінальної процесуальної регламентації затримання особи;

- розробити механізм застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як виняткового запобіжного заходу;

- виробити науково -практичні пропозиції щодо удосконалення порядку застосування домашнього арешту;

- розробити пропозиції, спрямовані на удосконалення процедури застосування неізоляційних запобіжних заходів;

- розкрити теоретико -правові проблеми здійснення відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та запропонувати шляхи їх вирішення;

- визначити алгоритм реалізації прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;

- окреслити проблемні питання реалізації повноважень суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та запропонувати шляхи їх вирішення;

- виробити пропозиції, спрямовані на удосконалення норм чинного законодавства України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Об'єкт дослідження – правові відносини, що виникають при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Предмет дослідження – теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методи обрані, виходячи з поставлених у дослідженні мети і задач, з урахуванням його об'єкта та предмета. У процесі дослідження

комплексно використано загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки, зокрема: *історико-правовий* – при дослідженні генези розвитку теоретичних уявлень і нормативного регулювання заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділи 1.1, 3.2.2, 3.2.3, 4.3.2); *порівняльно-правовий* – при розгляді можливостей впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняне правове поле (підрозділи 1.1, 1.3, 3.2.3); *модельовання* – при формулюванні висновків до розділів, а також пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування (розділи 1–4); *системно-структурний* – при розгляді сутності досліджуваних категорій і правових явищ, сутності, значення і співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження з іншими категоріями кримінального процесуального права (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *статистичний* – при узагальненні науково важливих результатів, отриманих у процесі вивчення статистичних звітів і опрацюванні емпіричного матеріалу (розділи 1–4); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – при вивченні думки вчених і практиків, з'ясуванні рівня соціальної ефективності застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділи 1–4).

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали вивчення понад 1,1 тис.

кримінальних проваджень (які перебували у провадженні слідчих ОВС та НП України протягом 2012–2017 рр.); зведені дані анкетування 785 слідчих, керівників органів досудового розслідування, прокурорів та адвокатів усіх регіонів України; державна та відомча статистична звітність різних періодів; слідча та судова практика, у тому числі ЄСПЛ; аналітичні дані МВС України, НП України, ГПУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, а також результати безпосереднього ознайомлення автора з діяльністю органів досудового розслідування Російської Федерації, Молдови, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан. Також використано власний досвід дисертанта, набутий під час роботи в органах досудового розслідування, адвокатурі та суді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні, після прийняття КПК України 2012 р., комплексним монографічним дослідженням, у якому на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики розроблено сучасну концепцію

застосування за ходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Зокрема:

вперше:

- на основі аналізу іманентних ознак сформульовано визначення заходів забезпечення кримінального провадження, під якими пропонується розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені заходи, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод;

- з'ясовано співвідношення понять «застосування запобіжного заходу» та «обрання запобіжного заходу» як цілого та частини, що має важливе значення для вирішення спірних питань правозастосування. Обґрунтовано, що поняття «застосування» у вказаному контексті є більш широким за змістом ніж «обрання» та охоплює всі етапи реалізації запобіжного заходу від його ініціювання й до скасування. Такий підхід надає можливість використовувати всі положення КПК України, які стосуються застосування запобіжного заходу, до порядку його обрання;

- запропоновано розглядати заходи забезпечення кримінального провадження як правовий інститут, що становить сукупність відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов, підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків;

- обґрунтовано, що загальний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, визначений у ст. 131 КПК України, є вичерпним і призначений для застосовування під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі; водночас диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів;

– доведено, що процесуальні обов’язки до підозрюваного не можуть застосовуватися окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов’язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов’язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу;

– науково аргументовано, що вилуче ні на виконання ухвали слідчого судді, суду речі та документи, після закінчення строку дії такої ухвали, вважаються тимчасово вилученим майном, у зв’язку з чим слідчий, прокурор зобов’язані вчинити юридично значущі дії, що визначають правовий режим такого майна, а саме – повернути його володільцю або звернутись до суду з клопотанням про накладення арешту;

– аргументується доцільність впровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство нових заходів забезпечення кримінального провадження, таких як: «розшук свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з’являються без поважної причини та місцезнаходження яких невідоме», «доставлення», «проведення перевірок та ревізій»;

– з метою уникнення неоднозначного розуміння понять «безпосередності» та «щойності» у контексті нормативного змісту ст. 208 КПК України запропоновано регламентувати просторо -часові параметри правомірності здійснення затримання особи, зокрема, якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого умовах неочевидності, – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не більше 6 годин;

– доведено необхідність запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно -телекомунікаційних систем;

– з урахуванням міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини, обґрунтовано необхідність прийняття рішення про відсторонення від посади окремої категорії осіб саме слідчим суддею, судом (після надання відповідної згоди

Президентом України – щодо осіб, які ним призначаються, чи Вищою радою правосуддя – щодо суддів);

удосконалено:

– систему іманентних ознак заходів забезпечення кримінального провадження, які відображають їх правову природу та дозволяють виокремити ці заходи із сукупності інших процесуальних дій;

– класифікацію заходів забезпечення кримінального провадження за критеріями, які найбільш повно характеризують усю процедуру їх реалізації, – від її початку (мета і підстави застосування), безпосереднє застосування (суб'єкти застосування, характер дії, режим обмеження прав) і завершення (строк дії, можливість його продовження та можливість оскарження);

– наукові підходи до характеристики загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– теоретичні напрацювання щодо оптимізації процесуального порядку затримання осіб у порядку ст. 208 КПК шляхом визначення чіткого строку, об'єктів підстав його застосування;

– обґрунтування необхідності розширення повноважень керівника органу досудового розслідування для забезпечення недопущення порушень вимог законодавства слідчими;

– форми і методи прокурорського нагляду під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема щодо періодичності та строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, вимог до вказівок прокурора;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо розмежування понять «кримінальний процесуальний примус» і «примус у кримінальному провадженні», правова природа якого обумовлює віднесення до його змісту всіх видів впливу на учасників кримінального провадження, в результаті якого вони зобов'язані виконувати процесуальні обов'язки під загрозою застосування до них різного роду санкцій;

– наукова позиція щодо необхідності впровадження обов'язкового попереднього обговорення науковою спільнотою та практичними працівниками

концептуальних змін до кримінального процесуального законодавства, а також отримання щодо них позитивних висновків Венеціанської комісії;

– обґрунтування можливості оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначеного розміру застави;

– концепція судово -контрольної діяльності під час досудового розслідування, зокрема при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та виокремлення і розкриття правової природи її процесуальних форм – «попереднього» та «наступного» судового контролю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України, а також при розробці окремих законопроектів (довідки Інституту законодавства Верховної Ради України від 21 серпня 2016 р. № 22414-1-15 та від 18 серпня 2017 р.);

– *практичній діяльності органів досудового розслідування, адвокатури та прокуратури* – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно -правових

актів, методичних рекомендацій з питань організації розслідування злочинів,

процесуального керівництва за досудовим розслідуванням (акт Головного слідчого

управління Національної поліції України від 17 серпня 2017 р.), при реалізації повноважень щодо захисту прав учасників кримінального провадження (акт Національної асоціації адвокатів України від 12 вересня 2017 р.), а також при підготовці науково -практичного коментаря до КПК України 2012 р., структурно-логічних схем і таблиць, типових бланків та зразків процесуальних документів (у складі міжвідомчої робочої групи). За участю дисертанта також підготовлено і забезпечено впровадження методичних рекомендацій та роз'яснень низки проблемних питань, зокрема щодо діяльності керівників органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України; використання інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів; забезпечення прав підозрюваних та інших учасників кримінального провадження («Поради адвоката у

кримінальному провадженні», «Підозрюваний? Помиляєтесь ... Свідок! Статус має значення»), а також блоку методичних рекомендацій з питань розслідування найбільш кваліфікованих і розповсюджених видів злочинів;

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів; безпосередньо при проведенні різних видів занять за відповідними дисциплінами (акти Національної академії внутрішніх справ від 12 грудня 2017 р. та від 14 грудня 2017 р., Львівського державного університету внутрішніх справ від 06 грудня 2017 р. № 78, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 02 жовтня 2017 р., Національного університету державної фіскальної служби України від 29 січня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях становлять власні теоретичні розробки дисертанта (авторська частка в них – не менше 50 %). Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено автором у виступах на 22 всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, а також публікаціях у друкованих засобах масової інформації, зокрема: «Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність» (м. Харків, 2012 р.), «Актуальні проблеми застосування Кримінального процесуального кодексу України: до річниці набуття чинності» (м. Харків, 2013 р.), «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 2015 р.), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 2015 р.), «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 2016 р.), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.), «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 2016 р.), «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 2016 р.), «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2016 р.), «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 2016 р.), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток

законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 2016 р.), «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 2017 р.), газеті «Закон і Бізнес», загальнонаціональній правовій газеті «Юридичний вісник України».

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 66 наукових публікаціях, з них 28 праць, що відображають основні наукові результати дисертації (1 монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 7 статей у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку) та 38 опублікованих праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1 Сутність і місце заходів забезпечення у вирішенні завдань кримінального провадження

Реформа кримінального процесуального законодавства, що проводиться в Україні, суттєво посилила правові гарантії захисту особи в кримінальному провадженні, істотно змінивши підходи до сутності та механізмів застосування заходів процесуального примусу. Впровадження нової системи заходів забезпечення кримінального провадження та суттєва зміна порядку їх застосування стали необхідним кроком у наближенні національного законодавства до європейських стандартів, а також утвердження засади верховенства права у практичній діяльності правоохоронних органів, суду та адвокатури [452, с.15].

Першим реальним кроком на шляху до прийняття нового КПК стало затвердження у 2008 році Президентом України Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні. Незабаром Національна комісія з розвитку демократії й утвердження верховенства права завершила розробку проекту КПК, який уже у червні 2009 року отримав позитивні відгуки як у міжнародній спільноті, так і серед юристів та практиків [249].

метою підготовки узгоджених пропозицій щодо реформування кримінального провадження, належного гарантування додержання конституційних прав громадян і впровадження загальновизнаних міжнародних демократичних стандартів Указом Президента України від 17 серпня 2010 року № 820/2010 було створено Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства [310], до персонального складу якої увійшов і автор даного дослідження.

Протягом вересня 2010 – червня 2011 років Робочою групою, з урахуванням зауважень і пропозицій усіх правоохоронних та судових органів (в тому числі й за участю автора), було доопрацьовано проект КПК. Лише після отримання

авторитетних експертних висновків Венеціанської комісії (Європейської комісії «За демократію через право») вказаний проект КПК було прийнято в якості закону.

У Висновку щодо проекту КПК (підготовленому Директоратом з питань правосуддя та захисту людської гідності, Генерального директорату I «Права людини і верховенство права» на підставі експертизи Лорени Бахмайєр -Вінтер, Джеремі МакБрайда та Еріка Сванідзе) звернуто увагу, що в КПК збережено також групу детальних положень щодо заходів, які застосовуються з метою «забезпечення кримінального провадження». Частковий збіг цих заходів з обшуками та іншими слідчими діями і, як наслідок, численні нюанси в процедурних механізмах, викликали, цілком зрозуміло, питання в попередніх експертизах. Проте їх умовою є або попередній судовий дозвіл, або наступний судовий контроль. З цих причин існує, здається, якесь логічне обґрунтування для впровадження цих додаткових, однак «безпечніших» методів отримання речових доказів і забезпечення безпеки майна, які можуть бути використані для «заподіяння шкоди». Крім того, в КПК відображено низку прогресивних положень для протидії «жорстокому поводженню» в рамках кримінального процесу. Взято до уваги рекомендації експертів Ради Європи й запропоновано більш досконаліші положення для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Як наслідок, у КПК міститься добре опрацьований набір гарантій і на підтримку презумпції на користь свободи, в тому числі необхідність вказувати обставини, що породжують обґрунтовані підозри, та відповідні переважаючі ризики, які умотивовували б позбавлення волі. Справедливо передбачається обов'язок обґрунтовувати, чому ці міркування не можна задовольнити іншими альтернативними заходами [61].

З даного приводу слід зауважити, що весь процес розробки та прийняття нового КПК відбувався з урахуванням висновків і рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія)¹, що позитивно відзначилося на ступені забезпечення прав та гарантій учасників кримінального провадження. З огляду на це непослідовною виглядає позиція законодавця щодо подальшого внесення змін до КПК без погодження з Венеціанською комісією.

Дорадчий орган Ради Європи, котрий надає висновки про відповідність проектів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям.

Дійсно, поспішність й безсистемність, а також недостатня фахова забезпеченість розробки та обговорення норм КПК не сприяє прийняттю якісного й ефективного закону, який би відповідав інтересам людини, суспільства та держави [262].

Як наслідок, КПК містить низку положень, які не знаходяться у системній кореляції з його іншими статтями, та створюють підґрунтя для неоднозначного тлумачення законодавчих приписів, що, своєю чергою, призводить до неоднакового правозастосування й порушення прав і свобод людини під час кримінального провадження.

Зокрема, відступом від європейських стандартів стали «недемократичні» зміни, запроваджені 12 серпня 2014 року (щодо доповнення КПК статтею 615). Йдеться про Закони України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції» та «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад ніж 72 години».

На критичну оцінку також заслуговує положення щодо безальтернативності тримання під вартою у провадженнях щодо злочинів проти національної безпеки (ч. 5 ст. 176 КПК). Небезпідставними видаються і зауваження стосовно додаткових повноважень НАБУ щодо застосування попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах без рішення суду (ч. 9 ст. 170 КПК). Навряд чи такі зміни були б підтримані авторитетними європейськими інституціями. Саме тому, на наш погляд, зміни до КПК повинні проходити ретельне обговорення за участі науковців і практичних працівників. Ті ж із них, що стосуються концептуального корегування чинних правових приписів, окрім зазначеного обговорення, мають впроваджуватися лише після отримання позитивних висновків Венеціанської комісії.

Усі учасники кримінального провадження мають дотримуватися передбаченої законом процесуальної форми його здійснення, виконувати покладені на них обов'язки та підкорятися законним рішенням. Адже вирішення завдань

кримінального провадження багато в чому залежить від сумлінного виконання його учасниками процесуальних обов'язків, що в сукупності створює належні умови здійснення правосуддя і забезпечення судовим захистом прав, свобод і законних інтересів осіб. Проте в реальному кримінальному процесі не всі учасники виконують свої процесуальні обов'язки, а враховуючи суворість можливого покарання – досить часто ухиляються від органів досудового слідства та суду. Саме цим пояснюється необхідність унормування системи заходів, спрямованих на забезпечення можливості здійснення кримінального провадження з дотриманням стандарту розумного строку.

За своєю правовою природою ці заходи не є кримінальним покаранням, деякі з них являють собою вид кримінальної процесуальної відповідальності, проте всі вони мають забезпечувальний характер і спрямовані на досягнення єдиної мети – подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати здійсненню кримінального провадження, забезпечення його дієвості. Така їх спрямованість обумовлює можливість їх примусового застосування, оскільки вони розраховані не тільки на конкретні випадки протидії законній діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника, суду, а, насамперед, на перешкоджання можливій негативній поведінці того чи іншого учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим необхідно визнати обґрунтованою позицію законодавця, який, на відміну від раніше чинного закону, що взагалі не передбачав інституту заходів забезпечення кримінального провадження, а лише містив систему запобіжних заходів, у новому КПК України впровадив такий інститут і до його складових, окрім запобіжних заходів, відніс низку інших заходів, які також мають забезпечувальний характер і за своїми ознаками цілком відповідають даному інституту.

У цьому контексті слід зауважити, що, незважаючи на наявність багатьох спільних рис заходів, які застосовуються у різних судових юрисдикціях з метою забезпечення можливості здійснення правосуддя, поки що відсутній єдиний підхід законодавця до їх унормування в різних процесуальних кодексах, що, на наш погляд, заслуговує на критичну оцінку. Так, наприклад, ЦПК України передбачає заходи процесуального примусу, до яких відповідно до ст. 91 належ

ить

попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід. Кодекс адміністративного судочинства України також містить заходи процесуального примусу, якими є: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід (ст. 269).

На відміну від цих законодавчих актів раніше чинний КПК України, хоча й не містив заходів забезпечення кримінального провадження, проте і не передбачав легальної назви таких заходів – «заходи процесуального примусу». Розробка цього поняття здійснювалася на рівні доктрини кримінального процесу, виявлялися характерні ознаки заходів кримінального процесуального примусу, а відсутність їх легальної дефініції створила підґрунтя для виникнення в науці різних підходів до розуміння їхньої системи – широкого і вузького [436, с.61-65].

На думку одних учених, заходами примусу в кримінальному процесі вважалися лише запобіжні заходи, інші ж до цієї групи відносили і низку слідчих дій, можливість примусового проведення яких передбачалася законом. При цьому, за визначенням І. Л. Петрухіна, заходами кримінально-процесуального примусу є передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби примусового характеру, які застосовуються у сфері кримінального судочинства уповноваженими на те посадовими особами та державними органами за наявності підстав і в порядку встановленому законом, щодо обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для запобігання та припинення неправомірних дій цих осіб з метою успішного розслідування, вирішення кримінальної справи і виконання інших завдань кримінального судочинства [256, с.238].

Одним із перших найбільш широкий підхід до їх розуміння запропонував М. О. Чельцов, на переконання якого до цих заходів належать запобіжні заходи, виклик свідків і експертів, привід, затримання підозрюваного, виїмка, обшук, освідування, а також заходи, які забезпечують порядок судового засідання [514, с.332-341].

З подальшим розвитком кримінального процесуального законодавства широкий підхід до розуміння системи цих заходів бу в скорегований М. В. Жогіним і Ф. М. Фаткулліним, які до раніше названих дій додали одержання зразків почерку для порівняльного дослідження, накладення арешту на поштово-телеграфну

кореспонденцію, зобов'язання про явку до слідчих органів за викликом, поміщення у психіатричний заклад на період проведення судово-психіатричної експертизи [113, с.29-30].

На думку З. Ф. Ковриги, до заходів кримінального процесуального примусу належать: запобіжні заходи, відібрання зобов'язання про явку, затримання, привід, розшук і етапування, відсторонення обвинуваченого від посади, заходи, які застосовуються до порушників порядку під час судового засідання, а також обшук, виїмка, поміщення обвинуваченого або підозрюваного в медичний заклад для проведення судово-медичної або судово-психіатричної експертизи, накладення арешту на майно [147, с. 29-30]. Аналогічну точку зору висловлював і В. М. Корнуков [162, с.21].

сучасній науковій літературі пропонується розрізняти поняття «примус у кримінальному провадженні» та «кримінальний процесуальний примус». Перше із вказаних понять охоплює усі види впливу на учасників кримінального провадження, в результаті якого вони зобов'язані виконувати процесуальні обов'язки всупереч власній волі під загрозою застосування до них санкцій різного роду: кримінально-процесуальних (загроза приводу або накладення грошового стягнення за невиконання процесуального обов'язку); кримінально-правових (загроза кримінальної відповідальності за давання свідком чи потерпілим завідомо неправдивих показань); адміністративно-правових (загроза адміністративної відповідальності за неповагу до суду); дисциплінарних (загроза попередження адвоката кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за порушення правил адвокатської етики). Друге – більш вузьке поняття й охоплює тільки ті засоби впливу на учасників кримінального провадження, якими оперує кримінальне процесуальне законодавство [502, с.231-234]. Така точка зору заслуговує на підтримку, адже дійсно під час кримінального провадження застосовуються або можуть виникнути підстави для застосування різних заходів примусового характеру, в тому числі й тих, що не мають кримінальної процесуальної природи, проте вони є необхідними для вирішення завдань кримінального провадження. Однак ця наукова позиція не стосується безпосередньо питання характеристики

правової природи заходів забезпечення кримінального провадження, хоча і надає змогу розмежувати споріднені поняття.

Повертаючись до аналізу вищевказаних доктринальних позицій з приводу поняття та системи заходів кримінального процесуального примусу, необхідно вказати, що вони цілком відповідали чи ні на період їх формулювання законодавству та ідеології кримінального процесу, превалююче значення в якому віддавалося захисту публічних інтересів від найбільш небезпечних правопорушень – злочинів. Проте концептуальна зміна кримінального процесуального законодавства України викликала необхідність переосмислення поняття процесуального примусу, його впливу на нормативну модель заходів, якими забезпечується вирішення завдань кримінального провадження.

науці кримінального процесу склалося декілька підходів до вирішення питання співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу.

Сутність першого з них полягає в ототожненні цих двох понять. Так, В. В. Назаров, аналізуючи визначення примусових заходів у кримінальному провадженні, робить висновок, що перелічені в ст. 131 КПК заходи забезпечення кримінального провадження в разі їх застосування здатні забезпечити виконання завдань кримінального провадження. При цьому, погоджуючись з поглядами В. М. Махова і М. О. Пешкова, які до заходів кримінального процесуального примусу передусім відносять передбачені законом запобіжні заходи, стверджує, що поняття «кримінальний процесуальний примус» і «заходи забезпечення кримінального провадження» є тотожними, адже ці заходи дають можливість виявляти, збирати та зберігати докази, попереджати можливу протиправну поведінку чи виключати можливість підозрюваного, обвинуваченого ухилитися від слідства та суду [234, с.102-106].

Наведена точка зору поділяється Г. К. Кожевниковим, який мотивує її тим, що передбачені ст. 131 КПК заходи забезпечення кримінального провадження здатні виконати головну кримінальну процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінального процесуального закону [149, с. 69]. Л. Д. Удалова [404,

с.118-119], С. М. Смоков [352, с.152] та М.А. Погорецький [267, с.238] також стверджують про ідентичність заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу.

Другий підхід до розуміння вищевказаного співвідношення полягає у тому, що поняття заходів кримінального процесуального примусу є більш широким за своїм змістом і охоплює заходи забезпечення кримінального провадження [93, с.229]. Адже, дійсно , віднести лише запобіжні заходи до заходів процесуального примусу було б не зовсім справедливо, бо примусовий характер властивий й іншим процесуальним, у тому числі слідчим діям [240].

З даного приводу О. В. Фірман на підставі розробленої Ф. М. Кудіним класифікації поділяє усі заходи кримінального процесуального примусу на: заходи попередження (затримання особи, запобіжні заходи, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей); заходи припинення (привід, накладення грошового стягнення, видалення із залу судового засідання за неодноразове порушення порядку судового засідання); заходи забезпечення (виклик слідчим, прокурором та судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, одержання зразків для експертизи, обшук, освідчування, призначення стаціонарної психіатричної експертизи).

Водночас, заходи забезпечення кримінального провадження , на його думку, є лише групою заходів кримінального процесуального примусу, що застосовуються на підставі, за умов та у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом, державними органами та службовими особами, які ведуть кримінальне провадження, а в окремих випадках й іншими особами, щодо підозрюваного, обвинуваченого, свідка та потерпілого або інших осіб для забезпечення належного виконання ними своїх процесуальних обов'язків, попередження можливих або усунення наявних перешкод під час кримінального провадження, одержання доказів, а також виконання судових рішень у частині цивільно -правових наслідків вирішення справи [502, с.231-234].

Видається, що при характеристиці сучасного кримінального процесу України помилковим є ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження і заходів

процесуального примусу, адже правова природа заходів забезпечення кримінального провадження визначається їх метою, що, своєю чергою, обумовлює їх функціональне призначення, у зв'язку з чим вони, насамперед, спрямовані на виконання обов'язку в майбутньому. Тим більш помилковим є таке отождествлення, оскільки в силу свого функціонального призначення заходи забезпечення кримінального провадження мають самостійне значення і не можуть бути елементом таких процесуальних дій, як слідчі (розшукові) дії або будь-які інші процесуальні дії.

Цьому плані викликає інтерес звернення сучасних науковців до доробку дореволюційних учених, які розглядали примус тільки як один із елементів у процедурі виконання прийнятого акта, коли особи відмовляються ці акти виконувати добровільно. Для застосування примусу необхідно, щоб була протидія з боку особи, яка не бажає виконувати рішення адміністрації [204, с.132]. «Необхідно встановити такі перехідні моменти від розпорядження до примусу, які, з одного боку, забезпечували б застосування примусу тільки у виняткових випадках і за наявності супротиву, а з іншого, – попереджувало б заінтересованих про те, що настане примус» [364, с.66]. – межі Основними вимогами до права примусової влади визнавалися такі: примусу залежать не від значення того, що має бути виконане, а від видів і заходів протидії; – примус має місце тільки там, де є протидія, а тому припиняється із припиненням протидії; – сила протидії; – форми примусу можуть передбачатися тільки законом; примусу повинна бути пропорційна протидії, а тому має відбуватися послідовно, від нижчих до вищих заходів доти, доки не буде зламано спротив; – законність застосування примусових заходів повинна підлягати судовому контролю за скаргами потерпілих осіб [364, с.67, 68].

Підсумовуючи, Л. М. Лобойко та О. А. Банчук обґрунтовано зазначають, що наведені висловлення І. Т. Тарасова повністю співпадають з положеннями сучасного західноєвропейського права. На нашу думку, варто підтримати висловлений підхід до розуміння примусу в кримінальному процесі та зазначити, що його «широкий» формат не відповідає дійсній правовій природі заходів забезпечення кримінального провадження і тому не може застосовуватися при здійсненні їх характеристики. Одні з цих заходів дійсно пов'язані із застосуванням примусу або можливим його застосуванням (наприклад, тимчасове вилучення майна, відсторонення від посади,

тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, арешт майна), інші за умови сумлінного виконання процесуальних обов'язків безпосередньо не пов'язані із застосуванням примусу, а винятково орієнтовані на створення належних умов здійснення кримінального провадження (зокрема, виклик, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів).

Як і будь-яке інше процесуальне поняття, заходи забезпечення кримінального провадження мають іманентні ознаки, сукупність яких дозволяє сформулювати їх наукову дефініцію, адже тезаурус, розміщений у ст. 3 КПК України, не містить їх легальної дефініції.

науці кримінального процесу представлено різні точки зору щодо характерних ознак цих заходів.

Так, О. М. Миколенко до основних ознак заходів забезпечення кримінального провадження відносить: реалізацію в межах кримінальних процесуальних

правовідносин (підстави, межі, суб'єкти та порядки їх застосування детально регламентовані КПК); специфічну цілеспрямованість – забезпечення досягнення дієвості кримінального провадження (тобто основна мета їх застосування не покарання

особи чи захист прав учасників кримінального провадження, а безпосереднє забезпечення процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності); суб'єкт застосування – компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (за винятком затримання особи на підставі вимог ст. 207 КПК) [222, с.81-84].

Л. М. Лобойко та О. А. Банчук до ознак заходів забезпечення кримінального провадження відносять: 1) державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час застосування цих заходів. Це – владо-відносини; 2) «пронизують» усе кримінальне провадження; 3) завжди пов'язані з певними обмеженнями прав і свобод суб'єктів процесу; 4) мають особистий характер; 5)

застосовуються тоді, коли авторитету закону і переконання в необхідності виконання приписів норм права виявляється недостатньо [204, с.130].

На думку В. В. Назарова , заходи забезпечення кримінального провадження відрізняються від інших заходів державного примусу, зважаючи на їх специфічні ознаки: 1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним

процесуальним законодавством, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються при провадженні щодо кримінальних правопорушень; 2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 3) спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість;

мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі. Навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав та свобод, що пов'язано із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом [34]; 5) виключний характер – означає, що такі заходи застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 6) специфічний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження – ними, як правило, є слідчий суддя, суд [234, с.102-106].

По-іншому сформульовано ознаки цих заходів відповідно до наступної наукової позиції: вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми; підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; вони спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі; мають виключний характер, тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо; специфічним є суб'єкт застосування – як правило, слідчий суддя, суд [377, с.256].

Наявною у навчальній літературі є і така позиція: ці заходи діють виключно в сфері кримінального судочинства, використання їх в інших провадженнях (наприклад, в адміністративному) не передбачено; через особливе значення та специфічні наслідки їх застосування законом передбачено чіткий перелік підстав застосування, процесуальний порядок реалізації, права та обов'язки учасників, підстави і порядок їх зміни, скасування

та оскарження; законом передбачен о дієву систему процесуальних гарантій для забезпечення дотримання прав та інтересі в учасників кримінального провадження під час їхнього застосування; вони носять примусовий і виключний характер, тобто застосовуються незалежно від волі суб'єктів та в тих випадках, коли досягнути без їхнього застосування поставлених цілей неможливо [84, с.207].

Нарешті, ще одна точка зору з розглядуваного питання представлена у навчальній літературі: ознаками заходів забезпечення кримінального провадження є: державно - владний характер відносин, які виникають, розвиваються та припиняються під час застосування заходів примусу; застосовуються у формі кримінально - процесуальних правовідносин; специфічна цілеспрямованість – забезпечити досягнення дієвості кримінального провадження та вирішення його завдань; примус під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження у фізичному, матеріальному чи моральному (психологічному) впливі державного органу на суб'єкта кримінального процесу; завжди пов'язані з певними обмеженнями особистих майнових та інших прав і свобод суб'єктів кримінального провадження; застосовуються у разі, якщо авторитету закону та переконання для необхідності виконання норм КПК є недостатньо; заходи примусу застосовуються всупереч волі та бажанню суб'єктів, виключно на підставі закону; суб'єктом застосування є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження; застосовуються стосовно осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності [142, с.164].

Наведені наукові позиції не вичерпують плюральності всіх наявних на сьогоднішній день доктринальних підходів до характеристики ознак заходів забезпечення кримінального провадження, проте й до завдань автора цього дослідження не входить їх вичерпне наведення. Для формування авторської позиції з цього питання видаються достатніми зазначені погляди вже них, аналіз яких разом із урахуванням мети та правової природи цих заходів надасть змогу виділити їх основні ознаки.

Проте, перш ніж перейти до їх наведення, необхідно зазначити, що окремі з вказаних у наведених наукових позиціях ознак заходів забезпечення кримінального провадження викликають, на наш погляд, критичну оцінку [470, с.264-269].

Так, приміром, процесуальний характер цих заходів навряд чи може вважатися їх іманентною ознакою, оскільки не дозволяє виокремити це явище із числа інших, які

також урегульовані кримінальним процесуальним законом і є складовою процесуальної форми. Наприклад, повідомлення, які також урегульовані процесуальним законом і мають, на перший погляд, схожу правову природу із заходами забезпечення кримінального провадження, т акими не є, а мають інше функціональне призначення – забезпечують поінформованість особи про процесуальні дії, які здійснюються, та процесуальні рішення, які ухвалюються у зв'язку з кримінальним провадженням.

Важко погодитись і з такою ознакою заходів забезпечення кримінального провадження, як їх виключний характер, що знаходить свій прояв у тому, що вони застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо. Адже, ця ознака не може бути застосована до таких заходів, як виклик, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо, оскільки вони не мають виключного характеру, а являють собою єдиний (ординарний) спосіб забезпечення кримінального провадження. З цих же підстав не можна погодитися і з виділенням такої їх характерної ознаки як застосування цих заходів у разі, якщо авторитету закону та переконання для необхідності виконання норм КПК є недостатньо.

На критичну оцінку заслуговує і така їх «ознака», як передбачуваність законом дієвої системи процесуальних гарантій для забезпечення дотримання прав та інтересів учасників кримінального провадження під час їхнього застосування, оскільки наявність таких гарантій не відображає сутності досліджуваного поняття, не розкриває його правову природу і знаходиться за його межами [470, с.264-269].

З огляду на це, до іманентних ознак заходів забезпечення кримінального провадження, які відображають їх правову природу та дозволяють виокремити ці заходи із сукупності інших процесуальних дій, вважаємо за необхідне віднести:

забезпечувальний характер, що означає їх спрямованість на створення належних умов для здійснення кримінального провадження, забезпечення його дієвості, тобто вирішення завдань, заради яких воно здійснюється. У зв'язку з цим для абсолютної більшості таких заходів нехарактерною є пізнавальна спрямованість (на відміну від слідчих (розшукових) дій);

державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час застосування цих заходів;

наскрізний характер, тобто можливість застосування цих заходів на будь - якому етапі кримінального провадження (що також відрізняє їх від інших процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових));

індивідуально -визначений характер, що означає, що їх застосування, як правило, є персоніфікованим, особочентрованим, тобто здійснюється стосовно конкретної особи, про що, як правило, завжди зазначається у відповідному процесуальному документі, що виступає правовою підставою застосування цих заходів;

5) правообмежувальний характер, у зв'язку з чим допускається можливість застосування примусу за умови невиконання зобов'язаною особою своїх процесуальних обов'язків або відповідно до конкретного виду заходу забезпечення кримінального провадження примус передбачається як його необхідна складова;

їх закріплення у вичерпному переліку в КПК України. Це означає, що заходами забезпечення кримінального провадження є лише ті, що передбачені частиною другою ст. 131 КПК України. Жодний інший захід не може вважатися таким. Відповідно до частини другої ст. 131 КПК України заходами забезпечення кримінального провадження є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

тимчасовий доступ до речей і документів; 7) тимчасове вилучення майна; 8) арешт майна; 9) затримання особи; 10) запобіжні заходи.

В цьому контексті слід зазначити, що наявність у наведеному переліку останнього положення, яке передбачає родові поняття – запобіжні заходи і не конкретизує їх, дає підстави окремим дослідникам стверджувати, що заходи забезпечення кримінального провадження закріплено частиною другою ст. 131 КПК України у відкритому (тобто, невичерпному) переліку. На наш погляд, цей перелік є закритим, оскільки КПК вичерпно визначає запобіжні заходи – у частині першій ст. 176 КПК України міститься їх загальний перелік, що застосовується під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі, а диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів, які передбачено щодо неповнолітніх (ст. 492 КПК України) та у кримінальному

провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України).

Вищенаведені ознаки надають можливість сформулювати авторське визначення заходів забезпечення кримінального провадження, під якими пропонується розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені заходи, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються на будь-якому його етапі щодо кокретної особи і які пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод [470, с.264 - 269].

Спрямованість цих заходів на забезпечення кримінального провадження, що й обумовило їх назву, виокремлено нами як їх сутнісну ознаку. Проте, безумовно, вирішення завдань кримінального провадження досягається і за рахунок вчинення інших процесуальних дій, які не відносяться до цієї групи. Ця обставина логічно обумовила заперечення окремими науковцями доцільності використання терміна «заходи забезпечення кримінального провадження» та пропозиції щодо перегляду їхньої системи. Так, Н. А. Сотник відзначає, якщо виходити зі змісту, то недоречним вважаємо і сам термін «заходи забезпечення кримінального провадження», оскільки кримінальне провадження загалом забезпечують не тільки вони, але й цілий арсенал інших заходів, засобів та дій. Заходи кримінального процесуального примусу фактично створюють умови для реалізації завдань кримінального провадження та примусово забезпечують його [355, с.254 -258]. У зв'язку з цим автором навіть пропонується змінити назву «заходи забезпечення кримінального провадження» на «заходи кримінально -процесуального примусу», суттєво змінивши їхній перелік у частині другій ст. 131 КПК, додавши інші заходи, передбачені у Кодексі, і виключивши накладення грошового стягнення та тимчасовий доступ до речей і документів.

Певна логіка в цьому є, однак, на наш погляд, специфіка цих заходів визначається низкою взаємопов'язаних ознак, що вище були зазначені. Їх сукупність дозволяє виділяти такі заходи до окремої групи процесуальних дій, а їх основне функціональне призначення (забезпечення вирішення завдань

кримінального провадження) термінологічно обумовлює їх назву, яка досить вдало відображає їхню правову природу.

Цьому контексті до цілком звернутися до порівняльного аналізу в частині правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження. У зв'язку з цим слід зазначити, що аналоги їх чинної в Україні нормативної моделі можна відшукати у КПК інших країн. Зокрема, глава 4 КПК Естонської Республіки під назвою «Забезпечення кримінального процесу» структурно включає запобіжні заходи (підписка про невиїзд, нагляд командування військової частини, тримання під вартою, застава) та інші заходи забезпечення кримінального процесу, які частково співпадають з тими, що передбачені в КПК України (виклик, привід, відсторонення від посади, накладення арешту на майно).

Відповідно до КПК Естонської Республіки до «інших заходів забезпечення кримінального процесу» віднесено також розшук (ст. 140), який можливо застосовувати як до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, так і до свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини та місцезнаходження яких невідоме. Вважається, що розшук свідка, потерпілого, цивільного відповідача є одним із ефективних заходів забезпечення судочинства, у зв'язку з чим доцільно розглянути питання щодо його впровадження і у вітчизняній системі заходів забезпечення кримінального провадження. На нашу думку, така пропозиція виглядає цілком обґрунтованою, оскільки, незважаючи на здійснення розшуку підозрюваного, обвинуваченого оперативними підрозділами, його функціональне призначення є тотожним заходам забезпечення кримінального провадження, а правовою підставою для його здійснення виступає відповідна постанова слідчого, прокурора, яким розшук оголошується (ст. 281 КПК України).

Кримінальний процесуальний кодекс ФРН містить розділ 9а («Інші заходи щодо забезпечення кримінального переслідування і виконання покарання»), який регламентує засоби вжиття заходів, що також спрямовані на забезпечення можливості здійснення процесу: оголошення затримання; оголошення встановлення місця перебування; опублікування зображень (підозрюваного, обвинуваченого), видання розпорядження про те, що обвинувачений внесе заставу, співрозмірну з

очікуваним грошовим штрафом і витратами провадження, і уповноважить особу, яка проживає в окрузі компетентного суду, отримувати офіційні документи [398].

Аналіз кримінальних процесуальних законів інших країн свідчить про відсутність чітко вираженого аналогу вітчизняного інституту заходів забезпечення кримінального провадження чи хоча б подібного до нього, натомість більшість з них і надалі оперує концепціями заходів процесуального примусу, подібними до тих, які були змінені в Україні у 2012 році. Зокрема, це стосується новітнього законодавства країн пострадянського простору.

Так, у КПК Республіки Казахстан окремо виділено розділ 18 («Запобіжні заходи»), до яких віднесено підписку про невиїзд і належну поведінку, особисту поруку, передачу військовослужбовця під нагляд командування військової частини, передачу неповнолітнього під нагляд, заставу, домашній арешт, тримання під вартою, а також розділ 19 («Інші заходи процесуального примусу»), до яких належать: зобов'язання про явку, привід, тимчасове відсторонення від посади, грошове стягнення, накладення арешту на майно та заборона на наближення.

Подібною є структура й КПК Республіки Молдова (глава 2 присвячена запобіжним заходам, глава 3 – іншим заходам процесуального примусу), КПК Республіки Білорусь і КПК Російської Федерації (в обох глави 13 присвячені запобіжним заходам, глави 14 – іншим заходам процесуального примусу), КПК Республіки Таджикистан (глава 12 присвячена запобіжним заходам, глава 13 – іншим заходам процесуального примусу), КПК Туркменістану (глава 17 присвячена затриманню, глава 18 – запобіжним заходам, глава 19 – іншим заходам процесуального примусу, глава 20 – попередньому ув'язненню під варту), Кримінально-процесуального закону Латвії (розділ 3 присвячений заходам процесуального примусу, до яких також віднесено запобіжні заходи (повідомлення адреси отримання відправлень; заборона наближатися до певної особи або місця; заборона на певні заняття; заборона на виїзд з держави; перебування за певного місця проживання; особиста порука; грошова застава; передача під нагляд поліції; домашній арешт; взяття під варту) та процесуальні санкції (попередження; грошове стягнення; видворення із залу судового засідання).

У Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Грузія окремих розділів чи глав питанням забезпечення кримінального провадження не приділено. Норми, які регламентують застосування зобов'язання про явку, привід, накладення арешту на майно, призупинення дії паспорта, нейтрального проїзного документа громадянина Грузії, звільнення обвинуваченого від посади (роботи) – розміщені у главі 17 («Інші процесуальні дії»), а запобіжні заходи – у главі 20 («Перше представлення обвинуваченого до суду, запобіжні заходи»).

На відміну від наведених прикладів нормативного регулювання цього питання, у структурі вітчизняного КПК практично усі заходи забезпечення кримінального провадження системно і досить послідовно регламентовані в розділі «Заходи забезпечення кримінального провадження». Тож, сучасна практика

законодавчого регулювання заходів, які забезпечують вирішення завдань кримінального провадження, є абсолютно різною. У зв'язку з чим навряд чи можливо давати категоричні позитивні або негативні оцінки тій чи іншій національній моделі цих заходів. Відправною точкою тут має бути вітчизняна модель заходів забезпечення кримінального провадження, яка, з огляду на єдність їх правової природи, мети, підстав і порядку застосування (в частині віднесення вирішення питання про застосування більшості з них до відання слідчого судді або суду) видається досить вдалою, логічно побудованою і такою, що має істотні переваги порівняно з раніше чинним кримінальним процесуальним законодавством. Зрозуміло, що існує чимало проблем, які пов'язані з недосконалістю чинної процесуальної форми в цьому сегменті (які детально будуть охарактеризовані у подальших частинах цієї роботи), проте в цілому новелізація процесуального законодавства щодо впровадження інституту заходів забезпечення кримінального провадження є виправданою.

Той факт, що значна частина заходів забезпечення кримінального провадження пов'язана з істотним обмеженням прав і свобод людини, обумовлює при здійсненні їх аналізу враховувати аспект їх допустимості з точки зору забезпечення прав особи [193].

Вище згадувалося, що, на наш погляд, заходи забезпечення кримінального провадження становлять інститут кримінального процесуального права. Це

твердження набуває властивості обґрунтованого за умови екстраполяції загальнотеоретичних положень стосовно поняття та сутності правового інституту у площину нашого дослідження.

Загалом, у теорії юридичної науки сформульовано різні визначення інституту права, зокрема, як системи відносно відокремлених і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин [340, с.249; 217, с. 562]; як частини галузі права, яка складається із сукупності правових норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини [136, с.259] ; як виокремленого комплексу правових норм, котрі є частиною галузі права і регулюють різновид певного виду суспільних відносин [509, с.292].

Дійсно, загальним для усіх цих визначень є те, що об'єктивною передумовою інтеграції правових норм у самостійний правовий інститут є наявність відповідного різновиду суспільних відносин [181, с.532 -536]. З даного приводу до ознак правового інституту досить обґрунтовано відносяться: однорідність фактичного змісту; юридична єдність (комплексність) норм; законодавча відособленість [13, с.137-138].

Однорідність фактичного змісту полягає у тому, що кожний правовий інститут присвячений регулюванню суворо визначеного різновиду суспільних відносин [13, с.137 -138]. Що стосується інституту заходів забезпечення кримінального провадження, то його нормами регламентується комплекс суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням відповідних процесуальних заходів з метою досягнення дієвості кримінального провадження. При цьому наявна очевидна ознака однорідності фактичного змісту: весь комплекс даних суспільних

відносин спрямований на досягнення кінцевої мети – вирішення завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК.

Юридична єдність інституту заходів забезпечення кримінального провадження полягає у тому, що норми, які його утворюють, виступають як єдиний комплекс, цілісна система галузі кримінального процесуального права, до якої входять:

норми -принципи, які визначають загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження (глава 10 КПК);

норми, які визначають порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (глави 11– 18 КПК);

норми, які визначають порядок застосування заходів забезпечення під час особливих порядків кримінального провадження (ст.ст. 482, 492, 493, 508, 580, 582– 586, 597 КПК).

Законодавча відособленість інституту заходів забезпечення кримінального провадження свідчить про те, що його норми мають зовнішнє відособлене закріплення у нормативних частинах КПК у вигляді самостійних розділів і глав, про що йшла мова раніше.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне відзначити наступні положення. По-перше, заходи забезпечення кримінального провадження становлять інститут кримінального процесуального права України, що підтверджується відповідністю сукупності правових норм, які їх регулюють, ознакам правового інституту.

По-друге, як правовий інститут заходи забезпечення кримінального провадження являють собою систему відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов, підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків.

Дослідження питання точності термінології, яка використовується при правовому регулюванні заходів забезпечення кримінального провадження, потребує також звернення і до такого його аспекту, який пов'язаний з використанням законодавцем термінів «обрання» та «застосування» (насамперед, це стосується запобіжних заходів), які не знайшли свого чіткого співвідношення та розмежування у КПК України і в окремих випадках використовуються досить суперечливо, що, зокрема, має місце у контексті статей 176 – 178, частини шостої ст. 193 та частини першої ст. 309 КПК України.

Будучи, на перший погляд, винятково термінологічним, це питання має важливе прикладне значення, адже на практиці призводить до проблем у правозастосуванні, порушення або безпідставного обмеження прав учасників

кримінального провадження, у тому числі й стосовно отримання судового з ахисту їх законних інтересів під час оскарження рішень слідчого судді. Цим пояснюється науковий інтерес до його аналізу в низці робіт дослідників проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Насамперед, варто погодитися, що ототожнення цих понять неприпустиме, вони є принципово різними, кожне з них має своє унікальне визначення, та регламентовану діяльність зі специфічними функціями [9, с.364-366]. Так, на думку О. Н. Агакерімова, перше поняття стосується діяльності щодо ініціації процесуального механізму запобіжного заходу, а друге – вже безпосередньо стосується його виконання [8, с.11]. Своєю чергою, вчений деталізує, що під застосуванням в сфері кримінального провадження, в рамках інституту запобіжних заходів можна розуміти процес виконання запобіжного заходу, тобто процес, який не передував, а логічно витікає з процесу обрання такого запобіжного заходу [8, с.105].

Ця точка зору підтримується І. В. Гловюк, яка зазначає, що такі термінологічні неузгодженості мають місце не тільки стосовно запобіжних заходів, й інших заходів забезпечення кримінального провадження, що негативно впливає на чіткість нормативної моделі їх регламентації та правильність правозастосування. Аналіз частини шостої ст. 132 КПК України, зазначає науковець, дозволяє припустити, що законодавець ототожнює застосування та обрання заходів забезпечення кримінального провадження: до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Таким чином, термін «застосування» у контексті заходів забезпечення кримінального провадження вживається у двох значеннях: фактичної реалізації (ч. 1, 4 ст. 132 КПК) та обрання цих заходів (ч. 2, 3, 5, 6 ст. 132 КПК). Проте, механічне ототожнення «застосування» та «обрання» цих заходів також викликає питання: по-перше, якщо заходи кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, з винятком випадків, передбачених КПК, то на підставі якого і ким прийнятого рішення вони змінюються та скасовуються; аналіз розділу 2 дозволяє дати відповідь на це питання (також на

підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачен их КПК), але, з позицій правил юридичної техніки, це загальне правило має бути відображен е ст. 132 КПК. По -друге, якщо клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суд у, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, то яка підсудність клопотання про зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження? По -третє, ототожнення «застосування» та «обрання» цих заходів у кон тексті частини п 'ятої ст. 132 КПК може викликати уявлення, що для розгляду клопотання про зміну чи скасування заходу забезпечення кримінального провадження не діє правило, що сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. В результаті цих міркувань І. В. Гловюк пропонує нову редакцію статті 132 КПК України під назвою «Загальні правила обрання, зміни, скасування та застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [78, с.178-179].

На наш погляд, наведена наукова позиція має бути підтримана лише частково, а саме – стосовно необхідності чіткого розмежування поняття «застосування» та «обрання» заходу забезпечення кримінального провадження. Дійсно, в нормах КПК України в аспекті регламентації запобіжних заходів неодноразово вживаються терміни «застосування», «обрання», «зміна», «скасування». Водночас найбільш загальним терміном, який включає в себе всі етапи ініціювання, погодження, обрання (розгляду), виконання, зміни, скасування запоб іжних заходів є термін «застосування» [459, с. 150-153].

Так, відповідно до частини другої ст. 177 КПК слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування (а не «обрання») запобіжного заходу без наявності для цього підстав. Метою застосування (а не «обрання») запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов 'язків (ст. 177 КПК). Запобіжні заходи застосовуються (а не «обираються»): під час досудового розслідування та під час судового провадж ення (ст. 176 КПК). Клопотання слідчого, прокурора і ухвала суду мають назву – про

застосування запобіжних заходів (а не «обрання») (ст.ст. 184, 196 КПК). Навіть сама процедура називається «застосування запобіжного заходу» (ст. 194 КПК).

Термін «обрання» більшою мірою відповідає етапу розгляду («вирішення питання про обрання») слідчим суддею, судом клопотання про застосування запобіжного заходу (ст.ст. 178, 194 КПК), а «день» такого розгляду у КПК визначається як «день / момент обрання» запобіжного заходу (ч. 6 ст. 182, ч. 3 ст. КПК).

Таким чином, поняття «застосування» є більш широким за змістом і охоплює всі етапи реалізації запобіжного заходу від його ініціювання і до скасування. Відповідно «обрання» є лише окремим етапом «застосування», у зв'язку з чим можливо констатувати співвідношення цих понять як частини і цілого. Відтак, видається, що всі положення КПК, які стосуються застосування запобіжного заходу, відносяться і до його обрання.

Проте, слід зазначити, що наведений погляд автора цієї роботи на співвідношення вказаних понять поділяється не всіма практичними працівниками, про що свідчать проблемні питання, які виникають при оскарженні рішень слідчого судді в апеляційному порядку.

На цю проблему слушно звертає увагу В. М. Трофименко, який вказує, що під час проведеного ним узагальнення практики встановлено випадки повернення апеляційними судами апеляційних скарг, поданих на ухвалу слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, оголошеного у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України), оскільки відповідно до ст. 309 КПК України таке рішення не є предметом апеляційного оскарження. Відповідно до п. 2 частини першої ст. 309 КПК України під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні. Порівняльний аналіз цієї норми з правилом, передбаченим частиною шостою ст. 193 КПК України, свідчить про те, що в одному випадку йдеться про обрання запобіжного заходу (ч. 6 ст. 193 КПК України), а в іншому – про його застосування (п. 2 ч. 1 ст. 309 КПК України). Буквальне тлумачення цих положень, зазначає науковець, у даному випадку

свідчить про застосування формального підходу до вирішення питання стосовно забезпечення підозрюваного судовим захистом, призводить до висновку про те, що оскільки пунктом 2 частини першої ст. 309 КПК України як предмет апеляційного оскарження передбачено ухвалу слідчого судді про застосування вказаного запобіжного заходу, то ухвала слідчого судді про його обрання за відсутності підозрюваного в порядку, встановленому частиною шостою ст. 193 КПК України, не належить до визначеного в ст. 309 КПК України предмета апеляційного оскарження. Між тим, така судова практика, на його думку, заслуговує на критичну оцінку саме з підстав формалізму в правозастосуванні, який позбавляє підозрюваного можливості отримати судовий захист його прав. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою означає фактичне позбавлення підозрюваного свободи на строк, визначений ухвалою слідчого судді. Обрання ж запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке здійснюється за відсутності підозрюваного, хоча й не призводить до його негайного застосування, однак виступає правовою підставою подальшого затримання і доставки цієї особи, після чого у присутності підозрюваного слідчий суддя розглядає питання про застосування вказаного запобіжного заходу. Таким чином, його обрання своїм правовим наслідком також має обмеження права на свободу та особисту недоторканність, у зв'язку з чим відповідна ухвала слідчого судді має бути предметом апеляційного оскарження. У даному випадку фактично йдеться про застосування кримінального процесуального закону з урахуванням верховенства права як засади кримінального провадження, складовим елементом нормативного змісту якої є визнання найвищими цінностями прав і свобод людини [385, с.71-72].

Аналізуючи вказану ситуацію з позицій нашого дослідження, вважаємо за необхідне зазначити, що відмова в судовому захисті при здійсненні апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу з підстав відсутності у закріпленому в ст. 309 КПК України предметі оскарження такого рішення (а наявності рішення про застосування запобіжного заходу) свідчить, на наше переконання, про неправильне розуміння правозастосовниками співвідношення цих двох термінів, яке вище було нами визначено. Розгляд терміна «застосування» як такого, що охоплює своїм змістом обрання запобіжного заходу,

дозволяє позитивно вирішити питання про можливість оскарження ухвали слідчого судді про обрання запобіжного заходу в порядку ст. 309 КПК України і, таким чином, забезпечити ефективним судовим захистом права і законні інтереси особи.

Підсумовуючи, варто відзначити, що, на відміну від вищевказаних поглядів, ми виходимо з розуміння застосування заходів забезпечення кримінального провадження як діяльнісно-практичного процесу, під час якого здійснюються заходи реалізаційного характеру щодо рішення слідчого судді, суду про обрання заходу забезпечення кримінального провадження.

Як нами уже вказано раніше, питання застосування «заходів забезпечення кримінального провадження» до прийняття КПК в науці не розглядалися, оскільки навіть термінологічно вони не були передбачені чинним на той час законодавством [476; 477]. Відтак, до 2012 року увага більшості вчених була приділена дослідженню саме заходів кримінального процесуального примусу. Безпосередньо ж заходам забезпечення кримінального провадження присвячено роботи О. М. Гуміна, І. В. Глов'юк, О. М. Бондаренка, Г. К. Кожевнікова, О. М. Миколенка, Ю. М. Мирошніченко, В. В. Назарова, С. М. Смокова, О. Г. Шило та ін. [93; 149; 49; 221; 222; 224; 234; 350; 351; 526; 75; 78].

Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова та ряд інших науковців стверджують, що заходи забезпечення кримінального провадження завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу. Саме примус є запорукою того, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження досягне мети, визначеної у частині першій ст. 131 КПК, – дієвості (ефективності) провадження [404, с.118-119].

одного боку, така позиція має право на існування. Адже окремі заходи забезпечення кримінального провадження виражаються у зовнішньому особистісному та майновому обмеженні суб'єктивних прав учасників кримінального провадження. Так, наприклад, до особистісних обмежень можна віднести обмеження: особистої недоторканності (затримання), свободи пересування (запобіжні заходи), права реалізовувати трудову діяльність (відсторонення від посади), свободи у вчиненні дій за своїм переконанням (привід). До обмежень майнового характеру – втрату матеріальної винагороди, у зв'язку з обмеженням

права займати певну посаду та обмеження права користування і розпорядження власним майном (накладення арешту на майно, заставу, накладення грошового стягнення) [147, с.21].

Іншого боку, це правило не є універсальним для усіх заходів забезпечення кримінального провадження. Адже серед них є й такі, які не пов'язані з тимчасовим обмеженням прав і свобод учасників кримінальних процесуальних правовідносин (судовий виклик, виклик слідчим чи прокурором, тимчасовий доступ до речей і документів). Застосування цих заходів лише призводить до виникнення певних процесуальних обов'язків у учасників кримінальних процесуальних правовідносин, а тому за своєю суттю їх можна визнати лише заходами забезпечення кримінального провадження, але не можна віднести до заходів кримінального процесуального примусу. Застосування цих заходів породжує лише відповідні процесуальні обов'язки і не тягне за собою ніяких обмежень майнового, морального чи організаційного характеру [22, с.81-84].

В даному випадку більш загальним є те, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються незважаючи на наявність волі та

бажання учасників кримінального провадження (навіть коли особа не заперечує

проти обмеження її прав та свобод, що пов'язано із застосуванням даних заходів),

все-одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом [529, с.187-191; 34, с. 368]. Дискутуючи про концепцію заходів забезпечення кримінального провадження, виникає досить цікаве питання: чи можна заходи вважати примусовими в тому випадку, коли особа, щодо якої вони застосовуються, згодна з їх вчиненням або навіть допомагає здійснити? У літературі поширеною є думка, що такі заходи є процесуальними діями, які, забезпечуючи виконання завдань кримінального провадження, застосовуються проти волі особи або без її згоди [1, с.17; 192, с. 114-118].

На нашу думку, характеризуючи окремий захід як примусовий, важливо звернути увагу не на те, що в конкретному випадку його було здійснено проти волі особи чи без її згоди, а на те, що сама можливість застосування примусу була передбачена незалежно від вольового ставлення особи до такого обмеження.

Якщо закон дозволяє здійснювати дії, що обмежують права особи, то вони з точки зору кримінального процесуального права, є примусовими заходами (незалежно від того, як сприймає їх конкретна особа, щодо якої вони застосовуються). І навіть якщо «адресат застосування заходів» погодився з їх застосуванням, їх завершення в жодному випадку не залежить від його волі. Можливо, на певному етапі, особа не сприймає захід забезпечення як примус, проте в ході його реалізації змінюється відношення вказаної особи та оцінка до проведеного заходу [193].

Урахованням наведеного, на наш погляд, концептуально заходи забезпечення кримінального провадження є нічим іншим, як передбаченими кримінальним процесуальним законом заходами владно-примусового обмеження особистих і майнових (матеріальних) прав, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами, у встановленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, котрі залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, виявлення та закріплення доказів, створення належних умов здійснення кримінального провадження, вирішення його завдань і забезпечення його дієвості.

Таким чином, очевидним є те, що кожний і з заходів забезпечення кримінального провадження має свою мету, яка й обумовлює його специфіку, підстави та порядок застосування, проте загальною метою всіх цих заходів є забезпечення вирішення завдань і досягнення дієвості конкретного кримінального провадження (ст.ст. 2, 131 КПК).

Ці завдання, як правило, можуть бути виконані лише за умов належної поведінки учасників кримінального провадження. Правова природа заходів забезпечення кримінального провадження багато в чому визначається умовами застосування цих заходів [196, с.81]. Відповідно, однією з умов для застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження переважно є

невиконання або неналежне виконання обов'язків учасниками кримінального провадження, тобто вчинення кримінального процесуального порушення.

Якщо умовою кримінальної процесуальної відповідальності та процесуальних санкцій є кримінальне процесуальне правопорушення, тобто порушення вимог кримінального процесуального закону, яке вчинене учасником кримінального провадження, то для застосування заходів забезпечення кримінального провадження законом передбачені специфічні умови. Їх специфіка відображається в тому, що приведення в дію більшості заходів забезпечення кримінального провадження не ставиться в безпосередню залежність від факту правопорушення [499, с.109].

Таким чином, не завжди обов'язковим є наявність невиконання або неналежного виконання обов'язків для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Конкретні фактичні дані, які виступають підставами застосування цих заходів, можуть вказувати не лише на можливість вчинення порушення, але і на необхідність його запобігання для забезпечення нормального розвитку і дієвості кримінального провадження.

Отже, більшість же заходів забезпечення кримінального провадження застосовуються, коли кримінального процесуального порушення, як правило, ще немає (наприклад, виклик слідчим). Водночас, частина заходів забезпечення кримінального провадження спрямована на отримання доказів (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів).

Таким чином, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, свідка, потерпілого, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження (в тому числі юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; будь-якої фізичної або юридичної особи, за наявності достатніх підстав вважати, що її майно є матеріальним об'єктом, яке було знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегло на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі

предметом, який був об'єктом кримінально протиправних дій, грошми, цінностями та іншими речами, набутими кримінально протиправним шляхом або отриманими юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення; третьої особи, якщо вона набула майно безоплатно або за вищу чи нижчу ринкової вартості й знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п. 1 – 4 частини першої ст. 96-2 КК України; володільця речей і документів).

науковій літературі з урахуванням категорій осіб, до яких застосовуються примусові заходи різного характеру, зустрічається також категорія «процесуальне забезпечення участі осіб під час досудового розслідування», до якої чомусь віднесено й заходи забезпечення кримінального провадження. При цьому зазначається, що заходи забезпечення кримінального провадження є вузьким поняттям, ніж заходи забезпечення участі осіб під час кримінального провадження. Аргументується подібна концепція тим, що у КПК поряд із заходами забезпечення кримінального провадження передбачені й інші заходи, які зобов'язують суб'єктів

кримінального процесу брати участь у ньому – залучення перекладача (при необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень чи показань), експерта (для проведення окремих видів експертиз) і спеціаліста (для надання безпосередньої технічної допомоги), захисника (при наданні правової допомоги), депутата, судді, цивільного позивача та в ідповідача (в разі пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні), адвоката, який надає правову допомогу потерпілому, свідку, особі, яка перебуває за межами України [48, с.46].

Така позиція, зважаючи на сутнісне призначення заходів забезпечення кримінального провадження, не витримує жодної критики. Адже не всі заходи забезпечення кримінального провадження спрямовані на забезпечення участі певних осіб шляхом обмеження деяких прав (особистих, майнових чи трудових).

Насамперед, значення заходів з забезпечення кримінального провадження полягає в тому, що вони дозволяють вирішувати специфічні завдання кримінального провадження з метою досягнення його дієвості, виступаючи:

1) як заходи забезпечення виконання процесуальних обов'язків. Адже, в основі дії заходів примусово-правового впливу лежить безпосередній примус до

визначеної правом поведінки з метою створення чіткого та послідовного алгоритму кримінально-процесуальних відносин [183, с.34] . Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основних свобод передбачає, що законний арешт і затримання можуть здійснюватися саме з метою забезпечення обов'язку, передбаченого законом;

як заходи превенції протидії досудовому розслідуванню. Дійсно, в останні роки помітно зріс ступінь протидії розслідуванню, змінилися її форми, які стали більш витонченими [362, с.26-27]. Практика свідчить, що прагнення «сховатися» від органів досудового розслідування і, відповідно, уникнути правосуддя характерно для багатьох підозрюваних. Майже кожного року від органів досудового розслідування переховується близько 35 тис. осіб. Досить часто зустрічаються на практиці випадки примусу інших осіб до давання неправдивих показань або зміни первинних показань [197, с.18] . Крім того, потерпілі та свідки, з одного боку, «нерідко намагаються ухилитися від виконання свого громадянського обов'язку», займають пасивну позицію. Саме заходи забезпечення кримінального провадження виступають як законний засіб для подолання зазначених вище процесуальних труднощів. З даного приводу вірно стверджується, що такі заходи виражаються у формі психологічного, фізичного чи морального впливу на поведінку суб'єкта і мають своєю метою не тільки запобігання неправомірної поведінки, але і її попередження [14, с.248-249; 11];

як заходи забезпечення збирання доказів. У багатьох випадках отримати і встановити обставини кримінального провадження можливо лише завдяки застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, виклику, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, накладення арешту на майно);

як заходи забезпечення невідворотності відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення [58, с.12 -18] (насамперед, шляхом застосування запобіжних заходів, арешту майна тощо).

На жаль, законодавець не визначив всі заходи забезпечення кримінального провадження в окремій главі КПК, що нерідко призводить до невірного їх тлумачення. Насамперед, це зумовлено тим, що, окрім розділу II КПК, у нормах

розділів VI та IX також міститься регламентація підстав і порядку застосування заходів, які за своєю природою є заходами забезпечення кримінального провадження. Представлені в юридичній літературі думки щодо класифікації заходів забезпечення кримінального провадження є суперечливими за змістом, а їх сучасне правове закріплення в КПК, як зазначалося, лише ускладнює вирішення цього завдання [222, с.81-84].

урахованням положень КПК заходами забезпечення кримінального провадження, на наш погляд, є:

1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. ст.133–143 КПК);

накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК);

тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148–153 КПК);

відсторонення від посади (ст. ст. 154–158 КПК), в тому числі тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. ст. 155-1 КПК);

тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159–166 КПК);

тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167–169 КПК);

арешт майна (ст. ст. 170–175 КПК);

затримання особи (ст. ст. 188– 192 КПК, ст. ст. 207–213);

9) запобіжні заходи: особисте зобов'язання (ст. 179 КПК); особиста порука (ст. 180 КПК); застава (ст. 182 КПК); домашній арешт (ст. 181 КПК); тримання під вартою (ст. 183 КПК).

До цієї ж підгрупи, на наш погляд, необхідно віднести й диференційовані різновиди запобіжних заходів, які застосовуються під час особливих порядків кримінального провадження (розділ VI КПК) та міжнародного співробітництва (розділ IX КПК), а саме: передання неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених під нагляд (батьків, опікунів чи піклувальників, а також адміністрації дитячої установи, де виховується неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений) (ст. 493 КПК); передання особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом

(ч. 1 ст. 508 КПК); поміщення особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК); тимчасовий арешт (ст. 583 КПК); тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) (ст. 584 КПК).

В літературі існують різноманітні класифікації заходів забезпечення кримінального провадження. Так, аналіз наукової думки з проблематики класифікації заходів забезпечення кримінального провадження свідчить, що більшість учених як окрему обов'язкову групу виділяють запобіжні заходи (засоби запобігання, попередження) та інші заходи, що можуть бути згруповані за тими чи іншими критеріями. Застосування такого підходу до класифікації заходів забезпечення кримінального провадження дало змогу О. М. Гуміну виокремити такі їх різновиди: 1) запобіжні заходи; 2) інші заходи забезпечення кримінального провадження (до яких віднесено: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна) [93, с.230].

Аналогічно Л. М. Лобойко усі заходи забезпечення кримінального провадження залежно від суворості наслідків, що настають для учасників, щодо яких вони застосовуються, та інших ознак поділяє на дві групи: 1) запобіжні заходи; 2) інші заходи забезпечення кримінального процесу [200, с.161].

Варто погодитися, подібні класифікації містять окремі елементи умовності та певною мірою є спрощеними, у зв'язку з чим деякі вчені класифікують заходи забезпечення, виходячи з обмеження конституційних прав, на: 1) заходи, які обмежують суспільне і приватне життя (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів); 2) заходи, які обмежують майнові права (накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення

майна, арешт майна); 3) заходи, які обмежують свободу пересування (особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава); 4) заходи, які обмежують особисту свободу (затримання та тримання під вартою) [350, с.629-631].

О. М. Миколенко за характером тимчасового обмеження прав і свобод особи, застосування яких призводить до настання обмежень майнового, морального чи організаційного характеру, поділяє заходи забезпечення кримінального провадження на два види: 1) непримусові заходи забезпечення кримінального провадження; 2) примусові заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінального процесуального примусу) [222, с.81-84].

Своєю чергою, О. Ю. Хабло класифікує заходи забезпечення кримінального провадження за підставами застосування на: заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо); заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна) [324, с.334]. Проте до подібної класифікації треба ставитися дещо критично, адже не всі заходи забезпечення, зважаючи на правові підстави їх застосування, можуть бути згруповані саме у такі групи.

Видається, що заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати за такими основними критеріями, як мета, підстави і суб'єкти застосування, строк і характер дії, можливість оскарження та режим обмеження прав.

Саме ці критерії, на наш погляд, найбільш повно характеризують усю процедуру реалізації заходів забезпечення кримінального провадження – від її початку (мета і підстави застосування), безпосереднє застосування (суб'єкти застосування, характер дії, режим обмеження прав) і завершення (строк дії, можливість його продовження та можливість оскарження).

Лише така класифікація охоплює увесь спектр заходів забезпечення кримінального провадження, надає можливість розглядати їх як елементи єдиної системи, що характеризуються обов'язковою наявністю взаємозв'язків між її складовими [233].

Таким чином, заходи забезпечення кримінального провадження класифікуються:

а метою застосування:

усі види запобіжних заходів і затримання як тимчасовий запобіжний захід, накладення грошового стягнення). Ці заходи, як правило, пов'язані з суттєвим обмеженням прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого, а також осіб, на яких може бути накладено грошове стягнення, мають специфічну мету та особливий порядок застосування [324, с.334];

— заходи, що забезпечують збирання доказів (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна). На відміну від запобіжних заходів, завдання цих заходів полягає у забезпеченні можливості виявити, вилучити та дослідити докази. При цьому, необхідно наголосити про помилковість включення до заходів забезпечення кримінального провадження таких з них, як «виклик слідчим, прокурором, судовий виклик» [149, с.68-70; 442, с.77-78] (про це більш детально у наступних розділах);

— заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку у під час провадження (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);

— заходи по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна (арешт та попередній арешт майна). До речі, у порівняльно-правовому аспекті певний інтерес викликає те, що у КПК Республіки Молдови серед «інших заходів процесуального примусу» (ст. 197) виділено дві групи заходів: по забезпеченню відшкодування завданого злочином збитку та по забезпеченню гарантій виконання покарання у вигляді штрафу, до яких віднесено заходи, в тому числі подібні тим, що пропонуються нами у наведеній класифікації.

за суб'єктами застосування:

а) заходи, які застосовуються самостійно слідчим, прокурором, уповноваженою службовою особою¹ у випадках, передбачених КПК, а також за погодженням з прокурором – начальником Головного управління (управління) СБУ або начальником територіального органу НПУ, Директором НАБУ (або його заступником) (виклик, тимчасове вилучення майна, затримання особи, превентивне затримання особи, попередній арешт майна);

¹ Уповноважена службова особа – це працівники органів НПУ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів, які мають право здійснити затримання особи відповідно до законодавства.

б) заходи, які застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, суду:

- за ініціативою сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна та запобіжні заходи);
- за ініціативою як сторони обвинувачення, так і захисту (судовий виклик, привід, тимчасовий доступ до речей і документів);
- за ініціативою інших учасників кримінального провадження (арешт майна);
- із власної ініціативи суду (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення).

3) за строком дії:

- заходи, що тривають протягом чітко визначеного періоду часу (затримання, домашній арешт, тримання під ватрою, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове вилучення майна). Своєю чергою, такі заходи залежно від можливості продовження строку їх дії розподіляються на: 1) заходи, строк дії яких може бути продовжений (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, запобіжні заходи, дозвіл на затримання з метою приводу); 2) заходи, строк дії яких не може бути продовжений (затримання особи, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна);

– заходи, строк дії яких не визначено (особисте зобов'язання, особиста

порука, застава, накладення грошового стягнення, арешт майна, законне

затримання; виклик; вилучення майна, яке входить до переліку, щодо якого прямо

надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу).

На практиці виникають певні проблеми при визначенні строку дії деяких із них. Зокрема, при тимчасовому доступі до речей і документів. Так, відповідно до ст. 159, 163 КПК при наданні дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, слідчим суддею може бути надано дозвіл на їх вилучення (виїмку). Пунктом 7 частини першої ст. 164 КПК визначено лише строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня її постановлення.

Однак законодавцем не регламентовано строк дії ухвали щодо фактично вилученого майна, що, відповідно, викликає складнощі в застосуванні. При цьому, вилучене в ході тимчасового доступу майно не відноситься до тимчасово вилученого майна й, відповідно, на нього не поширюється процесуальний статус такого майна та порядок припинення тимчасового вилучення (ст. 169 КПК).

Саме тому вірним було б вважати, що у строк дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів входить й час, протягом якого слідчий, прокурор повинні «розпорядитись» майном – повернути його володільцю, або звернутись до суду з клопотанням про накладення арешту (ст.ст. 169, 171 КПК).

На це вказано і в листі ВССУ № 223 -558/0/4-13 від 5 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суд у першій інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», відповідно до якого – вплив строку дії ухвали про застосування заходу забезпечення кримінального провадження свідчить про припинення цього заходу забезпечення та поновлення прав і свобод особи, щодо якої він застосовувався або інтересів якої стосувався.

Проте практика свідчить про неоднозначність застосування цих положень. На нашу думку, подібне питання має бути вирішене на законодавчому рівні – шляхом надання такому майну статусу тимчасово вилученого після закінчення строку дії ухвали з подальшим настанням відповідних процесуальних наслідків. А, відтак, тимчасовий доступ до речей і документів має бути віднесений до заходів, що тривають протягом чітко визначеного періоду часу (до 30 днів з постановлення ухвали). У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 165 КПК новою частиною наступного змісту: «Вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду речі та документи, після закінчення строку дії такої ухвали, вважаються тимчасово вилученим майном».

Невизначеним є й порядок припинення дії арешту майна (у випадку закриття кримінального провадження саме слідчим). Такі випадки є поширеними, зокрема у провадженнях, в яких прийнято рішення про арешт майна «без підозрюваного» з урахуванням положень ст.ст. 98, 170 КПК (коли арешт накладено на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно

є матеріальним об'єктом, яке було знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегло на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предметом, що було об'єктом кримінально протиправних дій, грішми, цінностями та іншими речами, набутими кримінально протиправним шляхом або отриманими юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення). Кримінальний процесуальний кодекс чітко не визначає порядок скасування арешту такого майна.

Саме тому за наявності підстав для закриття кримінального провадження, в ході досудового розслідування, по якому застосовано арешт майна, постанову про закриття кримінального провадження повинен виносити прокурор одночасно із

скасуванням арешту майна (ч. 3 ст. 174 КПК). У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно доповнити абз. 2 другої частини четвертої ст. 284 КПК положенням, відповідно до якого слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не

повідомлялося про підозру та/або не накладався арешт на майно. Водночас, в частині третій ст. 174 КПК необхідно визначити, що скасування арешту майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації, є обов'язком прокурора (а не його правом, як нині) у разі винесення ним постанови про закриття кримінального провадження.

Неоднозначно вирішеним є й питання терміну дії таких неізоляційних запобіжних заходів як особисте зобов'язання, особиста порука та застава. На відміну від домашнього арешту та тримання під ватрою, КПК не визначає строків і граничних (сукупних) строків застосування цих запобіжних заходів.

На практиці зазначені запобіжні заходи застосовуються одночасно із обов'язками, передбаченими ст. 194 КПК. Водночас, такі обов'язки можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора, а після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки – ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію й обов'язки скасовуються.

Проте, чи припиняється в даному випадку дія запобіжного заходу, який застосовувався разом з обов'язками, КПК не регламентує. Не вирішено це питання і науковій літературі. Особливої актуальності воно набуває при застосуванні застави, адже після припинення дії цього запобіжного заходу – застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю. Разом з тим, 45% опитаних слідчих та прокурорів зазначили, що їм доводилося продовжувати з застосування процесуальних обов'язків до підозрюваного без подання клопотання про продовження строку неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави).

На наш погляд, процесуальні обов'язки до підозрюваного не можуть застосовуватися окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави). Адже саме дотримання цих обов'язків є основним компонентом забезпечення кримінального провадження шляхом застосування відповідного запобіжного заходу. Без таких обов'язків сам захід є не більш ніж процесуальним «обманом» чи фікцією¹ і не гарантує жодного попередження ризиків, які стали підставою його застосування.

Процесуальні обов'язки і запобіжний захід є нерозривно пов'язаними елементами однієї системи. Саме в них (обов'язках) виражається і вся сутність заходу. Про це свідчить і нормативне формулювання цих неізоляційних запобіжних заходів, яке міститься у КПК – «особисте зобов'язання полягає у покладенні зобов'язання виконувати покладені обов'язки», «особиста порука полягає у наданні письмового зобов'язання про те, що особи поручаються за виконання обов'язків», «застава полягає у внесенні з метою забезпечення виконання обов'язків під умовою звернення внесених коштів».

Припинення дії запобіжного заходу автоматично зумовлює й припинення застосованих до підозрюваного процесуальних обов'язків. У зв'язку з цим, слід визнати необґрунтованою практику звернення сторони обвинувачення з клопотаннями про застосування (покладення) до підозрюваного процесуальних обов'язків, передбачених ст. 194 КПК, без застосування запобіжного заходу.

¹ Р. Ієрінг характеризував фікцію її як юридичну неправду, освячену необхідністю; вона дозволяє уникати труднощів, замість того, щоб переборювати їх, і являє собою свого роду «технічний обман» [126, с.11].

Проблемним залишається й порядок припинення дії заходів забезпечення кримінального провадження – в КПК чітко не конкретизовано, чи необхідно виносити постанову (ухвалу) про припинення застосування заходу забезпечення кримінального провадження чи після завершення його дії він вважається скасованим автоматично. На наш погляд, практика винесення постанови про припинення дії запобіжного заходу суперечить положенням КПК та його концепції цілому. Дійсно, відповідно до ст. 110 КПК, всі рішення слідчого, прокурора повинні оформлятися постановами. В той же час, рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (окрім виклику, тимчасового вилучення майна, затримання особи, попереднього арешту на майно) приймає слідчий суддя, суд. Таким чином, слідчий, прокурор не вправі винести постанову про припинення дії рішення, яке приймалося іншим суб'єктом кримінального провадження (окрім скасування арешту майна прокурором).

Водночас, у тих випадках, коли заходи забезпечення кримінального провадження застосовувалися на підставі рішення слідчого, прокурора, уповноваженої службовою особою, а також за погодженням з прокурором – начальником Головного управління (управління) СБ У або начальником територіального органу НПУ, Директором НАБУ (або його заступником) у разі втрати доцільності застосування такого заходу повинно прийматися рішення про його припинення, а у разі необґрунтованості чи незаконності – рішення про скасування. Це, зокрема, стосується тимчасового вилучення майна, затримання особи, превентивного затримання особи, попереднього арешту на майно. Таке рішення повинно оформлюватися у вигляді відповідної постанови.

Слід також враховувати, що за клопотанням прокурора слідчий суддя відповідно до строку досудового розслідування може продовжити застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, відсторонення від посади, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і запобіжних заходів. Останні можуть бути продовжені у межах досудового розслідування до шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої тяжкості або середньої тяжкості; до 12 місяців – щодо тяжких та особливо тяжких злочинів (окрім домашнього арешту, адже згідно з частиною шостою ст. 181 КПК сукупний

строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців).

З даного приводу невизначеною є ситуація, у випадках закінчення максимального строку застосування домашнього арешту, та необхідності його продовження понад 6 місяців. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до ст. 181 КПК, визначивши, що сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Чітко не визначено у кримінальному процесуальному законодавстві й строку законного затримання. Адже кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 207 КПК). Як свідчить практика, непоодинокими є випадки доставлення особи у досить тривалі строки (від 6 до 12 го дин). Водночас такий строк «доставки» затриманого, з урахуванням положень ст. 210 КПК, не враховується до строку затримання, визначеного ст. 211 КПК, що, на наш погляд, не є зовсім вірним.

У зв'язку з цим вважається за доцільне момент затримання (ст. 210 КПК) доповнити також положенням щодо перебування затриманої особи поряд з неуповноваженою службовою особою або у приміщенні, визначеному нею (у разі здійснення законного затримання).

за характером дії:

каральні (накладення грошового стягнення, застава (у випадку звернення її в дохід держави);

попереджувальні – пов'язані із запобіганням можливого в майбутньому порушення або можливої втрати доказової інформації (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до

речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи).

за можливістю оскарження рішення про їх застосування:

заходи, рішення про застосування яких не підлягає оскарженню (затримання особи; тимчасовий доступ до речей і документів, окрім того, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа

–

підприємець чи юридична особа позбавляють ся можливості здійснювати свою діяльність; виклик; привід; накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження користуванні спеціальним правом, тимчасове вилучення майна; запобіжні заходи вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки та застави);

заходи, рішення про застосування яких підлягає оскарженню (поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність; арешт майна; запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою).

В даному аспекті заслуговують на увагу питання щодо можливості оскарження розміру застав и (як альтернативного запобіжного заходу при застосуванні тримання під вартою). Варто погодитися, що ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має комплексний зміст і, по суті, включає два рішення – перше з них безпосередньо стосується вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; друге – щодо визначення розміру застави, достатньої, на думку слідчого судді, для забезпечення виконання процесуальних обов'язків підозрюваного. Проведене О. Г. Шило та С. Л. Шаренко узагальнення судової практики дало підстави констатувати факт неоднаковості та наявності протилежних підходів суддів до вирішення питання щодо можливості оскарження ухвали слідчого судді про застосування тримання під вартою в частині визначення слідчим суддею розміру застави. В одних випадках судді відмовляють у відкритті провадження по

такій апеляційній скарзі, в інших – розглядають її по суті і приймають відповідне рішення.

На наш погляд, варто погодитися, що правил ьною є практика тих судів, які розглядають апеляції на ці ухвали в частині, що стосується визначеного слідчим суддею розміру застави. Адже дійсно в таких випадках апеляційному оскарженню підлягає не ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, а саме ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначеного розміру застави. У зв'язку з цим цілком доречною видається аналогія із оскарженням вироку суду в частині окремих рішень суду, які в ньому містяться (вирішення цивільного позову чи долі речових доказів; призначення покарання тощо) [524, с.50-57].

за режимом обмеження права на вільне пересування:

– заходи, що пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи або обмеженням права на вільне пересування (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи, привід);

– заходи, які не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи або обмеженням права на вільне пересування (виклик, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади,

тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт

майна, особисте зобов'язання, особиста порука, застава) [324, с.334] . Саме ця класифікація використана при розкритті особливостей застосування запобіжних заходів (розділ 3).

за характером застосування процесуального примусу:

- заходи, що пов'язані із застосуванням процесуального примусу (привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешт майна, затримання, запобіжні заходи);

- заходи, що не пов'язані із застосуванням процесуального примусу (виклик, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів (за умови, що він не пов'язаний із виїмкою речей чи документів)). Така основа класифікації має суттєве значення для науки, так як характер примусу визначає використання рекомендацій,

криміналістичних технічних засобів і тактичних способів під час їх застосування [438, с.112-117].

Підсумовуючи, вважаємо за можливе сформулювати декілька положень, що мають важливе значення для подальшого дослідження проблеми заходів забезпечення кримінального провадження і будуть розвинуті та обґрунтовані в наступних частинах цієї роботи.

Заходи забезпечення кримінального провадження являють новий (порівняно з раніше чинним законодавством України) інститут кримінального процесуального права, п'ятирічний досвід застосування якого довів його корисність і доцільність впровадження.

Нормативна модель інституту заходів забезпечення кримінального провадження є результатом імплементації європейських стандартів захисту прав людини у сфері кримінального судочинства, конвергенції їх процесуальної форми у демократичних країнах, розвиток законодавства яких визначається фундаменталізацією прав людини та дією принципу верховенства права.

Разом з тим, як свідчить правозастосовна практика, виникає чимало проблем при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які обумовлені низкою факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Перші з них пов'язані з недоліками правового регулювання, наявністю прогалин, колізій та суперечностей окремих правових приписів, що регулюють підстави і порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Це актуалізує формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в цій частині.

Водночас, не менш важливе значення у правозастосовному процесі має правосвідомість професійних учасників кримінального провадження, розуміння ними нової ідеології процесуального законодавства, його аксіологічної характеристики. В цьому контексті доречно пригадати слова І. Я. Фойницького, який зазначав, що саме у сфері кримінального права і кримінального процесу знаходяться межі для вторгнення держави до сфери особистої свободи громадян. Побудова кримінального процесу тісно пов'язана з положенням особи в державі. За умов абсолютизму і державної безправності особи обвинувачений стає предметом

дослідження, який не має прав сторони, нада ний суду як матеріал у справі; заходи судового примусу досягають вищого розвитку; особисте затримання обвинуваченого і катування стають загальним правилом. Навпаки, чим більш вільною є особа в державі, тим більше прав має обвинувачений у кримінальному процесі. Сучасний процес, відмовившись від погляду на обвинуваченого як на предмет дослідження, вбачає в ньому сторону у справі, все більше проникаючись англо-американським *praesumptio boni viri* – поки противне не доведене. Очевидно, що положення кримінального процесу, своєю чергою, суттєво впливають на політичний стан держави і складають одну із основних її ознак [503, с.586 -587]. Зважаючи на сказане, одним із пріоритетних завдань науки кримінального процесу бачиться формування нової правосвідомості правозастосовника, заснованої на розумінні сутності верховенства права, повазі до прав людини та визнанні їх найвищою соціальною цінністю, як це декларується статтею 3 Конституції України.

1.2 Загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Беззаперечним залишається те, що існують випадки, коли для досягнення завдань кримінального провадження необхідно обмежити фундаментальні цінності. Це відбувається за допомогою застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у зв'язку з чим процедура їх застосування повинна бути належним чином закріплена та регламентована [49, с.98 -100]. Водночас така процедура має значення не лише для регулювання діяльності органів та службових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, а передусім – для захисту прав і свобод.

У кожній правовій державі прагнуть, щоб умови застосування заходів, що обмежують права людини, були б чітко визначені законом. Адже, застосування подібних заходів зумовлює обмеження конституційних прав і свобод людини, тому кожному випадку особливо ретельно необхідно вирішувати питання, чи обов'язково застосовувати обраний захід чи ні. Неправильно і необґрунтовано вирішивши питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального

провадження, тобто призначивши або застосувавши їх при відсутності достатніх для цього умов і підстав, або порушивши передбачену законом процедуру застосування заходу, порядок його виконання – все це є порушенням прав особи [193].

Така точка зору заслуговує на підтримку, але чи можливо встановити для всіх випадків належний перелік критеріїв, що дозволяє однозначно визначити, коли можна застосовувати той чи інший захід забезпечення кримінального провадження, а коли – ні. На наше переконання, законодавчо закріпити виключний алгоритм подібних обставин і критеріїв, зважаючи на різноманіття ситуацій, які можуть виникнути під час кримінального провадження, неможливо.

Проте регламентувати гарантії правомірності їх застосування, які виражаються у загальних правилах, завдання важливе та необхідне. Відтак, одним із ключових елементів концепції заходів забезпечення кримінального провадження є саме загальні правила їх застосування (або ж як визначено нами – гарантії правомірності застосування).

Жоден захід, пов'язаний з обмеженням або позбавленням прав і свобод людини та громадянина, не може бути здійснений фактично без наявності встановлених законом правил та умов [58, с.62].

Цілком слушно відзначається у літературі, що загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають важливе значення для правозастосовної діяльності, адже саме вони сприяють її єдності, дотриманню прав учасників кримінальних процесуальних відносин і вирішенню завдань кримінального провадження. Водночас, необхідність нормативного закріплення цих правил обумовлена тим, що заходи забезпечення кримінального провадження спрямовані на досягнення єдиної мети, а тому єдиною є й їх правова природа [90, с.258-259].

По суті, загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження виступають процесуальними гарантіями забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження. Відповідно до поширеної серед науковців позиції, до кримінальних процесуальних гарантій можна віднести сукупність усіх галузевих кримінальних процесуальних норм у поєднанні з

діяльністю по їх втіленню в життя [10, с.59]. Своєю чергою, В. М. Тertiшник зазначає, що весь кримінальний процес (його форма) і є системою таких гарантій. У цьому значенні, на думку вченого, будь-який інститут кримінального процесуального права, будь-який процесуальний документ є процесуальною гарантією встановлення істини, правильного розслідування та вирішення кримінального провадження [379, с.13], і з такою позицією варто погодитися з урахуванням, безумовно, мети і завдань сучасного кримінального процесу, який спрямовано на врегулювання кримінально-правового конфлікту, у зв'язку з чим істотно розширено дію диспозитивності як однієї із загальних засад кримінального провадження.

На наш погляд, основні процесуальні гарантії застосування заходів забезпечення кримінального провадження сконцентровані у ст. 132 КПК, яка, до речі, й має назву «Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження». Дійсно, велике практичне значення має визначення саме правил, за яких застосування будь-якого процесуального заходу буде законним, обґрунтованим [147, с.49].

Відповідно до розроблених наукових концепцій радянських учених, які досліджували питання застосування заходів процесуального примусу, одними із основних гарантій їх правомірності були наявність порушеної кримінальної справи та факт притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Так, до умов застосування заходів процесуального примусу В. С. Чистякова відносила: 1) наявність порушеної кримінальної справи; 2) під час застосування запобіжних заходів, відсторонення від посади, накладення арешту на майно – наявність притягнення особи як обвинуваченого, тобто визначеність суб'єкта [518, с.24]. По суті такі ж умови для застосування заходів процесуального примусу визначав і В. М. Корнуков [162, с.43].

Ф. М. Кудін серед умов застосування примусу зазначав: 1) наявність провадження у порушеній кримінальній справі (загальна умова); 2) перебування особи у такому процесуальному положенні, яке дозволяє застосування примусових заходів (спеціальна умова); 3) під час застосування окремих примусових заходів до обвинуваченого і підозрюваного – наявність додаткової обставини, яка конкретизує положення особи, яка зазнає впливу примусу (спеціальна конкретизуюча умова) [182, с.40].

Незважаючи на концептуальні зміни нормативного регулювання заходів кримінального процесуального примусу у КПК 2012 р., все ж таки можливо простежити певні кореляції у підходах нормотворця до унормування загальних правил їх застосування. Адже, наявними серед них є внесення відомостей до ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання, що забезпечує правову підставу всієї подальшої процесуальної діяльності, в тому числі – й такого її сегменту, як застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також повідомлення особі про підозру, що забезпечує правову визначеність у питанні її процесуального статусу.

Згідно з окремими сучасними науковими позиціями встановлюється три групи обставин, недоведеність яких усуває застосування заходів забезпечення кримінального провадження: існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [34, с.370].

Проте, подібна категоризація загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження є занадто спрощеною і не відображає усіх їх аспектів.

Зв'язку з цим, у літературі зустрічається розширений перелік загальних правил застосування цих заходів, до яких відносяться такі положення:

1) судовий контроль законності обмеження конституційних прав і свобод людини при здійсненні кримінального провадження, а відповідно – наявність ухвали слідчого судді або суду як підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

складання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

покладання тягарю доказування наявності підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження та необхідності їх обґрунтування на слідчого, прокурора, як на суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження;

доведення слідчим, прокурором наявності достатніх підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження шляхом надання доказів, на які вони посилаються у клопотанні;

внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, в рамках якого подається клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

обов'язок суду врахувати можливість без застосування заходів забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи;

7) зазначення строку дії в ухвалі про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [90, с.370].

Водночас, перш ніж перейти до аналізу власної наукової позиції, необхідно зазначити, що окремі із вказаних вище загальних правил викликають, на наш погляд, неоднозначну оцінку.

Так, зокрема, зазначення строку дії в ухвалі навряд чи може вважатися загальним правилом застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки ця умова: по-перше, є вимогою, яка відноситься безпосередньо до змісту судового рішення, по-друге, не усі судові рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають строк дії, про що нами уже вказувалося при класифікації таких заходів за строком дії (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, накладення грошового стягнення, арешт майна, вилучення майна, яке входить до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу).

Важко погодитись і з виділенням такого загального правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, як «складання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження», адже по суті це є безумовною складовою судової процедури вирішення питання про застосування відповідних заходів (без відповідного клопотання – не може бути й рішення суду). З цих же підстав не можна погодитися і з визначенням такого правила, як «доведення наявності достатніх підстав застосування заходів шляхом надання доказів», адже саме

це по суті і є основним виявом правила, пов'язаного з покладанням тягарю доказування на сторону, яка подає клопотання.

На критичну оцінку заслуговує і таке «правило», як обов'язок суду врахувати можливість без застосування заходів забезпечення кримінального провадження отримати речі та документи, оскільки по суті це є елементом загального правила, яке сформульоване нами як «правило пропорційності втручання у права і свободи людини».

нашому дослідженні здійснено спробу визначити загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження у відповідній хронологічній залежності від процедури кримінального провадження, тобто у порядку,

якому відповідні правила застосовуються під час практичної їх реалізації [450, с.342].

Варто погодитися, що необхідність внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР відноситься до основних загальних правил (гарантій правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки саме з цього моменту відповідно до частини другої ст. 214 КПК починається досудове розслідування.

Тому беззаперечним є те, що до клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання (ч. 6 ст. 132 КПК). Це дозволяє суду пересвідчитися у наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання у судовому засіданні [34, с.371].

Разом з тим, який конкретно витяг з ЄРДР необхідно подавати до слідчого судді, нормами КПК не визначено. Адже, як свідчить практика, це може бути витяг ЄРДР станом на початок досудового розслідування, так і станом на момент звернення до суду. Інформація, що міститься у вказаних витягах по одному і тому ж самому провадженню може кардинально відрізнятися (навіть, в окремих випадках в різний період проведення досудового розслідування відрізнялася кваліфікація кримінального правопорушення). Для унеможливлення таких випадків необхідно чітко регламентувати, що за необхідності внесення змін до витягу з ЄРДР, слідчим, прокурором виноситься відповідна постанова з обґрунтуванням доцільності

внесення змін до витягу з ЄРДР. Водночас до клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження повинен додаватися витяг з ЄРДР (із датою, яка має відповідати даті клопотання).

Невиконання вказаних вимог щодо обов'язкового внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР по суті унеможлиблює судовий розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, слідчий суддя Дарницького районного суду м. Києва відмовив у задоволенні клопотання начальника головного відділу податкової міліції ДПІ у Деснянському районі про надання тимчасового доступу до документів, які містять інформацію про зв'язок, подане в межах оперативно-розшукової справи, заведеної для пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння та документування підготовки до вчинення ухилення від сплати податків у великих розмірах у зв'язку з тим, що досудове розслідування за даним фактом розпочате не було [431].

даному випадку досить непослідовною виглядає позиція ВССУ, який звертає увагу на те, що відповідно до п. 4 частини першої ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам, крім іншого, надається право з дозволу слідчого судді в порядку, встановленому КПК, витребувати документи та дані, що характеризують спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину. Оскільки одним із механізмів витребування документів і даних, передбачених КПК, є процедура тимчасового доступу до речей і документів, передбачена главою 15 КПК, оперативні підрозділи мають право звертатися до слідчих суддів суду першої інстанції з клопотаннями про тимчасовий доступ до таких документів згідно з правилами, встановленими статтями 159–166 КПК, і з урахуванням специфіки суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та мети її здійснення (зокрема, змісту та обґрунтування клопотання, додатків до клопотання, підстав для його задоволення тощо). При цьому, документи і дані, які не характеризують діяльність юридичної особи та спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину чи джерела і розмір їхніх доходів витребуватися оперативними підрозділами не можуть [303].

Вважається, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження при здійсненні оперативно -розшукової діяльності суперечить ідеї та меті («досягнення дієвості кримінального провадження») саме цього інституту. Відповідно, положення, які надають оперативним підрозділам можливість ініціювати застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повинні бути виключені із законодавства, що регламентує порядок проведення оперативно -розшукової діяльності, як такі, що суперечать вимогам КПК. Водночас, це зможе бути використане стороною захисту при реалізації функції захисту прав, свобод та інтересів осіб шляхом визнання отриманих доказів недопустимими.

Слід відмітити, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються в межах строку досудового розслідування – шести місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Саме тому, вирішуючи питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, необхідно звертати увагу на фактичний строк досудового розслідування. Відтак, спершу необхідним є продовження строку досудового розслідування, а лише тоді – застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

На це звертається увага й ВССУ. Так, ухвалою слідчого судді Києво - Святошинського районного суду Київської області продовжено строк тримання під вартою до десяти місяців підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою ст. 296 та частиною першою ст.

121 КК України. Не погоджуючись із рішенням слідчого судді, захисником підозрюваного було подано апеляційну скаргу, внаслідок чого ухвалою Апеляційного суду Київської області від ухвалу слідчого судді Києво - Святошинського районного суду скасовано та постановлено нову, якою продовжено строк тримання під вартою в межах строку досудового розслідування. Колегією суддів встановлено, що постановою заступника Генерального прокурора строк досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні було продовжено до місяців, а слідчий суддя, постановляючи ухвалу, вийшов за його межі, чим порушив вимоги частини третьої ст. 197 КПК.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і під час судового провадження. Водночас, невирішеними є питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження у випадках, коли обвинувальний акт направлено до суду, але судове провадження ще не призначено. Такі випадки найбільш поширені під час закінчення термінів застосування запобіжних заходів саме у цей період, що призводить до ухилення підозрюваних від суду та їх зникнення.

Також, у практичній діяльності автора після завершення досудового розслідування (але до призначення судового розгляду) виникла необхідність у проведенні тимчасового доступу до відомостей, які знаходяться в оператора мобільного зв'язку (а саме роздруківок телефонних дзвінків обвинуваченого з прив'язкою до базових станцій у конкретний проміжок часу) з метою спростування позиції сторони обвинувачення щодо перебування обвинуваченого на місці вчинення злочину. Через неоднозначні положення КПК, у задоволенні клопотання сторони захисту було відмовлено.

Варто відмітити, що абсолютно необґрунтованою є позиція слідчих суддів, які розглядають клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження й у тих випадках, коли відомості в ЄРДР внесено не було та досудове розслідування не розпочиналося. Зазвичай, це стосується випадків розгляду скарг у порядку ст. 303 КПК.

Як приклад, слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва задоволено клопотання адвоката про тимчасовий доступ до документів, які містять охоронювану законом таємницю, та надано дозвіл адвокату на тимчасовий доступ до документів, які перебувають у володінні МВС України щодо обставин отримання та фіксації повідомлень адвоката на номери «102» та смс-повідомлень від оператора «KIEV102», з власних мобільних телефонних номерів, в тому числі, звукозапису вказаних повідомлень, копію витягу з журналу ЄО про їх реєстрацію, з подальшим виготовленням і наданням у електронному та друкованому вигляді вказаної інформації. У своєму ж рішенні слідчий суддя вказує, що повідомлення адвоката за одними і тим же фактами не були реалізовані, не дотримано вимоги ст.

214 КПК України, адже повідомлення не зареєстровані та не передані відповідним органам для проведення досудового розслідування [425].

Прийняття подібних рішень, на наше переконання, суперечить загальним правилам застосування заходів кримінального провадження. Адже, навіть назва цих заходів указує на їх мету та спрямованість – саме «забезпечення» досудового розслідування і судового провадження. Відтак, поза межами кримінального провадження вони застосовуватися не можуть.

Підсумовуючи, вважаємо за можливе зазначити, що за своїм сутнісним змістом саме «загальне правило», як свідчить проведений нами аналіз, є ширшим ніж положення щодо «внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР». З огляду на це, більш коректним і таким, що відповідає власно му змістовному наповненню, є наступне положення, що за своїм ступенем узагальнення може претендувати на загальне правило застосування заходів забезпечення кримінального провадження – «застосування заходів забезпечення кримінального провадження здійснюється в межах кримінального провадження».

При застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження важливого значення набуває питання щодо наявності повноважень і компетенції суб'єкта сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) на звернення із клопотанням про їх застосування, що є однією з умов правомірності їх застосування.

В даному контексті доцільно виділити 3 основні аспекти. По-перше, такий слідчий чи прокурор повинні мати повноваження на здійснення відповідних процесуальних дій саме у вказаному провадженні (безпосередньо його розслідувати чи здійснювати процесуальне керівництво у ньому), що підтверджується: для слідчого – дорученням (постановою) керівника органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 39, ч. 1 ст. 214 КПК) (вказану позицію підтримали 55% опитаних слідчих та прокурорів); для слідчого члена слідчої групи – постановою керівника органу досудового розслідування про створення групи слідчих (ч. 2 ст. 39 КПК) (вказану позицію підтримали 41% опитаних слідчих та прокурорів); для прокурора – постановою керівника органу прокуратури про визначення прокурора, який здійснюватиме повноваження у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 37 КПК) (вказану позицію підтримали 36% опитаних слідчих та прокурорів); для

прокурора члена групи прокурорів – постановою керівника органу прокуратури про створення групи прокурорів (ч. 1 ст. 37 КПК) (вказану позицію підтримали 41% опитаних слідчих та прокурорів). По-друге, відомості про такого слідчого чи прокурора повинні бути внесені до ЄРДР, що має відображатися у відповідному витягу (вказану позицію підтримали абсолютно усі опитані слідчі та прокурори). По-третє, прокурор повинен бути спеціально уповноважений на звернення з клопотанням щодо суб'єктів, відносно яких передбачений особливий порядок кримінального провадження [461, с. 94-96].

Слідчі судді зобов'язані відмовляти у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо матеріалами кримінального провадження не підтверджуються повноваження слідчого/прокурора здійснювати досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні. Так, абсолютно обґрунтовано відмовлено ухвалою слідчого судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Слідчий суддя у своїй ухвалі зазначив, що відповідно до витягу з ЄРДР слідчим у справі є старший слідчий Г., водночас із клопотанням про проведення обшуку звернувся слідчий С., не надавши слідчому судді будь-яких документів про перебування матеріалів у його провадженні [407].

Варто відзначити і те, що ст. 480 КПК визначено категорії осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження [474, с. 4]. Його сутність полягає насамперед у визначенні особливих вимог до застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, згідно з частиною третьою ст. 482 КПК затримання народного депутата України, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише в разі, якщо ВРУ надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Таким чином, відсутність згоди ВРУ на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності є підставою для відмови у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до нього [407]

(на наш погляд, це стосується і тимчасового доступу до роздруківок дзвінків по номеру телефону, яким користується народний депутат України).

Згідно зі ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слідчі дії, що можуть проводитися винятково з дозволу суду, здійснюються стосовно адвоката на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора АРК, області, міста Києва та міста Севастополя. Таким чином, слідчі судді повинні відмовляти у задоволенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відносно адвоката, поданих з порушенням зазначених вимог. У разі проведення тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку повинен зазначати перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому слідчі судді зобов'язані відмовляти у задоволенні відповідних клопотань у разі недотримання суб'єктом звернення встановленого законодавством порядку звернення до слідчого судді із клопотанням.

У контексті наведеної проблеми правозастосування слідчим суддям необхідно враховувати, що законодавство, яке регулює порядок розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, не встановлює вимог щодо обов'язкової участі спеціально уповноважених прокурорів (Генерального прокурора України, його заступників, прокурора АРК, області, міста Києва та міста Севастополя) у засіданнях із розгляду таких клопотань слідчим суддею. Саме тому слідчі судді не повинні відмовляти у задоволенні відповідних клопотань, якщо при їх розгляді не беруть участі особи, які уповноважені на подання таких клопотань, але бере участь інший прокурор, який здійснює повноваження прокурора у цьому кримінальному провадженні [407].

З урахування того, що кожний випадок застосування заходів забезпечення кримінального провадження пов'язаний із застосуванням примусу та/або втручання державних органів до сфери прав людини, одним із найбільш важливих загальних правил їх застосування є судова процедура.

Відтак, більшість заходів забезпечення кримінального провадження, зважаючи що під час їх застосування має місце суттєве тимчасове обмеження прав та інтересів осіб, проводяться лише на підставі ухвали слідчого судді: привід (ч. 2 ст. 140 КПК); накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК); тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ч. 2 ст. 154 КПК), окрім тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 2 ст. 159 КПК); арешт майна (ч. 2 ст. 170 КПК); запобіжні заходи (ч. 4 ст. 176 КПК); затримання з метою приводу (ст. 190 КПК) [435, с.43-47].

рішенні ЄСПЛ у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.) зазначено, що принцип верховенства права виходить, зокрема, того, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який має забезпечуватися судовою системою, у всякому разі як останньою інстанцією, судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості і належної процедури. Саме тому урахуванням європейських стандартів прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження віднесено до виключної компетенції суду [34, с.370].

Самостійно (без дозволу слідчого судді) слідчий, прокурор мають право здійснити виклик (ст. 133 КПК), тимчасове вилучення майна (ст.ст. 168– 170 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). До того ж, як уже нами зазначалося, за погодженням з прокурором проте без дозволу слідчого судді начальником Головного управління (управління) СБУ або начальником територіального органу НПУ може бути застосовано превентивне затримання особи, а Директором НАБУ (або його заступником) – попередній арешт майна.

Водночас В.О. Гринюком обґрунтовано стверджується, що законодавець передбачає можливість самостійного застосування примусу стороною обвинувачення також і під час тимчасового вилучення документів, які засвідчують користування спеціальним правом (ст. 148 КПК) та також у випадках, передбачених ст. 615 КПК [87, с.97].

Слід відмітити, що КПК надає можливість ініціювати застосування заходів забезпечення кримінального провадження як стороні захисту, так і обвинувачення, що є одним із його найбільш прогресивних положень. Так, крім слідчого за погодженням з прокурором (відповідно до п. 5 листа ВССУ № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» за відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження) [294] та прокурора, мають право подавати клопотання до слідчого судді про застосування:

- судового виклику – підозрюваний, його захисник, потерпілий, його представник (ст. 134 КПК);
- приводу – сторона кримінального провадження, потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК);
- тимчасового доступу до речей і документів – сторони кримінального провадження (ст. 160 КПК);
- арешту майна – цивільний позивач (ст. 171 КПК).

Проте, практика ініціювання застосування заходів забезпечення кримінального провадження стороною захисту та іншими учасниками (на відміну від сторони обвинувачення) на сьогодні ще не є достатньо поширеною. Хоча, відповідно до частини другої ст. 22 КПК сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК [490, с. 4].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також надає можливість адвокату збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою (ст. 20). При цьому рівність прав адвоката з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості є

однією з гарантій адвокатської діяльності (ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Та, на жаль, змагальність як загальна засада кримінального провадження під час досудового розслідування реалізується не в повному обсязі, що обумовлюється низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру [241, с. 10]. Серед об'єктивних причин слід назвати недосконалість окремих положень КПК, які унеможливають реалізацію прав захисника, в тому числі щодо збирання доказів, у повному обсязі [369, с.77 -84]. Це зумовлює неможливість належної аргументації клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження і відтак має наслідком відмову слідчого судді у їх задоволенні.

Як приклад, ст. 93 КПК передбачено, що сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування копій документів. Однак суди зазвичай не визнають копії документів процесуальним джерелом доказів. Адже, згідно зі ст. 99 КПК сторона кримінального провадження, по терпільй зобов'язані надати суду саме оригінал документа (випадки ж надання дублікатів чітко регламентовані ст. 99 КПК). У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно доповнити частину п'яту ст. 99 КПК нормою, відповідно до якої для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо однією із сторін кримінального провадження згідно зі ст. 93 КПК шляхом витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей отримано копію документа.

Інший приклад – реалізація тимчасового доступу до речей і документів. З одного боку, реалізувати право на витребування речей та документів захиснику надається виключно слідчим суддею, з іншого боку, – отримання захисником тимчасового доступу до речей і документів, які не були оглянуті та досліджені стороною обвинувачення, може призвести до втрати доказів, що мали б значення для встановлення винуватості особи. Але, на відміну від органів досудового розслідування, яких зобов'язано забезпечити зберігання вилученого майна, сторона захисту таких обов'язків не несе [375, с.113 -122]. Як наслідок, не виключається можливість його свідомого знищення або пошкодження. Проведення ж тимчасового

доступу стороною захисту у порядку, передбаченому ст. 165 КПК, є нереальним на практиці.

До того ж навіть процедура оформлення ходу такої процесуальної дії в КПК не визначена (невирішеними залишаються питання щодо необхідності складання протоколу; суб'єкта його складання; можливої форми фіксації часу та ходу проведення цієї процесуальної дії у випадку відсутності необхідності складання протоколу; доказового значення отриманих під час тимчасового доступу речей і документів тощо). Зазвичай, на відміну від сторони обвинувачення, яка при проведенні тимчасового доступу складає протокол та опис вилучених речей, сторона захисту складає лише опис вилучених речей, що створює відповідні труднощі у подальшому використанні таких доказів.

Тому необхідним видається закріплення в КПК порядку, за яким слідчий суддя при винесенні ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів за клопотанням сторони захисту, виконання ухвали доручає слідчому, прокурору, органу Національної поліції за місцем проведення цих дій, який зобов'язаний невідкладно забезпечити виконання такого рішення. Подальше вилучення повинно здійснюватися за участю сторони захисту, яка отримує копії документів. Зберігання оригіналів речей і документів повинно здійснюватися правоохоронними органами у порядку, передбаченому КМУ. Також, відповідно до частини восьмої ст. 95 КПК сторона захисту має право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою пояснення, які також відповідно до ст. ст. 84, 95 КПК не є процесуальним джерелом доказів (показання, як докази, можуть бути надані лише під час допиту, а допит є слідчою дією, яка проводиться виключно слідчим). Саме тому вважається, що поясненням учасників кримінального провадження та інших осіб, отриманим стороною захисту у рамках кримінального провадження, необхідно надати статус доказів, для чого потрібно внести зміни до ст. 95 КПК України [369, с.77-84].

Важливим правилом (умовою правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження є «обов'язок» доказування, який відповідно до норм КПК покладається на слідчого та прокурора, та в окремих

випадках (хоча це й не передбачено

частиною третьою ст. 132 КПК) – на сторону

кримінального провадження, яка звертається з клопотанням.

цьому контексті слід зауважити, що в переважній більшості випадків доказування перед слідчим суддею, судом наявності підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження покладено саме на слідчого та прокурора, зв'язку з чим вони повинні обґрунтувати необхідність застосування того чи іншого заходу. У даному випадку йдеться про обов'язок доказування стороною обвинувачення необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проте перш ніж його охарактеризувати, необхідно визначитися із співвідношенням двох термінів – «обов'язок доказування» та «тягар доказування», що надасть змогу чітко визначити суб'єктів відповідного обов'язку та тягара у кримінальному провадженні.

Аналіз доктринальних джерел з цього приводу дозволяє погодитися з тими науковцями, які аргументують позицію розмежування зазначених правових явищ. Хоча і серед прихильників цієї позиції наявні різні підходи до її обґрунтування. Як зазначають Л. М. Лобойко та О. А. Банчук, на відміну від обов'язку доказування, що полягає у доведенні стороною обвинувачення перед судом винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, тягар доказування стосується інших обставин. Покладення на сторону захисту тягара доказування цих обставин не суперечить презумпції невинуватості [304, с.177]. Тож, при розмежуванні вказаних категорій науковці виходять із предмету доказування.

Інший підхід до вирішення даного питання репрезентовано В. В. Вапнярчуком, який також наполягає на необхідності розмежування і визнання самостійними правовими явищами юридичного обов'язку та тягара доказування. Проте аргументує свою позицію наступним чином: «Відмінність між ними в тому, що тягар доказування забезпечується не заходами юридичної відповідальності, а більшою мірою тим інтересом, який переслідується сторонами у кримінальному процесі. Інтерес, а не примус є рушійною силою при реалізації тягара доказування.

З огляду на це, автор вказує, що тягар доказування у кримінальному процесі – це правове явище, сутність якого полягає в обумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію

позитивними й об'єктивно досяжними твердженнями» [56, с.351 -352]. На наш погляд, зазначена наукова позиція заслуговує на підтримку і може бути екстрапольована до предмету нашого дослідження.

Літературі відзначається, що законодавець установив спростовну презумпцію не на користь застосування заходів забезпечення кримінального провадження [173], яка пов'язана із припущенням можливості досягнення мети – дієвості кримінального провадження – без застосування цих заходів. Саме тому тягар доказування у цьому випадку визначається як необхідність для слідчого, прокурора надати належні, допустимі, достовірні та достатні докази того, що застосування заходу забезпечення кримінального провадження потрібне для забезпечення дієвості кримінального провадження [75, с.84 -89]. Поділяючи це твердження по суті, вважаємо за доцільне ще раз акцентувати увагу на тому, що доказування необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження (так само як і про продовження строку їх дії) є обов'язком сторони обвинувачення.

У цьому контексті варто звернутися до практики ЄСПЛ, згідно з якою покладення тягара доказування на затриманого в таких питаннях дорівнює перевертання правила ст. 5 Конвенції – положення, що вважає затримання винятковим відступом від права на свободу, яке припустимо тільки у вичерпно перелічених і чітко визначених випадках» (рішення у справі «Ілійков проти Болгарії»).

Покладення обов'язку доказування обставин, передбачених частиною третьою ст. 132 КПК, на слідчого, прокурора обумовлюють, на наш погляд, наступні положення: по-перше, необхідність доказування законності та обґрунтованості відповідного заходу продиктоване саме зацікавленістю органу кримінального переслідування у його застосуванні; по-друге, доказування здійснюється у порядку використання повноважень на ініціювання такого рішення [191, с.7]; по-третє, ніхто не має права примусити орган кримінального переслідування до доказування; по-четверте, відмова від доказування або неналежне його здійснення не тягне за собою застосування санкцій до самого

слідчого або прокурора, однак і не дає їм змогу досягти бажаного результату – застосувати заходи забезпечення кримінального провадження.

Також у літературі відмічається, що обов'язок доведення логічно обумовлений такими обставинами: по-перше, саме слідчий як суб'єкт, який безпосередньо здійснює досудове розслідування, а також прокурор, на якого покладено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинні не лише визначити необхідність застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а як суб'єкти, які найбільш обізнані стосовно фактичних підстав їх застосування, навести суду відповідні аргументи, що підтверджують таку необхідність, переконати його прийняти відповідне процесуальне рішення (постановити ухвалу); по-друге, цінність судової процедури вирішення питання про застосування цих заходів, зокрема, полягає у тому, що, будучи незалежним і неупередженим, суд постановляє ухвалу, ґрунтуючись на власному переконанні щодо наявності для цього достатніх підстав, яке є результатом дослідження ним обставин і доказів, що надані сторонами [34, с.371].

В даному аспекті заслуговує на підтримку наукова позиція, згідно з якою надання нормативного характеру обов'язку слідчого, прокурора довести слідчому судді наявність підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження фактично усуває можливість звернення цих осіб до слідчого судді з необґрунтованим клопотанням, оскільки в такому разі нівелюється сама ініціатива і рішення суду є достатньо прогнозованим не на користь ініціатора клопотання [90, с.259-260]. Інша справа, що, як свідчить правозастосовна практика, випадки звернення з необґрунтованими «ініціативами» непоодинокі і, на жаль, обов'язок доказування на сьогодні не перебуває в жодній кореляційній залежності з обґрунтованістю відповідного клопотання. Проте, це вже є іншим аспектом цієї проблематики, який стосується правосвідомості як суб'єктів сторони обвинувачення, так і слідчого судді, до виключної компетенції якого належить вирішення питання щодо застосування під час досудового розслідування заходів забезпечення кримінального провадження.

Сумлінне виконання обов'язку доказування апріорі передбачає необхідність особистої участі ініціатора клопотання, прокурора в судовому засіданні щодо

розгляду клопотання. Тому неявка слідчого, прокурора на розгляд клопотання, на наш погляд, фактично є невиконанням цими суб'єктами обов'язку довести обставини, які обґрунтовують необхідність застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Адже, це, своєю чергою, позбавляє слідчого суддю можливості повно та всебічно з'ясувати сукупність обставин, з якими закон пов'язує вирішення питання про їх застосування. У разі неявки слідчого чи прокурора у визначений час слідчим суддям доцільно відмовляти у задоволенні таких клопотань ще й з огляду на те, що однією із загальних засад кримінального провадження визначено змагальність сторін (ст. 22 КПК), яка передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, а суд лише створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Таким чином, саме сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити особисту явку, а також подання відповідних доказів [513].

До того ж, навіть передбачена Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [308] презумпція на користь свободи (ст. 5) підкреслена імперативною вимогою забезпечити, щоб, по-перше, позбавлення свободи було недовшим, ніж це є абсолютно необхідним, та, по-друге, щоб її було негайно повернуто, якщо таке позбавлення невинувдане. Свідченням другої вимоги є припис, згідно з яким кожен, кого позбавлено свободи, має право на судовий розгляд. Це свідчить, що тягар доказування покладається на тих, хто позбавив особу свободи: вони мають довести не тільки те, що повноваження на застосування цього заходу перебуває в межах контексту однієї з підстав, зазначених у ст. 5 Конвенції, а й те, що його застосування було правомірним з огляду на конкретні обставини позбавлення свободи. Наявність такого тягара неминуче означає, що ті, хто може здійснювати повноваження, наслідком яких може бути позбавлення свободи, зобов'язані провести критичний аналіз ситуації, щоб при фактичному застосуванні цих повноважень забезпечити повсякчасне дотримання меж, встановлених зазначеними нормами законодавства [158, с.127-131].

Питання ж щодо відповідного «обов'язку спростування» аргументів слідчого, прокурора стороною захисту в науці залишається відкритим. Адже частина п'ята ст.

132 КПК дійсно передбачає, що «під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються». Проте чи означає це, що на захист перекладається обов'язок доказування [54].

Найбільш обґрунтованою вважається позиція, згідно з якою сторона захисту не зобов'язана доводити протилежне, а недоведення слідчим, прокурором необхідності застосування заходу забезпечення кримінального провадження тягне за собою відмову у задоволенні клопотання; це не стосується тільки тих заходів забезпечення кримінального провадження, які слідчий суддя має право обрати з власної ініціативи: судового виклику, приводу, грошового стягнення [75, с.84-89].

Насамперед потрібно концептуально розрізняти «обов'язок сторони довести обставини, на які вона посилається» і «обов'язок сторони довести відсутність ризиків, що зумовлюють необхідність застосування відповідного заходу» [34].

Така точка зору заслуговує на підтримку, адже сторона має довести, що обставина, на яку вона посилається, існує, але не повинна доводити, що ця обставина виключає якийсь ризик. Це останнє – не є обставиною в розумінні ст. 132 КПК, а є предметом судового розгляду. Наявність чи відсутність ризику, а також можливість чи неможливість запобігти такому ризику не є обставинами в цьому розумінні. Якщо у першому випадку діє правило ст. 132 КПК, то в останньому – ні. Обов'язок доведення ризиків і необхідності застосування тримання під вартою завжди залишається на обвинувачі, оскільки на боці захисту завжди діє презумпція свободи, сформульована в ст. 29 Конституції та ст. 5 Конвенції [34].

Разом з тим при розгляді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів доказування наявності достатніх підстав вважати, що «необхідні» речі або документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, покладається на сторону кримінального провадження (ст. 163 КПК). Аналогічно при розгляді клопотання сторони

кримінального провадження про здійснення приводу під час судового провадження, обов'язок доведення обґрунтованості клопотання повинен покладатися на сторону, яка його подає. На наш погляд, стосовно сторони захисту в цьому контексті слід говорити про покладення на неї тягара доказування необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, адже він (тягар доказування) забезпечується не заходами юридичної відповідальності, а саме інтересами захисту, що виступають рушійною силою при визначенні його суб'єктами форми правової поведінки. Водночас тягар обґрунтування обставин, що виключають застосування заходів кримінального провадження, не може бути покладено на сторону захисту: інакше це суперечило б принципу презумпції невинуватості. Якщо сторона захисту розгляді цього питання посилається на обставини, що виключають застосування заходів кримінального провадження, то вона також повинна подати слідчому судді, суду докази обставин, на які вона посилається [75, с.84-89].

Наступне загальне правило пов'язане з визначенням юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Варто погодитися, що КПК 2012 року, на відміну від КПК 1960 року, доповнився новою складовою – підсудністю кримінального провадження слідчому судді, якому на даний час підсудні: клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених ст. 131 КПК (крім виклику слідчим або прокурором, тимчасового вилучення майна та затримання), а також про застосування «спеціальних» заходів забезпечення кримінального провадження (ст. ст. 493, 499, 583– 585 КПК); скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування, які можуть бути оскаржені згідно зі ст. 303 КПК; клопотання про дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій (у випадках, визначених у главі 20 КПК); клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (у випадках, визначених в главі 21 КПК); клопотання про вирішення окремих питань щодо зберігання речових доказів документів (ч. 7 ст. 100 КПК); клопотання про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами (ч. 10 ст. 290 КПК). Водночас, розгляд наведених клопотань, скарг не охоплює увесь комплекс повноважень слідчого судді у сфері судового контролю, який є значно ширшим і включає, зокрема, загальні обов'язки

слідчого судді щодо захисту прав людини (ст. 206, 567 КПК України та ін.).

[244].

Позитивно в цілому оцінюючи вказані новели чинного КПК, слід, разом з тим, відмітити нормативну неузгодженість питань визначення суду, уповноваженого на розгляд відповідних клопотань, які ще більше загострились у зв'язку з неоднозначними роз'яснення ВССУ останніх років.

Так, відповідно до частини другої ст. 132 КПК усі клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів (ч. 2 ст. 131 КПК), подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. І це правило застосовується незалежно від підслідності і можливої підсудності кримінального провадження, виду та рівня органу, що здійснює досудове розслідування.

З урахуванням цієї норми відповідно до п. 3 листа ВССУ від 05 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13 [294] визначено, що усі клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів (ч. 2 ст. 131 КПК), подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування.

Водночас, відповідно до частини першої ст. 184 КПК клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. Ця ж позиція відображена й у п. 2 листа ВСУ від 04 квітня 2013 року № 511 -550/0/4-13 [295].

Відсутність у КПК чіткого визначення поняття «місце розташування органу досудового розслідування» призвело до того, що правоохоронні органи, які складаються зі структурних підрозділів, фактично розташованих в межах територіальної юрисдикції різних судів, допустили вільне трактування цього поняття та на власний розсуд почали визначати суд, до якого вносять клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Така практика зумовила надходження численних апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів,

винесених за наслідками розгляду таких клопотань, з підстав порушення, на думку заявників, правил підсудності.

Адже, відповідно до ст. 38 КПК органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи. Таким чином, на відміну від КПК 1960 року, органами досудового розслідування визначено не службових осіб – слідчих відповідних правоохоронних органів, а відповідні державні установи.

Урахованням цього ВССУ визначено, що фактичне місцезнаходження структурного підрозділу не є визначальним фактором для вирішення питання щодо місця розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки територіальна підсудність повинна визначатись не за фактичним місцем розташування слідчого підрозділу, а за місцем знаходження (реєстрації) відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ [530]. Відповідно внесено зміни до правової позиції ВССУ з цього питання, викладеної в інформаційних листах від 04 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13 та від 05 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13.

Однак менш ніж через 7 місяців ВССУ своїм листом від 07 квітня 2014 року № 5-467/0/4-14 відкликав свій лист від 15 жовтня 2013 року № 1-1640/0/4-13 [531], категорично змінивши попередню позицію.

Проте, згідно зі ст. 1 КПК України порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, до системи якого не входять інформаційні листи ВССУ (який до того ж не має повноважень встановлювати правила підсудності обов'язкового для суб'єктів кримінального процесу характеру) [244]. Саме тому вірним вирішенням вказаного питання буде лише внесення змін до КПК, які б встановили єдині підстави визначення юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, адже лише уніфікація їхніх правил є ефективним засобом подолання конфлікту норм.

З огляду на сказане, видається за необхідне передбачити у частині першій ст. 184 КПК положення, згідно з яким клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу (як і клопотання про застосування інших заходів

забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 132 КПК)) подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого фактично знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. Такі пропозиції підтримують 76 % опитаних слідчих і 58 % прокурорів.

випадку проведення досудового розслідування слідчою групою (відповідно до ст.ст. 38, 39 КПК) клопотання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження також розглядаються слідчим суддею місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. Підставою для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження є постанова керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування (листи ВССУ від 5 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13 та від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13). Разом з цим залишається не регламентованим питання визначення територіальної юрисдикції суду у випадках, коли у постанові керівника органу досудового розслідування визначено декілька місць проведення розслідування.

Вбачається, що це питання потребує відповідного нормативного вирішення, адже докази, отримані в результаті порушення правил, пов'язаних з визначенням юрисдикції суду, не можуть бути визнані допустимими. Можливим варіантом виходу із ситуації може стати внесення змін до ст. 39 КПК, відповідно до яких керівник органу досудового розслідування отримає право у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, а також місце (місця) проведення досудового розслідування.

Слід звернути увагу й на те, що органом досудового розслідування, враховуючи системний аналіз положень п. 8 частини першої ст. 3 КПК та частини першої ст. 38 КПК, є: 1) слідчі підрозділи (Головне слідче управління, слідче управління, відділ, відділення) органів НПУ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів ДБР; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ [532].

даному випадку все -таки вар то погодитися з позицією, що органом досудового розслідування в конкретному кримінальному провадженні є не сам правоохоронний орган, до складу якого входить відповідний підрозділ (НПУ, НАБУ, СБУ, ДБР, ДФС, ГПУ), а його підрозділ (управління, відділ), визна чений у частині першій ст. 38 КПК. Саме тому правильним є застосування зазначеного правила і до розгляду клопотань, територіальна підсудність щодо яких прямо не визначена процесуальним законом (наприклад, ч. 1 ст. 306, ч. 3 ст. 234 КПК тощо) [532].

Із загального правила визначення юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження існує виняток (положення ч. 1 ст. 192 КПК, відповідно до яких клопотання про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, у разі неможливості його подання у строк, передбачений частиною другою ст. 211 КПК , розглядається місцевим судом, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана).

Практично аналогічно з метою забезпечення конституційного права особи на законного суддю (ст. 101 Конституції ФРН) визначено подібну процедуру у ФРН

Так, згідно з параграфом 115а КПК ФРН, якщо обвинуваченого неможливо доставити не пізніше дня після затримання до компетентного судді, він повинен бути негайно, не пізніше дня після затримання, доставлений до судді найближчого окружного суду. Суддя повинен негайно після доставляння, не пізніше наступного дня, допитати обвинуваченого. Якщо затриманий вису ває заперечення щодо постанови про арешт або її виконання, які не є очевидно необґрунтованими, або якщо у судді є сумніви з приводу залишення утримання під вартою, то він негайно і залежно від обставин більш швидким шляхом інформує компетентного суддю. Якщо обвинуваченого не буде звільнено, то на його вимогу він повинен бути доставлений до компетентного судді для допиту [83, с.198-199].

Таким чином , проведений нами аналіз дозволяє дійти двох важливих висновків:

1) визначення юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження повинно здійснюватися за фактичним (не юридичним) місцезнаходженням органу досудового розслідування.

2) прокурор, який має право на подання усіх клопотань, не належить до органів досудового розслідування, і місце його знаходження у ст.ст. 132, 184 КПК не встановлено як критерій визначення юрисдикції суду. Тому клопотання прокурора (при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинні подаватися до суду залежно від фактичного місцезнаходження органу досудового розслідування, який розслідує відповідне кримінальне провадження [446, с. 129 - 131].

Після подачі клопотання, воно розглядається слідчим суддею, який визначається АСДС в порядку, передбаченому частиною третьою ст. 35 КПК. Визначення слідчого судді здійснюється АСДС під час реєстрації відповідного клопотання за принципом вірогідності, який враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді у суддів, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні, а також незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому ж кримінальному провадженні раніше. Водночас, суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно частиною першою ст. 76 КПК не має права брати участь у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень ВСУ або за нововиявленими обставинами [294].

Разом з цим АСДС не унеможливує подання сторонами кримінального провадження великої кількості клопотань аналогічного змісту, внаслідок чого різними суддями приймаються діаметрально різні рішення з одних і тих же питань. Особливо, це питання характерно для клопотань сторони захисту про скасування арешту на майно, коли отримавши одне рішення про відмову у задоволенні клопотання сторона захисту продовжує вносити ідентичні клопотання, що потребують нового розгляду суддею, а, відповідно, й необґрунтованих затрат, пов'язаних із дослідженням обставин справи.

даного приводу вірною вважається практика окремих судів, які, нормативно закріпивши «Засади використання АСДС» у діяльності відповідного суду, визначили наступні важливі положення:

клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню передаються раніше визначеному слідчому судді незалежно від графіку чергування слідчих суддів;

клопотання щодо заходів забезпечення кримінального провадження по одному кримінальному провадженню або в межах однієї справи, які зареєстровані в АСДС, передаються раніше визначеному слідчому судді;

у разі відсутності слідчого судді, який вже розглядав клопотання по одному кримінальному провадженні, здійснюється автоматичний розподіл такого клопотання;

у разі, якщо клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню розглядались декількома слідчими суддями, розподіляти справу необхідно судді, який розглядав справу з вищим рівнем складності по цьому кримінальному провадженню першим [114-116].

Такі положення, на наш погляд, є досить ефективними й потребують свого нормативного закріплення.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Вказане положення також є одним із загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проте, на практиці непоодинокими є випадки застосування заходів забезпечення кримінального провадження без наявності таких підстав.

Як приклад, у зв'язку з тим, що прокурор не довів слідчому судді Солом'янського районного суду м. Києва те, що на момент розгляду клопотання про відсторонення від посади існувала обґрунтована підозра щодо гр. П. у вчиненні кримінальних правопорушень, слідчий суддя визнав внесення клопотання передчасним і відмовив в його задоволенні. У червні 2016 року Колегія суддів

судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва, оцінюючи сукупність зібраних доказів, лише щодо пред'явленої підозри – з точки зору достатності та взаємозв'язку дійшла висновку про відсутність у провадженні доказів, передбачених параграфами 3 – 5 Глави 4 КПК (показання, речові докази і документи та інші), які свідчать про обґрунтованість підозри Вишгородського міського голови Київської області у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною четвертою ст. 368 КК (за фактом отримання неправомірної вигоди у розмірі 300 тис. євро), які могли б об'єктивно пов'язувати його з ними, тобто підтвердити існування фактів та інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що підозрюваний міг вчинити дані кримінальні правопорушення [413]. На підставі цього Апеляційним судом скасовано ухвалу слідчого судді та відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу.

З огляду на те, що поняття «обґрунтована підозра» не визначене у національному законодавстві та зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ВССУ наголошує на необхідності врахування позиції ЄСПЛ, відображеної, зокрема, у п. 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України».

Варто відмітити, що суди дуже часто посиляються (інколи, навіть, тоді, коли це не потрібно) на визначення обґрунтованої підозри, дане в рішенні від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України»: «поняття «обґрунтована підозра» не визначене в національному законодавстві та, виходячи з положень частини п'ятої ст. 9 КПК, необхідно взяти до уваги позицію ЄСПЛ, відповідно до якої термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення, те, що вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним злочином.

вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення» [54].

Проте чомусь не враховується, що вимога розумної підозри повинна передбачати наявність доказів, які об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним злочином і вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення звинувачення (рішення у справі «Мюррей проти Об'єднаного Королівства» від 28 жовтня 1994 року, «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року) [413].

Підозра має завжди бути добросовісною (в рішенні у справі «Мюррей проти Об'єднаного Королівства» Суд наголосив на тому, що чесність і добросовісність підозри є невіддільним елементом її обґрунтованості), але вона може вважатися обґрунтованою тільки тоді, коли в її основі лежать факти та інформація, які об'єктивно свідчать про зв'язок підозрюваного з вірогідним злочином. Отже, мають існувати докази, які безпосередньо свідчать про причетність даної особи до відповідних діянь (про це можуть свідчити, зокрема, документальні докази чи висновки судової експертизи). Однак це не означає, що доказ має бути достатньою підставою для обрання запобіжного заходу [212, с.185-186].

Вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є складовою гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть слугувати підставою для обґрунтованої підозри (п. 48 рішення у справі «Чеботарі проти Молдови» № 35615/06 від 13 листопада 2007 року)» [409].

При цьому обґрунтованість підозри підтверджується й тим, що повідомлення про підозру слідчим за погодженням з прокурором або прокурором повинно здійснюватися лише за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, хоча це не завжди дотримується на практиці [482, с.178-195].

Ми поділяємо думку про те, що, оцінюючи обґрунтованість підозри, завжди залишається елемент суб'єктивності. Встановлення обґрунтованості підозри є ретроспективним припущенням, ґрунтуючись на точно відомих даних. Чим більше

відомо даних і чим вони достовірніші, тим більша ймовірність, що припущення про відповідну особу, яка вчинила злочин, є правильним. Разом з тим слід критично віднестися до наукових позицій, згідно з якими достатні підстави підозрювати людину, яка вчинила злочин, існують тільки в момент затримання особи або відразу після нього [6, с.79].

Відповідно до порядку застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, особисте зобов'язання, особиста порука, застава,

домашній арешт, тримання під вартою, обов'язковим є набуття особою процесуального статусу підозрюваного.

Одним із найбільш проблемних питань, яке виникало до останнього часу під час розгляду клопотань про арешт майна, була можливість накладення арешту на майно, де жодній особі не повідомлялося про підозру. Лише завдяки внесенню змін до ст. 170 КПК, відповідно до яких арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів (за наявності достатніх підстав вважати, що таке майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК), питання вирішилося однозначно. Водночас, незрозумілим залишається питання законності накладення арешту на речові докази, які не були і не могли бути тимчасово вилучені через нематеріальну природу їх походження (банківські рахунки).

Разом з цим до КПК внесені зміни і в частині унормування правового статусу нового учасника кримінального провадження – третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт (стаття 64 -2), яка відтепер має права та обов'язки, передбачені КПК для підозрюваного, обвинуваченого в частині, що стосується арешту майна. Проте варто погодитися, що практика застосування вказаних положень дає підстави стверджувати про їх юридичну недосконалість, адже наділення третьої особи правами підозрюваного, обвинуваченого, навіть, виключно в частині арешту на майно є невиправданим з огляду на наступні фактори:

а) підозрюваний чи обвинувачений має право відмовитись від надання будь -яких свідчень; б) виникають ситуації, за яких особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні, тобто свідок, є також і третьою особою, на майно якої накладається арешт, а за положеннями КПК

користується правами підозрюваного, обвинуваченого; в) в КПК не врегульовано порядку допиту третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. За таких умов, у випадку наявності у третьої особи прав, передбачених законом для підозрюваного, обвинуваченого, і одночасно необхідності допиту як свідка, таку особу слідчий, прокурор не вправі під час допиту попереджати про кримінальну відповідальність за ст. ст. 384, 385 КК України. Крім цього, особа має право відмовитись від надання свідчень з приводу походження такого майна [373].

Наступним правилом (критерієм правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження є відповідність потреб досудового розслідування необхідному ступеню втручання у права і свободи особи (правило пропорційності втручання).

Це правило пов'язане з необхідністю дотримання відповідності обсягу обмеження прав та свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження до дійсної необхідності, що зумовлена обставинами провадження. Так, ЄСПЛ при розгляді конкретних справ проводить подвійний аналіз ситуації. По-перше, визначається, чи законна мета встановленого обмеження. По-друге, визначається, чи є заходи, застосовані з метою обмеження прав чи свобод, пропорційними потребам такого втручання [316, с.45-49].

Якщо тяжкість втручання на права та свободи переважає суспільний інтерес, то обмеження приймає форму неспіврозмірного. Це означає, що при певних обставинах держава повинна відмовитися від переслідування законного суспільного інтересу, так як приватний інтерес має перевагу [195, с.49]. Правило пропорційності може мати і нормативне вираження. Зокрема, Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації (ст. 36) вказує на те, що будь-яке обмеження якого-небудь основного права має пропорційно відповідати визначеній цілі [159].

У науковій літературі відзначається, що справжній принцип презумпції невинуватості для усіх без винятку, а для слідчого, прокурора, судді особливо та обов'язково, є правилом їх поведінки, згідно з яким державний (процесуальний) примус під час кримінального провадження може застосовуватися лише в тій мірі і лише настільки, наскільки це необхідно для того (виходячи виключно з поведінки учасника під час кримінального провадження), щоб він міг постати перед судом

[273].

Так, слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва обґрунтовано відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про привід свідка у зв'язку з тим, що під час його розгляду не було доведено, що існує потреба у вказаних заходах, які виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, а також те, що в органу досудового розслідування відсутня можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження допитати свідка, показання якого можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні [406]. Також слідчим суддею Бориспільського міськрайонного суду Київської області відмовлено в задоволенні клопотання слідчого про привід свідка, оскільки в матеріалах клопотання не міститься жодного доказу повідомлення про те, що останній був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом) [416].

Однак для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 132 КПК).

Аналіз практики застосування норм КПК свідчить, що при зверненні до суду з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів стороною обвинувачення не завжди виконуються вимоги частини другої ст. 93 КПК, згідно з якою збирання доказів здійснюється шляхом проведення слідчих (розшук ових дій), витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК. Зокрема, не завжди стороною обвинувачення використовується надане їй повноваження на безпосереднє звернення до фізичних та юридичних осіб з метою отримання необхідних документів, а в судовому засіданні – факти, що речі або документи, до

яких потрібно надати доступ , перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи, не доводяться [406].

Крім того, необґрунтовано зазначається у клопотаннях і необхідність їх розгляду без участі осіб, у володінні яких перебувають певні речі або документи. Клопотання містять формальні посилання на можливість знищення особами речей та документів, однак вони жодним чином не підтверджені будь-якими доказами.

Так, ухвалою слідчого судді Оболонського районного суду міста Києва відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів, оскільки в судовому засіданні слідчим та прокурором не було доведено неможливості іншими способами з'ясувати обставини, необхідні для встановлення істини по даному кримінальному провадженню, в тому числі з урахуванням положень ст. 93 КПК [109]. Такі випадки є досить поширеними.

Однією з причин відхилення клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у володінні банківської установи і містять банківську таємницю про рух коштів на рахунку потерпілого , стало те, що таку інформацію слідчому може надати сам потерпілий без звернення до слідчого судді і застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Саме тому, з урахуванням змісту положень частини першої ст. 86, частин другої та третьої ст. 93 КПК, варто погодитися, що застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів , як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК) під час отримання доступу до речей і документів ,

може здійснюватися у випадках, якщо: 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі та документи згідно зі ст. 162 КПК містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення

мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК.

Ключовим елементом правила пропорційності втручання є й можливість «здійснення завдання», для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням, і саме яке повинно бути доведено при розгляді вказаного клопотання. Адже, будь-який захід державного примусу, який завдає шкоди охоронюваним правам чи свободам, не досягаючи при цьому свого завдання, є нічим іншим як надмірним втручанням.

В даному випадку слід звернути увагу, що метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є досягнення дієвості провадження.

Під дієвістю кримінального провадження слід розуміти виконання його завдань, які визначені у ст. 2 КПК, зокрема: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Крім загальної мети, характерною для кожного із заходів, як вірно відзначає О. Г. Шило, є також наявність власної «специфічної» мети, яка у структурі кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце. Так, тимчасовий доступ до речей і документів має на меті забезпечення можливості формування правової позиції сторін кримінального провадження; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом має на меті припинення кримінального правопорушення, запобігання вчиненню іншого чи припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню; запобіжні заходи спрямовані на припинення кримінального правопорушення, а також створюють необхідні умови для забезпечення участі підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні [34, с.368].

Специфічна мета особливо характерна для запобіжних заходів (ст. 176 КПК), які спрямовані на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання ризиків, передбачених ст. 177 КПК. Важливим завданням, що досягається за допомогою заходів забезпечення кримінального провадження, є забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями¹. Адже вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно підлягають спеціальній конфіскації, вважаються також обставинами, які підлягають доказуванню (п. 3, 6 ч. 1 ст. 91 КПК) [242]. Так, метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, на стадії досудового розслідування, КПК допускає тимчасове вилучення майна (ч. 1 ст. 167 КПК) та арешт майна (ч. 1 ст. 170 КПК). Метою тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відповідно до частини першої ст. 148 КПК, також є забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. При цьому, додатковим способом процесуального забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є такий захід забезпечення кримінального провадження, як застава [484].

Таким чином, проведене нами дослідження, а також тлумачення нормативного змісту положень ст. 132 КПК дає можливість сформулювати загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якими є:

- 1) наявність повноважень та компетенції суб'єкта сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) на звернення з відповідним клопотанням;
 - покладення обов'язку доказування на сторону кримінального провадження, яка звертається з клопотанням;
- 3) судова процедура вирішення питання про їх застосування;
- 4) виключна підсудність вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також продовження строку їх дії

¹ Так, лише у 2016 році у ході досудового розслідування органами НПУ забезпечено реальне відшкодування 537,9 млн грн, або 24,1 % заподіяних збитків, органами прокуратури – відшкодовано 559,7 млн грн, або 4,2 % заподіяних збитків, органами фіскальної служби – відшкодовано 420,2 млн грн, або 43,5 % заподіяних збитків, органами СБУ – відшкодовано 4 млн 589 тис. грн або 0,6 % заподіяних збитків.

місцевому суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування;

5) наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

б) відповідність потребам досудового розслідування такого ступеня втручання у права і свободи особи, про яку йдеться в клопотанні сторони кримінального провадження, та можливість виконання завдання, для виконання якого сторона кримінального провадження звертається із клопотанням, і саме яке повинно бути доведене при розгляді вказаного клопотання (правило пропорційності втручання);

застосування заходів забезпечення кримінального провадження в межах кримінального провадження – досудового розслідування (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у межах відповідних строків досудового розслідування) і судового провадження.

Усі ці положення відображають загальні правові та праксеологічні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Разом з цим, у подальших розділах роботи особливу увагу приділено саме праксеологічним засадам (основам) застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, дослідження яких надасть змогу забезпечити правильне, ефективне та раціональне їх правозастосування.¹

З урахуванням цього, ключовими при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є наступні положення:

у межах одного кримінального провадження клопотання про застосування заходів забезпечення, у тому числі запобіжних заходів, вноситься щодо кожної особи окремо;

¹ Праксеологія – це наука про організацію та управління будь-якою людською діяльністю з метою її оптимізації, з метою покращення її ефективності. Мета праксеології – знайти загальні закони будь-якої людської діяльності, щоб на їхній основі сформулювати загальні принципи людської діяльності.

2) під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються, які слідчий суддя зобов'язаний оцінити й перевірити з урахуванням об'єктивної необхідності та виправданості втручання у права і свободи особи, а також з'ясувати можливість досягнення мети, на яку посилається ініціатор клопотання, без застосування цих заходів;

до клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження додається: витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження – у всіх без винятку випадках з датою на момент звернення; копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи (ст. ст. 141, 145, абз. 2 ч. 2 ст. 150, абз. 2 ч. 2 ст. 157, абз. 2 ч. 2 ст. 171 КПК). Такі ж копії матеріалів, з огляду на зміст положень частини шостої ст. 9 КПК, мають долучатися й до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; 3) документи, які підтверджують надання підозрюваному, в т ому числі й обвинуваченому, копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (абз. 2 ч. 2 ст. 150, абз. 2 ч. 2 ст. 157 КПК) [294].

1.3 Міжнародні стандарти застосування заходів процесуального примусу

Ратифікація у 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [308] змінила пріоритети судового захисту, а також вимоги до процесуальних дій та рішень слідчого, прокурора та суду. З метою ефективного виконання завдань кримінального провадження, у КПК через призму гарантій, визначених у Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, та рішень ЄСПЛ, винесених проти України, знайшли відображення низка положень, спрямованих на забезпечення реалізації верховенства права, законності, змагальності та гуманності кримінального судочинства.

Нові реалії, в яких Україна перебуває у зв'язку з європейською інтеграцією та

приведенням кримінального процесуального законодавства до вимог міжнародно - правових актів, викликають необхідність переосмислення багатьох положень кримінального процесу [50, с.170]. Закономірно, що захист прав, свобод і законних інтересів особи, а також суспільства та держави від кримінальних правопорушень у сучасних умовах неможливо забезпечити без ефективного врахування європейського та міжнародного досвіду кримінального судочинства, а його імплементація у вітчизняне законодавство є особливо необхідною. Насамперед, це стосується регламентації заходів забезпечення кримінального провадження, адже саме ці процесуальні дії найбільш обмежують права та свободи людини.

Відтак, посилення процесуальних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, а також удосконалення регулювання кримінальної процесуальної діяльності не може здійснюватися у відриві від міжнародного досвіду і практики ЄСПЛ [467, с.8].

До того ж відповідно до вимог ст. ст. 8 та 9 КПК принцип верховенства права кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Саме тому потребує комплексного дослідження міжнародний досвід реалізації заходів процесуального примусу, надбання якого можуть стати додатковою гарантією дотримання та відновлення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Саме порівняльно -правові дослідження дають з могу вийти за національні кордони своєї правової системи, подивитись під особливим кутом зору на низку традиційних проблем юридичної науки та практики, розширити обрії юридичних пошуків, здійснити обмін правовою інформацією, науковими ідеями, врахувати як позитивний, так і негативний зарубіжний юридичний досвід у різних сферах, в тому числі у практичній [384, с.21].

Згідно з європейською практикою право держави на застосування заходів примусу визнається допустимим лише при дотриманні права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини), що охоплює наступні аспекти:

законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису

суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення. У такому випадку кожен, кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання;

4) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [156].

На міжнародному рівні вироблено критерії законності застосування примусу. Згідно із вимогами міжнародно-правових актів законним, як зазначає М. Зеленська, слід вважати застосування примусу, якщо воно: має правову основу; його цілі пропорційні (відповідні) спричиненій у майбутньому шкоді; діє тимчасово; не припускає будь-якої дискримінації; підконтрольний суду; не застосовується до абсолютно недоторканих прав і свобод (визначених, зокрема, у ст. 64 Конституції України; вчиняється лише після того, як розроблено і використано механізм поновлення порушених прав і свобод; може у законний спосіб бути оскарженим [124, с.166].

Як свідчать результати моніторингу, проведеного Центром політико-правових реформ, завдяки введенню в дію КПК, у якому враховано більшість європейських гарантій забезпечення прав та свобод людини, кількість кримінальних процесуальних затримань суттєво зменшилася (на 25 %). Відповідно, зменшилась й кількість осіб, які перебувають в СІЗО (на 45 % або 13 900 осіб). Суттєве скорочення «тюремного населення» зумовлене двома основними причинами: 1)

норми КПК вимагають від слідчого судді в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту визначити роз мір застави, внесення якої має наслідком звільнення заарештованої особи; 2) зменшення кількості клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту за рахунок збільшення клопотань про застосування альтернативних запобіжних заходів (на 40 % – з 2500 щомісячних подань у 2012 році до 1500 щомісячних клопотань протягом 2014 року). Проте , порівнюючи з Європейськими країнами , негативним моментом є й досить високий рівень задоволення клопотань сторони обвинувачення слідчими суддями (80 – 95% залежно від виду). Такий же відсоток був і до введення в дію КПК. Слідчі судді не враховують те, що норми КПК значно підвищили вимоги до клопотань сторони обвинувачення і відповідних ухвал слідчих суддів [36, с.4-5].

Як наслідок, лише протягом 2016 року слідчими суддями задоволено 77 %

клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, 94 % – клопотань про застосування особистих зобов'язань, 90 % – клопотань про застосування тимчасових доступів до речей і документів, 78 % – клопотань про застосування домашніх арештів, 72 % – клопотань про застосування приводів, 75 % – клопотань про застосування тимчасових обмежень у користуванні спеціальних правом, 78 % – клопотань про арешти майна, 36 % – клопотань про застосування застави, 74 % – клопотань про застосування відсторонень від посади, 54 % – клопотань про накладення грошових стягнень, 52 % – клопотань про взяття під варту [121].

Норми КПК зумовили подання значної кількості клопотань про тимчасові доступи до речей та документів (більш ніж 230 тис . у 2016 році). Лише слідчими органів фінансових розслідувань (ДФС) у середньому отримується 2,5 таких доступи на одне кримінальне провадження. Не «відстають» у цьому й інші органи досудового розслідування: слідчі СБУ отримують у середньому дозвіл щодо одного доступу на 1 провадження; слідчі прокуратури – щодо одного доступу на 6 проваджень, а слідчі органів НПУ – щодо одного доступу на 9 проваджень.

При цьому, непропорційно частим є застосування заходу забезпечення у вигляді тимчасового доступу до речей і документів з можливістю їх вилучення, що створює значні обмеження прав і законних інтересів підприємців. Наприклад, в

ухвалі суду про тимчасовий доступ може йтися про всі без винятку фінансові документи або укладені договори підприємства за певний рік тощ о. Водночас, документи вилучають у юридичної особи, а ймовірним підозрюваним може бути тільки фізична особа – керівник цього підприємства. Останньому ж офіційно не повідомляють про підозру, щоб не починали «спливати» строки розслідування [231, с.8].

Спостерігаються й випадки зловживання механізмом вилучення речей і документів під час проведення їх огляду (ч. 5 ст. 237 КПК). Ця норма передбачає, що під час огляду публічних місць і приміщень не потрібно дозволу слідчого судді на вилучення виявлених документів чи речей. Цим і користуються слідчі, коли оглядають певні документи в офісах підприємств та в подальшому вилучають їх.

Внаслідок неоднозначного вирішення питання про тримання під вартою особи під час підготовчого судового провадження (ч. 3 ст. 315 КПК) поширеними стали й порушення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України, ст. 12 КПК). Судді й надалі продовжують практику «автоматичного» продовження цього запобіжного заходу, не дивлячись на чітку практику ЄСПЛ у цій сфері і положення КПК про обмеження свободи лише на підставі судового рішення [231, с.9].

переважній більшості рішень про застосування тримання під вартою наводиться стандартна формула: «За таких умов суддя, дослідивши матеріали клопотання... вважає, що наявні у провадженні докази... свідчать про обґрунтованість підозри у вчиненні кримінального правопорушення підозрюваним, оскільки об'єктивно пов'язують його з ним, тобто підтверджують існування фактів та інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що підозрюваний міг учинити дане правопорушення», яка повторюється без змін у тисячах судових рішень. Варто погодитися, що у різних обставинах повторюватися може лише твердження, яке не ґрунтується на жодних конкретних обставинах, що весь цей абзац є лише парафразом положень із рішень ЄСПЛ. Якщо судові рішення обмежується лише таким формулюванням на підтримку існування обґрунтованої підозри, це є порушенням ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки власного обґрунтування воно не містить. І як би

не «начинив» суд свої акти цитатами та посиланнями на рішення Євросуду, без пояснення, як ці загальні положення пов'язані з конкретними фактами справи, вони завжди будуть давати підстави ЄСПЛ сказати (не вперше): «Суд неодноразово встановлював порушення § 3 ст. 5 Конвенції, коли національні суди продовжували тримання заявника під вартою... використовуючи стереотипні формули без розгляду особливих фактів» (рішення від 02 квітня 2015 р. у справі «Орловський проти України», заява № 12222/09) [54].

Це все є проявом недолугості вітчизняної судової практики – стереотипності рішень щодо застосування запобіжних заходів, адже судді, створивши певний алгоритм, «сліпо» застосовують його, дублюючи у всіх інших своїх рішеннях, незважаючи на конкретні обставини провадження.

На окрему увагу заслуговує питання дотримання європейських стандартів забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час її затримання за підозрою у вчиненні злочину, адже саме при застосуванні цього тимчасового запобіжного заходу особа є найбільш уразливою, у зв'язку з чим, як свідчить правозастосовна практика, досить часто допускається порушення її права на захист та інших прав і законних інтересів. Це питання особливо актуалізується у зв'язку з тим, що за чинним законодавством України період затримання знаходиться поза судовим контролем і, на відміну від раніше чинного порядку, не передбачено оперативного механізму його оскарження до суду. Результати діяльності Координаційного центру з надання правової допомоги [274] засвідчують, що у процесуальній діяльності сторони обвинувачення законодавча вимога про обов'язкове повідомлення захисників про всі факти затримань реалізується не повністю, не дотримуються строки повідомлень центрів правової допомоги про затримання осіб; викликані захисники не допускаються до затриманих осіб; затриманих осіб примушують до відмови від викликаного захисника; із затриманою особою проводяться процесуальні дії ще до моменту прибуття захисника; не забезпечуються умови конфіденційного спілкування захисника із підозрюваним; час фактичного затримання (зі слів затриманого) не співпадає з часом, зазначеним у протоколі затримання. Практикується й отримання показань всіх причетних до певної події (наприклад, дорожньо-транспортної пригоди) осіб як свідків. А надалі

вирішується, кого визнавати потерпілим, а кого – підозрюваним. Цим порушується право осіб не свідчити проти самих себе, членів своєї сім'ї і близьких родичів (ст. 63 Конституції України). При цьому КПК чітко встановлює, що всі докази, отримані за відсутності захисника, повинні визнаватися судом недопустимими (ч. 1 п. 3 ч. 2 ст. 87).

У зв'язку з цим закономірним є висновок – незважаючи на концептуальну зміну правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження, імплементацію європейських стандартів захисту прав і свобод людини, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не повною мірою забезпечує належний рівень гарантованості прав, передбачених ст. ст. 3, 5 та 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. В цьому сегменті правозастосовна практика потребує більш детальної регламентації, що не є можливим без урахування досвіду держав континентальної Європи, насамперед, таких розвинених, як ФРН.

Федеративна Республіка Німеччина є класичною країною романо-германської системи права. Слід зазначити, що джерелом німецького кримінального процесуального права є КПК ФРН [176]. До джерел кримінального процесуального права ФРН належить також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Бундестагом у 1952 році, така відповідно до роз'яснень Федерального конституційного суду є складовою частиною федерального права [498, с.16].

Для ФРН характерний змішаний тип кримінального процесу (розшукова діяльність на етапі попереднього провадження та змагальність у суді). Поліція ФРН здійснює розслідування злочинів під безпосереднім керівництвом прокурора або слідчого судді (§ 169 КПК ФРН). Поліція виконує переважно процесуальні доручення прокуратури (яка має перевагу у сфері кримінального судочинства) і лише у виняткових випадках, з метою недопущення протидії, розслідує кримінальні справи за власної ініціативи. Після виконання всіх процесуальних дій поліція, відповідно до частини другої § 163 КПК ФРН, зобов'язана передавати матеріали справи прокурору. Однак, як свідчить практика, поліція здебільшого самотійно провадить власне дізнання в повному обсязі й передає справи до прокуратури лише

для вирішення питання про порушення публічного обвинувачення чи закриття справи [368, с.262].

Основним завданням прокурорського дізнання є встановлення підозри у скоєнні кримінально караного діяння, яка може бути проста, достатня та серйозна. Саме поняття «серйозної підозри» пов'язане з вирішенням питання про застосування такого заходу процесуального примусу, як тримання під вартою. Оскільки цей захід є найбільш радикальним вторгненням у сферу особистої свободи громадян, то визначена гарантія законного та обґрунтованого її застосування проглядається в тому, що підозра повинна бути серйозною. Згідно з § 112 КПК ФРН взяття під варту може бути застосоване, якщо обвинувачений серйозно підозрюється у вчиненні злочину і є основи для арешту. Серйозна підозра мається на увазі тоді, коли на момент розслідування підозра є високою та вказує на те, що обвинувачений вчинив злочин і є вірогідність засудження його судом. Ступінь вірогідності підозри має бути достатньою [230, с.150-151].

Виходячи із тверджень Уве Хелльманна, передумовою допустимості будь-якого примусового заходу є його співмірність (заборона перевищення певних меж) [83, с.42]. Аналогічно як і у ФРН, застосування заходів забезпечення кримінального провадження в Україні також не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Для прикладу, у ФРН арешт (вітчизняне – тримання під вартою) не може бути застосовано, якщо він є непропорційним зі значенням справи і очікуваним покаранням або заходом виправлення і безпеки. Загалом, питанням процесуального забезпечення права на свободу та особисту недоторканність присвячено Розділ 9 «Арешт і короткочасне затримання» Книги першої «Загальні положення» КПК ФРН. Як вбачається з назви розділу, німецький законодавець, як і український, розрізняє два види обмеження свободи та особистої недоторканності. Запобіжні заходи у КПК ФРН окремо не виділяються, а визначаються лише заходи кримінально-процесуального примусу [64, с.26].

Виходячи з норм КПК ФРН, можливо виділити й інші види примусових

заходів: привід свідка, поміщення обвинуваченого для спостереження в психіатричну лікарню; тілесне освідчування, взяття проби крові; аналіз ДНК, встановлення особи по ДНК і збереження ідентифікованих зразків ДНК ; фотографування та зняття відбитків пальців; освідчування інших осіб; забезпечення схоронності (виїмка); контроль над телекомунікаціями; обшук; встановлення особистості; оголошення в розшук; створення контрольних пунктів на вулицях; систематичний розшук злочинців за допомогою електронної системи обробки даних; тимчасове позбавлення водійських прав; застава. Очевидно, що на відміну від вітчизняного кримінального процесуального законодавства, система заходів примусу в кримінальному процесі ФРН носить комплексний характер, вбираючи в себе інститути суміжних галузевих норм [238].

Водночас, деякі з найбільш прогресивних заходів примусу, таких як позбавлення спеціального права, знайшли відображення й у КПК України.

Органом судового контролю на досудовій стадії є слідчий суддя (теж «запозичений» у вітчизняне судочинство), який залучається до процесу у двох випадках: при винесенні постанови про застосування примусових заходів; у випадках забезпечення доказів. Під контроль слідчого судді обов'язково підпадають наступні заходи примусу: забезпечення схоронності (виїмка); контроль над телекомунікаціями; обшук; тимчасове позбавлення водійських прав; використання таємного агента щодо конкретного обвинуваченого або для входу в житло; арешт. При проведенні слідчим суддею у ФРН перевірки щодо провадження примусових заходів він обмежений певними рамками, а саме: він повинен перевірити лише законність і допустимість даного заходу примусу, питання необхідності, пропорційності або доцільності не входять до його компетенції, оскільки це відноситься до повноважень прокуратури. Якщо ж він залучений в процес для забезпечення доказів (наприклад, прокуратура порушує клопотання про допит обвинуваченого слідчим суддею), то він також не має права відмовити їй у цьому

У вітчизняному процесі повноваження слідчого судді значно ширші.

Судовий контроль у ФРН є одним із найбільш ефективних інститутів забезпечення прав на свободу та особисту недоторканність під час застосування затримання. Так, відповідно до § 128 та § 129 КПК ФРН затриманий повинен бути

негайно, не пізніше ніж у день після затримання, доставлений до судді окружного суду, в окрузі якого його було затримано. Після цього відповідний суддя провадить допит доставленого. Якщо суддя вважає затримання невинуватим чи причини для нього усунутими, він розпоряджається про звільнення, в іншому випадку виносить постанову про арешт. За умови, коли стосовно затриманого вже висунуто публічне обвинувачення, він має бути доставлений до компетентного суду або негайно, або за розпорядженням судді, до якого його було спочатку доставлено. Цей суд повинен не пізніше ніж наступного дня після затримання прийняти рішення про звільнення або арешт затриманого [64, с. 28-29]. Подібне положення щодо «максимально швидкого» доставлення затриманого до слідчого судді є досить позитивним, у зв'язку з чим доцільно розглянути питання щодо його впровадження і у вітчизняній системі заходів забезпечення кримінального провадження.

Кримінальний процес ФРН допускає застосування аналогії, у зв'язку з чим слідчому судді можна оскаржити практично всі застосовувані заходи примусу, в тому числі при незгоді з видом або способом їх здійснення [238]. Водночас, у КПК України не передбачено можливості оскарження застосування низки запобіжних заходів (особистого зобов'язання чи поруки, застави, затримання тощо), що в певних випадках обмежує права особи [473, с. 15 -18]. Крім цього, не досить чітко регламентовано порядок оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави, що зумовлює різні погляди. Саме тому, на нашу думку, у вітчизняному законодавстві також необхідно передбачити механізми оскарження зацікавленою особою будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, який застосований щодо неї, а не лише тих, що віднесені до переліку, передбаченого ст.ст. 303, 309 КПК. Така позиція відповідатиме Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55), а також міжнародним стандартам забезпечення прав людини. Аналогічне повинно стосуватися й рішення слідчого, прокурора про внесення відомостей до ЄРДР. З даного приводу досить вірно відзначає О.Г. Яновська, що обмеження права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що зачіпають

права та законні інтереси громадян, лише на тій підставі, що ці особи не визнані в належному порядку учасниками провадження або не віднесені ст. 303 КПК до осіб, що мають право оскаржувати те чи інше рішення, дію чи бездіяльність слідчого або прокурора, не відповідає основним положенням Конституції України [542, с.10-13].

Аналізуючи німецьке законодавство, О. В. Смирнов зауважує, що сучасна німецька форма кримінального процесу є, по суті, реакцією на крайнощі французької моделі, які полягають у обмеженості загальних засад на стадії попереднього (досудового) розслідування, і кроком до зближення континентального та англійського типів кримінального судочинства з метою примирення змагальності з активністю суду [346, с.183].

Своєю чергою, деякими вченими стверджується, що фундаментальними принципами німецького кримінального процесу вважаються принципи: обвинувачення, офіційності, обов'язку кримінального переслідування, усності, безпосередності, гласності, вільної оцінки доказів і «швидкого» суду [360, с.138], що є досить позитивним.

США також особливе місце серед державних органів, які застосовують правові норми і вирішують конфлікти, займають суди. Судовий нагляд (як визначають цю діяльність американські автори і дослідники права США) є в даній країні виразом конституціоналізму і основною складовою системи «стримувань і противаг». Судовий контроль у кримінальному процесі входить у загальну систему судового нагляду, але водночас є й невід'ємною складовою частиною кримінального процесу. Найбільш поширеними заходами процесуального примусу, що застосовуються за рішенням суду, в США вважається арешт і обшук. Для проведення таких процесуальних дій необхідно отримати спеціальний судовий дозвіл – ордер [238].

Питання про видачу ордера на арешт або обшук порушується поліцією. Як вірно зазначає один з дослідників кримінального процесу США М. О. Пешков, поліцейський в даному випадку «виступає в якості арбітра соціальних цінностей, оскільки він зустрічає ситуацію за ситуацією, в яких застосування таких заходів, як арешт або обшук, є спірною лінією поведінки» [218, с.3-4].

В американському кримінальному процесуальному законодавстві початковою

правовою основою застосування арештів є поправка IV до Конституції США. Відповідно до цієї конституційної норми арешт може здійснюватися лише за наявності ордера, виданого за мотивованою «достатньою підставою» (probable cause). Поняття «достатня підстава» було сформульоване Верховним Судом США в 1878 році у рішенні по справі *Стейсі*: «працівник поліції має достатні підстави для арешту, якщо він сприймає факти та обставини як такі, що переконали б розумну і обережну людину в учиненні злочину» [218, с.3-4].

Водночас у федеральному законодавстві, так само як і в законодавстві штатів, містяться норми, засновані на англійському загальному праві, що дозволяють будь-якому громадянину здійснити арешт без ордера при дотриманні певних умов (так званий «цивільний арешт»), що за своєю суттю є досить подібним до затримання неуповноваженою службовою особою (відповідно до ст. 207 КПК). У загальному вигляді цей примусовий захід зводиться до наступних аспектів:

будь-яка людина має право заарештувати особу, яку вона застала в момент учинення державної зради або фелонії¹, або яка здійснює замах на їх учинення (але, якщо злочинець відмовився від спроби довести злочин до кінця, право на застосування арешту припиняється);

дозволяється заарештовувати в момент учинення фелонії, якщо особа, яка проводить арешт, бачить або за допомогою інших органів відчуття сприймає той факт, що в її присутності вчинюється фелонія;

якщо вчиняється фелонія і щодо певної особи є обґрунтована підозра в тому, що злочин учинила саме вона, то як поліцейський, так і приватна особа, яка має таку підозру, має право заарештувати підозрювану особу, хоч би згодом і з'ясувалося, що заарештований насправді не винен [218].

випадку, якщо була вчинена фелонія, поліцейський має право заарештувати особу в будь-який час після вчинення злочину. Таким чином, поліція наділяється правом на арешт без ордера в усіх випадках за наявності розумних підстав вважати, що особа вчиняє або вчинила злочин – фелонію. Працівник поліції і громадянин не мають права на проведення арешту в разі вчинення місдімінора, навіть якщо він

¹ Фелонія у своїй сучасній інтерпретації, характерній законодавству США (а донедавна – також Великобританії, Австралії, Ірландії та Канаді), означає злочин, більш тяжчий, ніж проступок (місдімінор). Зокрема, фелонією вважались державна зрада. Деякі правопорушення, наприклад, несплата податку, залежно від ступеня тяжкості кваліфікуються або як фелонія, або як місдімінор.

учинений у їх присутності, що, на наш погляд, не повною мірою сприяє виконанню завдань кримінального провадження. Крім того, не досить зрозуміло як звичайний громадянин США може вірно кваліфікувати фелонію і місдімінор, не маючи відповідних юридичних знань. На наш погляд, вітчизняне законодавство з даного приводу більш ретельно регламентувало процедуру «законного затримання», не визначивши обов'язку для громадянина попередньої кваліфікації злочинних дій (злочин чи проступок?) при здійсненні затримання.

Крім того, існує низка умов, за наявності яких працівник поліції має право провести арешт без ордеру, а саме: у разі, якщо він став свідком учинення злочину; під час надання допомоги своїм колегам у проведенні арешту; особи, схожої за описанням на підозрюваного, якщо він знає про вчинений злочин, проте особу злочинця до арешту не встановлено; за повідомленням агента; за показаннями свідків; за наказом вищестоящего начальника.

Заарештований має постати перед судом «без непотрібного зволікання» після арешту. Водночас поняття «без непотрібного зволікання» в законі не розкрито. Відповідно до стандарту, запропонованого Національною комісією з розробки стандартів і цілей у галузі кримінальної юстиції США в 1970 р., час між проведенням арешту і первісним доставленням особи до суду не повинен перевищувати 6 годин. Однак ця рекомендація жодним джерелом права не зафіксована [218], що, на наш погляд, не є вірним. Аналогічна проблема спостерігається й у вітчизняному законодавстві (ст. 208 КПК), про що йтиметься далі.

Особливе місце відведено питанням арешту й у законодавстві Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії. Зокрема, аналіз нормативних актів [2; 7] з цього питання свідчить, що арешт може бути: 1) спонтанний (раптовий), тобто здійснюється в короткі терміни (наприклад, коли хтось був спійманий з підробленими документами в порту, аеропорту чи на внутрішньому транспорті); 2) спланований.

Своєю чергою, виділяються 2 види ордерів на арешт: 1) ордер у зв'язку з неявкою, передбачений розділом 7 Акта про заставу 1976 року, розділом 13 Акта про Магістратські суди 1980 року) (тільки щодо особи, звільненої під заставу); 2)

ордер на арешт «в першій інстанції», передбачений розділом 1 Акта про Магістратські суди 1980 року).

Ордер на арешт у зв'язку з неявкою (Failure to appear warrants або FTA, його ще називають «bench warrant») видається магістратом або суддею, які використовують свої повноваження відповідно до розділу 7 (1) Акта про заставу 1976 року. В тих справах, коли підозрюваний був звільнений поліцією під заставу, йому надіється «повідомлення у зв'язку з звільненням під заставу», в якому зазначається, що він має з'явитися в конкретну поліцейську дільницю, в конкретно визначений дату і час. Якщо підозрюваний не з'являється, як це визначено в повідомленні, то розпочинається процес отримання ордеру на арешт у зв'язку з неявкою.

Цими діями (тим, що не з'явився) вважається, що така особа вчинила кримінально караний злочин – «відмова добровільно здатися». В цьому випадку може бути виданий ордер на арешт цієї особи.

В деяких справах може бути вирішено не заарештовувати когось до тих пір, доки не будуть зібрані докази, які могли б бути отримані.

Якщо після консультації з юристом Королівської прокурорської служби є достатні підстави вважати, що достатньо доказів, що особа вчинила злочин, інформація про особу і злочин, у вчиненні якого її підозрюють, представляють перед судом (Магістратським судом). З огляду на представлену суду інформацію, суд може видати ордер на арешт цієї особи з доставленням її до Магістратського суду. Якщо суд погоджується і видає ордер на арешт, такий ордер відомий як ордер на явку «в першій інстанції».

Важливе місце відведено й питанням застосування арешту на підставі Європейського ордеру на арешт (European arrest warrants (EAW)). Європейський ордер на арешт – документ, що видається судом і є законним ордером для однієї держави-члена ЄС на арешт особи від імені іншої держави-члена. Такий захід може бути застосований після обговорення з юристом відповідної Королівської прокурорської служби у наступних випадках: 1) коли підозрюваний (підсудний) у вчиненні кримінального злочину покинув межі Сполученого Королівства

перебуваючи на звільненні поліцією чи судом під заставу; 2) коли є підстави

вважати, що він проживає в конкретній країні ЄС. Крім того, Європейський ордер на арешт може бути виданий національним органом лише якщо особа, по поверненні якої запитується, звинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі щонайменше на 1 рік, або особа була засуджена до позбавлення волі на строк не менше 4 місяців.

На відміну від вітчизняного законодавства (ч. 4 ст. 183 КПК), у Сполученому Королівстві (Акт про заставу 1976 року) визначається значно ширший перелік випадків за яких особи, які обвинувачуються чи визнані винуватими у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, можуть не бути звільненими під заставу, зокрема, якщо:

суд переконаний, що є серйозні підстави вважати, що підсудний, звільнений під заставу:

- може не здатися під варту («fail to surrender to custody»);
- вчинить злочин під час звільнення під заставу;
- може впливати на свідків або іншими чином перешкоджати

правосуддю;

2) суд переконаний, що підсудний повинен перебувати під вартою:

- для його особистого захисту;
- підсудний – це дитина або молода людина, для її власного добробуту; 3)

підсудний вже знаходиться під вартою на підставі чи в результаті вироку суду;

4) це не представлялося можливим через брак часу, необхідного щоб зібрати достатньо інформації, що дозволить суду прийняти рішення про звільнення під заставу;

5) будучи звільненим під заставу, підсудний був арештований за переховування або порушення умов звільнення під заставу [2].

Своєю чергою, більшість з цих випадків мають оціночний характер і не повною мірою сприяють забезпеченню прав особи. На наш погляд, у випадку обмеження права особи на свободу пересування недопустимі нечіткі та оціночні формулювання норм.

Відповідно до Актів про Магістратські суди 1980 року, Про заставу 1976

року, Про кримінальне правосуддя 2003 року, Про повноваження кримінальних судів (засудження) 2000 року, підсудний має право звертатись з клопотанням про звільнення під заставу, якщо він: постає перед Магістратським судом і слухання відкладено; справа щодо нього буде розглянута Судом Корони; вирок у справі щодо нього буде винесений Судом Корони; був засуджений за вчинення злочинів за сукупністю і магістрати зупинили провадження у справі для вирішення питання про винесення вироку.

Звільнення під заставу також може бути надано за умови: надання поруки або гарантії (surety or security)¹; вимоги не залишати місце проживання із зазначенням, де підсудний повинен залишитися; встановлення комендантської години (на індивідуальній основі); використання електронного моніторингу; вимог и щодо відсутності контактів з певними особами.

Магістрати, якщо вважатимуть це за необхідне, можуть встановити такі умови при звільненні під заставу:

щоб переконатися, що підсудний: добровільно в зазначений час з'явиться в суд; не вчинює нових злочинів під час звільнення під заставу; не впливає на свідків або перешкоджає здійсненню правосуддя;

щоб переконатися, що підсудний робить себе доступним для: – запитів; – відвідування допитів з адвокатом; – того, щоб підготувати звіт з метою допомогти суду у вирішенні злочину, у вчиненні якого його обвинувачують;

3) для власної безпеки підсудного, або якщо підсудний – це дитина або молода людина, для її власного добробуту.

Таким чином, у чинному законодавстві країн Західної Європи та США застава, як і майнова порука, є найбільш ефективними та частіше за інші запобіжні заходи застосовуються в судочинстві, оскільки виконують покладені на них функції та забезпечують інтереси як кримінального процесу, так і обвинувачених, підсудних [100, с.124]. В нашій державі останнім часом також намітились подібні тенденції.

Слід відмітити, що в США та ряді країн Європи існує збалансована система заходів процесуального примусу, яка базується на «економії репресій» та повністю

¹ Surety – грошові кошти, які сплачуються суду перед звільненням особи під заставу. Security – грошові кошти, які обіцяються суду третіми особами (наприклад, членами сім'ї) і сплачуються лише, якщо підсудний не виконує умови звільнення під заставу або не з'являється до суду. Це можуть бути кошти на рахунку в банку або певне належне поручителю майно.

відповідає вимогам Міжнародного пакту про громадські та політичні права, відповідно до якого «утримання під вартою осіб, які очікують судового розгляду, не повинно бути загальним правилом, але звільнення може залежати від поданих гарантій явки до суду». Аналогічні вимоги містить і ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою передбачено, що можливість звільнення утримуваних під вартою осіб «буде залежати від поданих гарантій явки до суду» [275].

Диференціація механізму реалізації заходів кримінального процесуального примусу в законодавстві зарубіжних держав обумовлена існуванням у суспільстві прогресивних ідей про єдність системи захисту прав людини на основі міжнародно - правових стандартів правосуддя, а також наявністю різних процесуальних процедур, що забезпечують ефективне досягнення завдань кримінального провадження [66, с.2-4].

Аналіз зарубіжного законодавства, що регламентує механізм реалізації заходів кримінального процесуального примусу, дозволяє виділити низку закономірностей: 1) існування нормативних правил, окремих законів, що регламентують питання, пов'язані з реалізацією заходів кримінального процесуального примусу; 2) відсутність чіткого визначення системи заходів кримінального процесуального примусу та нечітке розмежування заходів примусу і слідчих/процесуальних дій, затримання та арешту; 3) наявність декількох суб'єктів, уповноважених обґрунтовувати, застосовувати і здійснювати заходи кримінального процесуального примусу; 4) наявність можливості застосовувати заходи кримінального процесуального примусу щодо широкого кола учасників кримінального провадження; 5) наявність самостійного механізму реалізації заходів кримінального процесуального примусу, залежного від механізму судового контролю. Суттєвою перевагою зарубіжних правових систем є значна можливість вибору того чи іншого примусового заходу, що забезпечується унормуванням альтернативних видів цих заходів, а також наданням широкої дискреції суду при ухваленні рішення щодо обрання і застосування їх конкретного виду [495, с. 156 - 162].

У ряді країн СНД вже прийнято нові кримінальні процесуальні кодекси, в

інших – досі користуються КПК, прийнятими ще в радянські часи. У зв'язку з цим, інтерес становлять питання застосування заходів процесуального примусу в державах-учасниках СНД, у яких прийнято нові процесуальні закони [238].

Однією з перших пострадянських країн, котра здійснила спробу реформування власного кримінального процесу прийнявши новий КПК, є Республіка Вірменія [389].

Внаслідок такої «поспішності» у КПК Республіки Вірменія фактично відсутні форми реального судового контролю за застосуванням заходів процесуального примусу, адже лише арешт та застава можуть застосовуватися судом.

Досвід ознайомлення з практикою роботи засвідчив, що згідно з КПК Республіки Білорусь заходи процесуального примусу в цілому відповідають аналогічним заходам, передбаченим КПК України [390]. Даним заходам присвячено глави 12– 14 розділу 4 «Заходи процесуального примусу» КПК, що детально регламентують підстави і процедури застосування наступних заходів процесуального примусу: запобіжних заходів (затримання, підписки про невиїзд; особистої поруки; передачі особи, на яку поширюється статус військовослужбовця, під нагляд командування військової частини; передача неповнолітнього під нагляд; застави; домашнього арешту; взяття під варту) та інших заходів процесуального примусу (зобов'язання про явку, приводу, тимчасового відсторонення від посади, накладення арешту на майно, тимчасового обмеження права на виїзд з Республіки Білорусь, грошового стягнення [238].

Суттєвою обставиною, що відрізняє механізм застосування заходів процесуального примусу за КПК Республіки Білорусь від аналогічних заходів у вітчизняному КПК, є те, що практично усі заходи процесуального примусу можуть застосовуватися органом кримінального переслідування без згоди суду. Винятком є накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків, а також звернення застави в дохід держави у випадках ухилення обвинуваченого або підозрюваного від явки за викликом органу кримінального переслідування або суду.

Накладення грошового стягнення здійснюється лише судом на підставі складеного органом кримінального переслідування протоколу, при цьому процедура розгляду такого протоколу докладно врегульована.

Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Білорусь досить детально регламентує норми, присвячені затриманню, і, на відміну від вітчизняного КПК, надає можливість застосовувати його як у разі необхідності пред'явлення звинувачення, так і по безпосередньо виниклій підозрі у вчиненні злочину чи на підставі постанови органу кримінального переслідування, незалежно від часу вчинення злочину, що, на наш погляд, є не досить позитивним.

Загалом, норми КПК Республіки Білорусь, присвячені заходам процесуального примусу, не повною мірою відповідають прогресивним надбанням європейської демократії (насамперед, через недостатній розвиток судового контролю та відсутність реальних гарантій учасників судочинства).

За Кримінальним процесуальним кодексом Республіки Казахстан [392], який практично аналогічний вітчизняному, застосування заходів процесуального примусу регламентовано розділом 4 «Заходи процесуального примусу», що визначає порядок реалізації затримання, запобіжних заходів (підписки про невиїзд; особистої поруки; передачі військовослужбовця під спостереження командування військової частини; передачі неповнолітнього під нагляд; застави; домашнього арешту; тримання під вартою) та інших заходів процесуального примусу (зобов'язання про явку, привід, тимчасове відсторонення від посади, накладення арешту на майно, заборона на наближення, грошове стягнення).

Згідно з КПК Республіки Казахстан, як і в Республіці Білорусь, значна частина заходів процесуального примусу застосовуються знову ж таки органами, які ведуть кримінальний процес без судового рішення (зобов'язання про явку, привід, підписка про невиїзд; особистої поруки). Важливою є й норма, яка деталізує регламентацію застосування такого заходу процесуального примусу, як тимчасове відсторонення від посади. Відповідно до ст. 158 КПК Республіки Казахстан постанова про тимчасове відсторонення з посади направляється за місцем роботи керівнику організації, який протягом трьох днів після його отримання зобов'язаний виконати постанову і повідомити про це особу, яка заявила клопотання про відсторонення від посади. Крім цього, відсторонений від посади підозрюваний, обвинувачений, підсудний мають право на щомісячну державну допомогу у розмірі не менше одного мінімального розміру заробітної плати. В цьому плані КПК

Республіки Казахстан більш гуманний, ніж КПК України, так як відсторонений від посади обвинувачений має право отримувати щомісячну допомогу.

Знову ж таки досить детально у КПК Республіки Казахстан регламентовано норми, які надають можливість здійснювати затримання особи у випадках, коли в отриманих матеріалах оперативно-розшукової діяльності та (або) негласних слідчих дій відносно особи є достовірні дані про вчинений нею злочин.

Крім цього, ст. 129 КПК Республіки Казахстан регламентовано доставлення – захід процесуального примусу, що застосовується на строк не більше трьох годин з метою з'ясування причетності особи до кримінального правопорушення. При підтвердженні причетності особи до кримінального правопорушення орган кримінального переслідування вправі здійснити затримання, при цьому строк доставлення включається до загального строку затримання. Після закінчення строку доставлення особі негайно видається довідка про доставлення, за винятком випадків його подальшого процесуального затримання. Вважається, що такий захід процесуального примусу необхідно передбачити й у вітчизняному кримінальному судочинстві шляхом внесення відповідних змін до ст. 210 КПК. Подібні пропозиції підтримали й 84 % опитаних адвокатів.

До того ж, з метою обмеження підозрюваного, обвинуваченого, підсудного щодо розшуку, переслідування, відвідування, ведення телефонних переговорів і спілкування іншими способами з потерпілим та іншими особами, які беруть участь справі, з метою їх захисту, у Казахстані може застосовуватися такий захід процесуального примусу, як заборона на наближення.

Як недолік кримінальної процесуальної регламентації Білорусі та Казахстану слід визнати норму, відповідно до якої утримання під вартою може бути застосоване за мотивами однієї лише тяжкості вчиненого злочину (про це більш детально у підрозділі 3.2.2). Практично аналогічно досвіду Республіки Казахстан регламентовано механізм реалізації заходів процесуального примусу й у законодавстві Республіки Молдова та Російської Федерації [393; 397].

Водночас на якісно вищому рівні регламентовано порядок застосування заходів процесуального примусу за КПК Республіки Грузія. В її КПК знайшли відображення: положення щодо судового контролю за застосуванням усіх заходів

процесуального примусу, можливість застосування процесуальних обмежень при застосуванні запобіжних заходів, можливість застосування заходів процесуального примусу щодо неідентифікованої особи (про це більш детально йтиметься у розділі 3), такий захід примусу, як зупинення дії паспорту або нейтрального проїзного документа, можливість затримання в окремих випадках осіб, які володіють імунітетом, тощо. Саме успіх реформи кримінального процесуального законодавства в Грузії надихнув багато країн пострадянського простору (в тому числі й Україну) на зміну стереотипів у галузі кримінального процесу.

Підводячи підсумок, слід відзначити, що в умовах глобалізації важливого значення набуває порівняльно -правове дослідження окремих процесуальних інститутів у різних правових системах, адже конвергенція процесуальної форми в цілому і механізму застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, є не тільки можливою, а й бажаною з урахуванням позитивного досвіду іноземних країн щодо встановлення балансу між інтересами захисту прав і свобод людини та розкриття і розслідування злочинів, притягнення винних у їх вчиненні до кримінальної відповідальності та забезпечення відшкодування завданої ними шкоди. Як слушно вказує Л. В. Головка, дискусії, які й досі ведуться з приводу того, в якій країні кримінальний процес є «кращим», «демократичнішим» або «ліберальнішим» – у США, Німеччині чи Франції, безнадійно застаріли. Німецькі процесуалісти з гідністю називають свій процес «інквізиційним», про що можна прочитати в будь-якому сучасному підручнику з кримінального процесу Німеччини. Їх американські колеги у не меншому ступені пишаються своєю національною моделлю кримінального процесу, яку найчастіше називають «обвинувальною». Але в обох випадках ми маємо справу з двома заходними моделями кримінального процесу, які в однаковій мірі прагнуть до поваги прав особи і сучасних демократичних цінностей, що засновані на єдиних ідеологічних засадах [185, с.183-184].

Тож, порівняльно -правове дослідження цих моделей кримінального процесу, зокрема, в частині правового регулювання порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, дає можливість встановити ті правові конструкції, що забезпечують ефективне вирішення завдань кримінального

провадження, і за умови їх відсутності в національному законодавстві – дослідити питання доцільності їх впровадження.

Це, зокрема, стосується системи заходів забезпечення кримінального провадження, насамперед, – запобіжних заходів, аналоги яких за законодавством європейських країн і країн англо-американської правової традиції мають нормативну модель, що істотно відрізняється від національної. В цьому плані заслуговує на увагу тенденція до розширення системи цих заходів, що дозволяє максимально врахувати особливості кожного конкретного кримінального провадження при вирішенні питання щодо їх обрання і застосування.

На сьогодні особливо актуальним виглядає питання щодо впровадження у кримінальне процесуальне законодавство механізму призначення перевірок і ревізій. Адже подібних повноважень сторона обвинувачення позбавлена ще з 2015 року і це з урахуванням того, що п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК до документів (як доказів) у кримінальному провадженні відносяться висновки ревізій та акти перевірок, а ч. 2 ст. 93 КПК надає повноваження стороні обвинувачення здійснювати збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади висновків ревізій та актів перевірок.

Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено, що позапланові виїзні ревізії можуть проводитися органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні (ст. 11 вказаного Закону) [440, с. 61]. Аналогічно Податковим кодексом України визначено, що документальна позапланова перевірка проводиться на підставі судового рішення суду (слідчого судді) про призначення перевірки (підпункт 78.1.11 пункту 78.1 статті 78).

Водночас, ні вказаними законодавчими актами, ні КПК, порядку ініціювання та постановлення відповідних судових рішень про проведення перевірок та ревізій не передбачено.

Застосування зазначених норм законодавства у 2015 -2017 роках свідчить про практику звернення в кримінальному провадженні з відповідним клопотанням від прокурора, слідчого до слідчого судді про призначення позапланової перевірки, позапланової виїзної ревізії. При цьому слідчі судді по різному вирішують питання

розгляду зазначених клопотань у розрізі наявності або в ідсутності відповідних процесуальних повноважень слідчого судді вирішувати відповідні клопотання прокурора, слідчого: одні задовольняють подібні клопотання, інші – відмовляють з посиланням на те, що «положення КПК не відносять до компетенції слідчого судді і вирішення питання щодо надання дозволу на проведення перевірки, ст. 132 КПК України не передбачає такого заходу кримінального провадження, не регламентує порядок розгляду таких клопотань, обсяг доказування при розгляді такого клопотання, критерії, за якими слідчий суддя повинен визначати достатність підстав для надання дозволу на проведення перевірки» [276]

Таким чином неврегульованість кримінального процесуального законодавства в аспекті призначення перевірок і ревізій створює перешкоди у досягненні завдань кримінального провадження. Законодавством ряду зарубіжних країн надано повноваження стороні обвинувачення щодо призначення документальних перевірок, ревізій, інвентаризацій, оцінки, аудиту, службових та відомчих перевірок

(ст. 190 КПК Латвії, с. 57 КПК Республіки Молдова, ст. 144 КПК РФ, ст. 37 КПК Республіки Грузія, ст. 181 КПК Республіки Казахстан), що є цілком вірним. На наш погляд, подібні повноваження мають бути передбачені і у вітчизняному законодавстві. При цьому, зважаючи на сутнісне значення такого інституту (досягнення завдань кримінального провадження) – призначення перевірок та ревізій має відноситися саме до заходів забезпечення кримінального провадження. Подібні пропозиції підтримали 65% опитаних адвокатів та 98% опитаних слідчих і прокурорів. Ключовими положеннями щодо призначення перевірок та ревізій, які повинні бути відображені у КПК, на наш погляд, є наступні:

Метою призначення ревізії, перевірки має бути виявлення обставин кримінального провадження, які можуть свідчити про порядок додержання фінансового, бухгалтерського, податкового та іншого законодавства.

Ревізія, перевірка повинна здійснюватися на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування, постановленого відповідно до вимог КПК та інших законів України з урахуванням загальних правил застосування

кримінального провадження, передбачених ст. 132 КПК.

За результатами ревізії, перевірки уповноваженими особами має складатися висновок ревізії або акт перевірки, які є документами у кримінальному провадженні.

Серед специфічних вимог до клопотання сторони обвинувачення та ухвали слідчого судді мають бути передбачені: обґрунтування підстав проведення такої ревізії чи перевірки ; дати її початку і закінчення ; повна назва суб'єкта господарської діяльності і (платника податків), його місцезнаходження, код ЄДРПОУ, дані про організаційно -правову форму; питання, які підлягають перевірці чи ревізій ; період, за який слід перевірити діяльність з визначених питань [487, с. 39-41].

Слід погодитися, що і система запобіжних заходів за законодавством України також має бути розширена та доповнена [387, с. 294-297] (наприклад, наглядом командування військової частини, що особливо актуально з постійним зростанням кількості військових злочинів). Удосконалення також потребує і порядок їх застосування, який буде предметом дослідження в наступних розділах цієї роботи.

Висновки до розділу 1

У розділі 1, виходячи з результатів аналізу генези розвитку теоретичних уявлень і нормативного регулювання заходів забезпечення кримінального провадження, обґрунтовано, що за своєю сутністю заходи забезпечення кримінального провадження не є кримінальним покаранням, хоча деякі з них являють собою вид кримінальної процесуальної відповідальності, проте всі вони мають забезпечувальний характер і спрямовані на досягнення єдиної мети – подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати здійсненню кримінального провадження, забезпечення його дієвості.

Така спрямованість обумовлює можливість їх примусового застосування, оскільки вони розраховані не тільки на конкретні випадки протидії законній діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника, суду, а, насамперед, на перешкоджання можливій негативній поведінці того чи іншого

учасника кримінального провадження . У зв'язку з цим визнано обґрунтованою позицію законодавця, який, незважаючи на відсутність інституту заходів забезпечення кримінального провадження у КПК 1960 р., впровадив у чинний КПК України подібний інститут і до його складових, окрім запобіжних заходів, відніс низку інших заходів, які також мають забезпечувальний характер і за своїми ознаками цілком відповідають даному інституту.

На підставі результатів проведеного аналізу доктринальних позицій з приводу поняття та системи заходів кримінального процесуального примусу (І. Л. Петрухіна, М. О. Чельцова, М. В. Жогіна, Ф. М. Фаткулліна, З. Ф. Ковриги, В. М. Корнукова та інших науковців) встановлено, що вони цілком відповідали чинному на період їх формулювання законодавству та ідеології кримінального процесу, превалююче значення в якому належало захисту публічних інтересів від злочинів.

Проте концептуальна зміна кримінального процесуального законодавства України викликала необхідність переосмислення поняття процесуального примусу, його впливу на нормативну модель заходів, якими забезпечується вирішення завдань кримінального провадження. З огляду на це критично осмислено наукові погляди (В. В. Назарова, В. М. Махова, М. О. Пешкова, Г. К. Кожевнікова, Л. Д. Удалової, С. М. Смокова та інших учених) щодо місця заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції та доведено нетотожність понять «заходів забезпечення кримінального провадження» та «заходів кримінального процесуального примусу». І хоча одні із заходів забезпечення кримінального провадження дійсно пов'язані із застосуванням примусу або можливим його застосуванням (тимчасове вилучення майна, відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, арешт майна), інші, за умови сумлінного виконання процесуальних обов'язків, безпосередньо не пов'язані з його застосуванням, а винятково орієнтовані на створення належних умов здійснення кримінального провадження (зокрема, виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів).

Обґрунтовано авторську концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яка розроблена з урахуванням представлених у

науковій літературі сучасних концепцій цього інституту, міжнародних та європейських стандартів застосування заходів проце суального примусу, у тому числі й практики ЄСПЛ та окремих зарубіжних країн, що ґрунтується на вітчизняній моделі кримінального процесу й спрямована на вирішення теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Наголошено на неможливості законодавчого закріплення виключного переліку обставин і критеріїв, які дозволяють однозначно констатувати необхідність застосування заходу забезпечення кримінального провадження. Це обумовлює необхідність регламентації гарантій правомірності їх застосування, які виражаються у відповідних загальних правилах.

На основі аналізу наукових концепцій радянських учених, які досліджували питання застосування заходів процесуального примусу, визначаючи основними гарантіями їх правомірності наявність порушеної кримінальної справи та факту притягнення особи до кримінальної відповідальності, визначено певні кореляції у підходах до унормування загальних правил їх застосування з урахуванням концептуальних змін нормативного регулювання.

Для забезпечення ефективності застосування відповідних правил (гарантій правомірності) запропоновано встановити єдині підстави визначення юрисдикції суду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, передбачивши у частині першій ст. 184 КПК України положення, згідно з яким клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу (як і клопотання про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження) подаються до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого фактично (не юридично) знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне досудове розслідування. Зважаючи, що місцезнаходження органу прокуратури (при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням) не встановлено як критерій визначення юрисдикції суду, обґрунтовано, що клопотання прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинні подаватися до суду залежно від місцезнаходження органу досудового розслідування.

На підставі порівняльно-правового аналізу кримінального процесуального законодавства окремих зарубіжних країн зроблено висновок, що суттєвою перевагою зарубіжних правових систем є значна можливість вибору того чи іншого примусового заходу, що забезпечується унормуванням альтернативних видів цих заходів, а також наданням широкої дискреції суду при ухваленні рішення щодо обрання і застосування їх конкретного виду.

Незважаючи на концептуальну зміну правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження у вітчизняному кримінальному процесі, імплементацію європейських стандартів захисту прав і свобод людини, доведено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не повною мірою забезпечує належний рівень гарантованості прав, передбачених ст. ст. 3, 5 та 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

урахованням зарубіжного досвіду (ФРН, США, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, пострадянських країн) обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України, зокрема щодо «максимально швидкого» доставлення затриманого до слідчого судді, визначення механізмів оскарження особою, права чи законні інтереси якої обмежуються, будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, який застосований щодо неї (а не лише тих, що віднесені до переліку,

передбаченого ст.ст. 303, 309 КПК України), регламентації доставлення – як заходу, що застосовується на строк не більше трьох годин з метою з'ясування причетності особи до кримінального правопорушення тощо.

На основі міжнародно -правових актів і практики ЄСПЛ встановлено та охарактеризовано ключові міжнародні стандарти застосування заходів забезпечення кримінального провадження: наявність розумної підозри (справи «Нечипорук і Йонкало проти України», «Мюррей проти Сполученого Королівства», «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства») та відповідних і достатніх підстав при їх застосуванні (справи «Вемгофф проти Німеччини», «Ягчі і Саргін проти Туреччини»); судовий контроль за застосуванням заходів (справа «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини»); покладання тягарю доказування на сторону обвинувачення (справа «Ілійков проти Болгарії»); неможливість

«автоматичного» продовження заходів (справа «Орловський проти України», «Єлоєв проти України»); альтернативність застосування заходів (справа «Харченко проти України») та ін.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1 Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід як заходи забезпечення кримінального провадження

Особливе місце серед кримінальних процесуальних інститутів, що зазнали суттєвих змін внаслідок реформи кримінального процесуального законодавства 2012 року, посідають виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід [171].

Виклик слідчим і прокурором на досудовому розслідуванні, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження (окрім тимчасового вилучення майна та затримання особи), застосовується без додаткового судового дозволу, у зв'язку з чим питання щодо правомірності його застосування покладаються виключно на слідчого та прокурора [5, с. 512]. Водночас, варто відзначити, що на початкових етапах розробки проекту КПК передбачалося, що цей захід забезпечення провадження міг застосовуватися лише на підставі рішення слідчого судді.

Віднесення виклику до заходів забезпечення кримінального провадження є новелою КПК. Однак, ні в КПК 1960 року [180], ні в діючому КПК немає визначення поняття «виклику», а назва розділу II та глави 10 КПК України «Заходи забезпечення кримінального провадження» викликає дискусії серед учених, які ґрунтуються на тому, що вважають необхідним відокремити в КПК норми, які включають заходи забезпечення кримінального провадження і доповнити Кодекс іншою статтею – «Заходи забезпечення кримінального процесуального примусу». На їхню думку, виклик є «запрошенням» – заходом забезпечення, який не несе в собі примусу, що психологічно легше сприймається викликаною особою, на відміну від приводу, арешту та інших заходів, вже з назви яких вбачається примус до обмеження прав і свобод людини і громадянина [338, с.173].

Згідно з тлумачним словником термін «забезпечення» – це те, що служить

запорукою, гарантією, забезпечує збереження або виконання чогось [111]. В інших словниках «забезпечення» визначається як «сукупність прийнятих заходів і використовуваних засобів, створення умов, що сприяють нормального протіканню економічних процесів, реалізації намічених планів, програм проектів, підтримці стабільного функціонування економічної системи та її об'єктів, запобігання збоїв, порушення законів, нормативних установок, контрактів» [103, с.155].

Проаналізувавши норми КПК Російської Федерації [179], Республіки Молдова [178], Республіки Білорусь [177], Кримінально -процесуального закону Латвійської Республіки [175], О. М. Сіверський зазначає, що в кожному з них в

переліку видів процесуального примусу відсутній такий захід забезпечення кримінального провадження, як виклик.

Таким чином, варто погодитися з позицією щодо «помилковості включення» до заходів забезпечення кримінального провадження «виклику слідчим, прокурором та судового виклику». Виходячи із визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні, слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкцій за невиконання правил поведінки певного суб'єкта.

Водночас, аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 КПК, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу і лише тоді як примусовий захід застосовується привід [149, с.69].

Оскільки в КПК України відсутнє визначення термінів «виклик до слідчого», «виклик до прокурора», «виклик до суду», вважаємо за необхідне звернутися до словників та енциклопедій. «Виклик до суду» згідно з енциклопедичним словником – це акт судової влади, яким дана особа запрошується в певне місце і час

для подання пояснень по вказаній справі...» [106].

Відповідно до Радянського юридичного словника «виклик до суду» – це

повідомлення про час судового засідання як у кримінальних, так і по цивільних справах з пропозицією з'явитися до суду. Після попередньої підготовки справи одним з дій суду, що мають важливе значення, є належний та своєчасний

виклик...». Поняття виклику є лідчим, прокурором, судового виклику необхідно визначити як: «захід забезпечення кримінального провадження, який приймається у формі процесуального документ а – повістки про виклик для повідомлення особи, яка викликається про необхідність прибути в певний час та місце для проведення з нею, або за її участю процесуальних дій у кримінальному провадженні» [338, с.173].

Відтак, виклик учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії являє собою систему заходів та дій, спрямованих на його інформування про необхідність явки до слідчого, прокурора із обов'язковою вказівкою процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа, часу, дати і місця її прибуття, слідчої (розшукової) дії, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття [386, с. 125]. Привід же є примусово-забезпечувальним заходом, що застосовується через відповідні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, або органів Державного бюро розслідувань, до обвинуваченого, підозрюваного та свідка, які раніше викликалися слідчим, прокурором або судом, але не з'явилися без поважних на те причин у зазначене місце і час [260, с.176].

Статтею 133 КПК передбачено, що слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Зважаючи на відсутність у ст. 3 КПК дефініції «інший» учасник кримінального провадження серед термінів, питання щодо визначення переліку таких учасників вирішене неоднозначно. Так, О. Г. Шило зазначає, що під «іншим» учасником кримінального провадження необхідно розуміти: експерта, криміналіста, спеціаліста, цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника підозрюваного тощо [34, с.372].

Натомість аналіз норм КПК (в тому числі п. 25 частини першої ст. 3 КПК) свідчить про ширший перелік «інших» учасників кримінального провадження: сторони кримінального провадження, представник потерпілого та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Водночас у кримінальному процесуальному законодавстві не визначено процесуального статусу особи після повернення у порядку ст. 314 КПК прокурору обвинувального акта, який не відповідає вимогам КПК (одні юристи вважають таку особу свідком, інші – підозрюваним, треті – обвинуваченим). Відтак, не зрозуміло, як можна застосувати до такої особи виклик чи привід, як таку особу у разі невстановлення її місцезнаходження оголосити у розшук (як обвинуваченого чи підозрюваного).

Дійсно, на сьогодні прийняття рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, які не відповідають вимогам КПК України (ст. 314 КПК України), є досить поширеним явищем на підготовчому судовому засіданні. У 2016 році прийнято таке рішення у 22 84 випадках, водночас 408 проваджень з різних причин до суду повторно направлено так і не було.

ВССУ зазначає, що ухвалою про повернення обвинувального акта суд зобов'язує прокурора у сунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення недоліків. Згідно з листом (лист ВССУ від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України») суд в ухвалі може зобов'язати провести будь-які слідчі або інші процесуальні дії. Проте відповідно до вимог проведення досудового

розслідування після повернення обвинувального акта для доопрацювання не допускається. Разом з тим у 2016 році проводилося досудове розслідування по 1621 такому «повернутому» акту (з яких лише 1 213 актів – знову направлено до суду).

На наш погляд, це повністю суперечить ідеї нового КПК. До того ж строку «доопрацювання» такого акту в КПК України не визначено. Для прикладу, відповідно до ст. 337 КПК Польщі якщо обвинувальний висновок не відповідає

формальним вимогам, передбаченим КПК, голова суду повертає його обвинувачеві для усунення недоліків протягом 7 днів.

Саме тому, у КПК необхідно регламентувати чіткий строк усунення недоліків і процедуру діяльності після повернення обвинувального акту а, в тому числі процесуальний статус особи (відносно якої повернуто обвинувальний акт), щоб у нас знову не з'явився «сумнозвісний» інститут «додаткового розслідування».

Статус особи після повернення прокурору обвинувального акта повинен бути чітко визначений в КПК. При цьому всі примусові дії стосовно неї потрібно проводити як щодо підозрюваного, в тому числі виклик і привід, здійснення інших процесуальних дій та застосування запобіжних заходів.

З огляду на це, на нашу думку, ст. 314 КПК потрібно доповнити положеннями, відповідно до яких проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій після повернення обвинувального акту а, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору не допускається. Особа, обвинувальний акт щодо якої повернуто прокурору в порядку, передбаченому

частиною третьою цієї статті, тимчасово набуває статусу підозрюваного. А повернути суд має право обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК для усунення недоліків у строк не більше 7 днів.

Аналіз КПК дає можливість стверджувати, що визначення доцільності участі тих або інших осіб у слідчих (розшукових) і процесуальних діях покладається на слідчого чи прокурора, який їх проводить. Так, зокрема, за необхідності до участі у допиті може залучатися перекладач (ч. 3 ст. 224 КПК), у допиті та інших слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи, у тому числі й неповнолітнього підозрюваного – лікар (ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 227, ч. 1 ст. 491 КПК), у пред'явленні для впізнання – спеціаліст для фіксування впізнання технічними засобами, психолог, педагог та інші спеціалісти (ч. 8 ст. 228 КПК), при обшуку житла та іншого володіння особи, огляді – спеціаліст (ч. 1 ст. 236, частини 3 і 7 ст.

КПК), у слідчому експерименті – спеціаліст, підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, предста вник (частини 2 і 3 ст. 240 КПК), в освідуванні особи – судово-медичний експерт або лікар (ч. 2 ст. 241 КПК) [130, с.4].

Слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право здійснити судовий виклик певної особи як за власною ініціативою, так і за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпіло го, його представника. Своєю черг ою, підстави для виклику особи слідчим і прокурором та судового виклику фактично збігаються – наявність достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участ ь у процесуальній дії є обов'язковою.

До підстав для виклику особи також відносять пряму вказівку в законі про обов'язкову участь особи при проведенні процесуальних дій або визнання її участі обов'язковою слідчим, прокурором (слідчим суддею, судом) [34, с.272-274].

Порядок здійснення виклику в кримінальн ому провадженні передбачено ст. 135 КПК. Зокрема, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою [171].

Із вказаних способів виклику особи новими та такими, що відповідають умовам сьогодення, є виклики електронною поштою, факсимільним зв'язком і по телефону. Водночас, як слушно зауважує Р. І. Благута, необхідно підтвердити, що насправді було здійснено такий виклик і особа, відповідно, про нього знала [45, с.6]. Звісно, про виклик особи шляхом повідомлення електронною поштою, факсимільним зв'язком, по телефону можна скласти рапорт, але ж це н е буде абсолютною гарантією справжності виклику.

Тому вважаємо за необхідне обов'язково під час виклику особи: факсимільним зв'язком – працівник правоохоронного органу до рапорту про такий виклик має додавати звіт факсимільного пристрою щодо здійснення фактичного відправлення повістки; електронною поштою – при відправці повідомлення з викликом встановлювати функцію «підтвердження про прочитання», при цьому такий звіт потрібно роздрукувати та додати до рапорту про виклик особи. До того ж, згідно з частиною другою ст. 136 КПК, якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти,

надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти. Отже, такий спосіб повідомлення може бути використаний тільки у тому випадку, коли особа особисто надала свою електронну адресу при проведенні процесуальних дій чи поданні заяви про злочин.

Спосіб фіксації виклику та підтвердження отримання його по телефону в КПК також не передбачено [34, с. 276]. Разом з тим підтвердити виклик можливо, замовивши в оператора телефонного зв'язку відомості про телефонні дзвінки (з'єднання), які містять інформацію про номери вихідних/вхідних дзвінків, тривалість розмови тощо. Наприклад, у оператора мобільного зв'язку ПрАТ «Київстар» кожному абоненту надається можливість використовувати функцію «Мій «Київстар», за допомогою якої в будь-який час доби власник номера мобільного телефону може отримати дані щодо своїх телефонних розмов (номер абонента, з яким здійснювалася розмова, тривалість розмови, її вартість тощо).

Водночас вказана можливість отримати деталізацію дзвінка не надає абсолютного підтвердження власне факту виклику особи (оскільки розмова може стосуватися й інших питань). До того ж зазначена довготривала процедура не сприяє ефективності її використання. Й вважається, що судді при наявності сумнівів щодо правдивості надання інформації про виклик особи повинні займати позицію останньої. Саме тому вважається за доцільне доповнити ст. 136 КПК наступними положеннями, які дадуть можливість ідентифікувати факт

повідомлення про виклик: «Слідчий, прокурор після виклику особи по телефону

складають рапорт, у якому зазначають дату, час, тривалість і суть розмови, дані про

особу, яку викликають, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався. У кожному випадку вказаний виклик фіксується за допомогою технічних засобів аудіозапису». До речі, вказану позицію підтримують 65 % опитаних слідчих і прокурорів.

Проте, як свідчить аналіз судової практики, слідчі судді, розглядаючи клопотання про привід особи, яку викликали за допомогою телефонного дзвінка, не задовольняють вказане клопотання, оскільки вважають цей вид виклику додатковим. Так, ухвалою слідчого судді Ленінського районного суду міста

Севастополя відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про здійснення приводу свідка у зв'язку з тим, що нез'явлення викликаної по телефону особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї приводу [408, с.11].

Крім того, ухвалою слідчого судді Комінтернівського районного суду Одеської області відмовлено в задоволенні клопотання на здійснення приводу свідка у зв'язку з тим, що рапорт співробітника відділу поліції про відмову при усній розмові з особою отримати повістку про виклик до слідчого не являється, в розумінні ст. 136 КПК, підтвердженням про повідомлення цієї особи про виклик [420].

Слід звернути увагу й на рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України від 13 грудня 2011 року № 17-рп/2011, відповідно до якого порядок надсилання тексту повістки

електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою є обов'язковим лише для суб'єктів владних повноважень, а стосовно інших осіб – виключно за їх вибором. Тобто, законодавець у цьому випадку не обмежив процесуальне право особи на отримання повідомлення про виклик, а, навпаки, розширив його зміст, встановивши додаткові можливості особи отримувати таке повідомлення [321].

З урахуванням наведеного можна зробити висновок: якщо особа самотійно повідомила свою електронну пошту, номер телефону чи факсу (і це зафіксовано у відповідних процесуальних документах), то винятково в такому разі може бути

здійснено виклик цими способами, в інших випадках – лише шляхом надіслання повістки поштою [488, с.3-12].

Своєю чергою, належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі

повістки, будь -які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [171].

Згідно зі ст. 135 КПК конкретизовано умови вручення повістки про виклик, а саме:

– у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка нею проживає, житлово -експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб особи, яким вручається

повістка, мали реальну можливість передати її адресату. При цьому їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку без зволікання [34, с. 375]. А в разі якщо особа навчається, як слушно стверджується, виклик може здійснюватися за допомогою адміністрації місця навчання [45, с. 6]. Досить часто сторона обвинувачення нехтує вимогами КПК й насилає лист (без повісток) керівництву підприємства з вимогою забезпечити участь працівника у процесуальних діях. На наш погляд, у подібній ситуації особа не вважатиметься такою, що була викликана в установленому КПК порядку, а , відповідно, жодної відповідальності за нез'явлення на виклик нести не повинна;

– повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду (ч. 6 ст. 135 КПК). При цьому працівники органу зв'язку уповноважені здійснювати вручення повістки (листа або телеграми) про виклик особисто особі, якій він адресований, з відповідною відміткою про отримання;

– особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення (ч. 3 ст. 135 КПК). При цьому враховується час і можливість доставки таких осіб до слідчого, прокурора, суду, також визначаються строки доставки, можливості конвоювання, час доби, строки процесуальної дії, до якої залучатиметься особа, тощо;

– у разі виклику неповнолітньої особи повістка про виклик вручається її батькам або опікунам (ч. 4 ст. 135 КПК); обмежено дієздатної особи – її

підкувальнику (ч. 5 ст. 135 КПК); особи, яка проживає за кордоном, — згідно з

міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана ВРУ, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва (ч. 7 ст. 135 КПК).

Варто погодитись із думкою Є.Д. Лук'янчикова про те, що сповіщення особи передачі інформації особі, яка підлягає виклику, залежать від процесуального статусу, вікових характеристик, місця знаходження та громадянства особи [205, с. 229]. Тобто, слідчий, прокурор, суд або слідчий суддя повинні враховувати всі фактори, що можуть вплинути на строки прибуття особи, яку викликають.

ВССУ наголошено, що перелік способів виклику, закріплений у ст. 135 КПК, не є вичерпним, а, отже, особи можуть бути повідомлені і в інший спосіб. Для прикладу, на сьогодні в ЗМІ досить часто повідомляють про здійснення виклику учасників кримінального провадження за допомогою месенджерів на зразок «Viber»¹ та «WhatsApp»².

Так, 4 березня 2016 р. детективом викликано П. на 12 год. 9 березня 2016 р. по телефону через мобільний програмний додаток «WhatsApp». У переписці П. підтвердив свою явку та пояснив, що повістку надсилати не потрібно, оскільки він не переховується. Таким чином, як вказано НАБУ, П. у порядку, передбаченому ст. КПК, завчасно (не пізніше ніж за 3 дні) повідомлений про виклик³.

Вважаємо, така позиція є не зовсім правильною, оскільки це може призвести до обмеження прав учасників кримінального провадження й дає можливість стороні обвинувачення зловживати за необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, на що вказують 84 % опитаних адвокатів. До того ж посадові особи можуть діяти лише так як передбачено законодавством. Окреслене питання потребує чіткого вирішення в КПК шляхом внесення відповідних змін згідно з якими способи здійснення виклику в кримінальному провадженні є вичерпними і не можуть бути розширені.

Умовою правомірності здійснення виклику є дотримання форми (змісту)

¹ Viber (укр. Вайбер) – додаток для смартфонів, що працюють на платформах Android, BlackBerry OS, iOS, Symbian, Windows Phone, Bada і комп'ютерів під керуванням Windows, OS X і Linux. Інтегрується до адресної книги та авторизує за номером телефону. Дозволяє здійснювати безкоштовні дзвінки (оплата тільки за Інтернет-трафік) у високій якості між смартфонами з встановленим Viber, а також передавати текстові повідомлення, зображення, відео- та аудіоповідомлення.

² WhatsApp – месенджер для смартфонів. Дозволяє пересилати текстові повідомлення, зображення, відео та аудіо. Працює на платформах Android, BlackBerry OS, BlackBerry 10, iOS, Series 40, Symbian (S60) і Windows Phone.

³ Топ менеджер «Нафтогаз України» Андрій Пасішник сьогодні повинен прийти на допит у НАБУ. Укр. аїнські реалії. Інформаційне агентство. URL: <http://ukrreal.info/ru/suspilstvo/96703-top-menedzher-naftogaz-ukraina-andriy-pasishnik-sogodni-povinen-priyti>.

повідстки про виклик. Зокрема, відп овідно до ст. 137 КПК у повістці про виклик повинно бути зазначено: 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик; 2) найменування та адреса суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи ін ших засобів зв 'язку; 3) ім 'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; 4) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик;

процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; 6) час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; 7) процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа; 8) наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу, та здійснення спец іального досудового розслідування чи спеціального судового провадження; 9) передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з 'явитися на виклик, та нагадування про обов 'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; 10) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Дискусійність питання полягає у можливості настання будь -якої відповідальності за нез 'явлення за викликом у разі недотримання вимог КПК щодо змісту повістки (наприклад, не вказано номер телефону чи інших засобів зв'язку; не вірно вказано процесуальний статус особи; не вказано адреси суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик; не вірно вказано адресу особи, яка викликається, тощо). Не визначено КПК і жодної відповідальності особи, яка здійснює виклик, помилково (радіше – умисно) вказуючи у повістці невірні відомості щодо процесуального статусу особи.

Як уже зазначено, важливою складовою повідомлення про виклик є зміст повістки про виклик, у якій з -поміж іншого обов 'язково повинно бути зазначено найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик, та процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа [460; 464]. Відтак, здійснення процесуального виклику можливе винятково в межах кримінального провадження і викл ючно щодо особи, яка має певний процесуальний статус. У зв'язку із цим інколи буває досить проблематично правильно визначити у повістці статус деяких категорій осіб (наприклад, особи, винної у вчиненні ДТП,

якій ще не повідомлено про підозру, або особі, якій складено повідомлення про підозру, але ще його не вручено тощо), внаслідок чого такий виклик є необґрунтованим.

Також досить поширеним тактичним прийомом (у формі психологічного тиску сторони обвинувачення) є здійснення виклику особи для проведення слідчих дій в якості підозрюваного, хоча фактично підозра такій особі, ще не повідомлялась. Отримавши подібну повістку, особа усіляко уникає проведення слідчих дій, що дає можливість та підстави стороні обвинувачення здійснити її привід, а в окремих випадках – й оголосити у розшук.

Саме тому, на наш погляд, недотримання змісту повістки про виклик повинно бути визначено як поважна причина неприбуття на виклик. З цією метою, пункт сьомий частини першої ст. 138 КПК необхідно викласти у наступній редакції: «несвоєчасне одержання повістки про виклик або недотримання слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею, який здійснює виклик, вимог ст. 137 цього Кодексу щодо змісту повістки про виклик».

Важливою умовою виклику в кримінальному провадженні є строки вручення повістки (ч. 8 ст. 135 КПК). Так, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення в КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй часу, необхідного для підготовки та прибуття за викликом [171].

Останнє, передусім, стосується проведення тих процесуальних дій, несвоєчасне інформування про які може призвести до порушень прав та свобод особи. Наприклад, виклик особи для вручення повідомлення про підозру, виклик підозрюваного для вручення копії клопотання про застосування запобіжного заходу, виклик підозрюваного для вручення копії клопотання про продовження строку досудового розслідування тощо. При цьому слід звернути увагу, що відповідно до ст. 111 КПК учасників кримінального провадження повідомляють щодо вчинення процесуальних дій у випадках, якщо участь їх у таких діях не є

обов'язковою.

У практичній діяльності при визначенні місця та часу проведення окремих слідчих (розшукових) дій потрібно зважати на фактор раптовості [386, с. 125]. Зокрема, у літературі вірно вказується, що неврахування фактора раптовості може зашкодити результатам допиту недобросовісного, зацікавленого у приховуванні правди свідка, у зв'язку з чим рекомендується допитувати такого свідка за місцем роботи у його робочий час і за місцем проживання без попередження про це [258; 130]. Разом з тим не варто забувати, що жоден фактор раптовості не може бути виправданим при порушенні прав людини і громадянина.

повідісті про виклик повинно також бути вказано про наслідки неприбуття особи за викликом. До наслідків неприбуття за викликом законодавець відніс грошове стягнення, застосування приводу та іншу відповідальність, встановлену законом (ст. 139 КПК).

Варто зазначити, що накладення грошового стягнення може бути застосовано щодо підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, привід – щодо обвинуваченого, підозрюваного або свідка; адміністративна відповідальність, передбачена ст. 185 -4 КУпАП за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора, – до свідка, потерпілого, експерта, перекладача [148]. Аналіз викладеного вище свідчить, що неявка цілої низки учасників кримінального провадження, про яких йшлося раніше, залишається, по суті, «безкарною». Зважаючи на це, до частини першої ст. 139 КПК доцільно внести доповнення про відповідальність за неявку за викликом й «інших учасників кримінального провадження».

Важливо й те, що негативні правові наслідки настають саме за неприбуття за викликом. Привід застосовується у випадках нез'явлення підозрюваного, обвинуваченого, свідка за викликом, який був здійснений у визначеному в кримінальному процесуальному законодавстві порядку [34, с. 382-383], а неявка викликаних осіб призводить до виникнення значних, а часом нездоланих перешкод ефективному розслідуванню [184, с.70].

Важливими гарантіями для учасника кримінального провадження щодо

дотримання права бути поінформованим стосовно провадження слідчої (розшукової) дії за його участю є вимоги кримінального процесуального закону про

необхідність належного підтвердження факту своєчасного отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим способом [386, с.124]. Таким чином, норми КПК, що регламентують порядок здійснення приводу, перебувають у системному зв'язку з нормами, якими передбачено застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим і прокурором. Приводу підозрюваного, обвинуваченого або свідка мусить передувати їх виклик у встановленому КПК порядку, зокрема з урахуванням вимоги про те, що особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом.

Відомості про відповідне повідомлення обвинуваченого, підозрюваного, свідка про виклик повинні міститися у кримінальному провадженні (у вигляді відповідних документів). Лише поважна причина може стати умовою неприбуття особи за викликом. Так, відповідно до ст. 138 КПК до поважних причин належать: затримання, тримання під вартою або відбування покарання; обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо (для прикладу, на сьогодні особливо актуальним є перебування особи в зоні АТО); тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; несвоєчасне одержання повістки про виклик тощо.

За наявності зазначених поважних причин слідчі судді вірно відмовляють у задоволенні клопотань про привід у разі, якщо особа, яку було належним чином повідомлено про виклик, отримавши його, повідомила орган досудового розслідування про причину, внаслідок якої вона не може прибути за викликом. Таке ж саме рішення слідчі судді приймають і в тих випадках, коли під час розгляду

клопотання встановлено, що підозрюваний, обвинувачений або свідок, будучи викликаними у встановленому КПК порядку, не з'явилися до слідчого або прокурора з поважних причин, однак з об'єктивних причин (тяжка хвороба, перебування у місці, в якому відсутні засоби зв'язку) не могли повідомити про підстави для свого неприбуття [409].

Привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів I або II груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно зі ст. 65 КПК не можуть бути допитані як свідки. Разом з тим у КПК для особи, яка звертається із клопотанням про здійснення приводу, не встановлено обов'язку доводити, що свідок, стосовно якого необхідно здійснити привід, не є вагітною жінкою, інвалідом I або II груп чи не є особою, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів. Тому відмова у задоволенні клопотання про привід внаслідок недолучення слідчим, прокурором документів, які підтверджували б, наприклад, відсутність у особи інвалідності тощо, є необґрунтованою.

Водночас обмеження кола осіб, до яких може бути застосовано привід, жодним чином не сприяє ефективності розслідування. Наприклад, з метою протидії розслідуванню поширеними є випадки ухилення від явки цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законних представників підозрюваного, обвинуваченого. У зв'язку з цим, вбачається за необхідне внесення змін до КПК, які передбачили б можливість застосування приводу щодо вказаної категорії учасників кримінального провадження.

Таким чином, незважаючи на позитивний досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження, питання застосування процесуального виклику та приводу залишається не до кінця вирішеним і потребує розроблення законодавчих норм з урахуванням як наукових напрацювань, так і практичних потреб [442, с.85].

2.2 Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження

Накладення грошового стягнення – захід забезпечення кримінального провадження, який передбачався ще Статутом кримінального судочинства 1864 р.

Накладення грошового стягнення має специфічний характер, адже його застосування є наслідком невиконання певних процесуальних обов'язків, в тому числі й інших заходів забезпечення кримінального провадження.

Порівняно з нормами, які передбачали застосування подібного заходу за КПК 1960 р., норми нового КПК визначають значно ширший перелік об'єктів і підстав застосування. Так, КПК 1960 р. передбачав лише підстави його застосування відносно свідка, якщо він не з'являвся без поважних причин до органу

дзнання, слідчого, прокурора або суду (ст. 70), щодо поручителя, якщо обвинувачений ухилявся від слідства і суду (ст.ст. 152-153), а також щодо батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи в разі незабезпечення ними належної поведінки неповнолітнього та його явки до слідчого, прокурора і суду (ст. 436). В усіх перелічених випадках питання про накладення грошового стягнення, відповідно до вимог КПК 1960 р., вирішувалося судом у судовому засіданні при розгляді справи або в іншому судовому засіданні [180].

науковій літературі під накладенням грошового стягнення розуміють захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у грошовому стягненні, що накладається на учасника кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків, у випадках і розмірах, визначених КПК [142, с. 198]; захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у накладенні на учасника кримінального провадження обов'язку сплатити у встановленому законом розмірі грошову суму за невиконання ним у визначених законом випадках процесуальних обов'язків, що застосовується під час досудового розслідування за рішенням слідчого судді, а в судовому провадженні – суду [90, с.269].

На думку І. В. Гловюк, грошове стягнення є заходом забезпечення кримінального провадження, який застосовується до учасників кримінального

виконання покладених на них законом чи судом процесуальних обов'язків, грошових коштів у дохід держави [188, с.301-305].

О. В. Нікітіна грошове стягнення розглядає в якісному визначенні «іншого примусового заходу». На її думку, грошове стягнення застосовується як захід кримінального процесуального примусу лише в тих випадках, коли це прямо передбачено відповідною статтею закону у вигляді санкції за невиконання процесуального обов'язку [239, с. 16].

М. Х. Гафізов розуміє грошове стягнення як засіб забезпечення належної поведінки певного кола учасників кримінальної процесуальної діяльності та порядку судового розгляду, який реально проявляється при провадженні у кримінальній справі як санкція за допущене порушення норм кримінально - процесуального права [68, с.15].

Грошове стягнення застосовується з метою досягнення дієвості провадження і

полягає у накладенні цього стягнення ухвалою слідчого судді або суду на

визначеного КПК учасника провадження за невиконання ним процесуальних обов'язків [34, с.392].

Таким чином, накладення грошового стягнення є заходом забезпечення кримінального провадження, що полягає у застосуванні з підстав та у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, фінансової санкції до учасників кримінального провадження за невиконання покладених на них процесуальних обов'язків.

Слід розмежовувати застосування за нез'явлення на виклик грошового стягнення до конкретно визначеного в частині першій ст. 139 КПК кола осіб (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача), від застосування грошового стягнення за порушення чи невиконання інших

процесуальних обов'язків (наприклад, заставодавця, поручителя).

Відтак, грошове стягнення може бути накладено виключно:

у разі неприбуття без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на викликаного належним чином підозрюваного, свідка, потерпілого та цивільного відповідача (ч. 1 ст. 139 КПК):

– від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

В даному випадку слід зауважити, що застосування п риводу та грошового стягнення мають однакові підстави, проте слідчий суддя не має повноважень, встановивши факт невиконання особою процесуального обов'язку, «виходити за межі» клопотання (наприклад, розглядаючи клопотання про накладення грошового стягнення, приймати самостійно рішення про застосування приводу), що є досить позитивним для громадян.

у разі невиконання покладених та повідомлених письмово під розпис підозрюваному, обвинуваченому обов'язків (ч. 2 ст. 179 КПК):

– від 0,25 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

3) у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань (ч. 5 ст. 180 КПК):

– від 2 до 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання;

– від 5 до 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років;

– від 10 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді

позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років;

– від 20 до 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у

провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років;

у разі порушення батьками, опікунами, піклувальниками письмового зобов'язання щодо забезпечення прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належної поведінки (ч. 5 ст. 493 КПК):

- від 2 до 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

у разі неприбуття за викликом у судові засідання обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, потерпілого, цивільного відповідача, свідка (ст.ст. 323, 325, 326, 327 КПК).

Розмір стягнення визначається, виходячи із зазначених у законі розмірів, конкретизація яких здійснюється в ухвалі слідчого судді, суду. При цьому грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження лише у випадках і розмірах, передбачених КПК за невиконання процесуальних зобов'язків [439, с.107-115].

До учасників кримінального провадження, відповідно до п. 25 частини першої ст. 3 КПК, законодавець відніс сторони кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, особу, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявника, свідка та його адвоката, понятого, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, судового розпорядника.

З урахуванням ст. 144 КПК накладення грошового стягнення до іншої особи, яка бере участь у провадженні, не може застосовуватися. Разом з тим відповідно до частини п'ятої ст. 493 КПК грошове стягнення може накладатися на батьків, опікуна, піклувальника, адміністрацію дитячої установи у разі порушення ними зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, а відповідно до частини п'ятої ст. 180 КПК – щодо поручителя, у разі невиконання ним взятих на себе зобов'язань, під час застосування до

підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у виді особистої поруки. Таким

чином, КПК додатково визначає категорію осіб, відносно яких може застосовуватися грошове стягнення, проте які не відносяться до учасників кримінального провадження. На нашу думку, порядок накладення грошового стягнення на вказаних осіб повинен регламентуватися загальними положеннями застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження (глава 12 КПК).

Накладення грошового стягнення передбачено також і в кримінальному процесуальному законодавстві деяких країн СНД: ст. 164 КПК Республіки Туркменістан [348]; ст. ст. 120-121 КПК Киргизької Республіки [388]; ст. 327 КПК Республіки Таджикистан [395]; ст. 274 КПК Республіки Узбекистан [396]; ст. 111 КПК Російської Федерації [397]. Аналіз вказаних норм свідчить про можливість застосування грошового стягнення відносно присяжного засідателя при його неявці суд, відносно будь-якої особи, яка присутня в залі судового засідання та порушує судовий процес [17, с.23], інших учасників кримінального процесу за недотримання судочинства [57, с. 33]. Дані положення заслуговують на увагу і потребують відповідного опрацювання та закріплення в КПК. Зокрема, доцільно у частині

першій ст. 144 КПК передбачити, що грошове стягнення може бути накладено на

учасників кримінального провадження та на інших осіб у випадках і розмірах, передбачених КПК за невиконання процесуальних обов'язків.

Накладення грошового стягнення, як і інші заходи забезпечення кримінального провадження, під час досудового розслідування застосовуються на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою (ч. 2 ст. 144 КПК).

Необхідно зазначити, що частина друга ст. 144 КПК України не покладає на слідчого обов'язок погоджувати з прокурором клопотання про накладення грошового стягнення. Однак у пункті п'ятому частини другої ст. 40 КПК України вказано, що слідчий уповноважений звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Таким чином, слідчий має погодити з прокурором клопотання про

накладення грошового стягнення. Науковці відмічають, що під час його погодження «прокурор має перевірити наявність у матеріалах кримінального провадження доказів, які вказують на те, що особа знала про необхідність виконання нею певного процесуального обов'язку й умисно без поважних причин не виконала його [315, с.107].

Г. К. Кожевніков, своєю чергою, зауважує, що здійснення нагляду прокурором за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням вимагає від нього активної участі у кримінальному провадженні, тому прокурор повинен перевірити додержання вимог закону при вирішенні питання слідчим про накладення грошового стягнення. Передусім прокурор перевіряє відповідність форми і змісту клопотання про накладення грошового стягнення [46, с. 92].

Таким чином, клопотання слідчого про накладення грошового стягнення потребує погодження з прокурором, аналогічно як це передбачено під час застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст.

КК України), ініціювання відсторонення від посади (ч. 1 ст. 155 КК України), отримання тимчасового доступу до речей і документів (ч. 1 ст. 159 КК України), накладення арешту на майно (ч. 1 ст. 171 КК України). Подібні положення відображені й у листі ВССУ № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», відповідно до якого за відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі й накладення грошового стягнення. Непогоджене ж прокурором клопотання взагалі не повинно розглядатися судом.

Аналіз норм КПК, а також наукових публікацій [34, с.394], надає можливість стверджувати, що накладення грошового стягнення є правом слідчого судді чи суду (зокрема, випадки, які регламентуються положеннями глави 12 КПК), а в окремих випадках – обов'язком (при накладенні грошового стягнення на поручителя за невиконання взятих на себе зобов'язань при обранні запобіжного заходу особистої

поруки (ч. 5 ст. 180 КПК); а також на батьків, опікунів і піклувальників при відібранні у них зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у випадку порушення цього зобов'язання (ч. 5 ст. 493 КПК)).

Таким чином, законодавець визначив певні підстави, які покладають на слідчого суддю чи суд обов'язок застосування грошового стягнення. Проте КПК чітко не визначено порядку ініціювання та розгляду питання про накладення грошового стягнення у таких випадках. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне доповнити частину п'яту ст. 180 та частину п'яту ст. 493 КПК положеннями наступного змісту: «Клопотання про накладення грошового стягнення складається та розглядається відповідно до вимог глави 12 цього Кодексу».

Загалом, з метою запровадження єдиного підходу щодо накладення грошового стягнення, на наш погляд, застосовувати слідчим суддею відповідний захід можливо лише за сукупності таких умов: 1) особа, щодо якої застосовується накладення грошового стягнення, має визначений статус у кримінальному провадженні; 2) наявність факту невиконання процесуального обов'язку, покладеного на відповідну особу. Запропонований підхід підтримали 62 % опитаних адвокатів.

Зв'язку з цим, ініціювання накладення грошового стягнення за порушення інших процесуальних обов'язків не можна визнати обґрунтованим. Про це свідчить практика.

Так, до Красноармійського міськрайонного суду Донецької області звернувся

слідчий з клопотанням про накладення грошового стягнення на представника

потерпілого та самого потерпілого, мотивуючи його тим, що їм під підпис були

вручені повідомлення про необхідність з'явитися до слідчого для ознайомлення з

матеріалами кримінального провадження. Слідчим суддею відмовлено в задоволенні клопотання, оскільки відповідно до ст. 111 КПК повідомлення є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий повідомляє певного учасника кримінального провадження з приводу проведення процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Повідомлення здійснюється в тому випадку, коли участь особи в таких діях не є обов'язковою

В даному випадку слідчим було здійснено не виклик, за порушення якого

передбачено накладення грошового стягнення, а звичайне повідомлення, яке саме

по собі не передбачає настання відповідальності.

Також, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва відмовив у задоволенні клопотання про накладення грошового стягнення на свідка, у зв'язку з тим, що свідок перебувала на лікарняному, а тому не з'явилась на допит слідчого з поважних причин, що підтверджується листком непрацездатності, а тому стверджувати про те, що остання ухилилась від досудового розслідування, не видається можливим. Таким чином, судом було встановлено відсутність підстав для накладення грошового стягнення за невиконання процесуального обов'язку свідка [426].

Суб'єктами застосування накладення грошового стягнення є: під час досудового розслідування – слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, під час судового провадження – суд за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Основні вимоги до змісту клопотання про накладення грошового стягнення передбачено ст. 145 КПК. До загальних вимог щодо змісту клопотання (стосуються практично усіх клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження) відносяться: дата й місце складання клопотання; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора. До спеціальних вимог відносяться: 1) процесуальний статус особи, стосовно якої заявлено клопотання про накладення грошового стягнення, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; 2) обов'язок, який покладено на особу КПК чи ухвалою слідчого судді; 3) обставини, за яких особа не виконала обов'язок.

До клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи. Цими матеріалами, як зазначає В. Т. Нор, можуть бути: копія ухвали слідчого судді про накладення відповідного обов'язку (про особисту поруку, нагляд батьків), копія повістки про виклик із повідомленням про вручення, показання осіб, котрі бачили відповідну особу у заборонених для відвідування нею місцях при особистому зобов'язанні, документи, котрі підтверджують її перебування в іншому населеному пункті (проїзні документи, рахунки за

проживання у готелі) тощо [34, с.395]. Тобто, всі матеріали, які, на думку слідчого, прокурора, відображають підстави застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження.

На думку Є. М. Блажівського, матеріалами, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи, можуть бути документи, що підтверджують факти здійснення виклику особи в установленому порядку та отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом і неприбуття на виклик; матеріали, які підтверджують невиконання поручителями зобов'язань із забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК та зобов'язання доставити його до органу досудового розслідування на першу про те вимогу; матеріали, які підтверджують невиконання батьками, опікунами і піклувальниками обов'язків щодо нагляду на неповнолітнім підозрюваним [173, с.340].

Таким чином, повинні бути подані наявні у матеріалах кримінального провадження докази, які вказують на те, що особа знала про необхідність виконання нею певного процесуального обов'язку і умисно його не виконала без поважних причин [46, с.93].

Саме долучення до клопотання слідчого копії матеріалів, які підтверджують покладення на особу певних обов'язків, свідчать про його обґрунтованість та реальну наявність фактів невиконання процесуальних обов'язків. Наприклад, ухвалою слідчого судді відмовлено в задоволенні клопотання слідчого Миргородського ВП ГУНП в Полтавській області про накладення грошового стягнення на свідка у зв'язку з його нез'явленням за викликом до слідчого та повідомлення про причини свого неприбуття, оскільки, всупереч вимогам пункту п'ятого частини першої ст. 145 КПК, у клопотанні слідчого та доданих до нього матеріалах не наведено доказів отримання повістки свідком, що підтверджувало б порушення покладеного на нього процесуального обов'язку, передбаченого пунктом першим частини другої ст. 66 КПК, та відповідало вимогам до оформлення клопотання, передбаченим пунктом третім та абзацом другим частини першої ст. 145 КПК [424].

Кримінальний процесуальний кодекс не визначає строку та обов'язку

слідчого, прокурора щодо подання клопотання про накладення грошового стягнення, хоча такий строк безумовно повинен був бути закріплений у КПК. Таке клопотання може бути подане під час досудового розслідування від моменту невиконання процесуального обов'язку й до прийняття рішення по кримінальному провадженню. Водночас, строки розгляду вказаного клопотання чітко визначені (ст. 146 КПК):

- під час досудового розслідування – не пізніше трьох днів із дня надходження клопотання до суду;
- під час судового провадження – негайно після його ініціювання.

Про час і місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання. Наприклад, суддею Вишгородського районного суду Київської області у підготовчому судовому засіданні встановлено, що обвинувачений повторно на судовий виклик не прибув, про причини неприбуття суд не повідомив, повістку про виклик одержав під розпис згідно з вимогами частини восьмої ст. 135 і ст. 136 КПК. На підставі викладеного прокурор ініціював

притягнення обвинуваченого до відповідальності за безпідставне неприбуття до

суду. Враховуючи доводи прокурора, суд ухвалив рішення накласти грошове стягнення на обвинуваченого за невиконання процесуальних обов'язків [109]. Аналогічно, слідчий суддя Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської

області задовольнив клопотання про накладення грошового стягнення на свідка, виходячи з того, що останній належним чином викликався для допиту в якості свідка, однак на призначений час не з'явився та не повідомив про причини неприбуття [418].

Положення ст. 145 та частини другої ст. 146 КПК не визначають яким чином повинно розглядатися питання накладення грошового стягнення під час судового

розгляду та які саме вимоги ставляться до такого клопотання. При цьому в наукових публікаціях [34, с. 395] відзначається, що вказане питання доцільно вирішувати на підставі клопотання прокурора, яке не вимагає письмового оформлення, а заявляється усно і заноситься до журналу судового засідання».

Крім того, М. А. Макаров вважає, що недоліком нормативного регулювання є

те, що не передбачено надання учаснику кримінального провадження копії клопотання про накладення на нього грошового стягнення та копій матеріалів кримінального провадження, якими прокурор обґрунтовує свої доводи [211, с.104]. Це позбавляє учасника кримінального провадження права надати аргументовані пояснення причин своєї неналежної поведінки.

Виходячи із зазначеного, вважаємо за доцільне доповнити частину другу ст. 146 КПК нормами наступного змісту: «Клопотання прокурора про накладення грошового стягнення під час судового провадження повинно відповідати вимогам ст. 145 КПК, заявляється в усній або письмовій формі і заноситься до журналу судового засідання, в порядку передбаченому ст. 108 КПК».

За результатами розгляду клопотання про накладення грошового стягнення слідчий суддя вправі прийняти рішення:

про задоволення клопотання та накладення грошового стягнення. Загалом у

2016 році слідчими суддями задоволено 106 (із 192 розглянутих) клопотань [122].

Проаналізувавши зміст частини третьої ст. 146 КПК України, вбачається, що слідчий суддя має постановити ухвалу про накладення грошового стягнення, якщо є

фактичні підстави вважати, що учасник кримінального провадження, щодо якого

слідчим, прокурором подано клопотання, не виконав покладений на нього

процесуальний обов'язок, його невиконання не викликано поважними причинами.

Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її

постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення;

2) про відмову у задоволенні клопотання. Загалом у 2016 році слідчими суддями відмовлено у задоволенні 85 (із 192 розглянутих) клопотань [122]. Таке рішення приймається у разі недоведення обставин, за яких особа не виконала процесуальний обов'язок, в тому числі й за відсутності документів, які підтверджують невиконання особою обов'язку.

Так, слідчим суддею Ленінського районного суду м. Харкова відмовлено в задоволенні клопотання слідчого Харківської міжрайонної прокуратури з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері про накладення грошового стягнення. Своє рішення слідчий суддя мотивував тим, що доказів отримання повісток про виклик слідчим надано не було, а викладені в клопотанні причини

неявки визнані неповажними.

Водночас, ВССУ наголошує на недопустимості відмови у задоволенні клопотання про накладення грошового стягнення, якщо слідчий, прокурор надають підтвердження про те, що виклик певної особи було здійснено і при цьому немає жодних відомо стей щодо причин неявки за викликом. Слідчий, прокурор не зобов'язаний доводити, що існують достатні підстави вважати про те, що особа не з'явилась на виклик слідчого без поважних причин [407]. На наш погляд, це не досить вірно, адже в більшості випадків про причини неявки (які можуть бути поважними) повідомляється особа, яка здійснила виклик. І в такому разі доказування «неповажності» причин неявки мають покладатися саме на сторону обвинувачення;

З) повернення клопотання для усунення недоліків, якщо воно подано слідчому судді без додержання вимог, визначених ст. 145 КПК. Хоча прийняття подібного рішення й не передбачено КПК, з огляду на зміст положень частини шостої ст. 9 КПК, вважається, що в разі невідповідності клопотання про накладення грошового стягнення ст. 145 КПК слідчий суддя вправі повернути його прокурору для усунення недоліків. У 2016 році суддями повернуто лише одне таке клопотання. Водночас слід зазначити, що підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, як і потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Аналогічно зазначає О. Г. Шило, що вимоги до змісту клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення мають імперативний характер, а тому їх недотримання повинно тягнути за собою наслідки, які мають бути аналогічними тим, що передбачені частиною третьою ст. 151, частиною другою ст. 156 КПК [90, с.270].

Виходячи із зазначеного, вважаємо за доцільне доповнити ст. 146 КПК частиною третьою наступного змісту: « Слідчий суддя, суд , встановивши, що клопотання про накладення грошового стягнення подано без додержання вимог статті 145 цього Кодексу, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу».

Відмітимо, що слідчий суддя, суд не завжди має враховувати причини

невиконання особою відповідних обов'язків для вирішення питання про накладення грошового стягнення, а зобов'язаний його накласти незалежно від них, зокрема, при невиконанні вимог особистої поруки (ч. 5 ст. 180 КПК) та передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд (ч. 5 ст. 493 КПК). У наведених випадках причини невиконання особою відповідних обов'язків можуть бути враховані лише при визначенні розміру стягнення. У всіх інших випадках слідчий суддя чи суд обов'язково повинен з'ясувати причини їх невиконання та врахувати їх при вирішенні питання про накладення грошового стягнення [34, с.396].

Кримінальний процесуальний кодекс визначає також і певні особливості скасування ухвали про накладення грошового стягнення. Так, особа, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, судом, має право подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення. Таке клопотання подається слідчому судді, суду, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення (ч. 1 ст. 147 КПК). Звернутися з клопотанням про скасування ухвали про накладення грошового стягнення може лише та особа, щодо якої застосовано грошове стягнення та лише до того суду, який застосував даний захід забезпечення кримінального провадження (а не до вищестоящого).

Слідчий суддя, суд, визнавши доводи особи обґрунтованими, може самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення, а в іншому випадку – призначає судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення. Особа, яка подала клопотання, а також слідчий, прокурор, за клопотанням якого було накладено грошове стягнення, повідомляються про місце та час розгляду клопотання, проте їх неприбуття не перешкоджає такому розгляду.

Наприклад, суддею Ічнянського районного суду Чернігівської області, за результатами розгляду клопотання особи про скасування ухвали про накладення грошового стягнення за неявку в судові засідання, встановлено, що доводи особи, викладені у клопотанні, та надані суду докази є обґрунтованими, а призначення судового засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення

грошового стягнення є недоцільним, оскільки особа, відносно якої застосовувалося грошове стягнення, не мала можливості прибути за викликом, в силу того, що вона хворіла та перебувала на лікарняному. На підставі в'кладеного, клопотання особи про скасування ухвали про накладення грошового стягнення було задоволено [109].

Якщо за результатами розгляду в судовому засіданні буде встановлено, що стягнення накладено безпідставно (наприклад, причини неявки за викликом визнано поважними), слідчий суддя, суд скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення. В іншому випадку слідчий суддя, суд відмовляє у задоволенні клопотання.

Аналіз судової практики свідчить про скасування значної кількості ухвал про накладення грошових стягнень, у зв'язку з тим, що особа, відносно якої застосовується даний захід забезпечення кримінального провадження, не була повідомлена належним чином про час і місце розгляду такого клопотання. Так, слідчий суддя Новоайдарського районного суду Луганської області, розглянувши матеріали досудового розслідування, скасував ухвалу слідчого судді про

накладення грошового стягнення у зв'язку з тим, що особа, відносно якої застосовувалося грошове стягнення, не була повідомлена про час і місце розгляду такого клопотання [109]. Такі випадки є непоодинокими, що свідчить про неналежну організацію роботи щодо повідомлення особи щодо розгляду клопотання про накладення грошового стягнення відносно неї.

Слід відмітити, що ухвала слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення оскарженню не підлягає (ч. 4 ст. 147 КПК). Іншого ж порядку оскарження ухвали слідчого судді про накладення грошового стягнення до місцевого суду або в апеляційному порядку не передбачено (ч. 4 ст. 147 та ст. 309 КПК). Відповідно до

частини третьої ст. 309 КПК на таку ухвалу може бути подане заперечення під час підготовчого провадження в суді.

Виходячи з проведеного дослідження , можна стверджувати про необхідність доопрацювання положень, які регламентують порядок застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження , як накладення грошового стягнення, зокрема, щодо об'єктів, відносно яких може застосовуватися цей захід; порядку

звернення та вимог до клопотання про накладення грошового стягнення під час судового розгляду; особливостей повернення клопотання про накладення грошового стягнення, яке складено з порушенням встановлених вимог. Поряд з цим, накладення грошового стягнення є ефективним заходом забезпечення кримінального провадження, який в комплексі з іншими заходами створює належну систему забезпечення кримінального процесу.

2.3 Відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження

Важливу роль у забезпеченні дієвості досудового розслідування та судового провадження відіграють заходи забезпечення кримінального провадження. Без них не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, оскільки саме таким шляхом забезпечується належна, передбачена законом процедура досудового розслідування й судового провадження, а в результаті – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального провадження [47, с.259-260].

Особливе місце в системі процесуального примусу посідає відсторонення від посади – захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому вимушеному недопущенні особи, яка перебуває у певних службових відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, до виконання своїх функціональних обов'язків з підстав і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [285]. Лише у 2016 році розглянуто 1302 клопотання про відсторонення від посади, з яких 960 задоволено [122].

Останнім часом в ЗМІ висвітлюється чимало кримінальних проваджень про «злочини високопосадовців» і всі можуть пересвідчитися як недосконала процедура відсторонення від посади не дає можливості виконати завдання кримінального провадження й не порушити права учасників процесу. Наприклад, у січні 2015 року Вища кваліфікаційна комісія суддів з причин неоднозначного трактування норм КПК щодо повідомлення про підозру судді відмовилася задовольняти клопотання

Генерального прокурора України щодо відсторонення суддів Печерського районного суду м. Києва Ц. та К. від займаної посади [363].

Загалом даний захід не є новим у кримінальній процесуальній діяльності України. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. передбачав такий захід процесуального примусу в разі притягнення посадової особи до кримінальної відповідальності за посадовий злочин, а так само, якщо ця особа притягувалася до відповідальності за інший злочин і могла негативно впливати на хід досудового чи судового слідства [445, с.162].

На відміну від КПК 1960 р., новий кримінальний процесуальний закон передбачає відсторонення від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Відсторонення від посади застосовується за рішенням слідчого судді, суду (за КПК (1960 р.) – прокурора), відносно підозрюваного чи обвинуваченого (за КПК (1960 р.) лише відносно обвинуваченого), носить дискреційний (дискреція (від лат. discretio) – можливість вирішення посадовою особою або державним органом будь-якого питання на власний розсуд [227, с.72]) характер (за КПК (1960 р.) – обов’язковий при встановленні певних обставин (ч. 1 ст. 147)).

Таким чином, відсторонення від посади – захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного, обвинуваченого до виконання ним своїх трудових (службових) обов’язків протягом певного строку, який за загальним правилом здійснюється за рішенням слідчого судді, суду з метою припинення кримінального правопорушення, припинення протиправної поведінки, запобігання протиправній поведінці особи, яка перебуваючи на посаді, зможе знищити чи підробити речі чи документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними способами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином [90, с.256] . У більш вузькому значенні – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому, вимушеному недопущенні посадової особи до виконання

своїх функціональних обов'язків і застосовується щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину [142, с.200].

Даний захід передбачає досягнення певної мети: припинення кримінального правопорушення; припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого [142, с. 200]. Тобто, особа, яка перебуває на посаді, відсторонюється від неї для того, щоб вона не мала можливості, використовуючи своє службове становище, продовжувати злочинну діяльність, підроблювати або знищувати речові докази, залякувати чи вчиняти інші протиправні дії відносно потерпілого, свідка, експерта з метою переконати надати свідчення, які виправдають підозрюваного чи обвинуваченого, тощо.

В. С. Шадрін пов'язує необхідність відсторонення з тим, що посадова особа може перешкодити порядку провадження слідства (впливати на потерпілих або свідків, які перебувають у його підпорядкуванні); вилучити або знищити документи, що зберігають сліди злочину і мають силу доказів; перешкодити належному виконанню вироку. Слід зазначити, що вчений вважає за можливе застосування даного заходу тільки щодо особи, яка перебуває на свободі, та переконаний, що за своїм змістом даний захід примусу полягає в тимчасовому недопущенні особи до виконання своїх не тільки посадових (службових), але і трудових обов'язків [523, с.107], проте повністю з такими поглядами погодитися не можна.

Ф. Багаутдінов, досліджуючи питання, пов'язані з відстороненням особи від посади, зазначає, що трапляються багато випадків, коли керівники – посадові особи, перебуваючи в місцях позбавлення волі, формально продовжують залишатися на своїх посадах і, більше того, активно їх використовують, перешкоджаючи досудовому розслідуванню або судовому провадженню. Тому прийняття рішення про відсторонення особи від посади можливе і необхідне, навіть під час застосування такого заходу, як взяття під варту [29, с.14].

Відсторонення від посади переслідує не тільки мету попередити спроби підозрюваного, обвинуваченого перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, а й забезпечити виконання обвинувального вироку. Насамперед, такий захід процесуального примусу забезпечує виконання майбутнього покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю [34, с.408].

Відсторонення підозрюваного від посади необхідно відрізнити також від відсторонення від роботи відповідно до вимог КЗпП. Відсторонення працівників від роботи власником або уповноваженим ним органом допускається у разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони (ст. 46 КЗпП). Рішення про відсторонення у такому випадку приймається керівником органу, який видає відповідний наказ (розпорядження).

Окрім цього, слід відрізнити відсторонення від посади під час кримінального провадження від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що є видом покарання і застосовується за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину (ст. 55 КК) [34, с.409].

М. А. Колоколов поділяє підстави для тимчасового відсторонення від посади на формально -правові та матеріально -правові. На його думку, формально -правові підстави можливі тільки в рамках здійснення слідчим досудового розслідування по конкретній справі. Водночас, матеріально-правові підстави тимчасового відсторонення від посади – це сукупність доказів, які, по-перше, свідчать про те, що конкретна особа дійсно вчинила інкримінований їй злочин; по -друге, у справі є відомості, що вказують на необхідність застосування такого заходу примусу [150, с.6-8].

Процесуальна діяльність сторони обвинувачення характеризується багатофункціональною спрямованістю: по -перше, формулювання матеріально -правових підстав; по -друге, фактичне обґрунтування умов застосування тимчасового відсторонення від посади; по -третє, складання процесуального рішення, яке породжує правовідносини між сторонами, судом і особою, відстороненою від посади [42, с.167].

Відповідно до вимог КПК відсторонення від посади здійснюється виключно щодо особи, яка:

– підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо

особи, яка є службовою особою правоохоронного органу (відповідно, відсторонення від посади не може застосовуватись до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину невеликої тяжкості, за винятком службових осіб правоохоронних органів, чи у вчиненні кримінального проступку);

– є службовою особою правоохоронного органу – незалежно від тяжкості злочину (з формулювання «незалежно від тяжкості злочину» можна зробити висновок, що на кримінальні проступки це положення закону не поширюється, а, отже, вчинення службовою особою правоохоронного органу кримінального проступку не може бути підставою для відсторонення її від посади). Відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи й установи виконання покарань, слідчі і золятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ст. 2). Наведений перелік правоохоронних органів не є вичерпним, тому для визначення належності службової особи до правоохоронних органів, крім передбаченого їх переліку, необхідно встановити, чи не здійснюють відповідні органи, установи правозастосовні або правоохоронні функції [34, с.410]. Крім того, при визначенні поняття «службова особа правоохоронного органу» слід враховувати правову позицію КСУ, сформульовану у рішенні від 18 квітня 2012 р. № 10-рп2012 (у справі щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу»), відповідно до якого поняття «працівник правоохоронного органу» не поширюється на працівника органу державної виконавчої служби [322].

К. Б. Калиновський та А. В. Смирнов в якості спеціальних умов тимчасового відсторонення від посади визначають: а) наявність у особи процесуального статусу підозрюваного; б) наявність у особи відповідної посади; в) незастосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або домашнього арешту [134, с.148].

На наш погляд, для відсторонення від посади обов'язковою є наявність умов, що повинні застосовуватися у нерозривній єдності: 1) процесуальний статус

підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину відповідної тяжкості;

фактичні обставини, що свідчать про наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України, за умови перебування підозрюваного, обвинуваченого на посаді;

співрозмірність застосування відповідного заходу з можливими негативними наслідками для особи чи третіх осіб (невиконання договірних зобов'язань, залишення підприємства без керівника, не виплата заробітної плати, несплата податків тощо).

Слід зауважити, що питання про відсторонення особи від посади необхідно розглядати, якщо: ця особа притягується до кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у організації, в якій воно здійснює владні або організаційно-господарські функції, або пов'язане з діяльністю цієї організації; у справі в якості потерпілих, свідків, обвинувачених, підозрюваних беруть участь підлеглі йому по службі особи; з боку підозрюваної особи мали місце спроби перешкоджання з використанням свого службового становища проведення ревізії, судово-бухгалтерської експертизи, інших процесуальних і слідчих дій [42, с.167].

Водночас, положення частини першої ст. 154 КПК, на наше переконання, не повною мірою відповідають вимогам сьогодення. Адже особливо актуальними є питання відсторонення від посади (насамперед, пов'язаної з викладацькою та лікарською діяльністю, різноманітними дозвільними послугами) й за вчинення злочину невеликої тяжкості шляхом використання службового становища (наприклад, шахрайства (ч. 1 ст. 190 КК України), незаконного збагачення (ч. 1 ст. 368-2 КК України) тощо). Залишаючись на посаді, вказані особи отримують можливість продовжувати злочинну діяльність, здійснювати тиск на потерпілих, свідків. Зважаючи на наведене, на нашу думку, частину першу ст. 154 КПК доцільно доповнити положенням про можливість у виключних випадках відсторонення від посади підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину невеликої тяжкості, вчиненого із використанням службового становища.

Рішення про відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення:

– слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження. Слідчий суддя під час досудового розслідування, а суд (незалежно від його складу) під час судового провадження приймає судові рішення лише у формі

ухвали;

– Президента України щодо осіб, які ним призначаються (перелік осіб, які призначаються на посаду Президентом України, визначається ст. 106 Конституції України, Законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації»);

– Вищої ради правосуддя щодо суддів.

Як уже зазначалося, відповідно до КПК 1960 р. рішення про відсторонення від посади приймалося слідчим із санкції прокурора або його заступника (ч. 2 ст. 147) [180].

Певною мірою дане положення надавало можливість скоротити терміни отримання рішення про відсторонення від посади, однак не відповідало європейським та світовим стандартам дотримання прав і свобод людини, які наголошують на необхідності прийняття рішення про відсторонення від посади виключно на підставі вмотивованого рішення суду. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Клас та інші проти ФРН» (1978 р.) зазначено, що принцип верховенства права виходить, зокрема, з того, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який має забезпечуватися судовою системою, у всякому разі як останньою інстанцією, судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості і належної процедури. Саме тому з урахуванням європейських стандартів прийняття рішення про відсторонення від посади віднесено до виключної компетенції суду [34, с.370].

Разом з цим прийняття рішення про відсторонення осіб двох специфічних категорій (суддів та осіб, які призначаються Президентом України) не відноситься до компетенції суду. У цьому випадку йдеться про виключення із загального порядку, адже компетентною особою, за рішенням якої застосовується цей захід забезпечення кримінального провадження, є не слідчий суддя, суд, а Президент України та Вища рада правосуддя [90, с.277].

У порівнянні з КПК 1960 р., таке привілейоване становище мали лише особи, які призначалися Президентом України. Проте необхідність забезпечення недоторканності суддів передбачає, крім іншого, особливий порядок відсторонення їх від посади. В новій редакції Конституції України (відповідно до Закону України

повноваження передані Вищій раді правосуддя, яка уповноважена ухвалювати рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (п. 6 ч. 1 ст. 131 Конституції України)). Саме тому відповідно до ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника (аналогічні положення «продубльовано» й у КПК).

Водночас слід зазначити, що відсторонений суддя не може здійснювати правосуддя, а відтак це повинно бути враховано під час автоматичного розподілу судових справ і матеріалів кримінального провадження. Таким чином, вважається за доцільне закріпити положення відповідно до якого, у разі надходження рішення щодо відсторонення судді від посади, головою суду має видаватися наказ на підставі такого рішення, при цьому у наказі має зазначатися про покладання на керівника апарату суду обов'язку щодо внесення інформації в автоматизовану систему документообігу суду про настання обставин, які унеможливають участь відстороненого судді у розгляді справ і кримінальних проваджень.

Кримінальний процесуальний кодекс чітко не закріплює чи потрібно рішення слідчого судді, суду після або до прийняття рішення про відсторонення від посади Президентом України чи Вищою радою правосуддя. Прийняття таких рішень Президентом України чи Вищою радою правосуддя не відповідає світовим вимогам дотримання прав і свобод людини. До того ж , КПК не передбачає, який «процесуальний» документ повинен складатися Президентом України чи Вищою радою правосуддя, а, відповідно, не визначено й порядку його оскарження та скасування. Не визначено, на відміну від порядку відсторонення суддів, і який саме прокурор (процесуальний керівник чи Генеральний прокурор) має звертатися з клопотанням до Президента України про відсторонення від посади.

На наш погляд, з урахуванням міжнародного досвіду, незалежно в ід посадового становища особи рішення про відсторонення від посади повинно прийматися судом (аналогічно застосуванню тримання під вартою), при цьому для застосування цього заходу щодо специфічних категорій осіб необхідною є згода

Президента України чи Вищої ради правосуддя. Відповідна згода повинна оформлятися у вигляді розпорядчого акта (розпорядження, рішення тощо).

Тому, враховуючи зазначене, на нашу думку, положення частини третьої ст. 154 КПК потребують викладення наступним чином: «Питання про відсторонення від посади осіб, які призначаються Президентом України, вирішується слідчим суддею, судом на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законодавством, та згоди Президента України».

Слід також зауважити, що ініціювання застосування зазначеного заходу не може відбуватися в той час, коли сам підозрюваний безпосередньо перебуває на лікарняному або у відпустці, оскільки вже сама наявність вказаних обставин суперечить меті застосування заходу. Водночас, варто відмітити, що такі випадки є досить частими.

Варто також відмітити й проблему погодження прокурором клопотання про відсторонення від посади, оскільки відповідно до п. 10 частини другої ст. 36 КПК прокурор має право погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій [171]. Водночас жодними нормами не визначено строків такого погодження, що створює певні проблеми в оперативності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі відсторонення від посади.

Тому, на нашу думку, такі строки повинні бути чітко визначені та закріплені в КПК. Зокрема, для вирішення даної проблеми варто частину першу ст. 155 КПК доповнити абзацом такого змісту: «При надходженні клопотання слідчого про відсторонення особи від посади, прокурор протягом 24 годин з моменту надходження клопотання та виходячи з інтересів кримінального провадження: 1) погоджує клопотання про відсторонення від посади; 2) надає письмові вказівки по усуненню недоліків щодо підготовленого клопотання та повертає його слідчому для доопрацювання; 3) відмовляє в погодженні клопотання про відсторонення особи від посади з винесення обґрунтованої постанови».

У клопотанні обов'язково зазначаються: обставини кримінального

правопорушення; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; найменування посади, яку обіймає особа; обставини, які дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення; обставини, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або будь-яким іншим чином протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати у суді під час розгляду клопотання (ст. 155 КПК) [34, с. 414]. З урахуванням вимог частини другої ст. 154 КПК зазначається також с трок відсторонення особи від посади, який не може перевищувати двох місяців.

Своєю чергою, клопотання повертається прокурору коли у ньому не викладено обставин кримінального правопорушення та його правової кваліфікації, а також обставин, що дають підстави: підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення, вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або іншим чином протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню, не зазначено посаду, яку обіймає особа, відсутній перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, а також у разі відсутності передбачених законом додатків до нього [34, с.414].

Як приклад, Апеляційним судом Донецької області скасовано ухвалу слідчого судді Ворошиловського районного суду м. Донецька про відсторонення підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною четвертою ст. 368 КК України від посади строком на два місяці, оскільки

ні слідчий, ні прокурор не довели наявності достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином [109]. А той факт, що підозрюваний перебуває на посаді та підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, не може бути єдиною підставою для однозначного вирішення питання про відсторонення особи від посади, оскільки діє принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Також, слідчий суддя Приморського районного суду м. Одеси відмовив у задоволенні клопотання про продовження строку відсторонення від посади, оскільки прокурором не доведено, що обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати або сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали [429].

При вирішенні питання про відсторонення від посади слідчий суддя, суд, у порядку, визначеному частиною другою ст. 157 КПК, зобов'язаний врахувати такі обставини: правові підстави для відсторонення від посади; достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; наслідки відсторонення від посади для інших осіб [171]. Як відмічає Ю. М. Дьомін [34, с.418], слідчий суддя, суд мають звернути особливу увагу на можливі наслідки для інших осіб, у тому числі й негативні, у разі прийняття рішення про відсторонення від посади, а саме, з огляду на загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя, суд при оцінці потреб досудового розслідування зобов'язані враховувати можливості досягнення завдань у конкретному кримінальному провадженні без застосування зазначених заходів.

На думку В. В. Назарова, застосовуючи захід забезпечення кримінального провадження, в тому числі відсторонення від посади, слідчий суддя, суд повинні

враховувати не лише те, що таке право їм надане і реалізація цього права органом досудового розслідування полегшує їм діяльність, а й дійсну необхідність у таких заходах, доцільність, справедливість їх застосування. Крім того, при прийнятті рішення повинні бути прогнозовані й оцінені його наслідки [235, с. 139-140]. На додаток О. Г. Шило зазначає, що при розгляді клопотання про відсторонення підозрюваного, обвинуваченого від посади слідчим суддею, судом мають бути враховані такі обставини, як: наявність підозри або обвинувачення за вчинення злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого (за винятком випадків, передбачених ст. 154 КПК); звернення слідчого, прокурора з клопотанням у межах строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК; наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для досягнення мети, передбаченої ст. 157 КПК [90, с.279-280].

Таким чином, слідчий суддя, суд мають звернути особливу увагу на можливі наслідки для інших осіб, як «позитивні» (зокрема, унеможливлення впливу на свідків та інших учасників кримінального провадження), так і негативні (зупинка підприємства, простій, не виплата заробітної плати тощо) [34, с. 418]. З огляду на загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження, визначені ст. 132 КПК, слідчий суддя або суд при оцінці потреб досудового розслідування зобов'язані враховувати можливість досягнення завдань у конкретному кримінальному провадженні без застосування зазначених заходів.

Наприклад, суддею Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області відмовлено у задоволенні клопотання про відсторонення даної особи від посади, оскільки у судовому засіданні встановлено, що обвинуваченим змінено посаду і він не має можливості замінити або підробити документи, які мають доказове значення, а прокурором, своєю чергою, не доведено можливість протидіяти судовому провадженню з боку обвинуваченого. Приймаючи дане рішення, суддя виходив з урахуванням доводів свідків, обвинуваченого, прокурора та керуючись ст. 157 КПК [109].

Також, слідчим суддею Червонозаводського районного суду м. Харкова відмовлено в задоволенні клопотання про відсторонення від посади, оскільки прокурором не доведено наявності достатніх підстав вважати, що обрання такого

заходу необхідне для можливості підозрюваним незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження [432].

Відтак, суд при розгляді питання про тимчасове відсторонення від посади є гарантом зваженого, об'єктивного і неупередженого підходу до розгляду клопотання сторони обвинувачення під час вирішення конфлікту інтересів між правами громадянина та інтересами держави, в особі сторони обвинувачення [43, с.33].

Строк відсторонення від посади може бути продовжено за рішенням слідчого судді, суду (в окремих випадках – Президента України, Вищої ради правосуддя) за наступних умов:

1) клопотання подано прокурором (у випадку продовження строку відсторонення від посади судді – Генеральним прокурором чи його заступником);

2) клопотання подано не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попереднього рішення (ухвали слідчого судді, суду, рішення Президента України тощо). Водночас, клопотання про продовження строку відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено;

обставини, які були підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати і сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали [294].

Загалом у 2016 році у кожному четвертому випадку відсторонення від посади продовжувалось (подано 247 клопотань про продовження заходу при 960 застосованих заходах) [122].

Слід також враховувати, що за клопотанням прокурора слідчий суддя може продовжити застосування відсторонення від посади провадження відповідно до строку досудового розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс не містить заборони звернення до слідчого судді з повторним клопотанням про відсторонення від посади у разі закінчення строку, на який особу було відсторонено. При цьому, хоча це й чітко не передбачено КПК, відсторонення від посади може бути продовжене у межах досудового розслідування до шести місяців – у кримінальному

провадженні щодо злочинів невеликої тяжкості або середньої тяжкості; до 12 місяців – щодо тяжких та особливо тяжких злочинів.

Зокрема, при розгляді клопотання про продовження строку відсторонення підозрюваного до семи місяців від посади колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим не погодилася з думкою прокурора щодо необхідності такого продовження, мотивувавши своє рішення тим, що повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення середньої тяжкості, а тому продовження відсторонення від посади можливо на строк не більш шести місяців відповідно до пункту другого частини другої ст. 219 КПК.

У КПК відсутня вказівка про надання прокурором підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання про продовження строку відсторонення від посади та матеріалів, що обґрунтовують клопотання. Проте така дія є обов'язковою, виходячи з положень ст. ст. 155, 156 КПК, які визначають порядок розгляду та зміст клопотання про відсторонення від посади, у тому числі наявність документів, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують його. Ненадання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання про продовження строку відсторонення від посади та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, суперечить загальним засадам кримінального провадження, визначеним КПК, зокрема, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [73]. Такі випадки зустрічаються у практичній діяльності і в разі їх встановлення суддею має

бути відмовлено у задоволенні клопотання. У зв'язку з цим у КПК необхідно передбачити, що копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність продовження строку відсторонення від посади, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

Слід відмітити, що ухвала про відмову у продовженні строку відсторонення від посади з урахуванням вимог ст. 309 КПК оскарженню не підлягає. Так, ухвалою Апеляційного суду Донецької області відмовлено у відкритті апеляційного

провадження за апеляційною скар

гою прокурора Артемівської міжрайонної

прокуратури на ухвалу слідчого судді Артемівського міськрайонного суду Донецької області про відмову у продовженні строку відсторонення від посади підозрюваного у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених частиною другою ст. 162, частиною четвертою ст. 368 КК України у зв'язку з тим, що частиною першою ст. 309 КПК встановлено вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Даною нормою закону не передбачено можливість оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у продовженні строку відсторонення від посади. Незважаючи на це, випадки оскарження такої ухвали є досить розповсюдженими. Лише у 2016 році розглядалося 199 скарг на ухвали про продовження відсторонення від посади, з яких 143 залишено в силі та 56 – скасовано [120].

Зауважимо, що КПК не регламентує порядку відсторонення від посади, яку особа займає за сумісництвом (наприклад, викладача ВНЗ, радника на громадських засадах тощо). На нашу думку, у разі, якщо підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, яку він займає за сумісництвом із основним видом діяльності, має можливість знищити чи підробити речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, він повинен бути відсторонений від такої посади. Крім того, невирішеним є й питання щодо відсторонення осіб від посад, котрі останні займають на громадських засадах. Вважається, що у такому випадку необхідно відсторонювати особу від цієї посади, перебування на якій сприяло вчиненню злочину.

Важливого значення набувають і питання, пов'язані з грошовим забезпеченням особи, яка відсторонена від посади. Кримінальний процесуальний кодекс ці питання жодним чином не регламентує. В науковій літературі [135, с. 61; 29, с. 15] дані положення аналізувалися з огляду на зарубіжний досвід правозастосування, відповідно до якого відсторонений від посади підозрюваний або обвинувачений має право на виплату йому щомісячної державної допомоги. На нашу думку, КПК також повинен регламентувати вказані питання, а розмір оплати

праці відстороненої від посади не повине бути меншим розміру прожиткового мінімуму (відповідні норми мають бути закріплені у КПК).

Таким чином, проведений аналіз норм КПК щодо порядку застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як відсторонення особи

від посади, надав можливість стверджувати про певну законодавчу недоопрацьованість положень КПК, які потребують належного опрацювання та закріплення шляхом внесення відповідних змін.

2.4 Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження

Кримінальним процесуальним кодексом впроваджено низку нових інститутів, зокрема, визначено заходи забезпечення кримінального провадження, які в більшості випадків можуть застосовуватися на підставі ухвали слідчого судді, суду [405, с. 22]. Особливу увагу привертає новий для українського судочинства захід забезпечення кримінального провадження – тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом [492, с.126]. Загалом у 2016 році слідчими суддями розглянуто лише 161 клопотань про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, з них 121 (75 %) задоволено [122].

Оскільки практика застосування норм, передбачених главою 13 КПК «Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом», свідчить про наявність процесуальних і практичних проблем, виникає необхідність у їх вирішенні шляхом наукового та практичного осмислення.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом можна розглядати різних аспектах: як захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у тимчасовому вилученні слідчим, прокурором, іншою уповноваженою особою у затриманій ним особі документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та у тимчасовому обмеженні підозрюваного у користуванні цим правом [142, с. 199]; як примусовий захід, сутність якого полягає в обмеженні підозрюваного (а при продовженні строку його дії – і обвинуваченого) у користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на

певний строк для припинення кримінального провадження чи запобігання вчинення іншого, припинення чи запобігання протиправної поведінки підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; як можливість забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [90, с.272].

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – це захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у забороні особі користуватися наданим їй спеціальним правом (правом керування транспортним засобом або судном, правом полювання, правом на здійснення підприємницької діяльності) шляхом вилучення документів, що посвідчують це право, на строк, визначений ухвалою слідчого судді, з метою припинення кримінального правопорушення, запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [79, с. 361]. У літературі цей захід віднесено до групи заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують суспільне і приватне життя громадян [350, с.628-632].

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом застосовується у разі наявності достатніх підстав вважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом. У такому разі слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманої ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК (ч. 1 ст. 148) [171].

Вилучення відповідних документів, які дають право користуватися спеціальним правом, проводиться слідчим під час затримання, а обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування може бути здійснено на підставі рішення слідчого судді.

Деякі науковці зазначають, що суб'єктом, стосовно якого приймається рішення про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом,

підозрюваний, а продовження строку його дії може бути застосовано як щодо підозрюваного, так і обвинуваченого [90, с.272]. Водночас вважається, що і на стадії судового розгляду може бути вирішено питання про застосування обмеження у користуванні спеціальним правом обвинуваченого, у випадках, коли виникне необхідність у застосуванні такого заходу примусу. Таким чином, цей захід забезпечення кримінального провадження повинен застосовуватися і до обвинуваченого, у зв'язку з цим автором запропоновано відповідні зміни.

Відповідно до роз'яснень ВССУ [294], поданню клопотання прокурора, слідчого (за погодженням з прокурором) про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може передувати тимчасове вилучення слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою особою у законно затриманої ними особи (в порядку, передбаченому ст. 208 КПК) документів, які посвідчують таке право (право керування транспортним засобом або судном, право полювання, право на здійснення підприємницької діяльності).

Відповідно до частини першої ст. 149 КПК особа, яка здійснила затримання у передбаченому ст. 208 КПК порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено [171]. Зокрема, факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом.

При затриманні здійснюється особистий обшук і вилучення речей та документів, за участю не менше двох понятих (ч. 7 ст. 233 КПК). При цьому може здійснюватися лише особою однієї статті. За результатами обшуку складається протокол як складова протоколу затримання, який підписується всіма особами, що брали участь у цій процесуальній дії [405, с.5].

Зазначене підтверджується й судовою практикою. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Садгирського районного суду м. Чернівці, якою було задоволено клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керувати транспортним засобом підозрюваного, та констатовано, що

відповідно до ст. 149 КПК слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, зобов'язана скласти відповідний протокол у порядку, визначеному КПК [109].

Після складання протоколу про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання у порядку, встановленому КМУ [309].

Постановою КМУ «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» затверджено «Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом» [309] (далі - Порядок), що визначає механізм передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом щодо керування транспортним засобом або судном, полювання, здійснення підприємницької діяльності (далі - документи) (п. 1 Порядку). Дані документи передаються на зберігання у разі, коли про факт їх вилучення складено протокол з дотриманням вимог, визначених нами вище (п. 2 Порядку). Вилучені документи зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження, до постановлення слідчим суддею відповідної ухвали за результатами розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (п. 3 Порядку). Слідчий забезпечує цілісність і збереження вилучених документів.

Проте, Порядок не визначає ні умов знищення, ні скасування дії документа органу, який уповноважений буде відповідно знищити та скасувати (позбавити) спеціальне право, що жодним чином не сприяє захисту прав громадян.

Як зазначалося вище, вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом, як:

– право керування транспортним засобом. Так, згідно зі ст. 15 Закону України «Про дорожній рух» [296] кожний громадянин, який досяг передбаченого цим

Законом віку та не має медичних протипоказань, може в установленому порядку отримати право на керування транспортними засобами відповідної категорії. Таке право підтверджується посвідченням. Порядок його видачі встановлений Постановою КМУ від 8 травня 1993 р. № 340 «Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами» [298];

– право керування судном. Право на керування самохідним судном (моторним, вітрильним, вітрильно-моторним) підтверджується свідоцтвом, яке видається після складання іспиту комісії регіонального представництва Держфлотінспекції України;

– право полювання. Відповідно до частини першої ст. 123 акону України «Про мисливське господарство та полювання» [301] право на полювання в межах, визначених для цього мисливських угідь, мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, іноземці, які одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання. Згідно зі ст. 14 вказаного Закону документами на право полювання (для громадян України) є: посвідчення мисливця; щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита; дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на діагностичний та селекційний відстріл тощо); відповідний дозвіл на право користування вогнепальною зброєю у разі її використання; паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів у разі їх використання під час полювання;

– право на здійснення підприємницької діяльності. Відповідно до частини першої ст. 42 Конституції України [160] кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Стаття 50 ЦК України [310] встановлює, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законами. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації.

Особа може тимчасово обмежуватися у користуванні спеціальним правом і відповідно до норм матеріального права. Так, ст. 30 КУпАП [148] передбачений такий вид адміністративного стягнення, як позбавлення спеціального права, а саме права керування транспортними засобами, права полювання [34, с. 399-400; 405, с. 6-7]. Відповідно до цього положення, право полювання застосовується на строк до трьох років за грубе або систематичне порушення порядку користування цим правом, а керування транспортним засобом застосовується на строк до трьох років за грубе або повторне порушення порядку користування цим правом або на строк до десяти років за систематичне порушення порядку користування цим правом. Проте, ці заходи не слід ототожнювати із обмеженням у користуванні спеціальним правом.

випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням не пізніше двох днів з моменту тимчасового вилучення. Позитивним є й те, що пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів (ч. 1 ст. 150 КПК).

При вирішенні питання щодо погодження клопотання слідчого про тимчасове

обмеження у користуванні спеціальним правом прокурор зобов'язаний ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, що дають підстави застосовувати цей захід, перевірити законність одержаних доказів [405, с. 12].

Прокурор повинен оцінити ступінь наслідків, які можуть настати в результаті застосування заходів.

Слід зазначити, що кримінальним процесуальним законодавством не врегульовано питання, яке виникає в ситуаціях, коли прокурор вважає недостатньо повним надання доказів щодо доцільності тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і відмовляє в погодженні відповідного клопотання. Як діяти в подібній ситуації за умов, що вилучені документи знаходяться в слідчого, КПК не визначає. Адже положення про тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК) на дані документи не поширюється.

Не вирішується це питання і в жодному із запропонованих законопроектів

змін до КПК. Зважаючи на відсутність у чинному КПК України порядку повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, запропоновано регламентувати його правові підстави: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним або при відсутності причин, у зв'язку з якими необхідно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 2) за ухвалою слідчого судді, у разі відмови у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом чи про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Відповідний порядок підтримали 47 % опитаних слідчих і % прокурорів.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – це письмове звернення прокурора, слідчого до слідчого судді з проханням тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні таким правом. У клопотанні зазначаються всі необхідні реквізити процесуальних документів, визначені в КПК. До клопотання також додаються: копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання; документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (ч. 2 ст. 150). Хоч це і не визначено, на нашу думку, до таких матеріалів необхідно також долучати витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, копію підозри та копію протоколу про вилучення документів [492, с.126].

Водночас, складаючи клопотання, не завжди зазначаються всі необхідні відомості, що призводить до відмов у задоволенні клопотань. Так, у зв'язку з відсутністю у клопотанні відомостей щодо наявності спеціального права у підозрюваного, слідчий суддя Солом'янського районного суду м. Києва, відмовив у задоволенні клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, оскільки при зверненні до слідчого судді у клопотанні не вказано дані щодо спеціального права [109].

Своєю чергою, слідчий суддя Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області в рамках кримінального провадження, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою ст. 358, частиною третьою ст. 358, частиною другою ст. 190 КК України відмовив у задоволенні

клопотання про обмеження у користуванні спеціальним правом підозрюваного, а саме право на пільги, як інваліда війни III групи та користування пільгами у розмірі 100 % оплати житлово -комунальних послуг, які надають ся Управлінням соціального захисту, сім'ї та праці Чортківської міської ради, у зв'язку з тим, що право на пільги як інваліда війни III групи та користування пільгами не входить до переліку спеціальних прав, передбаченого частиною першою ст. 148 КПК України [430].

У своєму роз'ясненні ВССУ визначає, що до клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, обов'язково додається: витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження – у всіх без винятку випадках; копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи; документи, які підтверджують надання підозрюваному, в тому числі й обвинуваченому, копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання [294].

Практика свідчить, що матеріали, які додаються до клопотання, повинні також містити: відомості про суспільну небезпеку підозрюваного (чи притягувався раніше до адміністративної, кримінальної відповідальності, чи надавав активну участь правоохоронним органам у встановленні істини); про негативні наслідки, які

можуть настати для близьких родичів унаслідок застосування вказаного заходу: у справах, пов'язаних із порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами – відомості про наявність іншого джерела доходів, окрім як від керування транспортом [405, с.17]. Наприклад, Лозівським міськрайонним судом Харківської області відмовлено задоволенню клопотання слідчого про продовження тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керування транспортним засобом підозрюваному, оскільки це право є єдиним джерелом його заробітку, адже підозрюваний працює на підприємстві водієм [109]. Саме подібні норми є досить позитивним моментом для громадян.

Даний захід застосовується на строк не більше двох місяців, який, своєю чергою, може бути продовжено у порядку, визначеному частиною першою ст. 153

КПК. Зокрема, прокурор має право звернутися з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, яке розглядається у порядку, передбаченому ст. 151 КПК. Слідчий суддя, суд може відмовити у продовженні строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо прокурор не доведе, що: обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали (ч. 2 ст. 153 КПК).

Як наслідок, у задоволенні майже кожного п'ятого клопотання відмовляється (у 2016 році відмовлено у задоволенні 34 клопотань із 161) [122]. Нормативне визначення строку дії цього заходу забезпечує правову визначеність для підозрюваного у питанні обмеження його у користуванні спеціальним правом, що є одним із проявів дії верховенства права як засади кримінального провадження [90, с.272].

Деякі науковці [146, с.19] стверджують про відсутність строків, на які слідчий суддя може продовжити застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження. Проте, на нашу думку, ці погляди є помилковими, оскільки даний захід може бути продовжено на два місяці відповідно до вимог ст. 148 КПК, а загалом максимальний термін повинен відповідати строкам досудового розслідування.

Відповідно до ст. 153 КПК лише прокурор має право звертатися з клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Таким чином, кримінальні процесуальні норми обмежують слідчого у його процесуальній незалежності. Враховуючи наведене, з метою удосконалення процедури продовження зазначених строків, вважаємо за доцільне доповнити частину першу ст. 153 КПК, надавши право слідчому звертатися із клопотанням про продовження строків цього заходу.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів з дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч. 1

ст. 151 КПК), а якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом має розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника (ч. 2 ст. 151 КПК).

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя має право відмовити у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 152), що знову ж таки є досить позитивним для громадян.

Так, зокрема, ухвалою Жовківського районного суду Львівської області відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про продовження тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керувати транспортним засобом підозрюваного, в зв'язку з тим, що відсутні достатні підстави вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. А тому відсутні ризики задля яких і застосовуються запобіжні заходи [109].

Таким чином, обов'язок доведення наявності достатніх підстав для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, необхідність досудового розслідування у цьому покладається на слідчого та прокурора. Таке доведення здійснюється шляхом: обґрунтування слідчим, прокурором клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; надання слідчому судді копії матеріалів, які обґрунтовують доводи клопотання; зазначення переліку осіб, які можуть бути допитані як свідки з метою підтвердження доводів клопотання [90, с.275].

У разі відмови в задоволенні клопотання вилучені документи підлягають поверненню володільцю не пізніше наступного робочого дня після отримання

слідчим, прокурором відповідної ухвали слідчого судді (п. 4 Порядку) [309]. Документ, що підтверджує повернення документа володільцю або надіслання його на зберігання центральному органу виконавчої влади, долучається до матеріалів кримінального провадження (п. 6 Порядку). Своєю чергою, слідчий, прокурор, інша уповноважена особа зобов'язана забезпечити зберігання тимчасово вилучених документів, що посвідчують право підозрюваного керувати транспортними засобами або судном, полювати, здійснювати підприємницьку діяльність.

Застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо прокурор, слідчий не доведе, що: існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчою, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [34, с.403].

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає: мотиви застосування або відмови у задоволенні клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом; перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають поверненню особі або вилученню на час тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом; строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, який не може становити більше двох місяців; порядок виконання ухвали (ч. 3 ст. 152). Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень (ч. 4 ст. 152).

У разі задоволення клопотання документи не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, прокурором відповідної ухвали і слідчого судді надсилаються разом з копією такої ухвали рекомендованим листом на зберігання центральному органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері (п. 5 Порядку) [309]. Водночас, органи (підрозділи), які віднесені

до центрального органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) , у нормативних актах не визначено.

Що ж стосується процедури вилучення відповідного документа, то слідчою та судовою практикою дане питання вирішується наступним чином:

– суд у своєму розпорядженні про виконання судового рішення в регулятивній частині вказує документ, який необхідно вилучити , та орган, якому необхідно його передати. Наприклад, в ухвалі Самбірського міськрайонного суду Львівської області , якою було задоволено клопотання слідчого про продовження

тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керувати транспортним засобом підозрюваного, зазначалось, що копію ухвали скерувати начальнику управління ДАІ ГУМВС України в Львівській області для відома та виконання [109]. Слідчий суддя Київського районного суду м. Харкова своєю ухвалою зобов'язав підозрюваного передати водійське посвідчення до Управління превентивної діяльності ГУНП в Харківській області протягом двох робочих днів з дня винесення ухвали про обмеження [419].

слідчий самостійно вилучає документ або надає відповідному органу доручення з необхідністю вилучити такий документ, до цього доручення додається копія ухвали слідчого судді про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Наприклад, в ухвалі слідчого судді Рівненського міського суду, якою було задоволено клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керувати транспортним засобом підозрюваного,

визначено про вилучення посвідчення водія, та зберігання його при матеріалах кримінального провадження [109]. Слідчий суддя Корольовського районного суду м. Житомира задовольнив клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом — правом керувати транспортним засобом та зобов’язав вилучити посвідчення підозрюваного на час тимчасового обмеження, зберігаючи його уповноваженими особами СУ ГУНП в Житомирській області [421].

Як відмічається у наукових публікаціях [405, с. 19], таке доручення з метою реалізації ухвали суду про обмеження у користуванні спеціальним правом може бути направлено: щодо права керування транспортним засобом — до сервісних

центрів МВС України, судном – до Державної інспекції України з безпеки на морському та річковому транспорті, полювати – Державного агентства лісових ресурсів України, здійснювати підприємницьку діяльність – Департаменту державної реєстрації Мініюсту та ДФС [492].

У разі продовження в установленому порядку строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом копія відповідної ухвали слідчого судді надсилається у такий самий строк центральному органу виконавчої влади, якому для зберігання надіслано документи (п. 5 Порядку) [309]. Апеляційному оскарженню така ухвала не підлягає. А відповідно до ст. 534 КПК судові рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню [90, с.275].

Потрібно звернути увагу, що обвинувачений та його захисник на підготовчому розгляді судом кримінального провадження має право самостійно звернутися з клопотання про скасування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Наприклад, до Інгулецького районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області в ході підготовчого судового засідання обвинувачений та його захисник заявили клопотання щодо скасування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом у відношенні обвинуваченого. Виходячи з доводів сторін, суд ухвалив рішення про скасування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом – правом керування транспортним засобом [109].

останній день строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом центральний орган виконавчої влади надсилає документи рекомендованим листом слідчому, прокурору, від якого вони надійшли, для вирішення питання про повернення таких документів володільцю (п. 5 Порядку) [309]. Своєю чергою, слідчий, прокурор невідкладно вживає заходів по поверненню вилучених документів.

Слід зазначити, що подібний процесуальний захід передбачений і у кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн. Так, в Іспанії передбачено такі заходи примусу, як позбавлення права на управління транспортним засобом, позбавлення ліцензії на зброю, професійна дискваліфікація [400]. Професійна дискваліфікація фактично поєднує два заходи забезпечення

кримінального провадження, передбачені вітчизняним законодавством, зокрема, відсторонення від посади та тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом в частині заборони на право здійснення підприємницької діяльності.

Кримінальним процесуальним кодексом ФРН [399] також передбачено тимчасове позбавлення водійського посвідчення, а також порядок застосування цього заходу (§ 111a). У Польщі [394] в якості запобіжного заходу можна призупинити службову діяльність обвинуваченого або наказати утриматися від певної діяльності або від керування визначеним видом транспортних засобів (ст. 276).

Таким чином, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом є заходом, який покликаний забезпечити інтереси кримінального процесу: припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення чи запобігання протиправної поведінки підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Враховуючи, те, що даний захід забезпечення кримінального провадження є абсолютно новим у вітчизняному законодавстві, його норми застосування потребують удосконалення з метою забезпечення належного виконання завдань кримінального провадження і дотримання прав громадян [492, с.137].

2.5 Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження

Кримінальний процесуальний кодекс докорінно змінив процесуальну форму – визначений законом порядок кримінального провадження, процедуру виконання окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [200]. Це, своєю чергою, зумовило зміну повноважень органів і посадових осіб, які безпосередньо беруть участь під час досудового розслідування.

Головна ідея нашого дослідження не стосується змін процедури досудового розслідування, а лише – процесуальних засобів збирання доказової інформації під

час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У зв'язку з цим варто зупинитися на одному з найнеобхідніших засобів збирання доказів у кримінальному провадженні, без якого не може обійтися практично не одне кримінальне провадження – тимчасового доступу до речей і документів [171].

До того ж саме тимчасовий доступ є одним із найпоширеніших заходів забезпечення кримінального провадження – лише у 2016 році слідчими суддями розглядалося понад 231,5 тис. клопотань, з яких 207,5 тис. задоволено [122].

Серед переваг тимчасового доступу до речей та документів можна назвати те, що право на його проведення надається сторонам кримінального провадження – як обвинуваченню, так і захисту. Крім того, такий захід може здійснюватися як на досудовому розслідуванні, так і при судовому розгляді.

Не менш прогресивними є й положення ст. 160 КПК, що стосуються потреби обґрунтовувати у клопотанні необхідність і наявність підстав для застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Крім цього, особа повинна довести, що в майбутньому ці відомості можна буде розглядати саме як докази для підтвердження наявності або відсутності певних обставин [501, с.501].

Тимчасовий доступ до речей і документів є важливим засобом збирання доказової бази. Із практичної точки зору, даний захід забезпечення кримінального провадження являє собою безперечно основний інструмент формування та закріплення доказової інформації, яка в подальшому під час проведення всебічного, повного і неупередженого досудового розслідування буде слугувати юридичним підґрунтям для винесення слідчим або прокурором правильного та обґрунтованого процесуального рішення [443; 481; 489].

Доцільно розглянути й процес трансформації цієї процесуальної дії із КПК 1960 р. [180] до КПК 2012 р. [171]. Виїмка, як слідча дія за КПК 1960 р. – самостійна слідча дія, яка проводилася при необхідності вилучення лише певних предметів і документів, коли точно відомо, де і в кого вони знаходяться [180]. Дещо інше визначення надано науковцями, які під виїмкою розуміють самостійну слідчу дію, що має значення для справи, коли є точні дані, що предмети й документи знаходяться у певної особи чи певному місці [38, с.164].

Виїмка за КПК 1960 р. проводилася за вмотивованою постановою слідчого.

Проведення виїмки не потребувало санкції прокурора. Винятком була виїмка документів, що становлять державну таємницю (в таких випадках необхідна була санкція прокурора або його заступника). Примусова виїмка із житла чи іншого володіння особи проводилася лише за вмотивованою постановою судді [165].

За КПК 1960 р. виїмка здійснювалася щодо предметів і документів, які знаходяться у віданні установ, організацій та підприємств. У деяких випадках виникала необхідність у виїмці й в окремих громадян. Невідкладною вважалася виїмка, коли були достатні підстави вважати, що предмети або документи можуть бути знищені або переховані (ст. 180 КПК 1960 р.) [216].

Виїмка, за КПК 1960 р., була слідчою дією, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретній кримінальній справі. Водночас, Д.Б. Сергєєва вважає, що виїмка за КПК 1960 р. не мала процесуального значення самостійної слідчої дії та повинна бути віднесена лише до процесуальних дій слідчого, що мали забезпечувальний характер. Адже, дотримуючись позиції, висловленої М. А. Погорецьким, згідно якої слідчі дії є заходами, які складаються з сукупності пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, і проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [266, с. 393], вченою обґрунтовується, що виїмка не відповідає всім сутнісним ознакам слідчої дії. Зокрема, дискусійним пошуково-пізнавальний та посвідчувальний характер виїмки, а також спрямованість цього заходу на виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів. До того ж як зазначається, що у результаті провадження виїмки слідчий тільки отримує об'єкти, що в подальшому підлягають слідчому огляду або експертним дослідженням. Саме за результатами огляду або експертизи слідчий може виявити й закріпити фактичні дані й відомості про їх джерела для отримання доказів або перевірки цих доказів. Лише подальший огляд або експертні дослідження мають пошуково-пізнавальний характер, а також відповідають іншим сутнісним ознакам слідчої дії [335, с.250-251].

Виходячи з цього, рядом правників висловлюється позиція щодо віднесення виїмки до заходів забезпечення кримінального провадження «як такої процесуальної дії, що відповідає сутності та призначенню» цього інституту [336, с.72; 359, с. 230].

Подібні наукові позиції, на наш погляд, викликають критичну оцінку.

Кінцевою

метою виїмки (як і обшуку) за КПК 1960 р. було вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення істини. Різниця між обшуком і виїмкою полягала в наявності даних про можливе («є достані підстави вважати») або абсолютне («є точні дані») місцезнаходження певних документів чи речей. Водночас і виїмка, і обшук відповідають усім ознакам слідчої дії за КПК 1960 р., в тому числі і пошуково-пізнавальному характеру, про що свідчить процедура їх проведення (ст.ст. 181-183 КПК 1960 р.), в тому числі у примусовому порядку.

Таким чином, процесуальний порядок проведення виїмки, у порівнянні з порядком проведення тимчасового доступу до речей і документів, суттєво відрізняється – як процесуальним значенням, так і порядком прийняття рішення та безпосереднього проведення.

За КПК тимчасовий доступ до речей і документів, являючись заходом забезпечення кримінального провадження – передбаченим кримінальним процесуальним законом процесуальним засобом державно-правового примусу, що застосовується уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку та з метою досягнення дієвості кримінального провадження [142], – не є слідчою дією. Рішення про проведення тимчасового доступу до речей і документів приймає слідчий суддя, про що виносить відповідну ухвалу, за вмотивованим клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора [171].

Хоча відповідно до ст. 223 КПК слідчими (розшуковими) діями є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Саме на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів в більшості випадків і спрямоване проведення тимчасового доступу, у зв'язку з чим його віднесення до заходів забезпечення кримінального провадження (а не до слідчих дій) є досить дискусійним питанням.

Глава 15 КПК визначає норми, що стосуються тимчасового доступу до речей і документів, який полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомлення з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Загалом, тимчасовий доступ до речей і документів забезпечує дієвість кримінального провадження шляхом надання сторонам захисту й обвинувачення можливості збирати докази, якими вони обґрунтовують свою позицію у кримінальному провадженні [187, с. 91]. При цьому, словосполучення «дієвість кримінального провадження» сформульовано законодавцем доволі абстрактно [221, с.207]. Під дієвістю кримінального провадження слід розуміти можливість виконання завдань, заради яких воно здійснюється [236, с.306].

За предметом правового регулювання норми КПК, які відносяться до тимчасового доступу до речей та документів, є імперативними, що виражається у категоричних розпорядженнях держави і не допускають ніяких відхилень від вичерпного переліку прав і обов'язків суб'єктів. За субординацією в правовому регулюванні вказані нами норми є процесуальними, тобто встановлюють оптимальний порядок застосування норм матеріального права¹.

Відповідно до частини першої ст. 160 КПК сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 КПК (листувань або інших форм обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правою допомогою; об'єктів, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією). Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням про тимчасовий доступ за погодженням з прокурором [131].

Практика свідчить, що найчастіше з клопотаннями про тимчасовий доступ звертаються слідчі Національної поліції та ДФС. При цьому в переважній більшості клопотання слідчих ДФС стосуються розкриття банківської таємниці (руху коштів

по тих чи інших рахунках), вилучення установчих документів підприємств, установ, організацій. Клопотання слідчих Національної поліції можна розподілити на 2 основні групи: 1) клопотання, які стосуються розкриття інформації, що є в операторів телекомунікаційних мереж, щодо фактів з'єднань у місцях вчинення злочинів, трафіків мобільних телефонів; 2) клопотання, які стосуються витребування тих чи інших документів, речей у підприємств, установ та організацій [268, с. 58-59]. Аналогічне стосується й слідчих СБУ та прокуратури.

У наукових джерелах поширеною є позиція, відповідно до якої на розгляд слідчого судді не повинні «подаватись клопотання про доступ та вилучення речей, які можуть бути речовими доказами, оскільки це фактично зумовлює підміну слідчих дій заходами забезпечення кримінального провадження, що є неприпустимим [315, с. 115]. Зокрема, зазначається, якщо речовий доказ знаходиться у потенційного підозрюваного, його не варто вилучати в порядку тимчасового доступу, а треба проводити обшук [186, с. 189-193]. Проте, на наш погляд, така позиція не є обґрунтованою.

Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – це письмове звернення сторони кримінального провадження до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час провадження судового розгляду з проханням надати можливість ознайомитися з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, зробити їх копії або вилучити їх (у тому числі й речові докази). До клопотання слідчого, прокурора про застосування тимчасового доступу до речей і документів додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого до слідчого судді, суду подається клопотання. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів [34, с.428-429].

Окрему проблему становить подання слідчими та прокурорами разом з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів копій документів, у тому числі витягу з ЄРДР, які належним чином або взагалі не засвідчені, що позбавляє слідчого суддю можливості пересвідчитися в ідентичності цих

документів, в той час, як інформація, що в них міститься, має суттєве значення під час розгляду клопотання цієї категорії та може істотно вплинути на висновки слідчого судді [409]. На наш погляд, під час підготовки додатків до клопотання їх необхідно засвідчувати печаткою установи, в якій працює слідчий, надписом «згідно з оригіналом», назвою посади, особистим підписом особи, яка засвідчує копію, її ініціалів та прізвища, дати засвідчення копії¹. Своєю чергою, неприпустимим є використання кліше чи інших пристроїв факсимільного відтворення підпису.

Неоднозначною є практика слідчих суддів при встановленні факту недотримання слідчими та прокурорами вимог кримінального процесуального закону стосовно оформлення клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, оскільки в переважній більшості таких випадків слідчі судді приймають рішення про відмову в задоволенні клопотання або його часткове задоволення [409], що, на наш погляд, є вірним, адже це в повній мірі сприяє захисту прав громадян.

Так, слідчий суддя Калінінського районного суду міста Горлівки Донецької області 11 лютого 2014 р. повернув для усунення недоліків клопотання слідчого СВ Горлівського МУ ГУМВС України в Донецькій області про тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що у клопотанні некоректно зазначено найменування речей і документів, тимчасовий доступ до яких планується отримати, а також відсутнє обґрунтування необхідності отримання відомостей, що можуть містити банківську таємницю [409].

Аналогічно, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва, заслухавши пояснення слідчого, дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів, оскільки слідчим у своєму клопотанні не конкретизовано, до яких саме документів, які містяться в матеріалах кримінального провадження СУ ФУ ГУ ДФС у Житомирській області, необхідно надати доступ [415].

¹ Відповідно до п.5.26, п. 5.27 ст. 5 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. ДСТУ 4163 -2003» Наказу Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики № 55 від 07.04.2003 року відбитком печатки організації засвідчують на документі підпис відповідальної особи. Перелік документів, на які ставлять відбиток печатки, визначає організація на підставі нормативно-правових актів. Його подають в інструкції з діловодства організації. Відбиток печатки ставлять так, щоб він охоплював останні кілька літер назви посади особи, яка підписала документ. Відмітку про засвідчення копії документа складають зі слів «Згідно з оригіналом», назви посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її ініціалів та прізвища, дати засвідчення копії проставляють нижче підпису.

У КПК не визначено, яке рішення має прийняти слідчий суддя, якщо клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано стороною кримінального провадження без дотримання вимог ст. 160 КПК України.

Водночас існує і практика повернення таких клопотань для дооформлення, усунення недоліків тощо. Вказані повноваження слідчого судді не закріплені у КПК. Проте, лише у 2016 році повернуто 1560 таких клопотань [122]. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ визначає, що з огляду на зміст положень частини шостої ст. 9 КПК в разі невідповідності клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів вимогам частини другої ст. 160 КПК слідчий суддя вправі повернути його прокурору для усунення недоліків [294].

У зв'язку з цим нами пропонується доповнити ст. 163 КПК положенням, відповідно до якого слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без дотримання вимог ст. 160 КПК, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. При цьому підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Як позитив, КПК значно розширив повноваження сторони захисту під час досудового розслідування з можливістю самостійно ініціювати питання про проведення процесуальних дій. Водночас звернення до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів в основному характерне саме стороні обвинувачення. Дійсно в випадки звернення з відповідними клопотаннями

захисників є поодинокими, що закономірно викликає заперечення позиції їх тих правників, які зазначають, що на практиці адвокати найчастіше заявляють клопотання про проведення експертизи, допиту свідків, тимчасового доступу до речей і документів [359, с.231].

Отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів, які не були оглянуті та досліджені стороною обвинувачення, може призвести до втрати доказів, що мали б певне значення для встановлення винуватості особи, а сторона захисту – не нестиме за це відповідальності, оскільки відповідного обов'язку не

передбачено [375, с. 118; 369, с. 82]. Враховуючи зацікавленість сторони захисту в результатах досудового розслідування, а відтак і наявність об'єктивних сумнівів в її неупередженості, можуть мати місце обґрунтовані ризики втрати або спотворення речей чи документів, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні

До того ж, у КПК досі не врегульовано порядок зберігання речових доказів і документів стороною захисту (на відміну від сторони обвинувачення), що фактично свідчить про формальність подібних повноважень сторони захисту [493, с. 221-226].

Як свідчить практика, у випадках звернення сторони з клопотаннями про тимчасовий доступ нерідко остання отримує відмову. Суд зазвичай мотивує це тим, що «сторона захисту не зверталася з таким клопотанням до слідчого, щоб останній безпосередньо звернувся до суду з таким клопотанням ». Своєю чергою, слідчий відмовляє, у зв'язку з тим, що у сторони захисту є право звернення до суду з цього приводу. Регулює це «замкнене коло» ст. 160 КПК, в якій чітко визначено право сторони захисту на звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів [433]. На наш погляд, вказане питання повинно бути вирішено шляхом надавання відповідного роз'яснення ВССУ.

Суттєвою проблемою діяльності органів досудового розслідування (що особливо проявляється при здійсненні процедури тимчасового доступу до речей і документів) є необхідність погодження клопотань слідчого з прокурором. Як зазначають 87 % опитаних практичних працівників, існуюча на сьогодні процедура проведення досудового розслідування, за якою слідчий втратив ініціативу та змушений погоджувати більшість процесуальних рішень з прокурором, є неефективною та призводить до невиправданого затягування часу, що не дозволяє йому негайно провести ті чи інші слідчі (розшукові) дії (на погодження з прокурором витрачається чверть корисного часу слідчого). Вирішення цієї ситуації можливе лише за умови спрощення деяких процедур досудового розслідування. Особливо це стосується тих випадків, коли такі процесуальні дії необхідно проводити невідкладно без зайвих узгоджень і дублюючих функцій [101]. До того ж, зважаючи на сьогоднішній рівень навантаження на слідчих (до 150 – 200 проваджень) та прокурорів (до 300 – 350 проваджень), про якісне виконання «функцій процесуального керівництва» не може йти мови.

Крім того, сторона обвинувачення і так не завжди використовує можливості щодо підвищення ефективності розслідування. Так, КПК до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, відніс і відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій.

Тобто, для того, щоб отримати слідчому тимчасовий доступ до вчинення нотаріальних дій необхідно звернутися з відповідним клопотанням, погодженим з прокурором до слідчого судді. Але на сьогодні передбачено альтернативу отримання інформації про вчинення деяких нотаріальних дій, яка не потребує звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів до слідчого судді.

Так, у частині восьмій ст. 8 Закону України «Про нотаріат» вказано, що довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового

розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу [302].

На наш погляд, подібні норми є досить позитивними. Своєю чергою, відповідні відомості повинні надаватися нотаріусами й на підставі запиту адвоката в рамках кримінального провадження, в якому він є учасником, і це підтверджується відповідними документами.

Крім цього, виникають проблеми й щодо отримання відомостей, що

становлять банківську таємницю , на підставі запиту у порядку ст. 93 КПК. Адже, відповідно до ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками як за рішенням суду, так і органам прокуратури України, СБУ, ДБР, Національної поліції, НАБУ, Антимонопольного комітету України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок час у. Однак,

як свідчить практика, частина банківських установ навіть за наявності належним чином оформленого запиту відповідної інформації не видає.

На підставі цього у судовій практиці зустрічаються випадки відмови у задоволенні клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів, що становлять таємницю вчинення нотаріальних дій та банківську таємницю, з мотивацією необхідності звертатися із запитом в порядку ст. 93 КПК за необхідною інформацією, й лише в результаті відмови в її отриманні – повторно звертатися до слідчого судді.

Так, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва відмовив у задоволенні клопотання слідчого СГ ГСУ МВС України про тимчасовий доступ до документів, що становлять банківську таємницю, зазначивши, що доказів того, що слідчий звертався до банківської установи з приводу розкриття банківської таємниці в порядку, визначеному ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та в цьому йому було відмовлено, слідчому судді не надано. З урахуванням наведеного слідчим суддею констатовано «слідчий самостійно вправі звернутися за отриманням інформації про рух коштів товариства безпосередньо до банківської установи і в разі відмови в наданні такої інформації – звернутись з відповідним клопотання до слідчого судді» [427].

Зв'язку з цим, на нашу думку, з метою врегулювання окресленої невідповідності подібне питання потребує закріплення у відповідних законодавчих нормах, в як їх повинно бути чітко визначено, які саме документи слідчий може отримати по запиту, а які на підставі рішення суду.

Особливу увагу привертає й процедура отримання інформації, що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій – відомостей, що виникають під час експлуатації систем мобільного зв'язку як безпосередньо користувачем, а також в операційно-інформаційних системах і центрах комутації операторів мобільного зв'язку [516, с.180].

Що стосується отримання цієї інформації, як було зазначено раніше, найбільше слідчі звертаються саме з клопотаннями про отримання доступу до вказаної інформації.

Отримавши ухвалу слідчого судді про доступ до вказаної інформації, яка є у

володінні операторів телекомунікаційного зв'язку, в резолютивній частині ухвали зазначається слідчий, якому необхідно надати інформацію, що знаходиться у операторів телекомунікаційних послуг (вимога п. 1 ч. 1 ст. 164 КПК).

Як свідчить практика, у подальшому слідчий на підставі ст. 41 КПК надає доручення до оперативних підрозділів для виконання ухвали. Після цього працівник оперативного підрозділу, який не вказаний в ухвалі слідчого судді про надання йому тимчасового доступу, звертається до володільця з її отриманням на підставі доручення, яке попередньо йому надане слідчим, і безпосередньо здійснює виконання ухвали про тимчасовий доступ.

Після отримання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо працівникам правоохоронних органів, необхідно направити або ж самотійно завезти таку ухвалу до представництва оператора мобільного зв'язку. Направлення ухвал оператору мобільного зв'язку, що не має представництв у регіоні, де здійснюється розслідування, є досить проблематичним та пов'язане як із процедурою виїзду (оформлення відрядження працівника), так і з матеріальними затратами (витрати на дорогу, проживання, харчування).

Тобто, за такої процедури витрачається значний час на доставку ухвали до відповідного представництва оператора мобільного зв'язку. При цьому, за практикою, що склалася, строк дії ухвали вже «відраховується» навіть до того часу як вона доставлена до володільця інформацією (з моменту винесення ухвали слідчим суддею).

Таким чином, передбачена чинним КПК процедура отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів не сприяє принципу процесуальної економії та якнайшвидшому виконанню завдань кримінального провадження.

На підставі викладеного, можна стверджувати, що вищевказані витрати часу, необхідні на отримання дозволу слідчого судді для тимчасового доступу до речей і документів, суттєво ускладнюють виконання передбачених ст. 2 КПК завдань кримінального провадження, а також унеможливить прийняття рішень у розумні

строки.

Необхідно відзначити, що за нормами КПК отримати інформацію, яка знаходиться в оператора, провайдера телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (далі – інформація про зв'язок) можливо лише шляхом процедур, передбачених главою 15 КПК щодо тимчасового доступу до речей і документів. Зокрема, необхідно звернутись з відповідним клопотанням, до слідчого судді, який викликає володільця інформації, розглядає клопотання та виносить ухвалу про доступ до речей і документів. З ухвалою суду потрібно звернутися до оператора телекомунікацій, який систематизує відповідну інформацію і з перебігом часу від 1 до 30 днів надає її.

Іншої процедури здобуття зазначених відомостей КПК не передбачає навіть для випадків невідкладності її отримання (терористичний акт, вбивство, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину тощо). Участь представника оператора в судовому засіданні не може бути забезпечено через відсутність у більшості регіонів представництв оператора [139, с.185-189].

Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура їх здобуття є громіздкою та перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, у тому числі в інтересах підозрюваного [277].

метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок доцільно ст. 159 КПК передбачити, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням чи запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у пунктах п'ять, сім та вісім частини першої ст. 162 КПК, може бути здійснений за постановою прокурора або слідчого. Вказані пропозиції підтримали 93% опитаних слідчих і прокурорів.

Така постанова повинна містити відомості про: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким проводиться тимчасовий

доступ до речей і документів; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 5) прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати речі та документи; 6) назва, опис, інші відомості, що дають можливість визначити речі і документи, які повинні бути надані (вилучені); 7) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 8) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів; 9) відомості про особу (осіб), яка здійснюватиме тимчасовий доступ до речей і документів; 10) дата прийняття постанови; 11) положення закону, на підставі якого прийнято постанову; 12) розпорядження надати речі і документи зазначеній в постанові особі та, у разі необхідності, надати їй можливість вилучити вказані речі і документи; 13) строк виконання постанови, який не може перевищувати одного місяця; 14) положення закону, які передбачають наслідки невиконання постанови слідчого, прокурора.

Для здійснення контролю за законністю такого рішення, а також для захисту прав громадян необхідно передбачити, що прокурор або слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій повинні звернутися з клопотанням про здійснення тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 163 КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для здійснення тимчасового доступу до речей і документів без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок такої процесуальної дії докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК.

Вказані законодавчі зміни є надзвичайно необхідними для оптимізації досудового розслідування, вони спрямовані на вирішення цілої низки проблем, що стосуються організації та проведення розслідування.

Крім того, з метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок пропонується запровадити механізми автоматизованого отримання такої інформації

на підставі ухвали слідчого судді через уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки з використанням технічних засобів, установлених операторами телекомунікацій на своїх телекомунікаційних мережах згідно з вимогами частини четвертої ст. 39 Закону України «Про телекомунікації». Вказані пропозиції підтримали 83% опитаних слідчих і прокурорів. Надання таких прав уповноваженим під розділам органів Національної поліції та органів безпеки узгоджується з частиною четвертою ст. 263 КПК [277].

З цією метою необхідно передбачити, що тимчасовий доступ до речей та документів, які містять інформацію, визначену в пунктах п'ять, сім і вісім частини першої ст. 162 КПК, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді може надаватись володільцями інформації уповноваженим органам у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Своєю чергою, слідчий суддя, суд в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів одночасно може дозволити здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, за визначений період часу у межах дії технічних засобів в телекомунікацій (базові станції), які забезпечували надання телекомунікаційних послуг, та/або щодо визначених за ідентифікаційними ознаками абонента (споживача), телекомунікаційної мережі, кінцевого обладнання, засобів для замовлення послуг, попередньої оплати послуг, поповнення особового рахунку абонента тощо. Ухвалою про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про з'єднання кінцевого обладнання абонентів може надаватись дозвіл на доступ до такої інформації про з'єднання, що виникатимуть у майбутньому, на строк до двох місяців.

Перед здійсненням тимчасового доступу до речей і документів зазначена в ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі, постанові як володілець речей і документів, її оригінал та вручити копію. Доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, надання телекомунікаційних

послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (дані про рух інформації), та інформації про абонента (інформація про користувача послуг) у порядку, передбаченому частиною першою ст. 159 КПК, повинен здійснюватися з наданням володільцю інформації автоматизованими засобами передачі даних копії ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора (з метою регламентації відповідних питань автором розроблено законопроект «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)»).

Серед найбільш поширених проблем, про які уже частково згадувалось, є отримання доступу до інформації, що знаходиться в операторів телекомунікаційних

послуг, особою, яка безпосередньо не вказана в ухвалі слідчого судді, тобто некомпетентним суб'єктом. Як свідчить практика, непоодинокими є випадки відмови володільця інформації надавати її, з посиланням на те, що особа (яка

безпосередньо здійснює тимчасовий доступ до речей і документів) не вказана в

ухвалі про надання їй тимчасового доступу до речей та документів.

Це питання можливо вирішити наступним чином – під час підготовки клопотання про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, в резолютивній частині клопотання повинно бути вказано кому саме повинен надаватися тимчасовий доступ (як безпосередньому виконавцеві чи за його дорученням іншому працівнику). У випадку звернення з клопотанням сторони захисту в ньому має бути вказаний конкретний підрозділ правоохоронного органу, якому повинно бути доручено здійснення тимчасового доступу.

Під час надання доручення на проведення тимчасового доступу до речей і документів оперативному працівнику слідчий не враховує той факт, що тимчасовий доступ до речей та документів є процесуальною дією, а не слідчою дією, отже, не підпадає під визначення, вказане у пункті третьому частини першої ст. 40 та ст. 41 КПК. Аналогічна проблема й у випадку здійснення тимчасового доступу на підставі доручення про проведення слідчих дій на території, яка знаходиться під

юрисдикцією іншого органу досудового розслідування (у порядку ст. 218 КПК). Таким чином, де -юре це є порушенням процесуального законодавства, а отримані докази у такий спосіб – відповідно до ст. 86 КПК можуть бути визнані недопустимими, оскільки отримані у порядку , невстановленому КПК. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

На сьогодні вирішення цієї проблеми можливо лише за допомогою змін до КПК. На наш погляд, у пункті третьому частини першої ст. 40 КПК необхідно передбачити право слідчого доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій відповідним оперативним та іншим уповноваженим підрозділам [471, с. 161]. У статті 41 КПК необхідно передбачити, що оперативні та інші уповноважені підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого. Таким чином, відбудеться належне закріплення процесуального порядку отримання тимчасового доступу до речей і документів оперативним працівником та іншою уповноваженою особою за дорученням слідчого. Вказані пропозиції підтримали 91% опитаних слідчих і прокурорів. З даного приводу варто звернути увагу на те , що кваліфікація слідчих є значно вищою , ніж у працівників оперативних підрозділів, і у випадках проведення важливих процесуальних дій цей фактор повинен враховуватися.

За загальноприйнятим правилом, клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подається до місцевого суду , у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Розгляд слідчим суддею, судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється у двох формах. Перша полягає у тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи.

повідісті про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи , зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, в якому вони перебувають на момент отримання судового виклику. Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони, яка

подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання [34, с.429].

Разом з цим КПК не визначає строку, протягом якого слідчий суддя повинен викликати особу, у володінні якої знаходяться речі і документи, в його нормах лише міститься вказівка щодо необхідності здійснення такого виклику слідчим суддею. У

зв'язку з цим інколи такі клопотання розглядаються через 2–3 тижні після їх внесення. М. Погорецький стверджує, що у даному випадку слід керуватися загальними нормами КПК щодо процесуальних строків, а також дотримуватися принципу розумності цього строку [267, с. 238]. Однак, більш обґрунтованою позиція О. Шило, яка вказує, що оціночний характер такого положення абсолютно не сприяє вирішенню завдань цього заходу забезпечення кримінального провадження [529, с. 356-368]. Саме тому, необхідно у частині першій ст. 163 КПК чітко визначити, що слідчий суддя негайно після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів повинен викликати осіб, у володінні яких вони знаходяться [210, с.105].

Друга форма застосовується, якщо сторона, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання розглядається слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться [34, с.429].

Водночас, непоодинокими є випадки коли сторона обвинувачення з метою «пришвидшення» розгляду клопотання вказує надумані обставини, які свідчили про необхідність розгляду клопотання без виклику володільця речей і документів (наприклад, зазначаються формулювання на зразок «не виключається можливість обізнаності працівників реєстраційної служби щодо незаконної діяльності товариства», «працівники банківської установи, яка є володільцем документів, можуть бути причетними до вчинення кримінального правопорушення»).

Іншого боку, варто погодитися, що реальність загрози зміни або знищення речей чи документів є оцінним поняттям і суттєво ускладнює застосування частини

другої ст. 163 КПК. У зв'язку з цим доцільніше було б закріпити інший стандарт доказування для прийняття цього рішення, зокрема розумну підозру про можливість зміни або знищення речей чи документів, що дозволяло б приймати рішення про розгляд клопотання без виклику особи, у володінні якої знаходяться такі речі чи документи, аналізуючи її статус у кримінальному провадженні або взаємовідносини із суб'єктами кримінального провадження, і не зобов'язувало б суб'єкта подання клопотання надавати достатню сукупність доказів про наявність реальної загрози [76, с.97-104; 135, с. 176-181].

Застосування обох форм (а особливо – першої) зумовлює значні витрати часу, необхідні для виконання процедури отримання доступу до речей і документів, коли потрібно оперативно вилучити та надати належну оцінку документам, які прямо чи опосередковано містять у собі інформацію про ймовірного злочинця.

Варто відзначити, що пунктом сьомим частини першої ст. 164 КПК передбачено граничний термін дії ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей – один місяць. Проте законодавцем не визначено значення цього терміну (або це строк, протягом якого можна отримати доступ до речей або документів і вилучити їх, або це строк, після закінчення якого ці речі або предмети повинні бути повернуті власнику) (більш детально з цього приводу у підрозділі 1.1).

Взагалі питання, що стосується строків, а саме строків розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, КПК не визначено. Це питання сьогодні зумовлює багато проблем, які полягають в тому, що розгляд клопотання про тимчасовий доступ може тривати від декількох днів до декількох тижнів з моменту подання його до суду. У зв'язку з цим нами пропонується внести зміни до частини першої ст. 163 КПК, доповнивши її наступною нормою: «Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається слідчим суддею, судом протягом трьох діб з дня його надходження до суду».

Однією з проблем, що виникають при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, є відсутність у ньому відомостей про юридичну чи фізичну особу, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів. На практиці наявні випадки відмови у задоволенні клопотань у таких випадках, наприклад, у зв'язку з не визначенням найменування юридичної особи та адреси

юридичної особи, або представництва, де зберігається необхідна інформація [422].

Тому, як зауважують І. В. Гловюк та С. В. Андрусенко, слід внести доповнення до частини другої ст. 160 КПК, передбачивши необхідність зазначення у клопотанні відомостей про фізичну або юридичну особу, у володінні якої знаходяться або можуть знаходитись речі або документи (зокрема, ім'я (найменування) особи та її адреса та / або засоби зв'язку [80].

Як свідчить судова практика, основними причинами відмов у задоволенні клопотань про надання дозволів на тимчасовий доступ до речей і документів стало встановлення слідчими суддями під час розгляду факту недоведення наявності достатніх підстав вважати, що ці речі або документи перебувають чи можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; самі по собі або сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, а інколи взагалі не доведено, що речі або документи мають суттєве значення для встановлення будь-яких обставин у кримінальному провадженні, в рамках якого подається клопотання; за змістом клопотання не конкретизовано, до яких саме документів або речей необхідно надати тимчасовий доступ; взагалі не надано доказів необхідності вжиття такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів [314].

Основними причинами відмови слідчого судді у задоволенні клопотання також є наступні: відсутність посилань на конкретні документи, до яких слід надати тимчасовий доступ; в клопотанні ставиться питання про тимчасовий доступ до інформації, що не передбачена. Також не доводиться можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншим способом довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів [423]. Вищевказана проблема досить поширена. Зокрема, в більшості клопотань не зазначається, як конкретно речі та документи, до яких необхідно отримати доступ, можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні.

Відповідно до роз'яснень ВССУ у межах одного клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів у рамках одного кримінального провадження слідчий

може порушувати питання перед слідчим суддею про застосування одного або різних видів заходів забезпечення кримінального провадження [294], одночасне вжиття яких логічно обґрунтовується однаковими обставинами.

У зв'язку з цим дозвіл на проведення тимчасового доступу до речей і документів, ініційований стороною кримінального провадження у рамках одного клопотання, також повинен вирішуватися слідчим суддею в одній ухвалі [343].

Враховуючи специфічність отримання доступу до інформації, зазначеної у ст. 162 КПК, сторона обвинувачення або захисту не може порушувати в одному клопотанні питання про застосування різних заходів забезпечення кримінального провадження, як це доцільно робити під час отримання судового дозволу на тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом і накладенням арешту на майно підозрюваного або цивільного відповідача. Натомість за логікою отримання тимчасового доступу до речей і документів в одному клопотанні доцільно/можливо порушувати декілька однорідних питань за умови, що потреба у їх зв'язуванні обґрунтовується однаковими обставинами кримінального провадження. Це дозволить уникнути зайвого переобтяження слідчого судді однорідними клопотаннями в межах одного кримінального провадження та сприятиме процесуальній економії часу, не зменшуючи ефективність інституту судового контролю [343].

В деяких судах існує практика, що в день надходження клопотання про тимчасовий доступ до суду, особі, як а його подала, необхідно з'явитися до слідчого судді, який буде здійснювати розгляд та обґрунтувати необхідність задоволення клопотання. Поширеними є випадки, коли у разі неявки особи, яка заявила клопотання, слідчий суддя приймає рішення про відмову в задоволенні клопотання (у зв'язку з тим, що не з'явилась особа, яка його подала), що по суті відповідає вимогам змагальності (про це йшла мова раніше).

Необхідно наголосити і на процедурі вручення повістки про виклик особі, у володінні якої знаходяться речі та документи. Відповідно до вимог КПК вручення повістки про виклик на розгляд клопотання покладено на слідчого суддю, який буде розглядати клопотання про тимчасовий доступ, але на сьогоднішній день склалася дещо інша практика. Слідчий суддя покладає обов'язок вручення такої повістки на

учасника, який ініціював дане клопотання. У разі невручення повістки, за відсутності особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, чи її представника, слідчий суддя може залишити клопотання без розгляду та відмовити задоволенні і вимог, викладених у ньому. Нормативно вказана практика не передбачена, проте вона існує.

Під час розгляду клопотання суддя з'ясовує, чи здійснювалось отримання запитуваної інформації в порядку ст. 93 КПК. У випадку, якщо інформаційні запити про отримання інформації не надсилалися до особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, це може бути підставою для відмови у задоволенні клопотання. При цьому слідчий суддя мотивує своє рішення тим, що слідчий не вчинив усіх необхідних дій для отримання речей та документів до звернення з клопотанням про тимчасовий доступ.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів тільки у тому випадку, коли сторона кримінального провадження, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе наявність таких обставин. Під час розгляду питання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження стороною повинні надати слідчому судді, суду докази обставин, на які посилаються [34, с.326].

Стосовно здійснення тимчасового доступу окремими науковцями пропонується у нормах КПК врегулювати процес фіксації отриманих відомостей захисником за допомогою застосування науково-технічних засобів, а процедуру вилучення речей і документів оформляти актом передачі указаних в ухвалі речей і документів. З метою легалізації такої процедури та відповідних документів, створених у процесі відповідної процесуальної дії, у ст. 103 КПК пропонується передбачити такий спосіб фіксації кримінального провадження захисником, як акт передачі [207]. З такими поглядами повністю погодитися неможливо, оскільки запропоновані вище пропозиції створюють незрозумілу диференціацію стосовно процесу фіксації тимчасового доступу до речей і документів як процесуальної дії. Чинний порядок вилучення документів, при якому особі залишається опис вилучених документів, доволі зрозумілий і практичний, та повністю відповідає європейській практиці.

У статті 165 КПК визначено, що володільцю речей і документів залишається опис. Таким чином, законом передбачено обов'язкову умову фіксації проведення тимчасового доступу до речей і документів – складання опису вилучених речей, який залишається у володільця. При цьому, щодо фіксації тимчасового доступу до речей і документів, то він, на нашу думку, врегульований не повною мірою. Сьогодні у КПК відсутні норми, що детально регламентували б фіксацію тимчасового доступу до речей і документів протоколом тимчасового доступу до речей та документів. На нас є переконання, це питання потребує законодавчого врегулювання, шляхом доповнення ст. 165 КПК положенням, відповідно до якого про проведення тимчасового доступу до речей і документів слідчий, прокурор повинен скласти протокол, згідно з вимогами КПК [494, с. 61-68].

Таким чином, тимчасовий доступ до речей і документів є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, за допомогою якого здійснюється збирання основного масиву доказової інформації у кримінальному провадженні. У порівнянні з аналогічною процедурою, передбаченою КПК 1960 року (виїмкою), проведення тимчасового доступу до речей і документів зумовлює суттєвий перелік проблем, адже процедура його проведення не є досконалою та лише бюрократизує процес розкриття злочинів «по гарячих слідах». Це пов'язано з тим, що норми нині діючого кримінального процесуального закону підняли на новий, більш високий

рівень дотримання прав і свобод людини та громадянина. Але поряд із впровадженням цих, без сумніву демократичних новацій, залишаються невирішеними низка питань, коло яких було визначено у нашому дослідженні. Прийняття необхідних змін до нормативної бази, яка регулює процедуру тимчасового доступу до речей і документів, надасть змогу розв'язати проблеми, що виникають під час досудового розслідування.

2.6 Тимчасове вилучення майна і накладення арешту на майно як заходи забезпечення кримінального провадження

системі заходів державного примусу особливе місце відведено заходам кримінального процесуального примусу, які визначаються як передбачені

кримінальним процесуальним правом дії та рішення компетентних органів (посадових осіб), що обмежують права інших учасників процесу поза їх волею [345, с.288], й, з одного боку, є важливим елементом механізму забезпечення завдань кримінального провадження, а, з іншого, – фактором найбільш відчутного вторгнення до сфери прав і свобод особистості [224, с. 310]. У цьому аспекті важливу роль відіграє процесуальний по рядок застосування тимчасового вилучення майна та арешту майна.

Застосування тимчасового вилучення майна та арешту майна як заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування

сьогодні потребує значної уваги як практиків, так і науковців. Це пов'язано з низкою проблем, що виникають при застосуванні вказаних заходів під час досудового розслідування кримінальних проваджень, в тому числі пов'язаних із законодавчою нечіткістю підстав і порядку тимчасового вилучення майна та арешту майна.

Під тимчасовим вилученням майна як заходом забезпечення кримінального провадження розуміється фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває майно, яке безпосередньо має відношення до кримінального правопорушення, можливості в олодіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення [90, с.434].

Під час аналізу норм КПК щодо застосування тимчасового вилучення майна та арешту майна А. В. Холостенко звернув увагу на наступні аспекти: законодавець надає право слідчому, прокурору під час тимчасового вилучення майна позбавити підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним

майном, тобто взагалі права власності на майно. У той же час слідчий суддя своєю ухвалою може позбавити підозрюваного, обвинуваченого лише можливості відчужувати певне його майно або розпоряджатися будь -яким чином таким майном і використовувати його [508, с.120].

Тимчасово вилученим майном вважається майно, яке вилучене: у затриманої особи; при проведенні огляду або обшуку – до моменту його повернення або вирішення питання про арешт [81, с.520; 224, с. 311].

Тимчасовому вилученню підлягає майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено (ч. 2 ст. 167 КПК) [171].

Також, відповідно до частини сьомої ст. 237 КПК України вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку або огляд, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном [81, с.520]. При цьому, як відмічає Ю. М. Мирошніченко, тимчасово вилученими вважаються: при затриманні – усі речі, документи, гроші тощо; при обшуку – речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу; при огляді – речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу [224, с.311].

У той же час Н. С. Моргун, проводячи аналіз судових ухвал, зробила висновок, що суди у практичній діяльності досить часто доходять висновку про те, що визнати речовими доказами можна лише вилучені речі та документи, які входили до переліку, щодо якого судом прямо надано дозвіл на їх відшукування, а також арештоване майно відповідно до правил ст. 98 КПК. При цьому визнання речовими доказами тимчасово вилученого майна без накладення на нього судом арешту відповідно до правил частини п'ятої ст. 171 КПК України наразі чинним КПК України не передбачено [232, с.322]. Також зазначимо про умовний характер переліку майна, що зазначається в ухвалі на проведення обшуку житла чи

іншого володіння особи. Зокрема, на практиці слідчі судді досить часто обмежуються приблизним («відкритим») переліком процесуально важливих речей і документів, про які вказується слідчим чи прокурором у клопотанні про надання дозволу на проведення обшуку, до чого додається формулювання «та інших речей і документів , які мають значення для досудового розслідування (для кримінального провадження)» [237, с. 55], що , на нашу думку, є помилковим.

Відповідно до позиції О. Г. Шило, якщо в ухвалі слідчого судді про проведення обшуку конкретно зазначено предмети, які мають бути вилучені, то факт їх вилучення відображається у протоколі обшуку. Якщо в процесі обшуку вилучаються також і інші предмети, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді , – вони не втрачають статусу тимчасово вилученого майна, а також докладно описуються в протоколі обшуку або окремо у протоколі огляду. Аналогічне правило передбачено і стосовно проведення огляду – вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені і законом з обігу, вважаються тимчасово вилученими. У вказаних випадках процесуальне оформлення речових доказів здійснюється у таких процесуальних документах: ухвалі слідчого судді про обшук і протоколі обшуку (якщо вилучено лише той предмет, який вказано в ухвалі слідчого судді); протоколі огляду; клопотанні про арешт тимчасово вилученого майна; ухвалі слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна (два останні процесуальні документи складаються, як вказано вище, у тих випадках, коли під час обшуку або огляду вилучені предмети чи документи, які не зазначені в ухвалі слідчого судді про проведення вказаних слідчих (розшукових) дій) [527, с.23].

Що ж стосується тимчасового вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, то для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду (ч. 2 ст. 168 КПК).

Тимчасове вилучення майна застосовується при затриманні особи у порядку, передбаченому ст. ст. 207, 208 КПК України. Якщо затримання було проведено неуповноваженою службовою особою, вона зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи

передати їй тимчасово вилучене майно. При передачі тимчасово вилученого майна складається протокол, в якому вказується, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла майно, із зазначенням його назви, к ількості, міри, ваги, матеріалу, з якого воно виготовлено, та індивідуальних ознак [34, с.434-437].

Наведені позиції цілком вірно відображають законодавче твердження щодо майна, яке вважається тимчасово вилученим, і в цьому аспекті дуже важливу роль відіграє розуміння особою, яка здійснює вилучення наступних позицій: вилучення майна здійснюється без відповідної ухвали слідчого судді; до предметів, які вилучені законом з обігу, а також які входять до переліку, щодо якого судом прямо надано дозвіл на їх відшу кання — тимчасово вилучене майно не відноситься.

Початкова редакція КПК не містила норми, що зобов ’язувала б слідчого надавати копію протоколу особі, у якій проводиться обшук і вилучається майно, крім положень щодо обшуку в порядку ст. 208 КПК України. Вказана обставина ускладнювала оскарження незаконних дій слідчого та повернення вилученого майна, оскільки особа, не маючи документального підтвердження факту проведення обшуку та вилучення майна, не може доводити незаконність такого вилучення у судовому порядку. Користуючись законодавчою невизначеністю, слідчі відмовлялися надавати копію протоколів, якими зафіксовано факт проведення обшуку та/або тимчасове вилучення у особи майна [278].

Для вирішення цієї проблеми й з метою захисту інтересів підприємств, установ, організацій та громадян під час проведення слідчих (розшукових) дій, пов’язаних із тимчасовим вилученням майна, до КПК внесено зміни [288], відповідно до яких слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна чи негайно після їх здійснення зобов ’язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якій вилучено майно, або її представнику.

Внесення вказаних вище змін щодо обов ’язкового надання копії протоколу забезпечує дотримання прав громадян, передусім, на оскарження дій прокурора, слідчого або іншої уповноваженої особи у разі незаконного вилучення майна. Своєю чергою, така норма спрямована на забезпечення дотримання прав і свобод

особи з боку держави.

Після того як майно вилучене, уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність тимчасово вилученого майна. Процедура його зберігання визначена Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду [300]. Фактично, тимчасово вилучене майно є таким протягом 2–3 діб, у подальшому на нього або накладається арешт шляхом відповідного звернення до слідчого судді, або повертається особі, в якій вилучалося майно.

Згідно з КПК клопотання про арешт тимчасово вилученого майна має бути подано до суду протягом 48 годин (у початковій редакції норми – не пізніше наступного робочого дня) після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено. Таким чином, законодавець у КПК України свідомо обмежив порядок внесення клопотання до слідчого судді і з клопотанням про накладення арешту на тимчасово вилучене майно. Так, із сьогоднішнім рівнем навантаження на органи досудового розслідування, термін «протягом 48 годин» ускладнює сам процес розслідування кримінальних правопорушень, перешкоджає повноті його розслідування, не дозволяє своєчасно підготувати мотивоване клопотання та погодити його із процесуальним прокурором.

Частково для вирішення вказаної проблеми МВС України спільно з групою народних депутатів розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення порядку здійснення досудового розслідування)» [287]. У зазначеному законопроекті пропонується внесення відповідних законодавчих змін, спрямованих на покращення ефективності розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, пропонується частину першу

ст. 171 викласти у такій редакції: «З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися слідчий за погодженням із керівником органу досудового розслідування, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач». Крім того, пропонується внести законодавчі зміни до частини п'ятої ст. 171 та викласти її у такій редакції: «Клопотання слідчого про арешт

тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше 10 днів після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено». Прийняття законодавчих змін у такому ракурсі, на нашу думку, не є досить обґрунтованим, оскільки вони, насамперед, порушують права особи, в якій тимчасово вилучалося майно, і фактично особа позбавлена права оскаржувати дії щодо законності його вилучення.

З огляду на наведене, на наше переконання, більш доцільно внести зміни до частини п'ятої ст. 171 КПК такого змісту: «Клопотання слідчого про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше трьох діб після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. В окремих випадках, пов'язаних з проведенням експертного дослідження, або необхідності встановлення приналежності майна до вчинення злочину, строк подання клопотання про накладення арешту може бути продовжений до десяти діб на підставі відповідного звернення до слідчого судді та аргументації підстав продовження цих строків. З таким клопотанням про продовження строків має право звернутися слідчий за погодженням з прокурором або прокурор не пізніше трьох діб після вилучення майна».

Внесення зазначених вище змін сприятиме забезпеченню встановлення істини по справі, дотримання прав потерпілого та, в разі необхідності, забезпечення відшкодування завданих збитків.

Відсутність законодавчих закріплень щодо необхідності проведення експертного дослідження створює певні «зловживання» під час прийняття рішень слідчим суддею. Наприклад, ухвалою слідчого судді Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя відмовлено у задоволенні клопотання слідчого ГУНП України в Запорізькій області про арешт майна та документів, вилучених під час проведення обшуку житла підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого частиною третьою ст. 368 КК України, зокрема документації на земельні ділянки, рішення судів, у тому числі кліше гербової печатки Комунального районного суду м. Запоріжжя. В арешті вилученого майна, в тому числі з метою проведення судової експертизи, слідчим суддею було відмовлено у зв'язку з відсутністю доводів того, що майно виготовлено, пристосовано та використано як засіб і знаряддя вчинення

злочину та зберегло на собі його сліди чи є доказом вчинення кримінального правопорушення [109].

Виходячи з наведеного прикладу, можна стверджувати про фактичну відсутність підстав проведення експертного дослідження з метою встановлення факту підробки документів та інших предметів і речей. Вказане, своєю чергою, підтверджує необхідність закріплення в КПК строків, відповідно до яких слідчий, прокурор повинні з'ясувати походження вилученого майна.

Процедура фіксації повернення тимчасово вилученого майна здійснюється за допомогою розписки про отримання тимчасово вилученого майна, отримувача на ім'я слідчого/прокурора, в якій він вказує свої анкетні дані. У разі неможливості особистої явки власника майна, воно може бути отримане за дорученням іншою особою, розписка якої разом із дорученням приєднується до кримінального провадження. Якщо власником є підприємство, установа, організація, майно передається їх представникам за наявності доручення, документа, що засвідчує особу отримувача, і під розписку [34, с.437].

Практичною проблемою тимчасового вилучення майна є випадки, коли особа відмовляється добровільно видавати речі та документи, а також грошові кошти.

У Кримінальному процесуальному кодексі не передбачено порядку дій осіб, які здійснюють тимчасове вилучення майна, у разі відмови добровільно видати його. У такому випадку службова особа, яка тимчасово вилучає майно, позбавлена можливості вилучати майно без застосування відповідних заходів впливу. У разі виникнення таких ситуацій службовим особам, які здійснюють його вилучення, на нашу думку, потрібно діяти по аналогії з вимогами абзацу другої частини третьої ст. 143 КПК, зокрема, щодо застосування заходів впливу. Тобто, у разі невиконання законних вимог уповноважених осіб, вони мають право застосовувати заходи фізичного впливу для подолання протидії їхнім вимогам.

У зв'язку з цим нами пропонується внести зміни до ст. 168, доповнивши її наступною частиною: «У випадку відмови особи добровільно видати речі, документи та гроші, які підлягають тимчасовому вилученню, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити відповідне вилучення. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати

попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу, вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання тимчасового вилучення майна, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають вільній видачі майна. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом.».

Вказана норма сприятиме виконанню завдань кримінального провадження в рамках проведення досудового розслідування, у разі відмови підозрюваного або осіб, у володінні яких перебувають речі, документи та гроші, які підлягають тимчасовому вилученню, добровільно видати їх.

Під арештом майна розуміють, до скасування в установленому КПК порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Відповідно до вимог КПК України завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження [171].

Також відмітимо, що внесеними до КПК [292] змінами закріплено мету арешту майна, зокрема, нею є:

– збереження речових доказів, тобто арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК, а саме: речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних

дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

- спеціальна конфіскація, тобто арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених

України. Арешт накладається на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за вищу чи нижчу ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п. 1–4 частини першої ст. 96² КК [171], а саме, спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання;

- конфіскація майна як вид покарання або захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, тобто арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна [289];

- відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, тобто арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження,

за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження . У разі задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше. Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

З урахуванням наведеного, зазначимо, що арештованим може бути майно, яким володіє, користується чи розпоряджається підозрюваний, обвинувачений, засуджений, треті особи, юридична особа, до якої може бути застосовано заходи кримінально-правового характеру за рішенням, ухвалою суду, слідчого судді.

Арешт майна є досить серйозним засобом впливу на майнове становище підозрюваного або обвинуваченого, покликане, насамперед, забезпечити відшкодування завданої шкоди фізичній особі (потерпілому), юридичній особі та державі в цілому.

Ураховуючи положення ст. 41 Конституції України [160], накладення арешту, в подальшому конфіскація майна, виключно застосовується на підставі рішення суду, з урахуванням відповідних підстав.

Арешт може бути накладений у встановленому КПК порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна, зокрема, дане майно перебуває у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть

цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних чи юридичних осіб, а також які перебувають у власності юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, з метою забезпечення можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або цивільного позову [261, с.142-145].

Також зазначимо, що з прийняттям змін до КПК [292], законодавець закріпив, що не може бути арештоване майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів. Утім, внесеними змінами не визначено, які документи повинна надати особа з метою підтвердження добросовісного набуття права на майно та хто має право оцінити достовірність такого набуття – слідчий, прокурор чи слідчий суддя. З урахування цього вважається, що під час вирішення питання щодо арешту майна при застосуванні даних норм можливі зловживання з боку слідчого або прокурора.

З огляду на вищенаведене, пропонуємо внести зміни до ч. 10 ст. 170 КПК, доповнивши її абзацом третім такого змісту: « Документами, що підтверджують добросовісне набуття права на майно, є: договір купівлі-продажу майна, завірений у встановленому порядку, інші документи про проведення фінансової операції».

Зі зміст у зазначених положень видно, що законодавець у силу ймовірних факторів знищення або пошкодження майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача, передбачив право слідчого чи прокурора приймати рішення про накладення арешту (з відповідним клопотанням перед слідчим суддею). Тобто, у таких ситуація, на наш погляд, слідчий або прокурор повинні оцінювати вид майна, ймовірність його пошкодження та знищення, а також набуття злочинним шляхом.

Своєю чергою, останнє слугує вирішенню проблеми «прихованого» добросовісного набуття права на майно. Так, як вірно відмічає Р. Герасимов, в силу специфічності вчинення деяких злочинів економічного характеру (наприклад, шахрайство, ухилення від сплати податків), та з метою штучного створення «добросовісного» набувача, майно (речі, предмети) перепродується за допомогою

декількох підставних підприємств. Тим самим «штучно» створюється добросовісний набувач, перевірка якого вимагає проведення низки процесуальних дій щодо встановлення істини по справі [71, с.188-189].

Законодавець також забезпечив дотримання прав і свобод людини в частині місця проживання та користування майном. Зокрема, ч. 11 ст. 170 КПК передбачено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна [171]. Також на підтвердження вищезазначеного законодавець визначив, що заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається (ч. 12 ст. 170 КПК).

Арешт на майно накладається винятково на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків. Зокрема, виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних чи юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт майна [171]. Проте останнє положення є дещо спірним, оскільки має певні протиріччя з вимогами ст. 41 Конституції України.

Тобто, єдиним законним засобом провадження для сторони обвинувачення (у справах без підозрюваних) щодо позбавлення можливості використовувати майно, яке, можливо, набуто злочинним шляхом, або з іншої мети, є його арешт.

Утім практика свідчить, що інколи при зверненні з відповідним клопотанням до суду слідчі або прокуратура недотримуються вимог порядку такого звернення, що є «плюсом» для адвокатів. Перше і «наймасовіше» порушення – це строки («не пізніше 48 годин після вилучення майна»). Проте ці строки дотримуються досить

рідко. Друге значне порушення, на яке мало хто звертає увагу, це те, що при зверненні до суду слідчий повинен надати саме документи, які підтверджують право власності на те майно, що підлягає арешту. З одного боку, така норма КПК України робить неможливими подібні звернення, адже яким чином і де слідчий має встановити чи виявити подібні правовстановлюючі документи — невідомо. А, з іншого боку, закон необхідно виконувати, а така норма КПК, безперечно, є позитивною для «постраждалих» від дій правоохоронців [24].

Під час розгляду судової практики варто зупинитися на випадках відмови слідчими суддями у задоволенні клопотання про накладення арешту на майно. Слідчий суддя, суд повертає клопотання прокурору, цивільному позивачу для усунення недоліків, якщо клопотання про арешт майна подано без додержання вимог ст. 171 КПК, а саме: не зазначено підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна; перелік і види майна, яке належить арештувати; документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати; не додано оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання [34, с.444].

Виходячи з аналізу практичної діяльності та думок практичних працівників, нами встановлено, що повернення клопотань прокурору для усунення недоліків мають поодинокі випадки. Наприклад, ухвалою слідчого судді повернуто для усунення недоліків клопотання старшого слідчого СВ Печерського РУ ГУ МВС України в м. Києві про арешт майна та документів, вилучених під час проведення обшуку (тимчасово вилученого майна) [109]. Підставою для повернення вказаного клопотання прокурору стало те, що в порушення частини другої ст. 172 КПК слідчий у клопотанні не зазначив підстави, в зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна; не надав документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати; не додав копію повідомлення про підозру, відповідно до якої слідчий суддя мав би встановити, що слідчий правомірно звертається з клопотанням про накладення арешту. При цьому, саме під час розгляду даного клопотання слідчим суддею було встановлено, що слідчий пропустив строки для звернення із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна [37].

Як свідчить практика, у клопотаннях належним чином не аргументується необхідність накладення арешту на майно, підготовка додатків до клопотання здійснюється досить недбало, що стає основною причиною відмови у їх задоволенні. Як наслідок, лише у 2016 році відмовлено у задоволенні 5383 клопотань (із 37 903 розглянутих) [122].

Згідно з пунктом третім частини другої 2 ст. 171 КПК у клопотанні про арешт майна мають бути вказані документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном.

Разом з тим під час розгляду відповідних клопотань слідчим суддям необхідно враховувати, що такі документи не можуть бути зазначені у клопотанні та додані до нього відносно майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу; рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закон у не було зареєстроване. В такому випадку неможливість документального підтвердження має бути обґрунтована у клопотанні та зазначена в ухвалі суду. Документи, що підтверджують право власності на майно, право власності, яке підлягає державній реєстрації і яке було фактично зареєстроване або копії таких документів, мають зазначатися в клопотанні та обов'язково додаватися до нього (наприклад, інформаційна довідка з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно тощо) [294].

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Дніпровського районного суду міста Києва відмовлено в задоволенні клопотання начальника відділення СВ Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві про накладення арешту на обладнання – комплексний об'єкт – цех копчення та дозрівання сирокочених ковбас [109]. Ухвала слідчого судді мотивована тим, що в порушення вимог частини другої ст. 171 КПК, у клопотанні слідчого не зазначено достатньо підстав, у зв'язку з якими потрібно накласти арешт на майно, а лише додано копії протоколів допиту свідків, що ніяким чином не доводять наявності підстав для

арешту вказаного майна. Також, у порушення вимог ст. 171 КПК, до клопотання не додано документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати [21].

З урахуванням цього, під час підготовки клопотання про арешт майна, в обов'язковому порядку повинні вказуватися правові підстави накладення арешту на майно, а також відомості, які підтверджують право власності на майно (довідки із БТІ, витяги із Державного реєстру прав на нерухоме майно).

Одним із суттєвих недоопрацювань КПК, на нашу думку, є неповне визначення кола вимог до клопотання про накладення арешту на майно. Відповідно до КПК у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено:

1) підстави і мету згідно з положеннями ст. 170 КПК України та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, які свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном; 4) розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до частини шостої ст. 170 КПК [171].

Наведений перелік вимог до клопотання, як ми вважаємо, є неповним, що спричинило низку проблем, з якими зіштовхуються слідчі (прокурори) під час підготовки клопотання про накладення арешту на майно. Вирішення цього ми вважаємо у внесенні законодавчих змін до частини другої ст. 171 КПК. Зокрема, нами пропонується розширити наведений перелік, доповнивши його такими пунктами: «5) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку яким подається клопотання; 6) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження». Прийняття цих необхідних, на нашу думку, законодавчих змін надасть можливість слідчим, прокурорам, слідчим суддям визначити уніфіковані вимоги до змісту клопотання, а не тлумачити їх кожен на свою користь.

Відповідно до норм КПК передбачено два порядки розгляду клопотання про арешт майна. Перший полягає у тому, що клопотання про арешт майна

розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання. Другий – полягає у розгляді про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна [171].

Розгляд клопотання слідчими суддями про накладення арешту на майно без виклику особи, власника такого майна, інколи породжує певні труднощі. Існуюча практика розгляду таких клопотань деколи зводиться до того, що слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, мотивуючи це тим, що, на їхню думку, не забезпечено участь осіб, права яких порушуються у зв'язку з накладенням арешту на майно, та неможливо всебічно встановити обставини, які викладені у клопотанні і про арешт майна. Причиною цього є неналежна підготовка слідчим (прокурором) доводів щодо необхідності накладення арешту на майно.

Враховуючи вищевикладене пропонуємо ініціювати звернення до ВССУ з приводу отримання роз'яснень у частині розгляду клопотань про накладення арешту на майно, яке не було тимчасово вилучене, без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна.

У контексті розгляду питання щодо тимчасового вилучення майна варто звернути увагу на один із різновидів слідчих (розшукових) дій, який спрямований на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні – обшук [171]. До того ж у науковій літературі поширеною є думка щодо визначення обшуку як заходу процесуального примусу.

Зокрема, К. Б. Калиновський та О. В. Смирнов відносять обшук (разом із зобов'язанням про явку, приводом, затриманням, ексгумацією, виїмкою, накладенням арешту на поштово -телеграфні відправлення, отриманням зразків для порівняльного дослідження) до заходів процесуального примусу, що забезпечують отримання доказів [347]. Аналогічної думки притримується і Ю. П. Аленін та С. М. Смоков [168, с.119-120; 351].

О. Б. Муравін визначає обшук (разом із оглядом, отриманням зразків для порівняльного дослідження та направленням підозрюваного до медичної установи для експертного дослідження) як захід процесуального примусу, спрямований на виявлення і процесуальне закріплення доказів [401, с.100].

Свою чергою, на думку А. В. Молдована, обшук, а також виїмка та освідування, є ні чим іншим як заходами процесуального примусу, спрямованими на забезпечення засобів доказування [230, с. 28]. В. В. Назаров пропонує віднести обшук до заходів процесуального примусу, спрямованих саме на забезпечення процесу доказування [169, с.143-144].

Слід погодитися із поглядами Л. М. Лобойка, що подібні підходи до визначення системи заходів процесуального примусу є не зовсім правильними, адже вони не засновані на ознаках, які притаманні саме цим заходам [203, с.181] та про які ми вже зазначали вище.

Саме тому, на нашу думку, до заходів процесуального примусу не повинні включатися слідчі (розшукові) дії (насамперед, обшук, отримання зразків для експертизи, огляд, освідування), оскільки вони є засобами доказування. Заходами кримінального процесуального примусу є лише передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовуються тільки уповноваженими на те державними органами або особами до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також до інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають та не дають можливості реалізувати завдання кримінального провадження.

огляду на це вважається, що в новому КПК заходи процесуального примусу реалізовані саме як заходи забезпечення кримінального провадження, а, відповідно, обшук до них не відноситься.

Аналіз норм КПК свідчить про безпосередній діалектичний зв'язок такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, і низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна та затримання). Зокрема, у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчим суддею може бути постановлено ухвалу про дозвіл на проведення обшуку (ч. 1 ст. 166 КПК). Під час обшуку може здійснюватися тимчасове вилучення майна (ч. 2 ст. 168 КПК), при цьому під час затримання особи може проводитися обшук (ч. 3 ст. 208 КПК). Таким чином, обшук, не являючись безпосередньо заходом процесуального примусу, є «ефективним інструментом» реалізації заходів забезпечення кримінального провадження [496, с. 235-237], у зв'язку з чим доцільно розглянути й особливості його реалізації.

Згідно з частиною першою ст. 234 КПК обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Викладений в зазначеній нормі КПК перелік об'єктів, які має право відшукувати під час проведення обшуку сторона обвинувачення, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Тому, теоретично, особам, до яких прийшли обшук, повинно бути легко відстоювати свої права в тому разі, якщо під час обшуку вилучають предмети і документи, які не є ні знаряддям кримінального правопорушення, ні майном, здобутим в результаті його вчинення [449].

Проте, досить часто прогресивні норми КПК тлумачаться по-іншому з різних причин. Нерідко в клопотанні підставами для обшуку «абстрактно» зазначається необхідність виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. І, в разі позитивного його вирішення, сторона обвинувачення може вилучати практично все, а потім вже тривалий час

розбиратися, чи мають вилучені предмети чи документи відношення до кримінального правопорушення.

Адвокатська практика свідчить, що іноді обшук використовується для здійснення психологічного тиску на осіб, які володіють чи розпоряджаються майном, що знаходиться в місці проведення обшуку. При цьому зовсім необов'язково, щоб ці особи мали безпосереднє відношення до кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що КПК передбачено чимало новел, які спрямовані на захист прав громадян. Зокрема, на відміну від КПК 1960 року, визначено вичерпний перелік суб'єктів, які мають право проводити обшук (прокурор, слідчий) [171]. Раніше, незважаючи на загрозу, що несе в собі обшук, його проведення нерідко доручалося правоохоронцям, які не мали достатньої професійної підготовки (дільничні інспектори міліції, оперативні уповноваженні). На жаль, і сьогодні трапляються випадки проведення обшуків оперативними працівниками і за дорученнями слідчих [449].

Причиною цього є загальне визначення, яке міститься у ст. 40 КПК, відповідно до якого слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Проте, яких саме різновидів слідчих (розшукових) дій, у КПК не деталізується. У статті 236 КПК визначено, що ухвала про дозвіл на обшук житла

чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором (чи може

виконати її працівник оперативного підрозділу, який під час виконання доручення

набуває повноважень слідчого, КПК не визначає). На наш погляд, така практика

суперечить основним принципам кримінального провадження та повинна бути виключена з діяльності правоохоронців.

Ефективною спробою законодавця захистити громадян є також покладання на особу, яка проводить обшук, обов'язку вжиття належних заходів для забезпечення присутності осіб, чий права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Також, як і для інших слідчих дій, встановлено необхідність проведення обшуку в період часу, коли буде завдано найменшої шкоди звичайним заняттям особи.

Введено вимогу вручення копії ухвали суду особі, у якій проводиться обшук до початку його проведення.

Важливим є і скасування вимоги присутності замість власника уповноважених представників житлово -експлуатаційної комісії або органів місцевого самоврядування. Кримінальний процесуальний кодекс вимагає залишити копію ухвали на видному місці та забезпечити збереження майна.

Позитивним у цілому є закріплення в КПК вимоги щодо проведення обшуку в обов'язі, необхідному для досягнення його мети та віднесення речей і документів, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі суду, до тимчасово вилученого майна.

Проте закріплення зазначених норм не забезпечило повною мірою ефективного дотримання прав громадян. Зокрема, згідно зі ст. 236 КПК слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. До речі, така вимога задекларована і ст. 223 КПК та стосується усіх без винятку слідчих дій, проте на практиці практично не реалізується.

З метою усунення цих проблем у червні 2016 року ГПУ зобов'язала керівників регіональних прокуратур вжити належних заходів до недопущення фактів незаконної відмови адвокатам брати участь у слідчих та інших процесуальних діях (лист ГПУ від 22 червня 2016 р. № 0416-36вих-82окв-16). Як вказано у листі ГПУ, останнім часом, за повідомленнями ЗМІ та громадськості, у супереч вимогам КПК слідчі допускають випадки недопущення адвокатів до участі у проведенні обшуків та інших процесуальних діях. Згідно із законодавством, підозрюваному, обвинуваченому надано право на захист, право збирати і подавати докази, брати участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, реалізовувати свої процесуальні права. Зокрема, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані забезпечити їм реалізацію права на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ними або призначеного захисника, який відповідно до частин четвертої та п'ятої ст. 46 КПК має право брати участь у проведенні процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного. Відповідний лист ГПУ став результатом роботи Консультативної ради при ГПУ, яка

тривалий час наполягала на виконанні положень КПК щодо допуску адвокатів до місця проведення обшуку, навіть у випадку прибуття представників сторони захисту із запізненням [51].

На жаль, вимоги вказаного листа стосуються лише процесуальних дій, які проводяться за участю підозрюваного (а, відповідно, адвокат має у такому випадку статус захисника). Тому й надалі особи, в яких проводиться обшук, не мають змоги скористатися кваліфікованою юридичною допомогою навіть за наявності договору адвокатом про надання юридичних послуг. Причиною цього є те, що в КПК не передбачено такого суб'єкта, як адвокат у кримінальному провадженні. Доводи ж щодо необхідності захисту громадян правовими методами, закріпленими в Конституції України, не завжди сприймаються.

Оскільки в більшості випадків обшук проводиться на початкових етапах розслідування, коли процесуальний статус осіб, у яких здійснюється обшук, ще не визначений і участь захисника у слідчій дії прямо не передбачена. Кримінальним процесуальним кодексом задекларовано право свідка користуватися під час участі у проведенні процесуальних дій правовою допомогою адвоката, але це право реально не використовується саме через відсутність у особи на момент проведення обшуку будь-якого процесуального статусу.

Нерідко адвокати не можуть потрапити до місця проведення обшуку через недопущення їх не особою, яка здійснює обшук, а працівниками правоохоронних органів, що забезпечують охорону місця проведення слідчої дії. В подальшому поясненнями недопуску може бути неможливість отримання відповідного дозволу слідчого, який був зайнятий проведенням слідчої дії.

Проблемним є також і те, що в КПК не передбачено процесуальної можливості оскарження рішення слідчого, прокурора про недопущення адвоката до проведення обшуку. В статті 303 КПК («Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження») відсутня така норма.

Таким чином, виникає необхідність врегулювання вказаної проблеми шляхом зобов'язання слідчого, прокурора вживати заходів щодо забезпечення присутності

під час проведення обшуку не тільки осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, але й їхніх адвокатів.

Саме тому, в КПК доцільно встановити жорсткі вимоги гарантій використання права на участь адвокатів у проведенні обшуку. З цією метою, на наш погляд, необхідно доповнити частину третю ст. 236 положеннями, відповідно до яких перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, як а володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія та роз'яснено право користуватися під час проведення обшуку правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК. Слідчий, прокурор не мають права заборонити такому адвокату брати участь у проведенні обшуку. Перешкоджання участі адвоката у проведенні обшуку визнається порушенням права особи на захист.

Загалом, з метою надання адвокатам, а також представникам бізнесу практичних порад, необхідних для захисту своїх прав та інтересів при проведенні обшуку та застосуванні інших заходів забезпечення кримінального провадження, автором сформульовано відповідні рекомендації, які увійшли у збірку «Підозрюваний? Помиляєтесь... Свідок! Статус має значення» [479].

аспекті забезпечення прав людини при проведенні обшуку необхідною є участь понятих. Проте, на відміну від КПК 1960 року, новий КПК не регламентував їхніх прав і повноважень. На наш погляд, поняті, присутні при проведенні слідчих (розшукових) дій, повинні засвідчувати своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям. Зауваження понятого з приводу проведеної слідчої (розшукової) дії підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. Відповідні зміни повинні бути внесені до частини сьомої ст. 233 КПК.

Наступним проблемним питанням під час проведення обшуку є застосування технічних засобів фіксування. Так, згідно з частиною першою ст. 107 КПК з клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Для виконання вказаного положення в частині шостій вказаної статті передбачено, що незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою

недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Застосування технічних засобів фіксування дозволяє у подальшому засвідчити всі можливі порушення законодавства з відповідними правовими наслідками. Зрозуміло, що не всі зацікавлені в застосуванні технічних засобів фіксації. Так, практика свідчить, що в окремих випадках в разі якщо хтось із учасників слідчої дії заявляє відповідне клопотання, воно задовольняється. При цьому досить часто для задоволення використовується мобільний телефон. Однак через декілька хвилин технічні засоби фіксації «перестають працювати», а в протоколі слідчої дії так і зазначається, що «з технічних причин застосування технічного засобу (назва засобу, час) припинено».

При цьому в протоколі все ж відображається, що технічний запис за клопотання учасників слідчої дії застосовувався. В таких випадках, безсумнівно, така процесуальна дія повинна визнаватися недійсною. Вважається доцільним законодавчо передбачити обов'язкове зупинення слідчої дії в разі, якщо з технічних чи інших причин технічні засоби не можуть бути застосовані до їх усунення.

цією метою, на наш погляд, частину шосту ст. 107 КПК необхідно викласти наступній редакції: «Незастосування або неповне застосування (лише частини процесуальної дії) технічних засобів фіксування кримінального провадження (в тому числі з технічних причин) у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними».

Крім цього, перед проведенням обшуку слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити учасникам слідчої дії право на застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження, а також, що за їх клопотанням – таке фіксування є обов'язковим.

Не визначено в КПК і порядку вирішення звернень і заяв, які можуть надійти під час проведення обшуку. Так, відповідно до частини восьмої ст. 236 КПК особи, у присутності яких здійснюється обшук, мають право робити заяви, що підлягають

занесенню до протоколу обшуку. Відповідно до положень ст. 104 КПК, учасники слідчої дії можуть заявляти «зауваження та доповнення» [449].

Без сумніву, норми КПК закріплюють можливість висловлювати своє бачення стосовно порядку проведення слідчих дій. Й такі «звернення» повинні вирішуватися відповідно до загальних засад кримінального провадження за аналогією з клопотаннями. У той же час зазначене не завжди здійснюється через відсутність чіткої вказівки в КПК. При цьому положення ст. ст. 7 та 9 КПК не враховуються стороною обвинувачення.

У зв'язку з цим, на нашу думку, частину восьму ст. 236 КПК доцільно доповнити реченням наступного змісту: «Заяви повинні бути розглянуті відразу або ж у порядку, передбаченому ст. 220 КПК».

Як вже зазначалося, законодавством гарантовано проведення обшуку в обсязі,

необхідному для досягнення його мети. Зокрема, в ухвалі слідчого судді серед

інших відомостей зазначаються речі, документи або розшукувані особи, для виявлення яких проводиться обшук. Тобто, кожен документ, кожна річ перед її

вилученням та упаковуванням повинна бути оглянута, перевірена та чітко зафіксована.

Проте, набули поширення випадки, коли під час обшуку вилучаються речі та

документи, які не мають відношення до кримінального провадження. В протоколі

слідчої дії лише зазначається, наприклад, що: «...вилучено документи в синій папці», або «...вилучено документи фінансово -господарської діяльності, які упаковано в ...» без конкретизації, які саме речі та документи вилучаються. Аналогічним чином іноді здійснюється й вилучення документів з офісних приміщень кількох організацій, якщо дозвіл надано на вилучення документів лише однієї з них [449].

Тобто, існує ризик, по -перше, що будуть вилучені матеріали, які не мають відношення до справи, а , по-друге, можливість доведення в подальшому, що вони взагалі вилучалися, адже в протоколі обшуку не буде чіткого переліку. До того ж закон не зобов'язує в подальшому здійснювати розпаковування вилученого майна та його огляд за участю понятих, що може спричинити фальсифікації.

Вважається, що результат повинен бути один – отримані в такий спосіб докази мають визнаватись судом недопустимими, оскільки згідно з частиною сьомою ст. 236 КПК слідчий, прокурор наділені правом «...оглядати і вилучати речі і документи и...», а жодного положення, яке б надавало право прокурору, слідчому вилучати речі та документи без їхнього огляду, в КПК немає. У зв'язку з цим необхідно доповнити ст. 87 КПК відповідними положеннями щодо визнання недопустимими докази, здобуті під час проведеного обшуку з порушенням порядку, передбаченого КПК.

Слід звернути увагу і на те, що ухвали слідчих суддів, згідно зі ст. 235 КПК, повинні мати чіткий перелік речей, які підлягають вилученню та які, у подальшому, реально можуть бути використані як докази. Помилковим є, наприклад, зазначення ухвалі: «надати дозвіл на відшукування та вилучення інших речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, а також документів вказаних та інших підприємств». За таких обставин фактично надається дозвіл на вилучення будь-яких документів, що аж ніяк не сприяє захисту прав і свобод громадян та зводить до мінімуму значення суду в кримінальному провадженні.

До того ж досить часто, попри наявність відмови у задоволенні клопотання сторони обвинувачення на вилучення грошей та цінностей і надання можливості вилучати лише документи, при обшуку вилучається все. Вважається, що вже таким діям потрібно давати юридичну оцінку [449].

Окремо варто зупинитися на проведенні обшуку особи. Зазначена процесуальна дія допускається лише при проведенні обшуку житла, приміщення або іншого володіння за рішенням слідчого чи прокурора. Проте закон не містить ніяких критеріїв, за наявності яких таке рішення може бути прийняте. Не встановлено також, яким повинно бути це рішення, як воно має бути оформлене. Оскільки згідно зі ст. 110 КПК будь-яке рішення слідчого оформлюється у формі постанови, вважається, що обшук особи потребує винесення окремої постанови.

На практиці, в разі необхідності проведення обшуку особи, робиться лише запис у протоколі обшуку, що є порушенням норм кримінального процесуального законодавства. Відповідно, отримані в такий спосіб докази повинні також визнаватись недопустимими.

Невірним також є те, коли на підставі однієї ухвали слідчого судді про обшук житла чи іншого володіння особи складається декілька протоколів обшуку. Такі випадки набули поширення при складанні протоколу за результатами проведення слідчої дії в окремих частинах (поверхах) об'єкта. Вважається, що оптимальним варіантом вирішення вказаного питання є складання кожним членом слідчої групи окремого додатку до протоколу обшуку, а не окремого протоколу.

Прогалиною в законодавстві, яка використовувалася не для захисту громадян, до останнього часу була відсутність прямої норми щодо необхідності вручення копії протоколу обшуку особі, в приміщенні якої він проводився. Слідчий, прокурор перед початком виконання ухвали слідчого судді про проведення обшуку житла чи іншого володіння, у порядку ст. 236 КПК, ознайомлює особу з ухвалою слідчого судді та вручає копію ухвали. Однак після проведення такого обшуку жодних процесуальних документів особі (володільцю) не надавалося, оскільки такого обов'язку в КПК не було.

З метою ефективного захисту прав громадян та отримання копії протоколу обшуку адвокати неодноразово зверталися з адвокатськими запитами до слідчих і прокурорів, однак відповідь правоохоронних органів зводилася до відписок: «Відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розгляд адвокатських запитів здійснюється в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. У той же час кримінальним процесуальним законодавством України не передбачено порядку надання копії протоколу обшуку на адвокатський запит. У зв'язку з викладеним надання копії протоколу обшуку на адвокатський запит є неможливим» [449].

За таких обставин ні особа, у якої проводився обшук, ні будь-яка інша зацікавлена особа не мала можливості отримати копію протоколу обшуку та, відповідно, інформацію про вилучені під час обшуку речі та документи.

Вірним варіантом вирішення вказаної проблеми стало внесення змін до КПК щодо обов'язковості після проведення обшуку та підписання всіма учасниками протоколу обшуку, вручення копії протоколу особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі. До речі, зазначені вимоги були задекларовані в КПК 1960 року (ст. ст. 188–189).

Наступним проблемним питанням є невизначеність строку перебування вилучених речей у сторони обвинувачення, що інколи призводить до необґрунтованого маніпулювання владними повноваженнями. Крім того, обшук, як слідча дія, може бути проведений як у будь-якої особи. Як наслідок, речі, вилучені, наприклад, у свідка, можуть тривалий час не повертатись володільцю, а якщо у провадженні немає осіб, яким повідомлено про підозру, то взагалі «довічно». Відповідно, це є нічим іншим як порушенням недоторканності права власності (ст. Конституції України, ст. 16 КПК) [36, с.10].

Особливо це стосується вилучення майна, яке входить до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відноситься до предметів, які вилучені законом з обігу. На наш погляд, таке майно повинно мати відповідний процесуальний статус. Тому в КПК необхідно передбачити чіткий строк (не більше 3 робочих днів), протягом якого по вилучених в ході обшуку речах приймається рішення про визнання їх речовими доказами або ж вони повертаються законному володільцю.

Слід також звернути увагу й на порушення прав громадян у випадках, коли під час обшуку вилучаються засоби зв'язку особи (телефон, комп'ютерна техніка тощо) й з ними проводяться процесуальні дії, адже в даному випадку, крім обмеження права володіти, порушуються конституційні права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тощо.

даного приводу слід відмітити, що відповідно до КПК спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [171].

Тобто, у разі необхідності в ході розслідування використати інформацію, яка містить відомості про приватне спілкування особи на вилучених у ході обшуку засобах зв'язку (наприклад, у месенджерах «Viber», «WhatsApp», «Telegram», «Skype»), слідчому, прокурору необхідно отримати у порядку глави 21 КПК окреме рішення суду, яке надасть можливість ознайомитися з такою інформацією (окрім

випадків, коли доступ до відомостей з електронних інформаційних систем або її частини не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту).

Таким чином, на підставі висвітлення й узагальнення досліджуваної проблематики нами було розглянуто процесуальний порядок та особливості тимчасово вилучення майна і накладення арешту на майно, як заходів забезпечення кримінального провадження. В ході розгляду практичних проблем наголошено на необхідності внесення відповідних змін до КПК, прийняття яких сприятиме більш ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

розділі 2 обґрунтовано, що визначення доцільності участі тих чи інших осіб слідчих (розшукових) і процесуальних діяч покладається на слідчого, прокурора, слідчого суддю або суд, який їх проводить. Водночас гарантією правомірності здійснення виклику є дотримання змісту повістки про виклик і с троків її вручення. Недотримання вимог щодо змісту повістки про виклик запропоновано визначити як поважну причину неприбуття на виклик.

Звернено увагу на недопустиму практику діяльності органів кримінальної юстиції, відповідно до якої, незважаючи на перелік способів виклику, закріплений у ст. 135 КПК України, здійснюються виклики в інший спосіб (наприклад, за допомогою месенджерів на зразок «Viber» чи «WhatsApp»). Зважаючи, що посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством (ст. 19 Конституції України), обґрунтовується, що способи здійснення виклику в кримінальному провадженні є вичерпними і не підлягають розширювальному тлумаченню.

Доведено, що виключно у випадках, коли особа самотійно повідомила свою електронну пошту, номер телефону чи факсу (і це зафіксовано у відповідних процесуальних документах), виклик може бути здійснено відповідними способами, в інших випадках — лише шляхом надіслання повістки поштою.

Визначено, що норми КПК України, які регламентують порядок здійснення приводу, перебувають у системному зв'язку з нормами, якими передбачено застосування виклику.

На підставі проведеного аналізу положень чинного КПК України, які регламентують процесуальний механізм застосування відповідно го заходу забезпечення та практики їх реалізації, запропоновано з урахуванням досвіду зарубіжних країн (Республіки Туркменістан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Російської Федерації) розширити перелік випадків та суб'єктів, на яких може бути накладено грошове стягнення у разі невиконання процесуальних обов'язків.

Встановлено, що клопотання слідчого про накладення грошового стягнення потребує погодження з прокурором, аналогічно як це передбачено під час ініціювання застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження.

метою запровадження єдиного підходу щодо накладення грошового стягнення запропоновано застосовувати слідчим суддею відповідний захід лише за сукупності таких умов: 1) особа, щодо якої застосовується накладення грошового стягнення, має визначений статус у кримінальному провадженні; 2) наявність факту невиконання процесуального обов'язку, покладеного на відповідну особу.

Зазначено, що накладення грошового стягнення є правом слідчого судді чи суду (у випадках, регламентованих положеннями глави 12 КПК України) та його обов'язком (при накладенні грошового стягнення на поручителя за невиконання взятих на себе зобов'язань при обранні запобіжного заходу особистої поруки, а також на батьків, опікунів і піклувальників при відібранні у них зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у випадку порушення цього зобов'язання).

Акцентовано увагу на відмінностях відсторонення від посади під час кримінального провадження та відсторонення від роботи (ст. 46 КЗУпП) і позбавлення права обіймати певні посади (ст. 55 КК України).

урахуванням міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини обґрунтовано необхідність прийняття рішення про відсторонення від посади незалежно від посадового становища особи саме судом (аналогічно застосуванню

тримання під вартою), що надасть можливість його оскарження та скасування. При цьому для застосування цього заходу щодо окремих категорій осіб необхідною є згода Президента України чи Вищої ради правосуддя, яка повинна оформлятися у вигляді розпорядчого акта (розпорядження, рішення тощо).

Сформульовано обов'язкову наявність умов для відсторонення від посади, що повинні застосовуватися у нерозривній єдності: 1) процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину відповідної тяжкості; 2) фактичні обставини, що свідчать про наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України, за умови перебування підозрюваного, обвинуваченого на посаді; 3) співрозмірність застосування відповідного заходу з можливими негативними наслідками для особи чи третіх осіб (невиконання договірних зобов'язань, залишення підприємства без керівника, невиплата заробітної плати, несплата податків тощо).

Обґрунтовано доцільність застосування обмеження у користуванні спеціальним правом як до підозрюваного на стадії досудового розслідування, так і до обвинуваченого на стадії судового розгляду у випадках, коли виникне необхідність у застосуванні відповідного заходу.

Зважаючи на відсутність у чинному КПК України порядку повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, запропоновано регламентувати його правові підстави: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним або при відсутності причин, у зв'язку з якими необхідно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 2) за ухвалою слідчого судді, у разі відмови у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом чи про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Обґрунтовано положення, відповідно до якого слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог ст. 160 КПК України, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. Підстави повернення клопотання мають бути належним чином

обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Зважаючи на складність процедур и та проблематичність отримання доступу до речей і документів на підстави ухвали слідчого судді, з метою підвищення ефективності кримінального провадження, акцентовано увагу на розширенні можливостей альтернативного отримання охоронюваної законом таємниці, що не потребує звернення з клопотанням до слідчого судді (у порядку, передбаченому ст. 8 Закону України «Про нотаріат», ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» тощо).

На основі аналізу проблем, пов'язаних з необхідністю підвищення оперативності здобуття інформації, запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України стосовно здійснення у виняткових невідкладних випадках тимчасового доступу до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України, на підставі постанови прокурора або слідчого; запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; регламентації повноважень слідчих щодо надання доручень, у тому числі на проведення інших процесуальних дій оперативним та іншим уповноваженим підрозділам.

З урахуванням проблем практичної діяльності запропоновано передбачити і механізми: здійснення тимчасового вилучення майна, у разі відмови володільця добровільно видати його; фіксації повернення тимчасово вилученого майна; продовження строку для подання клопотання про накладення арешту на тимчасово вилучене майно у разі необхідності проведення експертного дослідження або встановлення належності майна.

результаті аналізу норм КПК України встановлено безпосередній діалектичний зв'язок низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового вилучення майна, тимчасового доступу до речей і документів та затримання) і обшуку (слідчої (розшукової) дії), який по суті є одним із «найефективніших інструментів» реалізації процесуального примусу. З

урахуванням цього запропоновано закріпити гарантії особи при проведенні обшуку: права на правову допомогу адвоката, перешкоджання участі якого у проведенні обшуку визнаватиметься порушенням права особи на захист; презумпції обов'язковості застосування технічних засобів фіксування під час обшуку; чіткого порядку розгляду заяв і клопотань, заявлених під час проведення обшуку; винесення окремої постанови слідчим, прокурором при проведенні обшуку особи, яка знаходиться в житлі, приміщенні або іншому володінні; визначення строку перебування вилучених під час обшуку речей у сторони обвинувачення.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1 Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів

Особливе місце у системі заходів забезпечення кримінального провадження займають запобіжні заходи – вид заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких полягає в обмеженні підозрюваного, обвинуваченого в його правах на свободу та особисту недоторканність, недоторканість житла чи іншого володіння особи, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя тощо [457, с.125].

Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні зумовлює обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина в державі. Досить важливим є точне та неухильне дотримання положень КПК, якими регламентовано цю сферу кримінальної процесуальної діяльності.

Систему запобіжних заходів було сформовано ще під час Судової реформи 1864 року і запроваджено у СКС 1864 року [519, с. 235]. Так, В. К. Случевський розділяв запобіжні заходи на три категорії, а саме: 1) заходи, що позбавляли обвинуваченого фізичної можливості ухилятися від слідства (взяття під варту); 2) заходи, які створювали обвинуваченому перешкоди для ухиляння (позбавлення посвідки на проживання, поліцейський нагляд); 3) заходи, які викликають в обвинуваченого особливий спонукання не ухилятися від слідства (поручительство та застава) [344, с. 366]. Загалом відповідно до ст. 416 СКС 1864 року до запобіжних заходів належали: 1) позбавлення посвідки на проживання або підписки про невиїзд місця проживання; 2) особливий нагляд поліції; 3) порука; 4) застава; 5) домашній арешт; 6) взяття під варту [353, с.39-42].

Слід погодитися з О. Г. Шиловим, який вважає, що запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження попереджувального характеру,

які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами відносно підозрюваного, обвинуваченого з метою запобігти спробам ухилитися від досудового розслідування суду, перешкодити встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [528, с.145].

Також вченими визначаються й інші дефініції цих заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, деякими науковцями запобіжні заходи визначаються як сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певні обмеження їх особистих прав [142, с.166]. Інші визначають запобіжні заходи як заходи процесуального примусу попереджувального характеру, що обов'язково пов'язані з повним або частковим обмеженням свободи підозрюваного/обвинуваченого та застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки та дієвості кримінального провадження [172, с.401].

На думку Л. М. Любойка, запобіжні заходи – частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їхніх

особистих прав [203, с. 130]. Також вважається, що це заходи процесуального

примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного та обвинуваченого, які за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [172, с.401].

М. Я. Никоненко висловлює позицію, що запобіжні заходи слід називати не

просто запобіжними заходами, а запобіжними заходами забезпечення

кримінального провадження. Адже певні заходи забезпечення кримінального

провадження мають прямий вплив на кримінальне провадження з метою його забезпечення, а інші – опосередкований, непрямий вплив. Так, заходами забезпечення кримінального провадження, які мають прямий вплив на кримінальне

провадження з метою його забезпечення, є всі заходи, крім запобіжних заходів, які

не прямо впливають на забезпечення кримінального провадження, а опосередковано, через створення певних умов, за наявності яких і можливе забезпечення кримінального провадження. Таким чином, автором всі заходи забезпечення кримінального провадження поділяються на: безпосередні заходи забезпечення кримінального провадження й опосередковані заходи забезпечення кримінального провадження, які останній називає запобіжними заходами забезпечення кримінального провадження [240].

Запобіжні заходи є найбільш суворими у порівнянні з іншими заходами процесуального примусу, так як безпосередньо стосуються особистої свободи конкретної людини, обмежуючи її, чи й зовсім супроводжуються ізоляцією від суспільства. При цьому, поширеною є позиція, що запобіжні заходи відрізняються від інших заходів забезпечення кримінального провадження тим, що вони застосовуються компетентними органами і в межах їхніх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального провадження [168, с.325-326].

Огляду на те, що запобіжні заходи посягають на найвищі соціальні цінності державі, які гарантуються Конституцією України, законами та підзаконними актами, їх застосуванню передують чимало правових процедур, дотримання яких повинно убезпечувати від незаконного порушення прав та свобод людини і громадянина.

Саме тому, як вірно відзначає Л. М. Лобойко, як аналог запобіжних заходів, вітчизняний законодавець узяв апробований на практиці крізь призму рішень ЄСПЛ із застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод досвід західноєвропейських демократій, а також, образно кажучи, «гіркий» вітчизняний [202].

Слід відмітити, що без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, адже саме за їх допомогою забезпечується належний, заданий законом перебіг досудового розслідування і судового провадження, а в кінцевому підсумку – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального

провадження. Залежно від того, як законодавець за допомогою кримінального процесуального закону визначив баланс інтересів держави та інтересів особи через урегулювання мети, підстав, порядку та суб'єктів застосування заходів забезпечення кримінального провадження, можна судити про ступінь свободи в державі і турботу про права людини в ній [270, с.4].

Аналізуючи запобіжні заходи як правову категорію і механізм діяльності правоохоронних органів, насамперед слід визначитись із метою їх застосування [465, с.214-216].

У науковій літературі під такою категорією як «мета» або «ціль» — визначають стан в майбутньому, котрий можливо змінити відносно теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути. Тим самим мета є бажаною кінцевою точкою процесу, як правило, дії людини. З досягненням мети пов'язаний успіх проекту або важливої роботи. Наприклад: мета візиту, мета підприємства¹.

Дещо по-іншому поняття «мети» трактує Ю. Г. Овчинніков, який під метою пропонує розуміти те, до чого прямують, що потрібно здійснити, інакше кажучи, очікувані результати, на досягнення яких спрямовані дії [246, с.31-38].

Екстраполюючи тлумачення наукової категорії «мета» на сферу кримінальної процесуальної діяльності, зокрема застосування запобіжних заходів, слушною є думка З. Д. Єнікєєва, який зазначив, що застосування запобіжних заходів обмежено конкретними межами — досягненням зазначеної мети, встановленої кримінальним процесуальним законодавством. Якщо необхідності у досягненні даної мети немає чи запобіжні заходи обираються для досягнення іншої мети, наприклад, щоб примусити обвинуваченого дати показання, таке застосування цих примусових заходів є незаконним [104, с.47].

Більш звужено тлумачить мету застосування запобіжних заходів О. В. Мироненко, який наголошує, що виключною метою застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків [223, с.70-76].

Із такою позицією автора здебільшого варто погодитись, адже застосування цих заходів завжди пов'язано із необхідністю запобігання ризикам, передбаченим

ст. 177 КПК. При цьому приводом для застосування таких заходів уповноваженим суб'єктом кримінального процесу є юридичні факти, настання яких, залежно від встановлення законом, зобов'язує чи надає право зазначеному суб'єкту прийняти рішення про їх застосування до певної особи з метою забезпечення ефективного просування кримінального провадження у бік встановлення істини, прийняття у ній законного і справедливого рішення та вирішення соціального конфлікту, спричиненого злочином [263, с.3-14].

Однак, жодна норма КПК не передбачає обов'язкового застосування запобіжних заходів в жодному кримінальному провадженні. Варто зауважити, що такий обов'язок вперше передбачався у СКС 1864 року – слідчий був зобов'язаний застосовувати відносно підозрюваних та обвинувачених запобіжні заходи (лише в 1894 році Комісією з перегляду положень Судових статутів визнано можливість в окремих випадках не застосовувати до обвинувачених запобіжних заходів) [253, с.123]. У новому КПК такі положення не відображено, для їх застосування необхідна наявність мети та підстав.

Більш конкретизовано мету застосування того чи іншого запобіжного заходу сформульовано у ст. 177 КПК, де законодавцем визначено, що запобіжний захід застосовується з метою запобігання спробам підозрюваного, обвинуваченого (ризикам):

переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-які з речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. Урахування такої обставини для прийняття рішення передбачає встановлення правдоподібності та достовірності заявлених органом досудового розслідування фактичних обставин;

вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому ця особа підозрюється, обвинувачується [171].

Таким чином, основною метою застосування запобіжних заходів є запобігання визначеним законодавцем ризикам.

цього приводу М. Дерев'янка зазначає, що поняття ризику може розумітися як конкретний прояв протидії досудовому провадженню, так і ситуативна характеристика процесу прийняття процесуального рішення [96, с.79]. В загальному ж розумінні під ризиком розуміють можливість ненастання результату, на досягнення якого спрямовується певне рішення. Він стає реальним через невизначеність ситуації, у якій приймається рішення. Сама невизначеність зумовлюється безліччю нестійких чинників, пов'язаних, головним чином, із поведінкою людей, яку неможливо достеменно передбачити [247, с.23; 259, с. 223].

Варто враховувати той факт, що слідчий суддя, суд має зважати, що слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу за відсутності для цього підстав, передбачених ст. 177 КПК.

Підтвердженням цьому є значна кількість відмов суду у задоволенні клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу. Загалом, в задоволенні кожного третього клопотання про застосування запобіжних заходів судом відмовляється. Так, у 2016 році відмовлено у задоволенні 16 304 (31,5 %) таких клопотань, ще 1248 (2,4 %) – повернуто, і лише 34 177 (66,1 %) клопотань – задоволено [122].

Аналіз положень КПК звертає увагу на тісний зв'язок мети та підстав застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим виникає необхідність розмежування за своєю сутністю та змістовим навантаженням таких наукових категорій, як «мета» та «підстави».

Так, у юриспруденції під підставою розуміють сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків [534]. С. В. Бобровник, доповнюючи зазначену дефініцію, наголошує, що юридична підстава має нормативне закріплення, визначений зміст, вичерпний характер, враховує особливості певного випадку та породжує юридичні наслідки [534, с.552].

Крім цього, підстави можуть носити регулятивний чи охоронний характер. У сфері регулювання суспільних відносин забезпечують настання наслідків,

пов'язаних з використанням наданого права, дотриманням заборони чи виконанням покладеного обов'язку [534].

аспекті дослідження проблем застосування запобіжних заходів, варто звернути увагу на різноманітність думок науковців щодо виокремлення підстав застосування запобіжних заходів та обґрунтування реалізації правових норм, якими вони регламентуються.

Вчені-процесуалісти пропонують різні підходи до розуміння підстав застосування запобіжних заходів. Так, зокрема пропонується умовно поділяти підстави на дві основні групи:

підставою застосування запобіжного заходу може вважатися лише достовірно доведена неналежна поведінка обвинуваченого;

підставою застосування запобіжного заходу достатньо вважати навіть ймовірність неналежної поведінки обвинуваченого, яка прогнозується у свідомості слідчого виходячи з його попереднього професійного та життєвого досвіду [198].

Більш ширшою є думка Ю. П. Аленіна, який відносить до підстав навіть припущення, що обвинувачений ухилиться від слідства, перешкодить встановленню істини, продовжить злочинну діяльність, ухилиться від виконання вироку [15, с.14].

На думку О. В. Мироненка, підставами застосування запобіжних заходів неправильно вважати припущення, що підозрюваний, обвинувачений ухилиться від слідства, тому що в цьому разі не можна вести мову про обґрунтованість прийнятого процесуального рішення, справедливості й економії кримінальної процесуальної репресії [223, с.70-76].

Окремими науковцями до підстав застосування запобіжних заходів включається поєднання ймовірних знань про майбутню поведінку та достовірних знань про винуватість особи у вчиненні злочину [500, с. 95].

Протилежної думки дотримуються Є. Ю. Жога та В. П. Рукавішніков, які справедливо зазначають, що неможливо впевнено твердити, а тим паче доводити те, що ще тільки буде; доводити можна лише те, що вже було, отже, залишило після себе який-небудь слід [112, с.18-28].

Більш стриманою є позиція В. В. Смирнова, який вважає, що до моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу повинно бути встановлено

сукупність обставин, що свідчитимуть про неналежну поведінку обвинуваченого в процесі розслідування. Коли в основу рішення про обрання запобіжного заходу будуть покладені достовірні фактичні дані про неналежну поведінку, а не суб'єктивну думку про неналежну поведінку, то й саме рішення буде достовірним [349].

На думку О. В. Мироненка, таке вирішення цієї проблеми є недосяжним у практичній діяльності, оскільки органи досудового розслідування реально не мають можливості цілеспрямовано відслідковувати поведінку кожного підозрюваного, обвинуваченого з метою вчасного виявлення їхніх приготувань і спроб перешкодити кримінальному провадженню [223, с.70-76].

Досвід практичної роботи автора у правоохоронних органах, суді та адвокатурі та результати анкетування свідчать про застосування стороною обвинувачення запобіжного заходу, зважаючи на: тяжкість вчиненого злочину (88 % опитаних слідчих і прокурорів); необхідність «перестрахувати» себе від неналежної поведінки підозрюваного (45 % опитаних); здійснення певного психологічного впливу на підозрюваного з метою забезпечення його законослухняної поведінки чи надання певних свідчень (22 % опитаних), що не завжди є необхідним з урахуванням обставин провадження.

Яскравим підтвердженням вказаної мотивації слідчого, прокурора, є результати дослідження, проведеного А. В. Захарком, відповідно до яких близько 40 % слідчих вважають правильним застосовувати навіть взяття під варту за умов наявності лише формальних підстав застосування цього запобіжного заходу, по-суті – достатньої тяжкості інкримінованого злочину [117, с.41].

Використання емпіричного методу наукового дослідження дозволило дійти висновків, що дійсно, у матеріалах кримінальних проваджень за 2013 – 2016 роки не завжди можна знайти докази, які б прямо свідчили про необхідність застосування запобіжних заходів. Частіше за все про це непрямо свідчать такі обставини провадження, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, його тривалість,

тяжкість, вчинення декількох злочинів, корисливі та інші мотиви, відсутн ість постійного місця проживання та місця роботи, негативна характеристика особи

підозрюваного, наявність у нього судимостей тощо. Проте ці обставини повинні враховуватися при обранні запобіжного заходу, але в жодному разі не замінювати підстави для його застосування.

Нехтування зазначеними підставами досить часто є причиною відмови суду у задоволенні клопотання про застосування запобіжного заходу (чи загалом заходу забезпечення провадження).

Саме недоведеність у суді та ненадання достатніх доказових матеріалів про наявність ризиків щодо дій або спроб підозрюваного, обвинуваченого, спрямованих на переховування від органів досудового розслідування та/або суду; знищення, переховування або спотворення будь-якої з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; здійснення незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого експерта, спеціаліста; перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином; вчинення іншого кримінального правопорушення чи про доведення скоєного стає причиною ухвалення таких судових рішень на користь сторони захисту.

Так, наприклад, слідчим суддею Приморського районного суду Запорізької області було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання стосовно підозрюваних, оскільки слідчим не доведено існування хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК [409]. Саме наявність подібної практики визначається як один із найпозитивніших моментів нового КПК.

Крім того, В. Ю. Кузьминова за результатами вивчення більш ніж двохсот кримінальних справ, що знаходилися на останньому етапі досудового розслідування, дійшла висновку, що у 86 % справ у рішенні про застосування запобіжних заходів не зазначено підстав для застосування запобіжного заходу, або вони замінені обставинами, які повинні враховуватися при обранні запобіжних заходів, на кшталт «позитивно характеризується, має постійне місце проживання», замість обов'язкової фрази «може ухилитися від слідства» [184, с.55].

Саме тому, вірно буде проаналізувати поняття «підстав застосування запобіжних заходів» через призму величини «достатності». У зв'язку з цим під поняттям «достатніх підстав» слід розуміти наявність в особи, яка провадить

розслідування, відповідної інформації, свідчень інших учасників процесу, результатів проведених оперативно -розшукових заходів, аналізу відомостей про особу підозрюваного, про коло його зв'язків, його попередню поведінку, а також про сам характер учиненого злочину.

Під час ухвалення судового рішення про обрання запобіжного заходу, окрім мети та підстав їх застосування у кримінальному провадженні, судові рішення повинно відповідати загальним для них правовим властивостям – бути законними, обґрунтованими і вмотивованими.

Теорії кримінального процесу відзначається, що ці загальні властивості процесуальних рішень витікають з принципу законності у кримінальному судочинстві і природи процесуальних рішень як актів застосування права [15].

Так, обґрунтованість означає, що в основі кожного рішення повинні знаходитися встановлені фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість прийняття цього рішення. Основним таким критерієм є наявність доказів, здобутих слідчим, які свідчать про необхідність прийняття такого рішення [96, с.79]. Не є виключенням і рішення про застосування запобіжного заходу. На обов'язковість обґрунтованості процесуального документу а про застосування запобіжного заходу вказують також такі вчені, як І. С. Яковець та В. І. Чорнобук [539; 520].

Отже, під достатніми обставинами, про які йдеться у частині третій ст. 176 КПК, слід розуміти сукупність доказів, здобутих під час кримінального провадження, які вказують на необхідність прийняття слідчим суддею відповідного процесуального рішення.

Вважаємо, що саме така правова дефініція унеможлиблює поширення проявів формалізму під час вирішення питань щодо обмеження конституційних прав і свобод особи. І саме завдяки такій правовій конструкції, у порівнянні з КПК 1960 року, запобіжні заходи повинні застосовуватися лише за наявності достатніх підстав і доказів, які їх підтверджують.

клопотанні про обрання запобіжного заходу не повинно бути декларативних тверджень, загальних застережень і припущень, в ньому необхідно приводити докази, здобуті та зафіксовані слідчим у відповідних матеріалах

кримінального провадження, що підтверджують наявність підстав для застосування запобіжного заходу. Саме вони й мають враховуватися слідчим суддею під час прийняття процесуального рішення [96, с.79].

Слід повністю погодитись , що закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оціночно щодо кожної окремої підстави, керуючись у цьому разі принципом презумпції невинуватості й правилами, як і з цього принципу випливають, у тому числі правилом про тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються обвинувачення та ризики, на користь обвинуваченого [270, с. 6; 75].

Кримінальний процесуальний кодекс вимагає від слідчого судді встановити під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність підстав для обрання конкретного запобіжного заходу. В ухвалі про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд повинні зазначити , зокрема, і посилання на докази, які обґрунтовують обставини, що свідчать про наявність підстав для його застосування (п. 4 ч. 1 ст. 196 КПК).

Отже, одного лише зазначення в клопотанні про застосування запобіжних заходів обставин про те, що підозрюваний, обвинувачений не виконують покладених на них процесуальних обов'язків, а також намагаються чи намагатимуться переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду чи іншим чином протидіяти кримінальному провадженню або продовжуватимуть злочинну діяльність, недостатньо. Це повинно підтверджуватися відповідними матеріалами, які має дослідити слідчий суддя при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу [34, с.455].

На жаль, на сьогодні непоодинокими є випадки коли ризики у клопотаннях про обрання запобіжних заходів підтверджуються лише на підставі рапортів оперативних працівників. Механізму ж перевірки відомостей, які містяться у таких рапортах, на предмет їх достовірності та належності, КПК не передбачено. Саме тому, на наш погляд, слідчі судді при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу не повинні враховувати в якості доказів рапорти оперативних працівників.

Слушною є і думка О. В. Мироненка, який пропонує під поняттям «загальних підстав застосування запобіжних заходів» вважати наявні в матеріалах кримінального провадження фактичні дані (докази), які підтверджують існування обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та наявність ризиків вчинення підозрюваним, обвинуваченим певної протидії кримінальному провадженню у формах, передбачених пп. 1 – 4 частини першої ст. 177 КПК, або вчинення іншого чи продовженого існуючого кримінального правопорушення [223, с.70-76].

Так, наприклад, свідченням наявного ризику того, що особа може переховуватись від органів досудового розслідування або суду, можуть бути дані стосовно того, що вона не буде з'являтися за викликом, виїде з постійного місця проживання, в тому числі й за кордон, не має постійного місця проживання, в минулому вчиняла спроби переховуватись від органів досудового розслідування чи суду [173].

Своєю чергою, в контексті практики ЄСПЛ слід зазначити, що ризик втечі підсудного не може бути встановлений лише на основі суво рості можливого вироку. Оцінка такого ризику має проводитись з посиланням на низку інших факторів, які можуть або підтвердити існування ризику втечі або вказати, що вона маловірогідна і необхідність в утриманні під вартою відсутня (рішення у справі «Панченко проти Росії»). Ризик втечі має оцінюватися у світлі факторів, пов'язаних характером особи, її моральністю, місцем проживання, родом занять, майновим станом, сімейними зв'язками та усіма видами зв'язку з країною, в якій така особа піддається кримінальному переслідуванню (рішення у справі «Бекчиев проти Молдови») [413; 282].

Варто зауважити, що ризик втечі не виникає лише за відсутності постійного місця проживання (рішення у справі «Сулаоя проти Естонії»). Ризик втечі зменшується зі збігом часу, проведеного під вартою (рішення у справі «Ноймайстер проти Австрії»). У той час як серйозність покарання є релевантною обставиною в оцінці ризику того, що обвинувачений може втекти, тяжкість обвинувачення не може сама по собі бути виправданням тривалого попереднього ув'язнення особи

(рішення у справах «Ідалов проти Росії», «Гарицький проти Польщі», «Храїді проти Німеччини», «Ілійков проти Болгарії») [40, С. 43].

Під час вирішення питання про наявність ризику (небезпеки) того, що особа може незаконно впливати на потерпілого, свідків, інших підозрюваних, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, слід звертати увагу на відомості, що свідчать про те, що ця особа вчиняє спроби змусити вищезазначених осіб дати неправдиві показання чи висновки, знищувати предмети, документи, які можуть бути речовими доказами, іншим чином фальсифікувати докази, затягувати досудове розслідування чи судовий розгляд справи. Свідченням того, що особа може вчиняти інші кримінальні правопорушення, є наявність у неї судимості за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, тісні зв'язки з антигромадськими елементами, заяви, відомості про те, що особа задумала або готує вчинення нового кримінального правопорушення [173].

Варто зауважити й те, що, виходячи із практики ЄСПЛ, коли у особи не має роботи та сім'ї – це не є доказом того, що вона схильна до вчинення нових злочинів [107, с.128].

Спроби будь-яким чином перешкодити проведенню ефективного досудового розслідування можуть встановлюватись під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і обов'язково повинні знайти своє відображення у процесуальних документах (протоколах слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалах оперативно-розшукових заходів) чи бути підкріплені показаннями свідків, потерпілих, інших підозрюваних тощо.

Так, наприклад, слідчим суддею Луцького міськрайонного суду відмовлено в обранні запобіжного заходу у вигляді застави щодо підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого частиною другою ст. 364 КК, оскільки у ході розгляду клопотання не встановлено жодних об'єктивних відомостей про існування обставин, які можуть свідчити про ухиляння підозрюваної від слідства та суду, а також відсутні дані, що менш суворий запобіжний захід, ніж застава, не може забезпечити належної процесуальної поведінки підозрюваної [408].

Закон не вимагає абсолютно достовірного доказування того, що особа, якщо їй не буде обрано запобіжний захід, ухилятиметься від слідства або суду чи від

виконання процесуальних рішень, перешкоджатиме встановленню істини у кримінальному провадженні, продовжуватиме злочинну діяльність. У Кримінальному процесуальному кодексі йдеться про наявність ризиків, які дають підстави вважати, що ця особа може порушити процесуальні обов'язки чи проявити неправильну процесуальну поведінку, а отже, необхідно вести мову про доказування наявності обґрунтованої підозри у цьому. Така підозра, на думку авторів одного з науково-практичних коментарів до КПК, має ґрунтуватися не тільки на відомостях про кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа, а й на фактичних даних, що з достатньою вірогідністю надають можливість прогнозувати поведінку особи з точки зору виконання нею в майбутньому процесуальних обов'язків [173] і з такою позицією варто погодитися.

Судова практика щодо розгляду клопотань слідчих, прокурорів про обрання запобіжних заходів підозрюваним, обвинуваченим свідчить про скрупульозне ставлення представників суду до дослідження обставин, закріплених у ст. 177 КПК.

Під час наукового дослідження цілком обґрунтованим вважається припущення про те, що слідчим суддею під час ухвалення рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, враховується характер певного суспільного інтересу (визначеним у КПК конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважає над принципом поваги до свободи особистості [295].

Разом з тим на сьогодні поширеними стали випадки обрання /необрання слідчими суддями запобіжних заходів під «тиском громадськості» й так званого суспільного інтересу. Для прикладу, особливо характерними протягом останнього часу стали масові зібрання біля приміщень суддів (які досить часто супроводжуються й відповідними протиправними діями) під час вирішення питання про обрання запобіжних заходів політикам, представникам радикально налаштованих організацій та учасників добровольчих батальйонів. На наш погляд,

такі дії створюють тиск на суддів, а, відповідно, у правовій державі такі явища повинні бути виключені.

огляду на те, що в Україні діє принцип пріоритету норм міжнародного та європейського права перед положеннями чинного національного законодавства, слушним є аналіз справи «Харченко проти України», за результатами розгляду якої ЄСПЛ у п. 80 рішення від 10 лютого 2011 року наголошується, що при розгляді клопотання про обрання або ж продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обов'язково має бути розглянуто можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів [319].

Прогресивними з точки зору поширення глобалізаційних демократичних процесів на тлі європеїзації українського суспільства є запровадження автоматизованої системи документообігу в судах (ст. 35 КПК).

Так, визначення слідчого судді для розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідного клопотання за принципом вірогідності, який враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді у суддів, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну їх повноважень [295].

Водночас, як підтверджує практика, навіть такі позитивні положення КПК не завжди дотримуються. Так, в одному з районних судів м. Києва голова суду ще до реєстрації в секретаріаті здійснювала «попередній» розгляд клопотань про застосування запобіжних заходів, й, лише після її рішення, відповідні відомості вносилися до автоматизованої системи документообігу суду. Відомі й випадки, коли голова одного з Апеляційних суддів вчиняв втручання в автоматизовану систему документообігу суду «АСЕД Апеляція» з метою штучного розподілу справ та визначення себе головуючим чи суддею у складі колегії, яка розглядає вказану справу, щоб мати змогу постановляти завідомо неправосудні рішення [69].

Загалом, вирізняють декілька «схем втручання в систему». Найбільш

поширена схема – штучне скорочення кількості суддів, які в день автоматизованого

розподілу можуть вийти на роботу і розглянути справу. Так, наприклад, якщо суддя

йде у відпустку менше ніж через 14 днів, то справу на нього «розписувати» заборонено. Ще один спосіб маніпуляції із системою документообігу – в день розподілу вказати, що певний суддя (або декілька суддів) перебуває у нарадчій

кімнаті по іншій справі. Типовою схемою маніпуляції є використання несправностей автоматизованої системи документообігу (наприклад, внаслідок відключення електрики у приміщенні суду). За таких обставин, голова суду своїм розпорядженням на конкретну справу призначає конкретного суддю [59]. Всі ці дії протиправними і саме з метою їх унеможливлення запроваджувалася автоматизована система документообігу суду.

Окрім названих вище прогресивних тенденцій у кримінальному процесуальному законодавстві щодо дотримання прав та свобод людини і громадянина під час застосування запобіжних заходів, слід відзначити обов'язок надання підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання. Слідчий суддя, суд має ретельно перевіряти вказаний факт на предмет дотримання вимог ст. 184 КПК та принципу своєчасності у кримінальному процесі. Проте, як свідчить практика, вказаного строку не завжди до статню сторони захисту для формування своєї позиції. Відтак, подібні положення не завжди сприяють реалізації ефективного захисту й потребують перегляду в аспекті збільшення цього строку.

кримінальному провадженні щодо декількох осіб внесення клопотання про обрання запобіжного заходу здійснюється стосовно кожного з підозрюваних, обвинувачених окремо. Це, фактично, і забезпечує демократичність та гуманістичний характер засобів кримінальної процесуальної діяльності, про що неодноразово зазначалось у висновках експертів щодо КПК [34, с.466].

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень виникають проблеми із застосуванням таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, оскільки вказані запобіжні заходи обираються щодо осіб, які характеризуються позитивно, вперше вчинили кримінальне правопорушення, мають постійне місце проживання та роботи, стійкі соціальні зв'язки і застосування до них більш суворих запобіжних заходів є недоцільним. Проблема полягає в тому, що відповідно до ст. 176 КПК під час досудового розслідування запобіжний захід має право застосовувати лише слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Виконання вимог ст.ст. 179, 180, 184 – 187 КПК призводить до витрат

значного обсягу часу як правоохоронців, так і громадян. Крім цього, це створює певні труднощі і для осіб, відносно яких обираються запобіжні заходи, оскільки їм необхідно з'являтися в судові засідання для розгляду вказаного клопотання. За своєю природою вказані запобіжні заходи є найбільш м'якими, серед передбачених КПК, суттєво не обмежують прав підозрюваного та схожі на такі запобіжні заходи, як підписка про невиїзд та особиста порука, які були передбачені КПК в редакції 1960 р. та застосовувалися за рішенням безпосередньо слідчого [277].

У зв'язку з цим, пропонується внести зміни до ст. 176 КПК, зокрема, виклавши частину четверту у наступній редакції: «4. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки застосовуються під час досудового розслідування слідчим, за погодженням з прокурором, а під час судового провадження – прокурором. Всі інші запобіжні заходи, передбачені КПК, застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора».

Проаналізовані автором підстави, умови та особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні здійснюють вплив на класифікацію їх за видовими ознаками. У юридичній літературі запропоновано декілька класифікацій запобіжних заходів, які здійснюються за різними критеріями:

за режимом обмеження прав і свобод на:

– ізоляційні запобіжні заходи – тримання під вартою (і його різновид – екстрадиційний арешт), затримання, домашній арешт. Ці заходи фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства;

– неізоляційні психолого-примусові запобіжні заходи, пов'язані із застосуванням щодо підозрюваного, обвинуваченого психічного впливу, який полягає у покладенні певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки і можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у випадку їх невиконання. До цієї групи належать усі інші запобіжні заходи, зокрема особисте зобов'язання, особиста порука, застава.

залежно від форми досудового розслідування запобіжні заходи можна поділяти на:

заходи, що застосовуються під час досудового розслідування злочинів (у формі досудового слідства) – можуть застосовуватися всі заходи забезпечення кримінального провадження;

заходи, що застосовуються під час досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) – не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК) [475, с. 4].

З) залежно від поширеності дії на тих суб'єктів, щодо яких може бути застосовано запобіжні заходи, вони поділяються на:

– загальні – ті, що застосовуються до всіх суб'єктів кримінального провадження (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо);

– спеціальні – ті, що застосовуються до спеціальних суб'єктів – неповнолітніх, обмежено осудних осіб (передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації виховної дитячої установи, поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку обмежено осудних осіб) [142, с.170].

Крім того, запобіжні заходи також можна класифікувати за строком їх застосування: 1) строк застосування яких чітко визначений законом: домашній

арешт – на строк до двох місяців; тримання під вартою – на строк до 60 днів; затримання – до 72 годин; 2) строк яких може визначатися в ухвалі про застосування запобіжного заходу чи не визначатись взагалі (діятиме в межах стадії кримінального провадження): особисте зобов'язання, особиста порука, застава.

За матеріальними і технічними засобами забезпечення виконання покладених обов'язків запобіжні заходи поділяються на: 1) запобіжні заходи, які забезпечені матеріальними зобов'язаннями підозрюваного: особисте зобов'язання – грошове стягнення на підозрюваного, обвинуваченого в разі невиконання покладених обов'язків, застава – стягнення внесених коштів на користь держави; 2) запобіжні заходи, які забезпечені матеріальними зобов'язаннями інших осіб: особиста порука

— грошове стягнення на поручителя, застава

— стягнення внесених коштів

заставадавець; 3) запобіжні заходи, що забезпечені електронними засобами контролю: особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт, застава [457].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що дослідження питань мети, підстав і процесуального порядку застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні не один раз піддавались науковому аналізу, ставали предметом дискусій. Варто також погодитись з тим, що на нормативному рівні процесуальні аспекти застосування запобіжних заходів досить деталізовані. Однак, незважаючи на це, клопотання про застосування запобіжних заходів далекі від ідеальних, порушення строків надання відповідних документів стороні захисту, відсутність достатнього обґрунтування підстав застосування того чи іншого запобіжного заходу, на жаль, продовжують мати місце у діяльності працівників правоохоронних органів. Як результат, наявність випадків звільнення осіб після затримання в порядку ст. 208 КПК у зв'язку з ухвалення слідчим суддею рішення про обрання неізоляційного запобіжного заходу, наприклад, особистого зобов'язання.

Лише у 2016 році безпосередньо слідчими Національної поліції без подання клопотань про обрання запобіжних заходів звільнено 183 особи (7,6 % від загальної кількості звільнених осіб, які затримувалися у порядку ст. 208 КПК) [18]. Причинами таких звільнень є недотримання слідчими вимог ст. 208 КПК України та відсутність доказів причетності затриманої особи до вчинення злочину.

Наприклад, слідчим відділенням Деражнянського ВП Летичівського ВП ГУНП в Хмельницькій області у кримінальному провадженні від 05 березня 2016 р. за фактом заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), затримано громадянина М., якого відразу було звільнено, оскільки за результатами СМЕ смерть потерпілого настала внаслідок ендогенної інтоксикації та токсичної дії етилового спирту.

Слідчим СВ Коростенського МВ УМВС України у Житомирській області 01 вересня 2015 р. затримано К. на підставі ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою ст. 292 КК України. Відповідно до протоколу затримання гр. К. відбулося 01 вересня 2015 р. о 17.30 в службовому кабінеті Коростенського МВ, тоді як з пояснень гр. К.

вбачається, що його затримано близько 01.00 01 вересня 2015 р. Протокол про затримання гр. К. був надісланий до міжрайонної прокуратури наступного робочого дня, а не одразу після складання, повідомлення про підозру надійшло до Коростенської міжрайонної прокуратури о 16.00 02 вересня 2015 р. У зв'язку з тим, що особі не було вручено повідомлення про підозру протягом 24 годин з моменту затримання, Коростенською міжрайонною прокуратурою винесено постанову про звільнення гр. К. з ізолятора тимчасового тримання.

Звільнення осіб безпосередньо слідчими без подання клопотань про обрання запобіжних заходів досить поширене у зв'язку з тим, що при погодженні повідомлення про підозру та клопотання про обрання стосовно підозрюваного запобіжного заходу прокурор доходить висновку, що наявні в кримінальному провадженні докази вини підозрюваного є недостатніми, залишаються недослідженими факти про які повідомляє підозрюваний під час допиту.

Так, у ході досудового розслідування слідчим Луцького ВП Луцького ВП ГУНП у Волинській області за місцем проживання громадянина Б. та в складському приміщенні за межами його житла виявлено ряд речей, які є викраденими з декількох будинків Луцького району, та взуття громадянина Б., візерунок підметкової частини взуття якого схожий на слід, залишений невідомою особою за

місцем скоєння крадіжки. На думку пр оцесуального керівника, наявних у кримінальному провадженні доказів недостатньо для повідомлення підозри громадянину Б., оскільки слідчим не призначено експертизи щодо залишків потожирових відкладень на вилученому в підозрюваного взутті і та не перевірено показання Б. про те, що вилучені речі він придбав на ринку [18].

Загалом, протягом 2016 року прокурорами не підтримано 57 клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваних в

учиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, або 3,4 % від загальної кількості звільнених зазначеної категорії осіб (1,7 тис.). Слідчими суддями відмовлено в задоволенні 1,3 тис. клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваних у вчиненні цих злочинів, або 76,8 % від загальної кількості звільнених (1,7 тис.). При цьому апеляції щодо звільнень суддями

затриманих подано лише у 283 випадках (22,1 % від загальної кількості звільнених судами).

Таким чином, беручи до уваги ключове завдання кримінального провадження – охорону прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, доведено, що вирішення питання про обрання запобіжного заходу має здійснюватися з урахуванням принципу презумпції невинуватості, насамперед щодо тлумачення усіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються клопотання та відповідних ризиків, на користь підозрюваного (ч. 4 ст. 17 КПК України).

3.2 Затримання особи як запобіжний захід

Незважаючи на гуманізацію суспільних відносин у сфері кримінального судочинства, а також посилення правових гарантій захисту особи, у кримінальному процесуальному законодавстві 2012 року знайшов відображення один із найбільш суворих заходів забезпечення кримінального провадження – затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. В середньому кожен четвертий підозрюваний у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів затримується в порядку, передбаченому ст. 208 КПК (лише у 2016 році затримано 8,1 тис. осіб із 36,7 тис. осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів).

Водночас здійснення посадовою особою правоохоронних органів неправомірного затримання неминує заподіює істотну шкоду інтересам правосуддя, перешкоджає прийняттю законного й об'єктивного рішення по кримінальному провадженню. Більше того, подібне протиправне діяння дискредитує конституційну ідею побудови правової держави [27, с.6]. Як приклад, числа затриманих у 2015 році звільнено майже кожену четверту особу (1,7 тис.), в тому числі 1,3 тис. – через відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді затримання під вартою. Аналогічно у 2016 році звільнено 1,5 тис. осіб [456].

Питання кримінального процесуального затримання у вітчизняному кримінальному судочинстві ставали предметом активних дискусій і, відповідно, – знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних учених, в яких значну увагу приділено суті затримання підозрюваного, його порядку та умовам застосування [504; 141; 94; 91], місцю в системі заходів кримінального процесуального примусу [198; 162; 125], значенню в доказуванні [525; 102], зміцненню гарантій законності затримання [521, с. 65-67]. Проте деякі з них, із урахуванням реформи кримінального судочинства, потребують доопрацювання. Відповідно до КПК затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав і в порядку, передбаченому КПК (ч. 2 ст. 176 КПК), та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК). Рішення КСУ від 26 червня 2003 р. № 12 -рп/2003 визначає затримання як тимчасовий запобіжний кримінально -процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда (абз. 5 п. 6 мотивувальної частини).

Про те, що в результаті затримання обмежується право індивіда на свободу, йдеться також у міжнародних актах. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, затверджений Резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09 грудня 1988 р., констатує, що «слово «затримана особа» означає будь-яку особу, позбавлену особистої свободи не в результаті засудження за вчинення правопорушення». Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, прийняті Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р., відзначають, що «позбавлення свободи означає будь-яку форму затримання чи тюремного ув'язнення будь-якої особи чи її поміщення в державну чи приватну виправну установу» [4, с.44-61; 34, с. 29-30].

Аналіз норм КПК засвідчує встановлення у кримінальному процесуальному законі наступних різновидів затримання особи:

- затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187– 191 КПК);
- законне затримання (ст. 207 КПК);

затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК);
 затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК).

Окрім цього, відповідно до норм 3 акону України «Про боротьбу з тероризмом» здійснюється превентивне затримання у райо ні проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години [284].

Усі названі різновиди затримання розрізняються за суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Водночас, затримання лише для з'ясування причетності особи до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу, при відсутності бажання в підозрюваног о зникнути, продовжити злочинну діяльність або сховати (знищити) докази, не зовсім виправдане [220, с.24] – адже ці питання можливо вирішити й не затримуючи особу, анкетні відомості й місцезнаходження яко ї відомі органу розслідування. Свобода ж особи повинна обмежуватися виключно тоді, коли без цього неможливо забезпечити виконання поставлених цілей.

Саме тому, як і будь-який інший запобіжний захід, затримання особи спрямоване на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених

на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися

від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити

будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення

обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого,

свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж

кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим

чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [171].

Норми Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод також спрямовані на забезпечення свободи особи та її особистої недоторканності. У пункті 1 ст. 5 цієї Конвенції зазначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких

є можливість особу позбавити волі. Що стосується процедури затримання, то зазначений документ передбачає його ймовірність лише за наявності підстав і процедури, встановленої законом. Зокрема, п. с п. 1 ст. 5 до таких підстав відносить: доставлення особи до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення; якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню особою правопорушення; запобігання втечі особи після вчинення правопорушення [308; 34, с. 513].

Одним із найбільш розповсюджених видів затримання є затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). Вказаний вид затримання застосовувався у діяльності 88% опитаних нами слідчим і прокурорів. На жаль, КПК не розкриває поняття «уповноважена службова особа», що зумовлює відповідні проблеми застосування норм права [453; 454]. На нашу думку, такою особою є ті особи, яким відповідні повноваження надані КПК та іншими законами України («Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України» тощо).

Для прикладу, відповідно до ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на

строки, визначені Конституцією України, КПК та КУпАП, а також іншими законами України. Згідно зі ст. 12 Закону України «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України відповідно до покладених на неї законом завдань і функцій зобов'язана вживати заходів щодо затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Таким чином, уповноваженою службовою особою є працівники органів Національної поліції, НАБУ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів, яким в межах компетенції надано право здійснювати затримання особи.

Кримінальний процесуальний кодекс допускає можливість затримання уповноваженою службовою особою на початковому етапі досудового розслідування за наявності підстав, встановлених у пунктах 1, 2 частини першої ст. 208 КПК.

Крім цього, за наявності обґрунтованих підстав вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, правомірним буде затримання на будь-якому етапі розслідування (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК).

Питання правомірності здійснення затримання особи з підстав, передбачених пунктами 1, 2 частини першої ст. 208 КПК, до початку досудового розслідування (тобто до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР) не вирішено. Вважається, що у разі проведення фактичного затримання особи відомості про вчинення кримінального правопорушення негайно після його завершення мають бути внесені до ЄРДР і лише тоді повинен складатися протокол про затримання.

Відповідно до ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати:

особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення (тобто, коли особа безпосередньо вчиняла злочин або якщо дана особа з прямим умислом здійснила діяння, спрямоване на вчинення злочину, однак не довела його до кінця з причин, що не залежали від її волі);

якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Водночас потребує вирішення питання про затримання особи через деякий час після вчинення злочину без судового дозволу.

Як відомо, під час розроблення КПК враховувався світовий досвід забезпечення прав і свобод людини, що стосувалося й проведення затримань у чітко

визначених випадках: безпосередньо після вчинення злочину та за наявності обставин, які свідчать про те, що особа щойно вчинила злочин. Адже КПК 1960 року дозволяв правоохоронним органам затримати особу незалежно від того, скільки часу після скоєння нею злочину минуло. Крім того, однією з рекомендацій

Венеціанської комісії, яка міститься у висновку щодо проекту КПК, було визначення виключних підстав та умов затримання особи без ухвали слідчого судді, суду з урахуванням практики ЄСПЛ [376].

Редакція ст. 208 КПК надає право працівникам правоохоронних органів (окрім як за вчинення тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ) затримати особу виключно у випадках, якщо її застали при вчиненні злочину, або безпосередньо після нього за наявності очевидних ознак, які вказують саме на цю особу як на злочинця [468, с.192-197].

В інших випадках, навіть при наявності доказів причетності особи до вчинення злочину та встановлення її місцезнаходження, правові підстави для її затримання відсутні. Наприклад, при впізнанні потерпілим через деякий час після вчинення злочину винної особи у громадському місці, або наявності інформації про місцезнаходження злочинців. Єдиним законним шляхом є отримання дозволу слідчого судді на затримання з метою приводу такої особи. Але в цьому випадку особа попередньо повинна бути повідомлена про підозру, тобто має набути статусу підозрюваного [515, с.85-93].

Як відзначає О. Ю. Татаров, вимога щодо «безпосередності» у світовій практиці затримань не нова. Її можна тлумачити за аналогією з правилом «присутності» (in the presence requirement) в американській моделі затримання без дозволу суду. Так, відповідно до сталої судової практики США вважається, що підставою затримання без дозволу суду є випадки, коли кримінальне правопорушення вчинене у присутності особи, яка проводить затримання. При цьому Верховний Суд федерального округу Мінесота (Minnesota v. Dickerson (91—2019), 508 U.S. 366, 1993) роз'яснив: вимога про те, що злочин має бути вчинено в присутності особи (правило «присутності»), яка здійснює арешт, сконструйована ліберально: достатньо, щоб про злочин громадянину стало відомо через його сенсорне сприйняття. Однак Верховний Суд Айови (Rife v. D.T. Corner, Inc., 641 n.W.2d 761, Iowa 2002) наголосив, що таке тлумачення є надто ліберальним. Адже в такому випадку особа матиме право затримувати будь-кого, якщо вона зі слів третьої особи зробить висновок про факт вчинення злочину. Тому Верховний Суд Айови категорично вказав, що особа, котра проводить затримання без дозволу суду,

повинна особисто спостерігати за поведінкою затриманого, яка свідчить про те, що ця особа вчиняє злочин [376].

Ці правові позиції лише підтверджують правильність думки про неправомірність деяких затримань у нашій державі. Так, інколи сторона обвинувачення невірно застосовує положення ст. 208 КПК й, по суті, проводить безпідставні затримання. Наприкл ад, непоодинокими у 2015 – 2017 роках стали випадки затримання у по рядку, передбаченому ст. 208 КПК, колишніх працівників спецпідрозділу міліції «Беркут» за вчинення злочинів під час Революції Гідності (2013– 2014 року), тобто більш ніж через рік після вчинення злочину.

Подібні порушення повинні призводити до притягнення слідчих до відповідальності. Так, вірно у 2013 році слідчому в Тернопільській області повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК («Завідомо незаконне затримання»), за те, що останній затримав особу з порушенням вимог ст. 208 КПК – після спливу значного часу. В подальшому слідчий засуджений на підставі угоди про примирення з потерпілим (з особою, яку він «незаконно» затримав) [447, с. 112-114].

Отже, є необхідність у внесенні відповідних змін до ст. 208 КПК, з метою однозначного розуміння «безпосередності» та «щойності». Оскільки вказані часово-просторові параметри « безпосередності» визначають зовсім короткий термін часу, на наш погляд, затримання у порядку ст. 208 КПК повинно допускатися лише, якщо моменту вчинення злочину і до моменту фактичного затримання пройшло декілька годин [455, с. 222-231].

Водночас застосування поняття «щойно вчинила злочин» повинно мати місце тоді, коли часова й просторова ознаки перебування особи щодо події та місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити її в цьому [376].

У зв'язку з цим у частині першій ст. 208 КПК України необхідно передбачити, що затримання з підстав, передбачених пунктами 1 та 2, може допускатися лише якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності, – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не

більше 6 годин [434, с.63 -69]. Вказані пропозиції підтримують 88% опитаних слідчих та прокурорів та 84% опитаних адвокатів.

Особливий порядок затримання, який не залежить від «безпосередності» та «щойності» вчинення злочину, з початку 2015 року передбачений пунктом третім частини першої ст. 208 КПК. На перший погляд, лише уповноважені службові особи НАБУ мають право затримати підозрюваного у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, за наявності підстав вважати, що можлива його втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Разом з тим відповідно до змін у Перехідні положення КПК: після введення в дію частини п'ятої ст. 216 КПК (щодо підслідності НАБУ) розпочаті слідчими органів прокуратури кримінальні провадження продовжують здійснюватися слідчими органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, до закінчення досудового розслідування, але не довше двох років.

Адже, як визначено у пояснювальній записці розробниками вказаних змін, на сьогоднішній день, коли формування НАБУ в повному обсязі ще не завершено, більш раціональним є підхід, коли слідство продовжує той орган, що розпочав, адже миттєва передача великої кількості кримінальних проваджень (лише в ГСУ ГПУ перебуває більше 2,5 тис. кримінальних проваджень, підслідних НАБУ) може призвести до надмірного завантаження працівників НАБУ та негативно вплинути на результати таких проваджень [279].

силу різних обставин, в інших правоохоронних органах у провадженні також залишається значна кількість кримінальних проваджень, підслідних НАБУ.

Положення пункту третього частини першої ст. 208 КПК на даний момент можуть застосовуватися слідчими практично усіх відомств, що взагалі не відповідає меті запровадження цієї норми.

На наш погляд, подібні «надповноваження» у сфері затримання осіб є нічим

іншим як засобом створення ілюзії протидії злочинності з боку антикорупційних органів.

Правозастосовна практика свідчить, що положення пункту третього частини першої ст. 208 КПК застосовуються без наявності достатніх доказів, які можуть свідчити про ухилення підозрюваного від відповідальності.

Так, наприклад, 17 лютого 2016 р. на підставі пункту третього частини першої ст. 208 КПК детективом НАБУ був затриманий прокурор М. за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною третьою ст. 369 КК (за фактом пропозиції надати неправомірну вигоду членам конкурсної комісії НАБУ для подальшого працевлаштування на посаду в НАБУ). Підстави вважати про можливу втечу прокурора М. з метою ухилення від кримінальної відповідальності були зафіксовані лише у доповідній записці детектива С. на ім'я директора НАБУ у контексті, що «М. планує виїхати з Києва на певний період часу». Жодні докази, які свідчили про реальність втечі М. з метою ухилення від кримінальної відповідальності, у кримінальному провадженні відсутні.

Навпаки, згідно з результатами проведення НСРД стає очевидно, що М. ухилятися від відповідальності не збирався. Зокрема, підозрюваний запрошує колег на святкування дня народження 18 лютого 2016 р., планує зустріч із сім'єю на вихідні дні 19 – 20 лютого 2016 р. Незважаючи на ці обставини, детективом НАБУ незаконно затримано М. у порядку ст. 208 КПК (через 10 днів після вчинення злочину) [251].

Загалом ідея надання можливості затримання (за наявності обґрунтованих підстав передбачити можливу втечу осіб) сама по собі досить логічна й очікувана. Але чому подібні норми можуть застосовуватися лише за вчинення корупційних злочинів. На жаль, жодних обґрунтувань немає.

Саме тому, на наш погляд, вказана норма повинна поширюватися на усі тяжкі та особливо тяжкі злочини, при цьому ризик втечі має об'єктивно підтверджуватися здобутими у ході досудового розслідування доказами (а не припущеннями).

У зв'язку з цим пропонується викласти пункт третій частини першої ст. 208 КПК у наступній редакції: «Якщо є достатні докази, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину».

особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадках:

якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу;

якщо підозрюваний не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [171].

Разом з цим ст. 208 КПК чітко не визначено правомірності затримання осіб за підозрою у вчиненні злочинів, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 208 КПК), але за які не можна у подальшому застосовувати запобіжний захід у виді взяття під варту (з урахуванням положень частини другої ст. 183 КПК). Наприклад, не зрозуміло, чи можна затримати раніше несудиму особу, яка

підозрюється у вчиненні злочину невеликої тяжкості (наприклад, зберігання наркотичних засобів) (адже з урахуванням положень ст. 183 КПК до такої особи

неможливо буде у подальшому застосувати запобіжний захід у виді тримання пі д

вартою). На нашу думку, доцільно затримувати у порядку ст. 208 КПК виключно

осіб, до яких у подальшому можна буде обрати запобіжний захід у вигляді взяття

під варту. В інших випадках – затримання осіб не сприятиме виконанню завдань

кримінального провадження й може бути розцінене як своєрідний тиск на підозрюваного.

Зв'язку з цим у частині першій ст. 208 КПК необхідно передбачити, що затримання допускається лише щодо особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за яке можливо застосувати запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Слідчий органу НПУ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань (прокуратури – до створення ДБР), детектив НАБУ за наявності підстав вважати, що доставлення особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, тривало довше, ніж потрібно, зобов'язаний провести перевірку. Для цього він у письмовій формі (рапортом, доповідною запискою) повинен звернутися до керівника органу досудового розслідування (керівника підрозділу

детективів) із викладом своїх зауважень, з метою проведення відповідної перевірки стосовно порушення порядку доставлення затриманої особи. За результатами такої перевірки у разі підтвердження порушень винні у цьому особи повинні підлягати притягненню до відповідальності (дисциплінарної та кримінальної залежно від допущених порушень і ступеня обмеження прав громадян) [34, с. 520]. На жаль, незважаючи на непоодинокі порушення прав затриманих, така практика на сьогодні відсутня.

Навпаки, одним із розповсюджених порушень є фальсифікації фактичного часу затримання осіб. 17 липня 2015 р. під час перевірки Ірпінського МВ Київської області встановлено, що у протоколі про затримання гр. К. в порядку с т. 208 КПК України час затримання відрізняється від його фактичного затримання на 4 години. Через два місяці в ході повторної перевірки Ірпінського МВ представниками Уповноваженого виявлено аналогічні порушення при затриманні гр. К. та С., яких безпідставно близько 6 годин незаконно тримали в приміщенні відділу.

У Коломийському МВ та Тисьменецькому ВП Івано-Франківської області в журналах інформування центрів безоплатної правової допомоги виявлено неправдиві записи щодо фактичного часу затримання гр. Х. та Щ., затримання яких відбулося раніше часу, зазначеного в журналах, на 5 та 10 годин відповідно [19].

Згідно зі ст. 211 КПК особа, затримана уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду , не може утримуватися органом досудового розслідування понад сімдесят дві години з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена була залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (з моменту затримання).

Саме ці положення є гарантіями прав на свободу й особисту недоторканність. Згідно з ними кожній заарештованій або затриманій за кримінальним обвинуваченням особі має бути забезпечено право на судовий розгляд протягом розумного строку або право на звільнення до початку судового розгляду (ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини) [106, с.7-8].

Протягом шістдесяти годин з моменту затримання особи її або звільняють (при зникненні підстав для затримання, закінченні встановленого законом строку

затримання або вручення повідомлення про підозру) або доставляють до слідчого судді, суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

всіх випадках, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК). Так, у 2015 році у зв'язку з недоставлянням упродовж шістдесяти годин з моменту затримання до суду звільнено з-під варти 11 осіб (у 2014 році – 20), у зв'язку з неврученням після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання повідомлення про підозру – 34 особи (у 2014 році – 19).

При зникненні підстав для затримання чи вручення повідомлення про підозру, а також спливу строку затримання службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана негайно звільнити таку особу (п. 3 ч. 3 ст. 212 КПК). На наш погляд, у такому випадку звільнена особа втрачає процесуальний статус підозрюваного, адже процесуальна дія, яка фактично його зумовила (затримання), – втратила свою силу.

Водночас у КПК не визначено в якому акті фіксується рішення про звільнення затриманої особи та чи має право службова особа, відповідальна за перебування затриманих, приймати такі рішення (чи лише фізично звільняти затриманого). На сьогодні це питання вирішується по-різному (вноситься постанова про звільнення як від імені слідчого та прокурора, так і начальника ІТТ). На наш погляд, відповідне рішення має прийматися службовою особою, відповідальною за перебування затриманих, і оформлюватися у формі постанови.

У зв'язку з цим серед обов'язків вказаної службової особи (ч. 3 ст. 212 КПК) необхідно передбачити винесення постанови про звільнення затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання та вручення копії такої постанови затриманому.

Будь-який громадянин України, іноземець та особа без громадянства має право затримати будь-яку особу (за винятком судді та народного депутата України, затримання яких здійснюється за згодою Верховної Ради України), яку він застав при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після вчинення особою кримінального правопорушення або при

безперервному переслідуванню особи, яка підозрюється в його вчиненні. Цей вид затримання називається законним затриманням.

Зазначене затримання слід відрізнити від процесуального затримання, що здійснюється уповноваженими особами відповідно до ст. 208 КПК. Затримання неуповноваженою службовою особою може здійснюватися як за вчинення кримінального проступку, так і злочину, на відміну від затримання уповноваженою службовою особою, яке здійснюється винятково за вчинення злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, або за злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [171].

Особливої актуальності законне затримання набуло протягом останніх 3 років, що зумовлюється проведенням на значній частині держави АТО та непоодинокими затриманнями так званих «сепаратистів» (в тому числі проведених і вітчизняними політиками). Разом з цим КПК не регламентує моменту (часу) законного затримання, а відтак особа фактично може бути обмежена у свободі пересування протягом тривалого часу.

Обрахування ж часу затримання у такому випадку з моменту доставлення до уповноваженої службової особи не буде вірним, адже й до такого доставлення – особа уже фактично була затримана.

Окрім цього, у разі кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, КПК (ст. 522 КПК) вирізняється два специфічних суб'єкта, уповноважених здійснювати законне затримання: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України (наділяється правом затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на сорок вісім годин, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової

допомоги); 2) капітан судна України (наділяється правом затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України). Вказані службові особи зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомити про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Розповсюдженням є й затримання уповноваженою службовою особою на підставі ухвали про дозвіл на затримання. До того ж, відповідно до п. 8.2 Інструкції організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (затвердженої наказом МВС України № 700-2012), у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим в обов'язковому порядку вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу. Як наслідок, лише у 2016 році на підставі ухвали про дозвіл на затримання затримано 3,2 тис. осіб, які переховувалися від слідчих органів НПУ.

На відміну від 60-годинного терміну, встановленого частиною другою ст. 211 КПК для доставлення затриманої особи до суду для розгляду клопотання про обрання тимчасової запобіжної заходи, визначений законодавцем строк у 36 годин при затриманні на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу обумовлюється необхідністю найшвидшого доставлення до слідчого судді, суду, адже у даному випадку не потрібно суттєвих затрат робочого часу для внесення та розгляду клопотання про застосування до затриманої особи запобіжної заходи, яке вже вносилося раніше.

Водночас, слід визнати хибною практику обрання запобіжної заходи особі, затриманій на підставі ухвали про дозвіл на затримання, у режимі відеоконференції (без доставлення до слідчого судді), оскільки норми КПК подібної процедури не передбачають (у такому режимі можливо лише проведення допиту та впізнання). Проте, на жаль, такі випадки є непоодинокими. Зокрема, у 2015 році з порушенням вимог КПК у режимі відеоконференції слідчий суддя Печерського районного суду

м. Києва розглянув клопотання про застосування запобіжного заходу особі, яка перебувала в ІТТ одного з ОВС Закарпатської області.

Службова особа, яка на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання, здійснила затримання особи, зобов'язана негайно (у будь-якому разі не пізніше моменту доставлення до органу досудового розслідування) вручити такій особі копію ухвали про дозвіл на затримання.

Проблемним є й те, що КПК не визначає порядку фіксації фактичного затримання особи на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу. Адже ст. 208 КПК поширюється лише на випадки затримання без ухвали слідчого судді, суду. В такому випадку необґрунтованою є практика щодо затримання осіб на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу та складання протоколу затримання у порядку ст. 208 КПК, адже ст. 191 КПК такого порядку не передбачає. Відтак, до ст. 191 КПК необхідно внести зміни щодо регламентації процесуального порядку оформлення затримання на підставі ухвали слідчого судді. На наш погляд, у даному випадку затримання повинно оформлятися у порядку, передбаченому ст. 208 КПК, а строк затримання обраховуватися з урахуванням положень ст. 209 КПК.

Уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду, про дозвіл на затримання або у якій під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі. Оперативність інформування у такому випадку досягається завдяки надісланню повідомлення електронною поштою, факсимільним зв'язком, телеграмою тощо.

При затриманні особи уповноважена службова особа в обов'язковому порядку повинна перевірити, чи не відкликана ухвала про дозвіл на затримання прокурором (для цього в ухвалі відповідно до частини другої ст. 190 КПК обов'язково вказуються прізвище, ім'я, по батькові, адреса і телефон прокурора або слідчого, за клопотанням якого постановлена ухвала). У випадку підтвердження таких даних та відсутності інших законних підстав для подальшого затримання, затриманий має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під

вартою якої він тримається. При цьому, обов'язково слід враховувати, що ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії (ст. 190 КПК).

Щодо другого випадку, це означає, що особу, яку оголошено в розшук, не можна буде затримати в разі встановлення її місця перебування у строк понад 6 місяців. Тобто, працівники поліції (інші уповноважені службові особи) вимушені будуть запрошувати на допит розшукувану особу. Відразу після чого така особа знову «почне переховуватися». У зв'язку з цим, доцільним є виключення з КПК норми щодо встановлення строку дії ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, в якій не визначено конкретного строку (п. 2 ч. 3 ст. 190 КПК).

Слід звернути увагу й на специфічні умови розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу. Так, відповідно до ст. 189 КПК таке клопотання розглядається слідчим суддею, судом негайно після його одержання, а також винятково в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Ухвала про дозвіл на затримання, на відмінну від ухвали про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу, оскарженню не підлягає (ст. 190 КПК), що, на наш погляд, є не досить вірним. З метою забезпечення змагальності провадження та захисту прав сторони захисту вважається за доцільне передбачити у КПК і можливість оскарження ухвали суду про дозвіл на затримання.

Незважаючи на те, що розгляд такого клопотання непередбачений як умова для проведення закритого судового засідання (ч. 2 ст. 27 КПК), дане право не належить до загальних підстав проведення закритого судового засідання, все одно порядок його здійснення визначається з урахуванням вимог частини четвертої ст. 27 КПК – на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження. Подібний механізм сприяє забезпеченню ефективності та таємниці досудового провадження.

Специфічним є затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. Відповідно до ст. 582 КПК затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчинення м

кримінального правопорушення, також здійснюється уповноваженою службовою особою.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає особливі строки та порядок інформування при затриманні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, зокрема:

Негайно інформується прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання (місце затримання визначається з урахуванням ст. 191 КПК). При цьому, повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав і мотивів затримання.

Після отримання повідомлення та перевірки законності затримання прокурором негайно інформується прокуратура обласного рівня (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя).

Протягом шістдесяти годин після затримання прокуратурою обласного рівня інформується відповідний центральний орган державної влади України. Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, прокуратура обласного рівня також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Протягом трьох днів після отримання повідомлення відповідний центральний орган України інформує компетентний орган іноземної держави [456, с.85-94].

Специфікою такого виду затримання є те, що затримана особа негайно звільняється у разі, якщо: 1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту; 2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

Кримінальний процесуальний кодекс також передбачає певні специфічні правила затримання особи, оголошеної у міжнародний розшук. Так, після затримання особи, оголошеної у міжнародний розшук, не пізніше як через сорок вісім годин з часу її доставки до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого повинен розглянути питання про

застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід (ч. 6 ст. 193 КПК).

Варто звернути увагу й на Правила та положення щодо інформування, зазначені у наказі Міністерства юстиції України № 2024/5 від 02 грудня 2014 року «Про затвердження Порядку інформування установами виконання покарань та слідчими ізоляторами Державної кримінально -виконавчої служби України

дипломатичних представництв та (або) консульських установ іноземних держав в Україні стосовно іноземців, узятих під варту, або засуджених, або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт», у якому вказано, що після прийняття іноземця, взятого під варту або до якого застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, керівництво СІЗО протягом доби надсилає до

дипломатичного представництва громадянства іноземця та (або) консульської установи іноземних держав в Україні факсимільним зв'язком або електронною поштою повідомлення з а формою, визначеною в додатку до даного наказу. Копія такого повідомлення одночасно надсилається до ДКС МЗС України та ДПтС України електронною поштою.

Крім того, дипломатичні представники мають право відвідувати громадянина держави, що представляється, який перебуває у в'язниці, під вартою або затриманий, для бесіди з ним, а також мають право переписуватися з ним і вживати заходів щодо забезпечення йому юридичного представництва [281, с.492].

Слід відмітити, що КПК передбачено й особливості затримання окремої категорії осіб. Так, затримання народного депутата України або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту також не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 2 ст. 482 КПК).

Критично осмислюючи відповідне вітчизняне законодавство, у літературі відзначається, що в Україні закріплено найбільш широкий депутатський імунітет, який охоплює як депутатську недоторканність, так і індемнітет без жодних винятків. Натомість у багатьох країнах (за винятком Монголії, Угорщини) в разі

затримання депутата на місці вчинення злочину він позбавляється імунітету автоматично, без згоди парламенту. Наприклад, у Фінляндії заарештувати парламентаря й розпочати проти нього кримінальне переслідування без санкції

парламенту можливо у випадку, якщо його діяння класифікується як злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше ніж 6 місяців, у Швеції – не менше як 2 роки, у Македонії, Словенії, Хорватії – 5 років. У цих випадках парламенти до винесення судом вироку вправі лише вимагати звільнення депутата, посилаючись на наявність у нього імунітету [370].

Водночас за вітчизняним законодавством затримати народного депутата неможливо навіть якщо його застали під час вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (в тому числі й корупційного).

даного аспекти досить позитивними виглядають зміни до Конституції України (щодо правосуддя), відповідно до яких суддю може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 126 Конституції України). Аналогічні зміни до Основного Закону мають бути прийняті й відносно народних депутатів.

Стара норма, за якою затримання судді було можливе лише за згодою ВРУ, створювала суттєві проблеми. Адже, отримати таку згоду було не так легко й швидко, а за цей час суддя міг втекти, впливати на свідків, іншим чином перешкоджати розслідуванню. У новій редакції Конституції України та КПК процедура суттєво спрощена, а головне – з'явилася можливість затримати суддю «на гарячому».

Разом з цим відповідно до частини першої ст. 482 КПК (в редакції Закону № 1798-VIII від 21 грудня 2016 р.), якою по суті мали бути продубльовані положення Конституції України, визначено, що затриманий суддя повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням (*що фізично неможливо на початковому етапі затримання – під час або відразу після вчинення злочину – прим. авт.*); 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо метя такого затримання (попередження вчинення злочину,

відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

Вказівка закону про те, що суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута, є імперативною, тобто покладає на уповноважену службову особу (слідчого, прокурора, детектива) обов'язок звільнення судді з-під затримання [374].

Подібне положення щодо мети затримання виглядає досить суперечливим. До того ж про нього немає жодної згадки в Конституції України, яка надає повноваження правоохоронцям затримувати суддів, і при цьому – ані слова про те, що «суддя має бути негайно звільнений» у певних випадках. Крім цього, така конструкція норми абсолютно не співвідноситься з визначеними у ст. 177 КПК ризиками (зокрема, ризиком «переховування», ризиком «впливу» на учасників кримінального провадження), запобігання яких і є основною метою застосування запобіжних заходів (в тому числі затримання особи).

даного приводу серед учених, практиків, органів досудового розслідування та інших державних інституцій розгорнулася активна дискусія.

Так, Вища рада правосуддя у своєму публічному зверненні звернула увагу слідчих суддів, судів на необхідність дотримання конституційних гарантій незалежності та недоторканності судді, передбачених ст. 126 Конституції України. Водночас наголошено, що застосування до судді запобіжного заходу у виді утримання під вартою чи домашнього арешту, зокрема і в тих випадках, коли суддю затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, до винесення обвинувального вироку судом без згоди Вищої ради правосуддя є грубим порушенням конституційних гарантій недоторканності судді [65].

Своєю чергою, відповідно до заяви директора НАБУ А. Ситника необхідність дозволу Вищої ради правосуддя на затримання суддів і подальше обрання щодо них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не передбачена вимогами законодавства, а подібні звернення Вищої ради правосуддя є неприпустимими і дискредитують судову реформу [119].

Незважаючи на це, 29 січня 2017 р. слідчим суддею Галицького районного суду м. Львова в ухвалі про застосування запобіжного заходу затриманому детективами НАБУ судді Солом'янського районного суду м. Києва, зроблено висновок про те, що застосування до судді запобіжного заходу у виді утримання під вартою чи домашнього арешту, зокрема і в тих випадках, коли суддю затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, до винесення обвинувального вироку судом можливе лише за згодою Вищої ради правосуддя. При цьому, враховуючи відсутність у матеріалах клопотання згоди Вищої ради правосуддя на затримання або утримання під вартою чи арештом судді, до підозрюваного не може бути застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [417].

Варто наголосити, що подібна практика містить у собі і процедурні проблеми: адже згідно з КПК, особу не може бути затримано більше ніж на 72 години, водночас відповідно до ст. 59 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» подання на отримання згоди на арешт судді розглядається до 5 днів з дня його отримання.

Саме тому, на наш погляд, частину першу ст. 482 КПК необхідно доповнити положенням, відповідно до якого клопотання про надання згоди на утримання під вартою чи арештом стосовно судді, який затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, розглядається невідкладно після надходження клопотання, але в будь-якому разі до закінчення 60-годинного строку після затримання.

Крім цього, мету такого затримання необхідно привести у відповідність до ст. 177 КПК, визначивши, що суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків і запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (забезпечення виконання підозрюваним обов'язків і запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК) досягнута.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК (ч. 2 ст. 492 КПК).

Підозрюваний, обвинувачений або засуджений, які, перебуваючи за межами України, викликані повісткою після перетинання державного кордону України (при в'їзді в Україну), можуть бути затримані лише за злочин, зазначений у повістці (ст. 566 КПК).

Новелою вітчизняного законодавства є превентивне затримання, яке відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» здійснюється без ухвали слідчого судді, суду з рішенням начальників головних управлінь (управлінь) СБУ/НПУ за наявності згоди прокурора (обласного рівня, їх заступниками) та застосовується на строк понад 72 години, але не більше 30 діб.

Основною метою такого заходу примусу є відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції. При цьому підставою для превентивного затримання (аналогічно будь-якому запобіжному заходу) є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності.

При цьому конкретні норми, які охоплюються поняттям «терористична діяльність» та за вчинення яких можливе здійснення превентивного затримання, вказаним Законом України [284] не визначено. Водночас слід погодитися [297], що превентивне затримання повинно застосовуватися і за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, пов'язаних з діяльністю незаконних збройних формувань і масовими заворушеннями.

У зв'язку з цим, на наш погляд, обов'язковою умовою застосування превентивного затримання повинна бути наявність підозри за ст. ст. 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК. При цьому така підозра повинна бути вручена затриманій особі у строк, визначений загальними правилами КПК (не більше доби після фактичного моменту затримання), у протилежному

випадку – така особа підлягає звільненню з -під варти. Подібні правила необхідно чітко закріпити на законодавчому рівні.

Копія рішення про превентивне затримання особи, причетної до терористичної діяльності, на строк понад 72 години невідкладно надається затриманій особі, а також негайно направляється до слідчого судді, суду відповідної юрисдикції разом із клопотанням про обрання належного запобіжного заходу стосовно відповідної особи. Загальний строк вирішення питання про превентивне затримання не може перевищувати 72 години з моменту фактичного затримання особи. У цей строк включається також і строк доставки затриманої особи до прокурора [297]. Превентивне затримання особи не може продовжуватися після розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу стосовно цієї особи.

Водночас слід погодитися [213], що положення з приводу застосування превентивного затримання не повною мірою відповідають Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду (ст. 29).

разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом, якщо ж протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою – затримана особа негайно повинна бути звільнена [252]. Таким чином, жодного винятку з вказаного правила немає.

Аналогічно Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод передбачає, що кожен, кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження [308].

Європейський суд з прав людини розтлумачив, що ані слідчі, ані прокурори не можуть у цьому випадку виконувати функції суду, а також що не має жодних можливих винятків з правила про негайне доставлення затриманої особи до суду.

Слід погодитися з експертами Б. Малишевим та О. Банчук ом, що немає практичної потреби у подібному режимі обмеження прав людини. Адже навіть якщо суди у зоні АТО не функціонують належним чином, то у правоохоронців завжди є можливість за 72 години вивезти затриману особу до суду, що знаходиться у сусідніх областях, районах, і тим самим забезпечити дотримання гарантій, встановлених для неї Конституцією України та КПК. Як приклад, затримана 25 серпня 2014 року група з десяти десантників Російської Федерації вже через день (менше ніж через 48 годин) була доставлена до Києва і постала перед журналістами. Таким самим успіхом ці затримані могли постати перед слідчим суддею для вирішення питання про їх взяття під варту чи звільнення [213].

Відповідно до частини першої ст. 12 КПК під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах і в порядку, передбачених КПК. З цього приводу слушно зауважують І. Усенко та Є. Ромінський, що розробники закону (яким запроваджено превентивне затримання) чомусь відкинули цей простий та ясний шлях, а здійснили спробу запровадити позасистемний інститут «превентивного затримання», що символізує появу на додаток до кримінального процесуального права нової галузі, яку умовно можна назвати «кримінальним екстрапроцедурним правом», що, звісно, є неприпустимим [410].

Таким чином, при застосуванні положень КПК слід враховувати, що кожен із інститутів, який у ньому закріплений, несе у собі певну мету та процесуальний порядок, що відрізняє його від інших інститутів. Зважаючи на це, підміна окремих процесуальних дій суперечить завданням кримінального провадження й не може бути виправданою. Водночас, незважаючи на позитивний досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження, проблема застосування кримінального процесуального затримання залишається невирішеною й потребує якісної розробки законодавчих пропозицій, які б враховували як наукову складову, так і проблеми правозастосування.

3.3 Тримання під вартою як запобіжний захід

Важливим засобом зміцнення законності та правопорядку в кримінальному процесі є дотримання і забезпечення правових приписів, що стосуються застосування запобіжних заходів (насамперед, пов'язаних із позбавленням волі) [25, с.282]. Свого часу ще А. Ф. Коні писав: «Якими б гарними не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу та значення в грубих і несумлінних руках» [157, с.34-35].

Дійсно, неправомірне обмеження свободи особи неминуче заподіює істотну шкоду інтересам правосуддя, перешкоджає прийняттю законного й об'єктивного рішення по кримінальному провадженню.

Ще за СКС 1864 року утримання обвинуваченого під вартою (або попередній арешт) мало на меті: по-перше, запобігання втечі обвинуваченого; по-друге, обмеження впливу обвинуваченого у злочині на приховування слідів і доказів вчиненого злочину й вчинення нових злочинів [12, с. 51]. Практично аналогічна мета цього запобіжного заходу передбачена й у новому КПК.

Лише протягом 2016 року слідчими НПУ запобіжний захід у вигляді тримання під вартою обрано щодо 10,2 тис. підозрюваних. Їх питома вага становить майже 30 % від кількості осіб, яким повідомлено про підозру в учиненні тяжких та особливо тяжких злочинів (36,7 тис.). Таким чином, питання дослідження процесуального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту набувають особливої актуальності.

Тримання під вартою – винятковий запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах. Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом і має не тільки відповідати закону, а й бути розумним з урахуванням усіх обставин, зокрема, наприклад, мати за мету те, щоб особа не сховалася від органів розслідування та суду, не перешкоджала провадженню розслідування, не вчинила нового злочину тощо. Ця прогресивна позиція була сприйнята розробниками КПК, які зробили декілька кроків уперед у сфері забезпечення прав людини, порівняно з попередньою редакцією закону, та

передбачили, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити досягнення мети їх застосування (ч. 1 ст. 183 КПК України) [190, с.309].

Саме ця презумпція є проявом правил більш загального характеру: «підстави для обмеження конституційного статусу громадянина вважаються відсутніми доки не доведено інше» [191, с. 7]. Ці положення досить цікаво порівнюються у літературі із роз'ясненнями щодо застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту за КПК 1960 року. Так, п. 13 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» від 25 квітня 2003 р. № 4 визначає, що «обов'язковою умовою взяття під варту (виходячи з його правової природи) має бути обґрунтована впевненість судді в тому, що більш м'які запобіжні заходи можуть не забезпечити належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого».

Тобто, по суті Пленум ВСУ встановлює презумпцію на користь взяття під варту, оскільки, за його підходом, для взяття під варту судді достатньо сумніву в можливості застосувати інші заходи. Отже, обвинуваченого можна залишити на волі лише у виняткових випадках, коли навіть не можливо уявити можливість його «неналежної поведінки» [533, с. 15]. Як вірно вказує І. В. Гловюк, і з цим неможливо не погодитися, подібна практика неприпустима з погляду дотримання презумпції невинуватості й суперечить практиці ЄСПЛ [75, с.84-89].

Саме тому, як свідчить нова правозастосовна практика, застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту різко скоротилося, чому сприяє як зміна порядку його застосування (з обов'язковим одночасним визначенням розміру застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК, крім випадків, установлених частиною четвертою ст. 183 КПК), так і впровадження нових видів запобіжних заходів, здатних реально

гарантувати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого і в иконання покладених на нього обов'язків [88, с.221].

Ризики, які необхідні для обрання/застосування тримання під вартою, передбачені ст. 177 КПК (аналогічно іншим запобіжним заходам). На наш погляд, їх необхідно класифікувати на:

- ризики ухилення від судочинства (переховування чи втечі);
- ризики незаконного впливу (незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста або знищення чи спотворення будь-яких речей або документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення);
- ризики повторного вчинення чи продовження правопорушення («рецидив») [478].

У практиці ЄСПЛ для тримання під вартою повинні бути відповідні і достатні підстави. Якщо ж держава не наведе «відповідних і достатніх» підстав для тримання під вартою обвинуваченої у правопорушенні особи, така особа має бути звільнена після затримання і перебувати на волі до початку судового розгляду її справи (рішення у справах «Вемгофф проти Німеччини», «Ягчі і Саргін проти Туреччини») [505, с.122-123].

урахуванням цього, у вітчизняному законодавстві фактичною підставою обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є наявність сукупності неспростовних доказів вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення [34]. Обов'язковою підставою застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, наявність ризиків, про які йшла мова вище, а також недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання вказаним ризикам. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності обґрунтованої підозри та хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК.

Слід визнати необґрунтованою, практику обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо особи, яка уже перебуває під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення іншого кримінального правопорушення, адже у такому разі жоден із передбачених КПК ризиків не відповідатиме фактичним обставинам кримінального провадження.

Так, наприклад, слідчими ГСУ НПУ 18 серпня 2016 р. затримано за підозрою у вчиненні шахрайства Х., якому 19 серпня 2016 р. повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого частиною четвертою ст. 190 КК, та обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з одночасним визначенням застави у розмірі 275 тис. грн (яка відповідає сумі завданих збитків). З метою «залишення» під вартою Х. (у разі внесення ним застави) стороною обвинувачення 25 серпня 2016 р. по новому кримінальному провадженню повідомлено про підозру Х. у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою ст. 263 КК (за фактом зберігання вогнепальної зброї, виявленої у ході обшуку помешкання Х.) та ініційовано обрання Х. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, який і так утримувався під вартою. Незважаючи на відсутність обґрунтованих ризиків слідчим суддею обрано тримання під вартою Х. із визначенням застави у розмірі 63 тис. грн.

Відповідно до узагальнень судової практики ВСУ (які є актуальними і на даний час) необхідно дотримуватися таких засад при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою:

1) цей запобіжний захід не повинен бути таким, що: застосовується в обов'язковому порядку, судовий орган має приймати рішення з урахуванням усіх обставин справи; він має розглядатись як винятковий захід; повинен застосовуватися чи продовжуватися лише у випадках суворої необхідності та не застосовуватися з метою покарання;

будь-яке рішення про тримання під вартою повинно формулювати докладний і точний зміст обвинувачення, а також підстави тримання під вартою; повинно бути негайно доведене до відома особи, щодо якої застосовується запобіжний захід;

особа, яка утримується під вартою, має бути поінформована про свої права порядок їх реалізації.

Істотним порушенням є застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з обґрунтуванням виключно тяжкості покарання, яке могло бути призначене підозрюваному у разі визнання його винуватим у вчиненні кримінального правопорушення без встановлення хоча б одного із ризиків.

Враховуючи викладене певні застереження з точки зору теоретичної обґрунтованості викликають зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до КК та КПК щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [293], якими передбачено, що запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260, 261 КК України.

На наш погляд, подібне суперечить позиції ЄСПЛ, відповідно до якої тяжкість злочину або суворість санкції статті кримінального закону, яка інкримінується обвинуваченому, не може бути єдиною підставою для тримання особи під вартою. Тримання особи під вартою до вирішення питання про її винність не повинне бути «загальним правилом» і слід виходити з презумпції залишення обвинуваченого на свободі (рішення ЄСПЛ у справі «Калашніков проти Росії»).

Особливе занепокоєння ЄСПЛ викликає тенденція надавати тяжкості обвинувачення надмірного значення. Тяжкість обвинувачення не була єдиним або переважним фактором при вирішенні питання про тримання під вартою або звільнення. Існування вагомої підозри у причетності особи до тяжкого злочину хоча й має значення, та саме по собі не може виправдати довгого строку тримання під вартою. До того ж, якщо правова оцінка фактів, на які спирається обвинувачення, – а, як наслідок, і можливого покарання, – визначається виключно стороною обвинувачення, суди ще більш обережно мають ставитися до оцінки тяжкості обвинувачення та її значення для питання про тримання під вартою або продовження тримання під вартою.

З даного приводу викликає застереження і законопроект № 2330 від 05 березня 2015 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів до яких застосовується тримання під вартою)» [290], яким пропонується розширити перелік злочинів, за вчинення яких виключним запобіжним заходом є тримання під вартою: частина п'ята ст. 191, частини друга та третя ст. 209, ст.ст. 348 – 349, частина друга ст. 364,

Загалом лише у 2015 році зареєстровано сім законопроектів щодо удосконалення порядку застосування застави (№№ 1838, 1871, 2086, 2284, 2330, 2654, 2668).

частина друга ст. 365, частини з другої по четверту ст. 368, частини друга та третя ст. 368-2, частини друга та третя ст. 369, частина третя ст. 369-2, ст. ст. 437– 439, ст. 441, частина перша ст. 442, ст. 446 КК України.

Необхідність прийняття таких змін авторами законопроекту обумовлюється тим, що підозрювана у корупційному правопорушенні службова особа сьогодні має можливість за допомогою своїх близьких і родичів із застосуванням неправомірно отриманих доходів сплатити заставу та на волі впливати на слідство, свідків тощо. Крім того, є випадки, коли апеляційний суд зменшував розмір застави, яка була визначена судом першої інстанції, що допомагало підозрюваному у вчиненні відповідного злочину сплачувати заставу та мати можливість застосовувати свій службовий або персональний вплив на хід слідства [280].

Адже на стадіях досудового розслідування та судового розгляду особа лише підозрюється (обвинувачується) у вчиненні того чи іншого злочину. До набрання обвинувальним вироком суду законної сили така особа вважається невинуватою у його вчиненні. Отже, сама по собі підозра (обвинувачення) у вчиненні навіть тяжкого чи особливо тяжкого злочину без урахування особи підозрюваного (обвинуваченого), способу вчинення злочину, доказів, які підтверджують її винуватість, та інших обставин, які мають відношення до справи, не може бути підставою для автоматичного взяття під варту.

На нашу думку, наразі немає належних аргументів, які б свідчили про необхідність встановлення заборони для застосування будь-яких інших видів запобіжних заходів, окрім тримання під вартою, до осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні корупційних злочинів. Тим більше, такі законодавчі заборони виглядатимуть дещо нелогічними у тих випадках, якщо розмір застави в разі перевищуватиме майнову шкоду, заподіяну злочином. Можливо саме тому вказаний законопроект було відкликано ледь ніж через місяць після його внесення.

Водночас фактично аналогічним за своїм змістом є проект Закону України від 03 березня 2015 № 2284 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо окремих аспектів застосування запобіжних заходів у вигляді застави, тримання під вартою та оскарження окремих рішень у кримінальному провадженні)» [291].

Вказаним законопроектом пропонуються зміни, які унеможливають застосування будь-яких інших, окрім взяття під варту, запобіжних заходів до осіб, які вчинили декілька тяжких чи особливо тяжких злочинів. Також законопроектом пропонується можливість обрання тримання під вартою щодо підозрюваних, обвинувачених у вчиненні корисливих злочинів без дотримання додаткових вимог (передбачених ст. 183 КПК), а також встановлюється заборона щодо застосування застави при обранні запобіжного заходу у виді тримання під вартою в окремих кримінальних провадженнях, у тому числі щодо злочину, спосіб вчинення якого пов'язаний із зловживанням владою або службовим становищем, або щодо злочину, яким заподіяно шкоду у великих чи особливо великих розмірах.

З даного приводу слід відзначити, що саме необдумані зміни до частини п'ятої ст. 176 КПК можуть створити небезпечний прецедент необґрунтованого розширення переліку злочинів, підозра (обвинувачення) у вчиненні яких позбавлятиме слідчого суддю, суд можливості самостійно у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин кримінального провадження обирати щодо підозрюваного (обвинуваченого) той чи інший вид запобіжних заходів [60]. Практично з аналогічних підстав вказаний проект відхилено як профільним комітетом ВРУ, так і науково-експертним управлінням.

Наведене свідчить про необхідність обережного підходу до розширення переліку злочинів, при підозрі (обвинуваченні) у вчиненні яких безальтернативно застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Слід зауважити і про негативні наслідки для держави та суспільства при широкому застосуванні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, зокрема: прямі бюджетні витрати із забезпечення та утримання СІЗО та ІТТ, витрати на конвоювання та перевезення ув'язнених, прямі бюджетні витрати на утримання СІЗО та ІТТ, додаткові витрати на ремонт і будівництво СІЗО та ІТТ [53]. До того ж, не потрібно забувати і про неспроможність держави забезпечити такі умови тримання під вартою, що не принижували б гідності людини та відповідали сучасним стандартам пенітенціарної системи.

Кримінальний процесуальний закон чітко визначає перелік підстав та умов, а також розмір покарань за вчинені злочини, за наявності яких слідчий суддя, суд має

право задовольнити клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Своєрідною межею у цьому випадку виступає покарання у виді позбавлення волі на строк понад «три» та «п'ять» років за вчинення підозрюваним, обвинуваченим злочину. Однак тут же законодавець наголошує, що у виняткових випадках запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосований і за вчинення злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років, або навіть і штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Під винятковими випадками у цьому разі слід розуміти відсутність порушення запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, вчинення конкретних дій, спрямованих на перешкодження встановленню істини у кримінальному провадженні, продовження злочинної діяльності, ухилення від відбування покарання, наявності судимості тощо [34, с.470].

Загалом процедура обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою включає в себе:

– внесення слідчому судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (чітко визначено – до місцевого суду в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч. 1 ст. 184 КПК).

Клопотання слідчого, прокурора повинно містити чітке обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів, а також обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених частиною п'ятою ст. 194 КПК [171].

Слід відмітити, що жодна обставина не може свідчити на користь або проти тримання під вартою напевно, а лише з певним ступенем вірогідності. Таким чином, «стандарт переконання», відповідно до якого слідчий суддя доходить висновку про необхідність тримання під вартою / відсутність підстав для цього, суттєво відрізняється від «стандарту доведення» при судовому розгляді справи і постановленні вироку.

Слідчий, прокурор повинні разом із клопотанням надати суду матеріали кримінального провадження, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Копії клопотання та цих матеріалів повинні бути надані і підозрюваному, обвинуваченому. При цьому КПК встановлений строк надання таких копій – не пізніше трьох годин до початку розгляду клопотання [16, с.83].

Водночас непоодинокими є випадки, коли клопотання обґрунтовується результатами проведених негласних слідчих (розшукових) дій. Найчастіше подібне характерне для початкового етапу розслідування збуту у наркотичних засобів, одержання неправомірної вигоди тощо (після затримання особи, за якою проводився контроль за вчиненням злочину). Основу таких клопотань складають відомості, зафіксовані у документах, які мають гриф таємності, у зв'язку з чим вони не надаються стороні захисту. На наш погляд, це унеможлиблює реалізацію захистом своїх повноважень при розгляді вказаного клопотання у суді. У зв'язку з цим вважається за доцільне встановити норму, відповідно до якої сторона обвинувачення не може обґрунтовувати клопотання про обрання запобіжного заходу матеріалами, які не були надані для ознайомлення стороні захисту.

Враховуючи вищевикладене, пропонується доповнити частину четверту ст. 193 КПК положенням наступного змісту: «Сторона обвинувачення не може ініціювати дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, якщо вони не були надані підозрюваному, обвинуваченому у порядку, передбаченому частиною другою ст. цього Кодексу».

Факт подання до суду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не обмежує слідчого, прокурора у можливості його відкликання, зміни або доповнення.

Зокрема, О.Ю. Татаров визначає, що підставою для відкликання клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є наявність обставин, які спростовують повідомлену раніше підозру у вчиненні кримінального правопорушення. При чому зробити це прокурор повинен у найкоротший строк (невідкладно) після того, як йому стануть відомі ці обставини. У такому випадку

фактично виключається одна із передбачених ст. 177 КПК підстав до застосування запобіжного заходу – наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення й відповідно застосування до такої особи заходів забезпечення кримінального провадження розглядатиметься як порушення її конституційних прав та свобод (ст. 185 КПК) [34, с.477].

Окрім відкликання клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою прокурор наділений і правом відкликати також і дозвіл на затримання, за умови, якщо він вже був наданий слідчим суддею, судом (ч. 3 ст. 190 КПК).

За наявності обставин, які можуть певним чином вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу (наприклад, встановлено наявність іншої підозри, ніж повідомлена, обставин, які по-іншому характеризують особу підозрюваного, тощо), КПК передбачена можливість зміни чи доповнення клопотання про обрання запобіжного заходу, або й навіть заміни його новим (ст. КПК).

Такі процесуальні повноваження закріплені за прокурором та слідчим. З урахуванням загальних засад КПК, слідчому у такому випадку слід погоджувати своє рішення із прокурором;

– прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Відповідно до ст. 186 КПК клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання [295].

Таким чином, законодавцем встановлюється правило невідкладного розгляду слідчим суддею, судом клопотання про застосування певного запобіжного заходу. Варто звернути увагу на певні винятки з цього правила.

У першому випадку слідчий суддя, суд орієнтується на момент затримання, тобто коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

випадку, коли судовий розгляд у визначений КПК строк (сімдесят дві години з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого, що зафіксований у протоколі затримання) не проведено, слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу на підставі частини третьої ст. 206 КПК з одночасним здійсненням судового виклику на судовий розгляд щодо застосування запобіжного заходу [295].

Якщо ж підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, то строк у 72 години починає спливати з моменту, коли клопотання прокурора або слідчого надійде до суду і буде зареєстровано у канцелярії. Момент реєстрації вказаного клопотання у канцелярії суду і буде моментом початку 72-годинного строку.

Обов'язковою умовою розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою КПК передбачено присутність учасників кримінального провадження – сторони обвинувачення та сторони захисту. Винятком може бути випадок, коли дозволяється провести розгляд клопотання без участі підозрюваного, обвинуваченого, якого оголошено у міжнародний розшук [34, с.488]. Обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання про застосування запобіжного заходу, та підтверджується відповідними відомостями (довідка, витяг із бази даних Інтерполу тощо) [295].

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його права, які в основному спрямовані на забезпечення його захисту (мати захисника, знати суть і підстави підозри або обвинувачення; знати підстави затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення) та забезпечення змагальності провадження (давати пояснення щодо будь-яких обставин затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посиляється прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на

спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду).

Задекларований у ст. 22 КПК принцип свободи у поданні сторонами кримінального провадження до суду своїх доказів і доведення їх переконливості реалізується під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою шляхом надання за клопотанням сторін права заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання щодо його застосування. У будь-якому разі питання щодо доцільності дослідження показань будь-якого свідка чи будь-яких інших матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, вирішується слідчим суддею, судом [34, с.489].

Літературі зазначається, що запобіжний захід у вигляді взяття під варту не слід застосовувати щодо обвинувачених у віці 14–16 років. Крім того, похилий вік особи також може свідчити про недоцільність обрання цього запобіжного заходу. Слушною є пропозиція про незастосування тримання під вартою як запобіжного заходу до вагітних і жінок, які мають дітей у віці до двох років, а також стосовно осіб, старших за 70 років і тяжкохворих [254, с.182; 382].

Крім того, у кожному випадку, коли вирішується питання щодо тримання під вартою або звільнення, діє презумпція на користь звільнення, відповідно до якої: обов'язок доведення обставин, що свідчать на користь утримання під вартою, завжди несе держава; будь-які обставини, щодо доведеності яких або значення яких для вирішення питання про тримання під вартою або звільнення, залишається сумнів, мають тлумачитися на користь звільнення [123].

Аналогічно ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод забороняє переміщати обов'язок доведення необхідності звільнення на особу, щодо якої вирішується питання про позбавлення її свободи [308].

Практично у кожному третьому випадку у задоволенні клопотання органів досудового розслідування про взяття під варту відмовляється чи застосовується більш м'який вид запобіжного заходу (у 2016 році 14,9 тис. клопотань відмовлено із 36,8 тис. поданих слідчими).

Проведений аналіз слідчо-судової практики свідчить, що основними

мотивами відмов слідчих суддів в обранні підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є: 1) відсутність у клопотанні посилань на наявність ризиків (23 % відмов); 2) незначення обставин, на підставі яких сторона обвинувачення дійшла висновку про наявність одного або декількох ризиків, і

посилань на матеріали, що підтверджують ці обставини (35 %); 3) відсутність обґрунтувань неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких заходів (62 %); 4) неприєднання до клопотання матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи (17 %); незазначення переліку свідків, яких необхідно допитати під час судового розгляду клопотання (14 %); 6) відсутність підтвердження, що підозрюваному надано копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (10%) [20, с. 3].

Так, Апеляційний суд Волинської області скасував ухвалу слідчого судді Ковельського міськрайонного суду про зміну запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання на тримання під вартою, оскільки доводи про продовження існування ризику можливого переховування підозрюваним від органів досудового розслідування та суду не знайшли свого підтвердження в суді апеляційної інстанції. Окрім того, доводи як клопотання, так і ухвали слідчого судді про продовження злочинної діяльності абсолютно не підтверджуються матеріалами кримінального провадження, оскільки виходять за межі повідомлення про підозру [411].

Найпоширенішою причиною звільнень є те, що на момент затримання осіб не забезпечується зібрання достатньо характеризуючих матеріалів, які б вказували на наявність або відсутність ризиків, передбачених ст. 177 КПК.

ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд обов'язково визначає дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК). При цьому, строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів.

Таким чином, в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою повинна бути вказана конкретна дата (число, місяць і рік), до якої діє зазначена ухвала. Необхідно, щоб після визначення конкретної дати, з урахуванням

положень частини другої ст. 197 КПК (відповідно до яких строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого – з моменту затримання) слідчий суддя зазначав словосполучення «включно». Це зумовлене неоднозначним розумінням положень частини третьої ст. 114 КПК, відповідно до якої при обчисленні строку днями строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку. Адже, якщо в ухвалі буде зазначено словосполучення «до 24 серпня» це буде означати, що строк тримання під вартою закінчиться «23 серпня о 23 год. 59 хв. 59 сек.», а якщо «до 24 серпня включно» – то «24 серпня о 23 год. 59 хв. 59 сек.».

При прийнятті рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою ВССУ вказує на обов'язковість розгляду можливості застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів (правова позиція, викладена у п. 80 рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України») (лист ВССУ № 511-550/0/4-13 від 04 квітня 2013 року «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України») [295].

Відповідно до частини третьої ст. 183 КПК слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків.

Інколи слідчі судді вимог ст. 183 КПК не дотримуються, що має наслідком скасування рішень про обрання запобіжних заходів. Апеляційний суд Київської області скасував ухвалу Броварського міськрайонного суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту підозрюваному у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою ст. 289 КК України, у зв'язку з порушенням вимог частини третьої ст. 183 КПК – у зв'язку з тим, що слідчий суддя при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не визначив розміру застави.

У цьому проявляється гуманність і демократичність положень КПК. Адже можливість внести заставу і виконувати обов'язки, які будуть визначені слідчим

суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, більш позитивно сприймаються, ніж перебування у місцях попереднього ув'язнення [34, с.471].

Таким чином, в ухвалі слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в обов'язковому порядку повинно бути відображено розмір застави, об'єктивно достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених ст. 194 КПК (слід мати на увазі, що у такому разі слідчий суддя, суд також вправі застосувати інший (більший) розмір застави (як альтернатива) відповідно до положень ч. 10 ст. 182 КПК). При цьому, необгрунтоване збільшення та зменшення розміру застави є одними з основних причин скасування судових рішень.

випадку застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення розміру застави як альтернативного запобіжного заходу (ч. 4 ст. 183 КПК) слідчий суддя, суд зобов'язаний це обгрунтувати у рішенні незастосування застави.

Необхідними є й положення частини четвертої ст. 183 КПК стосовно обмеження можливостей обрання застави під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Так, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні, що, по суті, виключає можливість її подальшого обрання. Це, зокрема, стосується: злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; злочину, який спричинив загибель людини; особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею (ч. 4 ст. 183 КПК) [171]. Дані

положення унеможлиблюють застосування застави при вчиненні насильницьких та

особливо тяжких злочинів, а також у випадках недотримання умов при обранні

більш м'якого запобіжного заходу (застави).

Слід зазначити, що невизначення розміру застави у випадках, передбачених частиною четвертою ст. 183 КПК, є правом, а не обов'язком слідчого судді. На цьому наголошується й ВССУ. Для прикладу, ухвалою слідчого судді

Суворовського районного суду м. Херсона обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою щодо підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого частиною четвертою ст. 296 КК строком на 60 діб з моменту затримання, а також визначено розмір застави в сумі 91 760 грн. В апеляційній скарзі представник потерпілого – адвокат просив ухвалу в частині визначення розміру застави змінити та обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без визначення застави. Колегія суддів, залишаючи апеляційну скаргу без задоволення, зазначила, що не визначати розмір застави є правом, а не обов'язком слідчого судді [409].

На наш погляд, необхідно встановити імперативну заборону для слідчого судді, суду при обранні запобіжного заходу у виді тримання під вартою застосовувати заставу у кримінальному провадженні щодо окремих категорій злочинів (замість «права не визначати розмір застави», як це передбачено чинною нормою), зокрема щодо вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, а також щодо умисних злочинів, які спричинили загибель людини.

Відповідно до частини першої ст. 309 КПК оскарженню до суду апеляційної інстанції підлягають ухвали слідчого судді суду першої інстанції про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні, також про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні. Оскарження ухвал про застосування або про відмову у застосуванні інших запобіжних заходів, окрім домашнього арешту, КПК не передбачає. Разом з цим слід зауважити, що оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави не завжди розглядається як оскарження запобіжного заходу у вигляді застави. Так, в одному з кримінальних проваджень слідчий суддя районного суду Полтавщини, обравши запобіжний захід тримання під вартою, визначив заставу у розмірі 2 млн грн. В подальшому прокурор оскаржив вказане рішення з клопотанням про збільшення застави до 10 млн грн, яке було задоволено Апеляційним судом Полтавської області. Збільшення суми застави при оскарженні рішення суду в апеляційній інстанції є одним із найпроблемніших питань.

На нашу думку, прийняття подібного рішення не відповідає вимогам КПК. У зв'язку з цим вказане питання потребує або вирішення на законодавчому рівні

(щодо надання можливості оскаржувати розмір застави), або встановлення чіткої заборони для оскарження таких рішень (шляхом видання ВССУ відповідного роз'яснення);

– доведення рішення до відповідних осіб і складання необхідних документів.

Копія ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення (ч. 5 ст. 196 КПК). Одержання копії ухвали про обрання запобіжного заходу є не тільки процесуальним правом підозрюваного, обвинуваченого, а й обов'язком слідчого судді, суду її вручення у залі судового засідання після оголошення її змісту. У випадках обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (якщо він оголошений у міжнародний розшук) копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається йому при найпершій можливості [34, с.471].

Обов'язковим є інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно окремої категорії осіб. Так, про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо осіб, які є державними виконавцями, повідомляється Міністерство юстиції України, щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерство юстиції України та Рада приватних виконавців України; стосовно адвокатів повідомляються відповідні органи адвокатського самоврядування; щодо народного депутата України; судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя; кандидата у Президенти України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати; депутата місцевої ради; Генерального прокурора України, його заступника – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад.

В даному випадку слід звернути увагу, що відповідно до ст. 25 Закону України «Про вибори Президента України» до повноважень Центральної виборчої комісії належить реєстрація кандидатів на пост Президента України, у зв'язку з чим

при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою сто совно кандидата на пост Президента України обов'язково повинна інформуватися Центральна виборча комісія.

Про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють (ст. КПК);

– вжиття необхідних додаткових заходів, які впливають із суті тримання під вартою (наприклад, вжиття заходів щодо охорони майна і житла ув'язненого, належного нагляду за дітьми, якщо вони залишаються без нагляду).

Таким чином, взяття під варту при досудовому провадженні має засновуватися на достатніх підставах, які, з одного боку, свідчать про існування обґрунтованого висновку про причетність особи до вчинення злочину (підозри), а, з іншого, – дають можливість обґрунтовано спрогнозувати майбутню негативну поведінку підозрюваного або обвинуваченого в разі залишення його на волі до судового розгляду.

3.4 Домашній арешт як запобіжний захід

Відповідно до державної політики, спрямованої на гуманізацію кримінального процесуального та кримінального законодавства, виникає необхідність впровадження єдиних, наближених до європейських, стандартів застосування заходів забезпечення кримінального провадження [448, с.4].

Як наслідок, КПК містить низку положень, що покликані обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі. До них можна віднести

норми щодо проведення досудового розслідування по кримінальних проступках [437] (неможливо застосувати тримання під вартою по вказаних видах кримінальних правопорушень), запровадження особливої процедури погоджень застосування всіх без виключення запобіжних заходів, запровадження нових запобіжних заходів – особистого зобов'язання та домашнього арешту. Але якщо особисте зобов'язання по суті є альтернативою підписки про невиїзд, яка передбачалась чинним КПК 1960 року (хоча деякі автори в своїх коментарях до

КПК помилково вважали, що якщо підписки про невиїзд не буде, відповідно збільшиться кількість тримань під вартою), то, домашній арешт — це не вий запобіжний захід.

Слід відзначити, що СКС 1864 року передбачав такий захід процесуального примусу, як домашній арешт (п. 5 ч. 1 ст. 416 СКС), який застосовувався нарівні із триманням під вартою до взяття обвинуваченого на поруки чи внесення ним застави (ст. 428 СКС) [325].

Відмінністю домашнього арешту від тримання під вартою було те, що у випадку застосування домашнього арешту місцем ув'язнення було місце проживання обвинуваченого. Умови домашнього арешту не регламентувалися. В одних випадках в нього відбиралася підписка про незалишення житла, в інших — біля його житла виставлялася поліцейська охорона [209, с. 234-235]. Водночас застосування цього заходу мало поодинокі випадки. Як зазначає з цього приводу П. І. Люблинський, у 1899 році домашній арешт не застосовувався жодного разу [206, с.372].

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1922 року також передбачав домашній арешт як запобіжний захід — обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої. Як свідчить історія, даний вид процесуального примусу був досить дієвим [448, с.4].

На думку К. Т. Балтабаєва, домашній арешт — це запобіжний захід з обмеженням свободи та особистої недоторканності підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення належної поведінки зазначених осіб, із залишенням їх в умовах «м'якої» ізоляції, що дозволяє максимально задовольнити природні права особистості [31, с.11].

Н. В. Ткачова вважає, що домашній арешт полягає в обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого у вигляді ізоляції його від суспільства за місцем постійного проживання [383].

На переконання В.І. Сергєєва, домашній арешт — це встановлене законом обмеження свободи пересування підозрюваного (обвинуваченого) у період його перебування в індивідуальному житловому будинку із належними до нього житловими та нежитловими приміщеннями, тобто в забороні залишати своє

домоволодіння без дозволу особи, яка проводить досудове розслідування [154, с.224].

Зазначений вид запобіжного заходу застосовується в більшості європейських країн. Безпосередній аналіз практики кримінального провадження зарубіжних країн дає підстави для висновку про вірність запровадження в КПК саме цього запобіжного заходу [448, с.4]. Також, домашній арешт як запобіжний захід закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох держав - учасниць СНД: ст. 107 КПК Російської Федерації, ст. 146 КПК Республіки Казахстан, ст. 110 КПК Республіки Таджикистан, ст. 188 КПК Республіки Молдова, ст. 163 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 125 КПК Республіки Білорусь [332, с.52-56].

Загалом, домашній арешт – запобіжний захід, який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Виходячи з парадигми КПК та переліку запобіжних заходів, домашній арешт буде застосовуватись у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Проведений автором ще у 2011 році (до вступу в дію нового КПК) аналіз засвідчив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою щорічно застосовувався близько 35 тис. осіб, з яких 27 тис. вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. Тобто, майже до 8 тис. осіб застосовувався запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони і вчинили злочини середньої тяжкості, проте перешкоджали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. В деяких випадках підозрювані (обвинувачені) змушені були «сидіти», оскільки не мали змоги підтвердити свою платоспроможність для обрання відносно них застави. Саме домашній арешт був покликаний вирішити зазначені проблеми та стати «проміжковим» запобіжним заходом між заставою та триманням під вартою [448, с.4].

Шляхом запровадження домашнього арешту вдалося значною мірою розвантажити ІТТ та СІЗО, кількість затриманих в яких і так не завжди відповідає можливості розміщення таких осіб, що відповідно призводить до порушень прав

громадян (про що йшла мова у підрозділі 1.3). Домашній арешт сприяє й тому, що більшості осіб допомагає «не втратити себе в суспільстві» (дозволяє особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки тощо). З психологічної точки зору домашній арешт для особи, до якої він застосовується, також є допоміжним запобіжним заходом, оскільки не для кого не секрет, що ті особи, які «відвідали» ті ж самі слідчі ізолятори, певною мірою схильні до вчинення правопорушень і в майбутньому. А так підозрюваний (обвинувачений) буде проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування мультимедійною технікою тощо [329, с.102-104].

Мета застосування домашнього арешту така сама, як і інших запобіжних заходів – забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання ризикам, визначеним у частині першій ст. 177 КПК.

Проте слід визнати, що на сьогодні домашній арешт використовується не досить ефективно. У 2016 році його обрано лише відносно 7 тис. підозрюваних, з яких 4,9 тис. вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. Загалом питома вага домашніх арештів становить лише 6,4 % від осіб, яким повідомлено про підозру в учиненні кримінальних правопорушень. Причиною цього є як безініціативність сторони обвинувачення, так і недоліки при підготовці відповідних клопотань (близько 10 % клопотань не задовольняється слідчими суддями). З метою подальшої гуманізації кримінального провадження, на наш погляд, застосування домашнього арешту повинно отримати значно більше розповсюдження, на противагу тримання під вартою. Особливо позитивним було б його застосування до осіб з особливими потребами та неповнолітніх (адже у 2016 році домашній арешт застосовано лише щодо 363 неповнолітніх із майже 5,5 тис. повідомлених про підозру) [312].

Загальними підставами застосування домашнього арешту є наявність обґрунтованої підозри у можливості вчинення особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити

вищезазначені дії (ч. 2 ст. 177 КПК) [171]. Так, слідчий суддя, відмовляючи в задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту щодо Б., мотивував своє рішення тим, що відсутня обґрунтована підозра у скоєнні Б. кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою ст. 121 КК України.

При цьому, домашній арешт може бути застосований виключно у тому випадку, якщо за кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі й лише під час досудового слідства при розслідуванні злочинів (з урахуванням обмежень, визначених ст. 299 КПК) [171].

Таким чином, з метою обґрунтованості обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту матеріали, які долучаються до клопотання слідчого, повинні відповідати наступним вимогам:

містити відомості, які свідчать, що особа набула статусу підозрюваного, а домашній арешт обирається за вчинення кримінального правопорушення, за яке кримінальним законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі;

містити відомості, на підставі яких слідчий робить висновок про наявність ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, а також про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику;

3) містити відомості, що характеризують особу підозрюваного (насамперед, характеристики з місця роботи, навчання, місця проживання, відомості про судимість, документи про вік, ускладнення здоров'я, сімейний стан, довідки про утриманців тощо);

4) містити відомості про наявність у підозрюваного (обвинуваченого) житла. Обов'язково необхідно з'ясувати, які у підозрюваного є засоби зв'язку (стаціонарний або мобільний телефон, Інтернет, рація), кому вони належать, чи вміє він користуватися ними, хто проживає з ним у житлі, чи згодні особи, які проживають спільно з підозрюваним, на деякі обмеження, наприклад, утриматися від користування телефоном.

Запобіжний захід у вигляді домашнього арешту може бути обраний лише слідчим суддею, судом на підставі клопотання прокурора, слідчого, погодженого з

прокурором. Рішення про обрання домашнього арешту приймається у формі ухвали слідчого судді, суду, яка повинна бути надіслана для виконання тому органу Національної поліції, під юрисдикцією якого перебуває місце проживання підозрюваного.

Кримінальний процесуальний кодекс не містить конкретних вказівок щодо змісту такої ухвали, а тому тут потрібно керуватися частинами третьою та четвертою ст. 196 КПК, де зазначено, що в такій ухвалі має бути вказано точну адресу житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати, та дату закінчення дії такого запобіжного заходу [92, с.122 -126; 62, с. 9 -13]. Так, Апеляційним судом Київської області скасовано ухвалу слідчого судді Броварського міськрайонного суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту у зв'язку з тим, що при постановленні ухвали слідчим суддею не дотримано вимог частини третьої ст. 196 КПК (зокрема, не зазначено точну адресу житла, яке забороняється залишати підозрюваному).

Загалом, при застосуванні домашнього арешту встановлення місця проживання підозрюваного (обвинуваченого) має особливе значення.

Деякі науковці під житлом при застосуванні домашнього арешту розуміють квартиру, будинок або кімнату, а в умовах плавання – каюту, річкове або морське судно, де обвинувачений, підозрюваний постійно або тимчасово проживає одноосібно, з сім'єю або з іншими особами, а також інше спеціально обладнане для проживання місце або приміщення (в тому числі лікарню, приватну клініку, пансіонат, дачу, інші місця і приміщення у випадках, коли це питання стосується певної категорії осіб, які займають відповідальну державну посаду, володіють імунітетом від кримінального переслідування, що є носіями державної таємниці тощо) [32, с.112; 512].

У положеннях КК поняття житла використовується при формулюванні окремого складу злочину у виді порушення недоторканності житла (ст. 162), кваліфікуючої ознаки деяких злочинів (ст. ст. 185–187), а також окремої обставини, що виключає злочинність діяння, оскільки відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення є правомірною дією (ч. 5 ст. 36) [98, с.308].

нормах КПК житло визначається як будь-яке приміщення, яке знаходиться постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ч. 2 ст. 233).

Більш детально роз'яснив поняття житла Пленум ВСУ – приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо) [313].

Таким чином, вжите законодавцем у частині п'ятій ст. 181 КПК словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний чи обвинувачений: 1) є власником (співвласником) такого житла; 2) зареєстрований у такому житлі; 3) постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації тощо. Відповідно, не суперечить змісту закону надання підозрюваному житла родичами та іншими особами, а також оренда безпосередньо ним або іншою особою житла на період проведення досудового розслідування та розгляд у провадженні у суді [128, с.32-36].

Разом з цим у контексті захисту прав власника житла, який може зазнати обмежень своїх прав у разі застосування домашнього арешту до осіб, які проживають у його житлі, ВССУ у листі від 04 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13 визнав правильною практику тих слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід, з'ясувавши думку власника житла (якщо він відомий).

Крім того, доцільно з'ясувати також думку родичів та осіб, які спільно проживають з підозрюваним, обвинуваченим, щодо їхньої згоди на проживання з особою, до якої застосовуватимуться обмеження. В разі якщо підозрюваний, обвинувачений орендуватиме собі житло, то суд повинен попередити орендодавця про основну мету оренди житла, а також заборону суборенди.

Суд повинен також обов'язково визначити, в який саме період доби особі забороняється залишати вказане в ухвалі житло. При цьому, зазначений період має бути визначено досить конкретно (не допускається встановлення неконкретних часових параметрів, як наприклад, «в нічний час», «позаробочий час»). Так,

ухвалою Апеляційного суду Запорізької області скасовано рішення слідчого судді, оскільки останній в резолютивній частині ухвали не визначив період, у який підозрюваному забороняється залишати житло [109].

Дехто з науковців відносить домашній арешт до неізоляційних запобіжних заходів [98, с. 308]. Проте з такою позицією навряд можна погодитися. На наш погляд, домашній арешт, безумовно, відноситься до ізоляційних запобіжних заходів, щоправда, з «несуворою» формою ізоляції особи (на відміну від затримання та тримання під вартою).

О. О. Левендаренко з цього приводу зазначає, що домашній арешт по суті є альтернативою тримання під вартою, оскільки до особи застосовуються всі обмеження, притаманні найсуворішому запобіжному заходу, за винятком побутових умов його утримання. Разом з тим виникає питання до законодавця про можливість спілкування такої особи зі сторонніми особами як особисто, так і за допомогою телекомунікаційних можливостей. Якщо така можливість існує, то ідея про ототожнення домашнього арешту з триманням під вартою не витримує критики, оскільки за допомогою такого спілкування підозрюваний вільно зможе порушити ті зобов'язання, які на нього покладаються ст. 177 КПК [194].

Суд, обираючи даний запобіжний захід, може обмежити особу не лише в пересуванні, а й у спілкуванні з певними особами. При цьому варто звернути увагу, що не вірно буде обмежувати особу у її праві використовувати телефонний зв'язок для виклику швидкої медичної допомоги, співробітників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також для спілкування з контролюючим органом, особою, що провадить нагляд [153].

На думку О. П. Кучинської, у разі обрання щодо підозрюваного домашнього арешту до нього повинні застосовуватися такі види обмежень: 1) заборона виходу з житла – повністю чи у певно визначений час; 2) заборона телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; 3) заборона спілкування з певним колом осіб та прийому будь-кого у себе вдома; 4) застосування електронних засобів контролю та покладення обов'язку завжди мати при собі ці засоби і забезпечувати їх роботу; 5) покладення обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати чи особисто

з'являться у визначений час до органів міліції чи інших органів, що здійснюють нагляд за поведінкою обвинуваченого; 6) встановлення спостереження за обвинуваченим чи його житлом, а також охорона його житла чи відведеного йому для житла приміщення; 7) інші подібні заходи, які забезпечують певну поведінку і несупору ізоляцію від суспільства [189, с.17-19]. Аналогічної позиції притримується низка інших науковців [209, с.236; 118; с.83-86].

Законодавство інших країн (Латвійська Республіка , Литовська Республіка, Угорщина, Республіка Словенія , Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція, Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан) з цього приводу досить ретельно регламентує питання застосування домашнього арешту.

Так, зокрема , відповідно до Закону про кримінальне судочинство Угорщини домашній арешт може призначатись у формі заборони залишати місце проживання за певною адресою (така заборона постановляється судом, нагляд за її дотриманням здійснює поліція). Суд розглядає домашню адресу як місце тримання під вартою. Існує також більш сувора форма домашнього арешту, яка передбачає, що особі не дозволяється залишати будинок, і при цьому поліція може постійно контролювати таку особу. Таким чином, в Угорщині домашній арешт може застосовуватись замість попереднього ув'язнення.

Латвії домашній арешт передбачає обмеження свободи пересування підзахисного з встановленням наступних вимог: він не повинен залишати своє місце проживання, йому забороняється усно, письмово або через посередників спілкуватись з особами, вказаними в ордері. У разі необхідності поліція може вести спостереження за помешканням відповідача та контролювати його поведінку.

Словенії у разі видачі ордеру на домашній арешт, обвинувачуваному заборонено залишати будинок, в якому він постійно чи тимчасово проживає, або державну лікувальну чи піклувальну установу, в якій він перебуває. Суд здійснює нагляд за виконанням такого заходу безпосередньо або через поліцію.

Відповідно до КПК Республіки Молдова домашній арешт застосовується до осіб, які обвинувачуються у вчиненні незначного злочину, злочину середньої тяжкості, тяжкого злочину, або по необережності. Також домашній арешт може обиратися щодо осіб у віці від 60 років, інвалідів 1 групи, вагітних жінок і жінок,

які мають на утриманні дітей у віці до 8 років, що обвинувачуються у вчиненні особливо тяжкого злочину. При цьому домашній арешт поєднується з певними обмеженнями: заборонаю виходити з житла; обмеженням телефонних розмов, необхідністю отримання та відправлення кореспонденції, використання інших засобів зв'язку; заборонаю спілкуватися з певними особами та приймати будь-кого в себе вдома [393].

На наш погляд, заслуговує на увагу досвід Білорусі та Казахстану щодо встановлення обов'язків при застосуванні домашнього арешту, а саме: заборони на ведення телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборони на спілкування з певними особами та прийняття кого б то не було у себе; покладання обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного; встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом, а також охорона їхнього житла або відведеного їм приміщення як житла. До речі, від 23% до 93% опитаних слідчих і прокурорів підтримують необхідність встановлення відповідних різновидів заборон та обов'язків щодо особи, до якої застосовано домашній арешт.

Крім цього, сприятиме забезпеченню прав підозрюваних і норма, яка деталізуватиме процедуру проведення перевірок осіб, до яких застосовано домашній арешт. Так, ст. 146 КПК Республіки Казахстан передбачено, що така перевірка проводиться не більше двох разів у денний час і не більше одного разу в нічний час. Знаходження посадової особи в житлі арештованого допускається за згодою цієї особи та осіб, які проживають з ним спільно, і не повинно перевищувати тридцять хвилин.

При цьому, цікавою є практика російського законодавця, відповідно до якої в термін домашнього арешту зараховується час утримання під вартою, та що місцем виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту може бути визначено лікувальний заклад. У Кримінальному процесуальному кодексі України подібних норм не передбачено, проте їх урахування було б доцільним.

Таким чином, питання як застосування домашнього арешту, так і обов'язків та прав особи, щодо якої його застосовано, повинні бути детально регламентовані у КПК (насамперед щодо більш чіткого та повного визначення переліку заборон або обмежень, які застосовуються відносно підозрюваного або обвинуваченого в процесі виконання домашнього арешту; можливості здійснення домашнього арешту установі охорони здоров'я; зарахування с трок у домашнього арешту до строку тримання під вартою).

Органи Національної поліції при надходженні ухвали слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зобов'язані негайно поставити на облік підозрюваного, обвинуваченого. Інформація про постановлення особи на облік заноситься до спеціального журналу, в якому зазначаються строк дії ухвали, відомості про підозрюваного, обвинуваченого, відповідальна особа за дотримання умов запобіжного заходу.

Залежно від стадії кримінального провадження, орган внутрішніх справ повідомляє про факт «постановлення» на облік особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, слідчого – під час досудового розслідування злочину, суд – під час судового провадження.

Незважаючи на безпосередню нормативну регламентацію обов'язку органу внутрішніх справ поставлення на облік особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту (ч. 4 ст. 181 КПК), випадки порушення цих вимог непоодинокі. Наприклад, в результаті проведеної ГСУ перевірки встановлено, що в одному з територіальних підрозділів ОВС Житомирської області лише через півтора місяці після надходження ухвали суду про обрання двом підозрюваним запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту їх поставлено на облік [20].

Загалом, лише впродовж 2016 року до дисциплінарної відповідальності притягнуто 583 (або третина від усіх притягнутих до відповідальності) працівників органів внутрішніх справ за неналежне виконання обов'язків по забезпеченню контролю за здійсненням домашнього арешту. При цьому кількість актів реагування органів прокуратури з питань нагляду за додержанням законів при

виконанні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту зросла майже вчетверо (506 у 2016 році проти 134 у 2013 році) [312, с.43].

Водночас, зважаючи на специфіку діяльності пенітенціарної служби України, а також зарубіжний досвід, на нашу думку, нагляд за особами, до яких застосовано домашній арешт, повинні здійснювати співробітники Державної кримінально - виконавчої служби України (а не НПУ, зважаючи на основну специфіку діяльності поліцейського відомства). Саме їх необхідно наділити такими функціями, чітко розробити і закріпити їхні права та обов'язки у вітчизняному законодавстві – шляхом внесення до нього відповідних змін до ст. 181 КПК. У структурі Державної кримінально-виконавчої служби України необхідно створити спеціальні підрозділи, які б здійснювали контроль за виконанням цього запобіжного заходу [491, с.15-29].

У разі застосування до затриманої особи домашнього арешту з заборонаю залишити житло цілодобово вона негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти. Якщо їй заборонено залишати житло в певний період доби, ця особа негайно звільняється з -під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання.

Для здійснення контролю за особою та за виконанням обов'язків, покладених на неї під час досудового розслідування, працівники органів НПУ мають право з'являтися за місцем проживання цієї особи, а також вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань. Зазначені перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя громадян і здійснюватися, як правило, вдень. Винятки можуть бути в тому випадку, коли наявна інформація про порушення особою, до якої застосовується запобіжний захід, його умов [34, с.463-464].

у юридичній літературі існують різні погляди науковців щодо методів нагляду за підозрюваним, обвинуваченим при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту [164, с.319; 74, с. 136-138]. На особливу увагу заслуговує точка зору Ю. Г. Овчиннікова, який вищезазначені методи поділяє на два види: а) без застосування спеціальних технічних засобів; б) із застосуванням технічних засобів. При цьому, до способів контролю без застосування технічних засобів науковець відносить: а) раптові періодичні телефонні дзвінки або покладення обов'язку на

«арештованого» телефонувати до органів досудового розслідування; б) перевірки за місцем проживання з правом безперешкодного входження до житлового приміщення; в) накладення арешту на поштові відправлення [245, с. 7]. Звертає на увагу те, що дещо подібні методи контролю, передбачені і частиною п'ятою ст. 181 КПК [74, с. 136-138].

Зокрема, КПК запроваджено сучасний спосіб здійснення контролю – застосування електронних засобів контролю.

Застосування електронного засобу контролю при обранні запобіжного заходу вигляді домашнього арешту є правом, але не обов'язковою вимогою, що впливає зі змісту частини п'ятої ст. 181 та частини четвертої ст. 195 КПК. Зокрема, взагалі не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності у їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує [378, с. 409] (для прикладу, носіння електронного засобу контролю може бути протипоказано хворим на серцево-судинні хвороби).

Натомість для тих осіб, які не мають протипоказань до носіння електронних засобів контролю, відмова від нього, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і намагання вчинити зазначені дії розцінене як умисне невиконання обов'язків, що надає право змінити запобіжний захід на більш суворий захід – тримання під вартою.

Наказом МВС України від 09 серпня 2012 р. № 696 [299] затверджено Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, яке визначає процедуру їх використання та організацію діяльності слідчих, працівників ОВС, що забезпечують виконання ухвали слідчого судді, суду щодо електронного контролю за місцезнаходженням підозрюваного, обвинуваченого. Відповідно до п. 1.6 вказаного Положення до електронних засобів контролю належать: електронний браслет, електронний моніторинг, мобільний пристрій, мобільний пульт моніторингу, персональний трекер, ретранслятор, сервер моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій.

На виконання ухвали слідчого судді, суду слідчий, працівник внутрішніх справ перед застосуванням ЕЗК зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному,

обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю (ч. 5 ст. 195 КПК). Про закріплення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) електронного браслета або персонального трекера він негайно повідомляє слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю [250, с.50-60].

Після закінчення строку домашнього арешту із застосуванням ЕЗК слідчий, працівник ОВС за участю представника уповноваженого підрозділу забезпечують зняття з особи електронного браслета або персонального трекера.

Кримінальним процесуальним кодексом чітко встановлюються строки можливого застосування домашнього арешту – до двох місяців. При особливій необхідності, пов'язаній із складністю кримінального провадження, цей строк може бути продовжений до шести місяців, але вказаний строк є граничним. Після цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим. Водночас абсолютно нерегламентованим є порядок щодо подальшого (після закінчення граничного строку домашнього арешту) застосування інших запобіжних заходів до особи. На наш погляд, основною проблемою в даному випадку є невідповідність граничних строків домашнього арешту та досудового розслідування. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне визначити максимальний строк домашнього арешту по злочинах невеликої і середньої тяжкості – 6 місяців, а по тяжких та особливо тяжких – 12. Подібні пропозиції підтримали 48% опитаних адвокатів та 55% слідчих і прокурорів.

Рішення слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні, як і щодо продовження строку цього запобіжного заходу, можуть бути оскаржені під час досудового розслідування апеляційному порядку (п.п. 4, 5 ч. 1 ст. 309 КПК) прокурором та іншими учасниками кримінального провадження.

Таким чином, домашній арешт — більш гуманний запобіжний захід у порівнянні з триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень ЄСПЛ щодо допущених в Україні порушень при

взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, питання удосконалення порядку застосування домашнього арешту є особливо актуальними.

3.5 Запобіжні заходи, не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи

Будь-яка кримінальна процесуальна діяльність ґрунтується на застосуванні або можливості застосування заходів процесуального примусу. Останні прямо впливають на найвищі соціальні цінності, задекларовані Конституцією України, права та свободи людини і громадянина в державі. З огляду на це, незважаючи на численні спроби науковців, дослідження питання застосування заходів процесуального примусу потребує якісного вивчення у світлі оновлення у 2012 році кримінального процесуального законодавства.

Для забезпечення виконання такими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, як свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені, експерти тощо, своїх процесуальних обов'язків, а також для забезпечення доказів, цивільного позову і можливої конфіскації майна слідчі, прокурори й суди застосовують передбачені КПК заходи процесуального примусу.

Не викликають заперечень положення з приводу того, що заходи процесуального примусу застосовуються всупереч волі та бажанню суб'єктів і можуть полягати у фізичному, матеріальному або моральному (психологічному) впливі держави в особі державного органу на учасників кримінального процесу.

Завжди перед застосуванням того чи іншого заходу процесуального примусу законодавцем передбачено вимогу його використання як крайній захід, у ситуації,

коли авторитету закону і переконання в необхідності виконання приписі в норм права недостатньо. Крім цього, заходи процесуального примусу не є мірами (заходами) кримінального покарання; їх не можна застосовувати як засіб вимагання показань від обвинуваченого чи підозрюваного.

цього випадку правова позиція держави в особі В ерховної Ради України та думки провідних учених-процесуалістів співпадають, адже у науковій літературі теж прийнято розрізняти запобіжні заходи та інші заходи процесуального примусу

[215, с.8; 361, с. 273; 144, с. 382-383].

В юридичній літературі немає єдиної думки щодо поняття запобіжного заходу. Низка науковців вважають, що це процесуальний захід державного примусу, який застосовується за наявності вказаних у законі підстав, з метою виконання завдань кримінального провадження. На відміну від інших авторів, вони зазначають, що ці заходи обираються з урахуванням тяжкості обвинувачення та обставин, що характеризують особу підозрюваного або обвинуваченого [361, с. 273]. М. С. Строгович розкрив поняття запобіжних заходів, вказуючи на те, що ці примусові заходи обмежують волю підозрюваного або обвинуваченого на різних етапах кримінального провадження, та визначив цілі застосування запобіжних заходів, вказаних у законі [361, с. 273]. З. Ф. Коврига зазначає, що запобіжні заходи мають своєю метою відсторонення суспільства від небезпечних для нього осіб та успішне виконання завдань правосуддя [147, с.34].

Є. Г. Коваленко, В. Т. Малярєнко під запобіжними заходами розуміють кримінально-процесуальний примус, який здійснюється до підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) з метою припинити їх спроби уникнути слідства і суду, перешкодити встановленню об'єктивної істини в справі, надалі займатися злочинною діяльністю або ухилитись від виконання вироку [361, с. 273].

Проаналізувавши зазначені думки провідних учених-процесуалістів, практику і кримінальне процесуальне законодавство, вважаємо, що найбільш влучним тлумаченням запобіжних заходів буде наступне: запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження, реалізація яких здійснюється шляхом обмеження конституційних прав на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України щодо осіб, які підозрюються/обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень з метою попередження їх неналежної поведінки під час кримінального провадження та забезпечення його дієвості.

Проблема запобіжних заходів у кримінальному процесі розробляється ще з радянських часів. У юридичній літературі неодноразово обговорювалися питання про включення до запобіжних заходів затримання підозрюваного (враховано у

КПК), відсторонення від посади, віддання під нагляд міліції, домашнього арешту

(враховано у КПК).

Недарма запобіжним заходам приділяється підвищена увага, адже поряд з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи мають низку специфічних ознак, до числа яких відносяться:

застосування тільки до певних учасників кримінального провадження;

наявність специфічних підстав та мети застосування;

більший порівняно з іншими заходами ступінь примусу [144, с. 382-383].

З урахуванням цього ступеню обмеження прав і свобод особи (як нами уже визначено у попередніх розділах), запобіжні заходи класифікуються на ізоляційні та неізоляційні. Саме зв'язок запобіжного заходу із повним чи частковим обмеженням права пересування та проживання і є критерієм, який використовується під час аналізу видових ознак поняття «запобіжні заходи». Ці права закріплені у ст. 33 Конституції України.

З урахуванням реалізації мети наукового дослідження доцільно проаналізувати саме неізоляційні запобіжні заходи, до яких, відповідно до положень КПК та зазначених вище критеріїв впливу на свободу пересування та проживання особи, відносяться особисте зобов'язання, особиста порука та застава.

Застосування неізоляційних запобіжних заходів не мало наслідком масового ухилення підозрюваних від виконання покладених на них процесуальних обов'язків. Перебування ж таких осіб на свободі, крім значної економії бюджетних коштів на їх утримання, призводить до реальної змагальності у судовому процесі, оскільки та кі особи мають повноцінну можливість збирання доказів, не перебувають під тиском кримінального оточення та не отримують у стінах слідчих ізоляторів негативного досвіду [137, с.27].

Метою застосування неізоляційних запобіжних заходів є досягнення дієвості провадження. Під дієвістю кримінального провадження слід розуміти виконання завдань кримінального провадження, які визначені у ст. 2 КПК, зокрема: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був

притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Незважаючи на різні дефініції, застосування запобіжних заходів в цілому та неізоляційних зокрема переслідує дві мети:

Забезпечувальна – створення умов та вжиття заходів для виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування запобіжних заходів; 3) підкорятися законним вимогам і розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Превентивна (запобіжна) – запобігання спробам:

переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [480, с.146-156].

Підставами застосування неізоляційного запобіжного заходу є:

наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, тобто факт притягнення особи до кримінальної відповідальності – виконання процесуальної дії щодо повідомлення особі про підозру.

Разом з цим у літературі висловлено цілком вірну позицію про те, що наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення як загальної складової підстави застосування неізоляційного запобіжного заходу слід розуміти як наявність «розумної підозри», тобто добросовісного,

обґрунтованого на сукупності наявних на даний момент доказів, припущення про вчинення цією особою кримінального правопорушення. Ступінь доведеності підозри на цьому етапі провадження не є обставиною, що впливає на обрання запобіжного заходу, оскільки встановлення того, вчинила чи не вчинила особа кримінальне правопорушення, є завданням подальшого провадження, сприяти якому й покликаний запобіжний захід, що обирається [172, с.404];

– наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може не виконати покладені на нього обов'язки чи вчинити дії, які розглядаються як ризики крізь призму превентивної мети застосування запобіжних заходів, тобто наявність фактичних даних, що вказують на вчинення чи спробу вчинення дій, які перешкоджатимуть кримінальному провадженню.

До переліку умов застосування неізоляційних запобіжних заходів слід віднести наступні:

- запобіжні заходи застосовуються лише до належних суб'єктів: підозрюваного, обвинуваченого; щодо неповнолітніх – окрім визначених ст. 176 КПК заходів, може бути застосований такий захід, як передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд;
- запобіжні заходи за ступенем обмеження прав і законних інтересів мають бути в кореляційному зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину;
- до особи може бути застосовано лише один з передбачених запобіжних заходів, при цьому перелік обов'язків, виконання яких, покладається на особу у разі його застосування, законом не обмежується і визначається в кожному конкретному випадку.

Кримінальний процесуальний кодекс містить низку й інших вимог щодо застосування неізоляційних запобіжних заходів. Наприклад, частина сьома ст. 194 КПК передбачає, що до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою. Проте, досить часто слідчі судді при

постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу нехтують вказаними вимогами КПК. Як приклад, 21 березня 2013 р. слідчий суддя Броварського міськрайонного суду обрав запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання підозрюваному у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою ст. 203-2 КК України (санкція злочину передбачає покарання у вигляді штрафу від десяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Вважається, що зазначена норма потребує змін, оскільки не завжди особи мають можливість внести заставу, а тримання під вартою є занадто суворим і не відповідає тяжкості злочину. До того ж, як свідчить слідчо-судова практика, досить часто підозрюваними у вчиненні господарських злочинів стають особи, які не мають достатніх коштів для внесення застави, адже були залучені до вчинення

злочину саме для матеріального збагачення (наприклад, за незначні грошові кошти

надали свої документи для оформлення фіктивного підприємства).

Кожен із неізоляційних запобіжних заходів, поряд із загальними, притаманними запобіжним заходам в цілому, має свої специфічні особливості процесуального порядку його застосування, у зв'язку з чим пропонується піддати

неізоляційні запобіжні заходи детальному науковому аналізу.

У разі невиконання визначених у рішенні суду процесуальних обов'язків, можливим є ініціювання питання про застосування більш суворого запобіжного заходу. Крім цього, за невиконання обов'язків передбачається можливість накладення грошового стягнення.

Також, у ст. 179 КПК чітко розподілено повноваження стосовно здійснення контролю за додержанням виконання особистого зобов'язання. Так, під час провадження досудового розслідування за підозрюваним контроль здійснює слідчий, а на судовій стадії – прокурор. Слідчий та прокурор мають право доручити здійснення контролю за виконанням умов запобіжного заходу оперативним працівникам, які здійснюють супроводження у кримінальному провадженні. Оперативні працівники при виявленні порушень повинні інформувати слідчого, прокурора для реагування [34, с.460].

Незважаючи на чітку регламентацію порядку застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, у порівнянні із загальною кількістю

звернень до суду із клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, клопотання про обрання особистого зобов'язання складають лише 17,6 %. Так, у провадженні місцевих загальних судів у 2016 році знаходилося 9,715 тис. клопотань про застосування особистого зобов'язання, із них задоволено – 9,160 тис. або 94,2 % [122].

Вважаємо, що підвищити практику застосування вказаного запобіжного заходу можна шляхом наділення повноваженнями слідчого та прокурора за власною ініціативою обирати його підозрюваному на стадії досудового розслідування. За таких умов стає очевидним, що у кожному кримінальному провадженні, за наявності мінімальних ризиків, повинен застосовуватись найбільш м'який запобіжний захід – особисте зобов'язання. Така практика жодним чином не впливатиме на права особи, підданої кримінальному переслідуванню, адже сам по собі статус «підозрюваного» також передбачає певні обмеження у поведінці особи та змушує дотримуватись процесуальних обов'язків. Подібної думки притримуються 75 % опитаних слідчих та прокурорів й лише 22% опитаних адвокатів.

О. Є. Омельченко також вважає, що необхідно повернути практику прийняття рішення щодо застосування особистого зобов'язання слідчим, а не слідчим суддею. Оскільки його правообмежувальний характер полягає у тому, що тимчасово обмежується свобода пересування підозрюваного, обвинуваченого і цей запобіжний захід буде застосовуватися тільки до тих осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими, то й ухилення від органів розслідування і суду є малоймовірним [248, с.31-33].

Незважаючи на те, що особисте зобов'язання є найбільш «м'яким» із запобіжних заходів в цілому та неізоляційних зокрема, все одно трапляються випадки відмови суду у задоволенні клопотання про обрання цього запобіжного заходу. Так, наприклад, слідчим суддею Придніпровського районного суду м. Черкас цілком вірно було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання стосовно підозрюваних, оскільки слідчим не доведено існування хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК [166].

Серед неізоляційних запобіжних заходів, застосування яких не передбачає обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, слід виокремити особисту поруку, передбачену ст. 180 КПК.

Серед особливостей застосування цього запобіжного заходу варто відзначити те, що кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який приймає рішення про обрання даного запобіжного заходу. Законодавцем не встановлюються обмеження щодо мінімальної кількості поручителів. На відміну від КПК 1960 року, якому було передбачено не менше двох поручителів, наразі визначено, що у кримінальному провадженні може бути залучено і одного поручителя, якщо він заслуговує на особливу довіру [34, с.461].

На наш погляд, будь-яка особа виступати поручителем не може. Хоча це й не передбачено нормами КПК, набуті процесуального статусу поручителя може лише фізична особа, яка, по-перше, надала на це згоду; по-друге, може надати підтвердження можливості впливу на підозрюваного, обвинуваченого; по-третє, сам підозрюваний, обвинувачений надав згоду на залучення конкретної особи поручителем. Таким чином, особа не може бути визнана поручителем усупереч її бажанню та волі, вона повинна висловити свою добровільну згоду виступити поручителем і контролювати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Не може бути поручителем недієздатна чи обмежено дієздатна фізична особа.

Вважаємо, що в якості гарантій додержання прав та свобод людини і громадянина є роз'яснення у протоколі підозрюваному, обвинуваченому та його поручителю обов'язків, передбачених частинами третьою, четвертою, п'ятою ст. 180, частиною п'ятою ст. 194 КПК, зазначаються відомості про оголошення поручителю у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань і порядок реалізації такого права [171].

Однак слід відзначити, що законодавцем передбачено також і право поручителя відмовитись від взятих на себе зобов'язань (що можливо у різних випадках: переїзду поручителя в інше місце проживання, його тривалого відрядження чи тяжкої хвороби тощо).

Поручитель повинен виконати одну умову – забезпечити явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший. Ці дії повинні бути виконані до моменту виникнення підстав, які можуть потягти настання відповідальності поручителя [34, с. 462], що еквівалентно накладенню грошового стягнення залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення від 2 до 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб залежно від тяжкості кримінального правопорушення.

Таким чином, варто погодитися, що особиста порука у кримінальному провадженні – це один із заходів забезпечення кримінального провадження у формі накладення зобов'язання на особу, яка виявила бажання виступити в ролі поручителя та зобов'язалася слідкувати за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення виконання покладених на нього слідчим суддею, судом обов'язків. Разом з цим перелік прав поручителя має бути чітко регламентований, зокрема він повинен мати права: бути поінформованим про виклик підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває в нього на поруках, до правоохоронних органів або суду, а також про місце і час проведення процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого; заявляти клопотання про зміну запобіжного заходу; затримувати підозрюваного, обвинуваченого при спробі уникнення розслідування кримінального провадження, переховування від слідства чи суду; здійснювати привід підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, суду [44, с.9, 15].

Аналізуючи статистичні показники застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, слід зазначити, що у порівнянні з іншими запобіжними заходами, цей є найменш застосованим. Так, у провадженні місцевих загальних судів у 2016 році знаходилось 106 клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ст. 180 КПК), з них 83 або 78 % задоволено, відмовлено задоволенні 16 (15 % розглянутих) клопотань, повернуто – 8 (7 % розглянутих) клопотань [122].

Підвищенню ефективності застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки може посприяти закріплення права на його обрання за слідчим і

прокурором, який здійснює процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням. Крім того, це сприятиме захисту прав громадян, до яких обиратиметься такий захід. Адже, виключне право суду за вирішенням питання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки жодним чином не може гарантувати виконання обов'язків, передбачених ст. 194 КПК, підозрюваним, обвинуваченим. У зв'язку з цим вважаємо процедуру, закріплену у КПК щодо застосування цього запобіжного заходу, ускладненою і такою, що потребує перегляду та доопрацювання.

Заслужують своєї уваги й особливості застосування такого неізоляційного запобіжного заходу, як застава, що передбачено ст. 182 КПК. Варто звернути увагу на те, що предметом застави можуть бути лише кошти (будь-які інші матеріальні та нематеріальні цінності не можуть бути предметом застави).

Слідчий суддя, суд під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених на них у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу. Слід звернути увагу на відсутність жодної конкретизації меж у грошовому еквіваленті.

Звичайно, можна піддавати сумніву раціональність визначених законодавцем розмірів застави залежно від характеру кримінального правопорушення, однак не викликають сумніву положення про закріплення у частині п'ятій ст. 182 КПК можливості у виняткових випадках за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину визначати розмір застави.

Ці виняткові випадки визначаються з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та можливості настання ризиків, пов'язаних із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-яких формах, завданій матеріальній шкоді кримінальним правопорушенням. Поряд із численними особливостями, якими законодавцем наділено суб'єктів правозастосування під час обрання запобіжного заходу у вигляді застави, у ст. 183 КПК виокремлено випадки, коли визначення розміру може не здійснюватися, зокрема: щодо злочину,

вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щод

злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею [34, с.467].

Варто зазначити, що застосування запобіжного заходу у вигляді застави (ст. 182 КПК) у 2016 році характеризувалось поодинокими випадками, у порівнянні з іншими (у провадженні знаходилось – 407 клопотань, розглянуто – 396, з них задоволено – 249 або 63 %). Слідчими суддями постановлено 137 ухвал про відмову у застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави.

Слід відмітити і проблеми при застосуванні застави (це стосується і випадків, коли обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з можливістю внесення застави). Зокрема, не завжди є можливість своєчасно внести заставу (наприклад, з 30 грудня 2016 р. по 06 січня 2017 р. не працювали банківські установи, що унеможливлювало внесення застави), інколи працівники правоохоронних органів впливають на банківській установи для максимального «відтермінування» внесення коштів підозрюваним чи заставодавцем (в тому числі й шляхом проведення органами Держфінінспекції перевірок законності походження коштів, які використовуються у вигляді застави).

Водночас слід відмітити, що потреба застосування неізоляційних (альтернативних) запобіжних заходів розглядається на рівні міжнародно -правових інституцій з позиції їх пріоритету над ізоляційними.

У пункті 15 рекомендації R (80) 11 Комітету Міністрів державам -членам Ради Європи вказано, що судовий орган при обранні запобіжного заходу зобов'язаний розглянути всі можливі альтернативні заходи, до яких віднесені: 1) обіцянка відповідної особи з'явитися до судового органу, як і коли це потребуватиметься, та не перешкоджати здійсненню правосуддя; 2) вимога проживання за конкретною адресою на умовах, що встановлюються судовим органом; 3) заборона залишення чи появи у певному місці чи районі без дозволу; 4) розпорядження про періодичний звіт перед деякими органами (судом, поліцією); 5) вилучення паспорта та інших документів, які встановлюють особу; 6) надання застави чи інших форм забезпечення відповідною особою з урахуванням її коштів; 7) надання поруки; 8) нагляд чи допомога організації, призначеної судовим органом [99]. До речі,

більшість з цих положень враховано і у новому КПК (зокрема, у ст. 194 КПК, яка визначає обов'язки, які можуть покладатися на підозрюваного при застосуванні запобіжних заходів).

У чинному законодавстві країн Західної Європи та США застава, як і майнова порука, є найбільш ефективними. Вони частіше за інші запобіжні заходи застосовуються в судочинстві, оскільки виконують покладені на них функції та забезпечують інтереси як кримінального процесу, так і обвинувачених, підсудних [23].

країнах англо-американської системи права також досить широко застосовується звільнення за певних умов. Встановлені обмеження можуть бути як фінансовими, так і ні. Звід законів США передбачає такі умови: звільнення під особисте зізнання; звільнення під нагляд призначеної особи, яка дає згоду забезпечити явку обвинуваченого до суду і гарантує безпеку інших осіб і суспільства (по суті, вітчизняна особиста порука); звільнення за тієї умови, що обвинувачений знайде роботу або буде продовжувати трудову діяльність; заборона будь-яких контактів з потерпілим і потенційними свідками; підписка про невиїзд і заборона зміни місця проживання; дотримання спеціально встановленої комендантської години; утримання від вживання алкоголю або інших наркотичних речовин; заборона володіння зброєю; звільнення під заставу; звільнення за згодою забезпечення оплати штрафу іншими особами (майновими поручителями) у разі неявки до суду (§ 3142 глава 207 частина II розділу 18 Зводу законів США). Закон зобов'язує суди обирати найменш сувору умову чи їх комбінацію, що здатні забезпечити належну поведінку обвинуваченого і його явку до суду [333; 3].

Великобританії умовами досудового звільнення можуть бути проживання у гуртожитку для звільнених (bail hostel), надання гарантій того, що обвинувачений віддасть себе до рук правосуддя (surrender to custody); електронне спостереження щодо неповнолітніх; відвідування правового консультанта, майнова застава тощо [333].

Альтернативні запобіжні заходи у Великобританії та США набули достатньо широкого застосування. Так, наприклад, звільнення під особисте зізнання в Сполучених Штатах застосовується в середньому у до 50 відсотків обвинувачених.

Суттєвий відсоток відмови у досудовому звільненні охоплює насильницькі злочини або крадіжки з причини існування потенційної загрози суспільству в разі відпущення таких підозрюваних на свобод у до судового розгляду. Найбільшу кількість осіб, які утримуються під вартою до суду, складають затримані за підозрою у вчиненні тяжких злочинів [95].

Водночас суттєвою проблемою для практичних працівників стала процедура обрання неізоляційних запобіжних заходів, яка є досить тривалою й трудомісткою через необхідність погодження клопотання слідчого прокурором та прийняття рішення слідчим суддею. На наш погляд, для розвантаження органів досудового розслідування слід надати можливість стороні обвинувачення самостійно обирати підозрюваному особисте зобов'язання та особисту поруку з накладенням відповідних процесуальних обов'язків.

Таким чином, новий КПК передбачає цілий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного для забезпечення дієвості кримінального провадження. При цьому, з урахуванням міжнародного досвіду органам досудового розслідування та судам у кожному випадку слід ретельно підходити до обрання заходів забезпечення кримінального провадження з метою суворого та неухильного дотримання прав та інтересів як потерпілої сторони, так і сторони захисту.

Висновки до розділу 3

розділі 3, на підставі результатів аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України зроблено висновок, що жодна норма КПК України не передбачає обов'язкового застосування запобіжних заходів у конкретному кримінальному провадженні.

Результати анкетування свідчать про застосування стороною обвинувачення запобіжного заходу, зважаючи на: тяжкість вчиненого злочину (88 % опитаних слідчих і прокурорів); необхідність «перестрахувати» себе від неналежної поведінки підозрюваного (45 % опитаних); здійснення певного психологічного впливу на підозрюваного з метою забезпечення його законослухняної поведінки чи надання певних свідчень (22 % опитаних), що не завжди є необхідним з

урахуванням обставин провадження.

З огляду на це зроблено висновок, що для застосування запобіжних заходів необхідними є наявність мети (забезпечення виконання процесуальних обов'язків і запобігання визначених законодавцем ризикам) та підстав їх застосування (сукупності доказів, здобутих під час кримінального провадження, які надають можливість прийняття слідчим суддею відповідного процесуального рішення).

Зважаючи на відсутність поширеної практики обґрунтування ризиків належними та достатніми доказами при застосуванні запобіжних заходів, доведено необхідність встановлення відповідних ризиків під час досудового розслідування й обов'язковості їх відображення у процесуальних документах (протоколах слідчих

(розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, матеріалах за результатами проведення оперативно-розшукових заходів) чи підтвердження показаннями свідків, потерпілих, інших підозрюваних тощо. Акцентовано увагу на тому, що слідчі судді не повинні враховувати в якості доказів наявності відповідних ризиків рапорти працівників оперативних підрозділів, зважаючи на відсутність процесуального механізму перевірки таких відомостей на предмет достовірності та належності.

Беручи до уваги ключове завдання кримінального провадження – охорону прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, доведено, що вирішення питання про обрання запобіжного заходу має здійснюватися з урахуванням принципу презумпції невинуватості, насамперед щодо тлумачення усіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються клопотання та відповідних ризиків, на користь підозрюваного (ч. 4 ст. 17 КПК України).

Виходячи з результатів аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України, виокремлено різновиди затримання особи, що розрізняються за процесуальним порядком їх застосування: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст.ст. 187– 191 КПК України); 2) законне затримання (ст. 207 КПК України); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України); 4) затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України); 5) превентивне затримання у районі проведення антитерористичної

операції (Закон України «Про боротьбу з тероризмом»).

Досліджено питання правомірності здійснення затримання особи уповноваженою службовою особою через певний час після вчинення злочину без відповідного судового дозволу, з урахуванням чого обґрунтовано необхідність унормування положень ст. 208 КПК України, з метою уникнення неоднозначного розуміння понять «безпосередності» та «щойності» й формування суперечливої правозастосовчої практики. Зважаючи, що часово-просторові параметри «безпосередності» визначають зовсім короткий термін часу, затримання у порядку ст. 208 КПК України повинно здійснюватися лише, якщо з моменту вчинення злочину і до моменту фактичного затримання пройшло не більше 6 годин. Застосування поняття «щойно вчинила злочин» повинно мати місце тоді, коли часова й просторова ознаки перебування особи щодо події та місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави підозрювати її у його вчиненні.

Критично оцінено законодавчі нововведення щодо затримання осіб, підозрюваних у злочинах, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, незалежно від часу їх вчинення. Правозастосовна практика свідчить, що регламентація таких «надповн оважень» у сфері затримання осіб, зважаючи на непоодинокі випадки їх застосування без наявності достатніх доказів, які можуть свідчити про ухилення підозрюваного від відповідальності, є недосконалою і повинна бути приведена у відповідність до стандартів до тримання прав людини.

Підтверджено необхідність внесення змін і доповнень до КПК України для удосконалення порядку затримання суддів у порядку, передбаченому ст. 208 КПК України; розширення обов'язків службової особи, відповідальної за перебування затриманих; обрахування часу законного затримання; регламентації процесуального порядку фіксації та оформлення затримання на підставі ухвали слідчого судді; виключення норми щодо встановлення строку дії ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу; надання можливості оскарження ухвали суду про дозвіл на затримання.

Визначено необґрунтованість застосування тримання під вартою щодо особи, яка уже перебуває під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі,

оскільки у такому разі жоден із ризиків не відповідатиме фактичним обставинам кримінального провадження. Доведено, що істотним порушенням прав людини є застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з обґрунтуванням виключно тяжкості можливого покарання. У зв'язку з цим, висловлено застереження щодо «безальтернативного» застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів (ч. 5 ст. 176 КПК України). Така практика суперечить міжнародним стандартам, відповідно до яких тяжкість злочину або суворість санкції статті кримінального закону, яка інкримінується підозрюваному, не може бути єдиною підставою для тримання особи під вартою.

Зауважено, що «стандарт переконання», відповідно до якого слідчий суддя доходить висновку про необхідність тримання під вартою / відсутність підстав для цього, суттєво відрізняється від «стандарту доведення» під час судового розгляду. Зважаючи, що повноваження слідчого судді, суду, передбачені частиною четвертою ст. 183 КПК України, є дискреційними (його правом, а не обов'язком), доведено необхідність встановлення імперативної заборони щодо застосовування застави у кримінальному провадженні щодо окремих категорій злочинів як альтернативного запобіжного заходу.

На основі аналізу слідчо-судової практики визначено основні причини відмов у задоволенні слідчим суддею, судом клопотань сторони обвинувачення про застосування тримання під вартою: 1) відсутність у клопотанні посилань на наявність ризиків (23 % відмов); 2) незазначення обставин, на підставі яких сторона обвинувачення дійшла висновку про наявність одного або декількох ризиків, і посилань на матеріали, що підтверджують ці обставини (35 %); 3) відсутність обґрунтувань неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких заходів (62 %); 4) неприєднання до клопотання матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи (17 %); 5) незазначення переліку свідків, яких необхідно допитати під час судового розгляду клопотання (14 %); 6) відсутність підтвердження, що підозрюваному надано копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (10%).

Виходячи з результатів аналізу наукових джерел, матеріалів правозастосовчої практики, наголошено на тому, що домашній арешт відноситься до ізоляційних запобіжних заходів, проте з «несуворою» формою ізоляції особи (на відміну від затримання та тримання під вартою).

З урахуванням міжнародного досвіду законодавчого закріплення в КПК України потребують заборони та обов'язки, які покладаються при застосуванні домашнього арешту, а саме: спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом; заборони здійснення телефонних розмов, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборони на спілкування з певними особами або відвідування будь-якими особами житла підозрюваного, обвинуваченого; відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого. Крім цього, підтверджено необхідність здійснення домашнього арешту в установі охорони здоров'я; зарахування строку домашнього арешту до строку тримання під вартою; деталізації процедури проведення перевірок осіб, до яких застосовано домашній арешт.

Зважаючи на специфіку діяльності пенітенціарної системи, аргументовано пропозиції щодо здійснення співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби України (а не Національної поліції) нагляду за особами, до яких застосовано домашній арешт. Для усунення невідповідності граничних строків застосування домашнього арешту та здійснення досудового розслідування запропоновано визначити максимальний строк домашнього арешту по злочинах невеликої і середньої тяжкості – 6 місяців, а по тяжких та особливо тяжких – 12 місяців.

Враховуючи незначну практику обрання окремих неізоляційних запобіжних заходів (у 2016 р. – 9,2 тис. особистих зобов'язань, 83 особистих поруки; у першому півріччі 2017 р. – 4,6 тис. та 59 заходів відповідно), що зумовлена складністю процедури отримання відповідного судового рішення, з метою підвищення ефективності завдань кримінального провадження, запропоновано наділити повноваженнями слідчого та прокурора самостійно застосовувати їх щодо підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Виходячи з результатів аналізу матеріалів слідчо -судової практики, зроблено висновок, що у кожному кримінальному провадженні, за наявності мінімальних ризиків, повинен застосовуватись найбільш м'який запобіжний захід – особисте зобов'язання. Така практика жодним чином не впливатиме на права особи, підданої кримінальному переслідуванню, адже сам по собі статус «підозрюваного» також передбачає певні обмеження у поведінці особи та змушує дотримуватись процесуальних обов'язків.

Обґрунтовано, що набути процесуального статусу поручителя може лише фізична особа, яка: 1) надала на це згоду; 2) може надати підтвердження можливості впливу на підозрюваного, обвинуваченого; 3) підозрюваний, обвинувачений надав згоду на залучення конкретної особи поручителем. Особа не може бути визнана поручителем у супереччя її бажанню та волі, вона повинна висловити свою добровільну згоду виступити поручителем і контролювати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

РОЗДІЛ 4

КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

4.1 Форми і методи відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження

Національна юридична система не один рік перебуває в стані «постійного реформування», робить розбудовуючі кроки та помилки, залишаючись невизначеною в основному векторі свого розвитку [339]. Своєю чергою, ефективність реформування органів кримінальної юстиції значною мірою залежить від чіткого розмежування їх функціонального призначення, компетенції та підпорядкування. Для цього запроваджуються ефективні механізми запобігання недобросовісному використанню учасниками кримінального провадження своїх процесуальних прав, а також відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків [371, с. 460]. Ці механізми не можуть оминути процедуру застосування заходів забезпечення кримінального провадження та здійснення відомчого контролю керівниками органу досудового розслідування.

Відомчий контроль як важлива та невід'ємна складова контрольно-наглядової діяльності на стадії досудового розслідування завжди був предметом уваги з боку науковців і практиків [472]. Водночас питання сутності відомчого контролю й дотепер залишаються дискусійними й однозначно невирішеними [55].

Як приклад, можна навести позицію Д. М. Мірковця, який, аналізуючи проекти КПК, зазначив, що запропоновані їх розробниками ідеї щодо розширення повноважень прокурора в частині керівництва досудовим слідством і поряд з цим звуження процесуальної незалежності слідчого та «урізання» повноважень начальника слідчого відділу у разі їх реалізації на практиці можуть призвести до зосередження у прокуратури функцій нагляду та керівництва досудовим слідством з відведенням керівникові слідчого підрозділу, по суті, ролі «посередника» між

прокурором і слідчим, що не відповідає ідеології відомих концепцій кримінального процесу. Неврегульованість процесуальних і контрольних повноважень керівника органу досудового розслідування в одних випадках призводить до надмірного втручання у процесуальну діяльність слідчих їх прямих начальників по службі, а в інших – до бездіяльності безпосередніх керівників, на яких покладено обов'язки організовувати досудове розслідування [229, с. 152-156].

Варто погодитися, що однією з головних причин порушень слідчими законності є відсутність в них належного практичного досвіду, що у поєднанні з послабленням ефективного контролю з боку безпосередніх керівників призводить до прийняття слідчими незаконних чи необґрунтованих рішень передусім при затриманні підозрюваних, обранні щодо них запобіжних заходів. Показовим є приклад, коли слідчий одного з районних управлінь у м. Харкові аргументував необхідність взяття під варту громадянина, обвинуваченого у вчиненні крадіжки, наступним чином: «Він раніше не судимий, щиросердно розкався у скоєному, є вдовцем, на обліку у психіатра і нарколога не перебуває, а тому може ухилитися від слідства». В іншому випадку, слідчий Київського районного відділу Донецького міськуправління прийняв взагалі безглузде рішення про взяття під варту інваліда І групи (з ампутованими ногами), обвинуваченого «у замаху на таємне викрадення вугілля на опалення свого будинку на суму 136 грн.» [371, с. 466].

Беручи до уваги те, що подібні за змістом до терміну «форма» поняття «прийом», «спосіб», «захід» мають характерне їм зовнішнє вираження, найбільш загальним серед них є все ж таки «форма», саме це поняття буде використовуватись нами надалі для характеристики форм відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

У юридичній енциклопедії «відомчий контроль» розглядається як контроль, здійснюваний відомствами, що дає можливість контролювати стан справ у сфері діяльності відповідних органів [534]. Контрольні повноваження органів закріплені на відомчому рівні у вигляді наказів, інструкцій та положень. Основним завданням відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є забезпечення виконання вимог законів з метою дотримання прав і свобод людини.

Відомчий процесуальний контроль здійснюється керівником органу досудового розслідування. У літературі пропонується класифікувати відомчий контроль на два види: організаційно -відомчий (або адміністративно-управлінський) та відомчо -процесуальний [138, с.7], оскільки перший заснований на проходженні слідчими служби і пов'язаний з організацією і керівництвом їхньою роботою, а другий базується безпосередньо на нормах кримінального процесуального права.

Здійснення відомчого контролю є основним способом забезпечення законності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та дозволяє не тільки виявляти, але й усувати недоліки в роботі органів досудового розслідування.

Насамперед, це стосується слідчих органів поліції України. Так, кількість проваджень, які розслідувалися слідчими НП України (дані за 2016 р.), складає 97,4 (1 млн 566 тис. 763) від усіх у державі. Тоді як у слідчих прокуратури – 1,5 % (24 тис. 083), слідчих органів фінансових розслідувань – лише 0,68 % (10 тис. 936) та Служби безпеки України – 0,37 % (5 тис. 983).

Саме тому ми у дослідженні сконцентруємо свою увагу на особливостях, пов'язаних з діяльністю слідчих підрозділів НП України як органу, який застосовує найбільшу кількість заходів забезпечення кримінального провадження. Водночас незначна кількість кримінальних проваджень в органах прокуратури, фінансових розслідувань та органах безпеки не свідчить про відсутність проблемних питань при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження у цих підрозділах, проте вони не є такі поширені.

Ключовим органом, який здійснює відомчий контроль за діяльністю слідчих НП України, є Головне слідче управління. Функції здійснення відомчого контролю покладаються на організаційно-методичні підрозділи ГСУ НП України, слідчих управлінь (відділів) ГУНП, УНП та керівників слідчих відділів (відділень) міських, районних відділів (відділень) ГУНП, які в межах своїх повноважень:

– контролюють дотримання законності слідчими при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;

- надають практичну та методичну допомогу в застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та вживають заходів щодо підвищення ефективності роботи слідчих підрозділів НП України, усувають наявні недоліки;
- у встановленому порядку проводять службові розслідування, у тому числі з виїздом до підпорядкованих органів досудового розслідування, за фактами порушень слідчими норм кримінального процесуального законодавства та вирішують питання про притягнення до відповідальності цих працівників;
- організовують заслуховування на оперативних нарадах керівників органів досудового розслідування, слідчих та працівників інших органів і підрозділів НП України з приводу організації та застосування заходів забезпечення кримінального провадження. За результатами проведення таких нарад приймають відповідне рішення, готують пропозиції, спрямовані на усунення недоліків та організації досудового слідства [304].

Належна організація відомчого контролю заходів забезпечення кримінального провадження застосовується з метою досягнення дієвості цього провадження, а в разі відсутності або неналежного здійснення відомчого контролю з боку осіб, уповноважених на його здійснення, нерідко є однією з умов порушення слідчими законодавства, неякісного розслідування злочинів та несвоєчасності здійснення процесуальних дій [537, с. 73].

Відомчий контроль як основна функція керівника органу досудового розслідування забезпечує ефективність досудового розслідування та полягає в кримінальному процесуальному керівництві діяльністю слідчого. Адже об'єктом відомчого процесуального контролю має бути не діяльність слідчого, а законність його дій і прийнятих ним актів. У зв'язку з цим, як слушно зазначає О. В. Баулін, відомчий процесуальний контроль не має переходити тієї межі, за якою лежить сфера внутрішнього переконання слідчого в питаннях доведеності фактів і їх юридичного оцінювання [39, с. 42].

На нашу думку, здійснення відомчого контролю при застосуванні слідчим заходів забезпечення кримінального провадження дозволить забезпечити дотримання ними вимог законодавства, що сприятиме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від

кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [171].

Як вказує О. Ю. Татаров, практика роботи слідчих підрозділів в ОВС (нині – НП України) свідчить, що найпоширенішими методами відомчого контролю на досудовому провадженні, в тому числі при застосуванні слідчих заходів забезпечення кримінального провадження, є: 1) контроль за виконанням вимог нормативних та облікових документів; 2) проведення перевірок і надання практичної допомоги слідчим (зокрема щодо проведення тимчасового вилучення майна, затримання особи, застосування, зміни чи продовження запобіжних заходів тощо); 3) проведення оперативних нарад і заслуховувань стану розслідування кримінальних проваджень; ведення обліків і наглядових проваджень у конкретних кримінальних провадженнях чи за окремими напрямками слідчої роботи; 5) підготовка вказівок за результатами роботи; 6) перевірка законності та обґрунтованості прийняття рішень у кримінальних провадженнях [371, с. 475].

На рівні територіальних органів постійний відомчий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження здійснює начальник слідчого підрозділу.

Проте, у КПК України законодавець визначив, що керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування (ч. 1 ст. 39 КПК України). Водночас, покладаючи на керівника органу досудового розслідування контрольні повноваження, кримінальне процесуальне законодавство не надає цьому суб'єкту кримінальної процесуальної діяльності реальних можливостей щодо керівництва діяльністю слідчого [55, с. 135]. На усунення неповноти чинного законодавства певною мірою спрямовані положення відомчих нормативно-правових актів НП України та МВС України [304].

Зокрема, керівник органу досудового розслідування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження зобов'язаний в разі необхідності надавати практичну допомогу у складанні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснювати контроль щодо суворого дотримання слідчими вимог КПК при їх складанні та безпосередньо під час реалізації.

Разом з тим на сьогодні керівник органу досудового розслідування не може особисто скасувати незаконне рішення слідчого. Практично єдиними процесуальними заходами керівника органу досудового розслідування щодо усунення порушень закону слідчим є відсторонення його від проведення досудового розслідування та надання письмових вказівок щодо забезпечення його законності. З даного приводу слушно зазначається, що до організаційних повноважень керівника органу досудового розслідування щодо усунення порушень вимог закону слідчим необхідно віднести його повноваження порушувати в установленому відомчими нормативними актами порядку клопотання про притягнення слідчого до дисциплінарної відповідальності [145, с. 178; 34, с. 138].

Своєю чергою, як зазначає В. М. Тертишник, складається дуже небезпечна ситуація, коли керівник органу досудового розслідування має адміністративну владу (вирішує питання премій, розміру зарплати, присвоєння звання та просування

по службі, звільнення його з роботи) і наділений правом процесуального контролю

за розслідуванням кримінальних проваджень, що може позначитися на якості слідства. Тому функції начальника слідчого відділу слід, на його думку, переглянути з урахуванням розширеного судового контролю та збереження прокурорського нагляду за діяльністю слідчого [380, с. 38-44].

Проте, варто зважати, що наслідками зменшення повноважень керівника органу досудового розслідування можуть стати, з одного боку, концентрація наглядових та керівних щодо досудового слідства функцій у органів прокуратури, а, іншого, – наділення керівника слідчого підрозділу посередницькими функціями між прокурором і слідчим, що не відповідає сучасному розумінню кримінального процесу.

Однією із найпоширеніших проблемних ситуацій в застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, як показує практика, є неякісне складання слідчими клопотання. При складанні клопотань нерідко слідчими не вказується процесуальний статус особи, про яку йдеться в клопотанні, не визначається правова кваліфікація кримінального провадження, а лише вказується посилання на статтю КК України, не зазначаються, а іноді взагалі відсутні, повні та конкретні відомості про речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати, не долучаються до матеріалів клопотання належним чином засвідченої копії витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання і т. ін.

Не менш важливою умовою отримання дозволу слідчого судді на застосування заходів забезпечення кримінального провадження є обов'язковість зазначення слідчим у клопотанні обставин, які обґрунтовують необхідність застосування таких заходів. При складанні клопотання сторона обвинувачення досить часто підходить формально до обґрунтування підстав застосування заходу, не викладає докази та доводи щодо необхідності його застосування.

Варто акцентувати увагу на тому, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів не являється альтернативою інституту слідчих дій, а є можливістю отримання доказів, якщо в будь-який інший спосіб отримати фактичні дані не можливо. Сьогодні існує проблема стосовно розбіжностей у законодавчому формулюванні і вимог щодо змісту клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів та винесеної слідчим суддею ухвали про задоволення такого клопотання. Зокрема, вимоги ст. 160 КПК не передбачають зазначення слідчим у клопотанні прізвища, імені та по батькові фізичної особи чи найменування юридичної особи, які мають надати доступ до речей і документів, а в ухвалі слідчого судді ці відомості мають бути обов'язково зазначені (вимога ст. 164 КПК).

Для усунення розбіжностей вважається необхідним доповнити ст. 160 КПК вимогою щодо обов'язкового зазначення в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів анкетних даних фізичної особи (прізвища, імені, по батькові) чи найменування юридичної особи, які мають надати доступ до речей і документів.

Сьогодні на органи досудового розслідування не покладається обов'язок вказувати такі відомості, що, своєю чергою, є недоліком і для усунення таких розбіжностей керівники органів досудового розслідування зобов'язані контролювати складання слідчими клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів та роз'яснювати слідчим, що в клопотанні такого виду має бути викладена інформація в повному обсязі, з обґрунтуванням причин і підстав застосування такого заходу.

Нерідко стороною обвинувачення в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів необґрунтовано зазначається про розгляд клопотання без участі осіб, у володінні яких перебувають такі речі або документи, зазначаючи в клопотанні формальні посилання на можливість знищення особами речей чи документів, чим вже порушують права та свободи інших осіб.

Згідно з частиною другою ст. 163 КПК якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. На практиці у багатьох клопотаннях слідчі зловживають цим правом і зазначають одним реченням – «існує реальна загроза знищення документів», не мотивуючи, звідки вони про це дізналися. Слідчі судді спрощено підходять до вирішення цього питання та за відсутності належних доказів часто доходять висновку про можливість слухання справи без виклику особи [268, с. 58-63].

Керівник органу досудового розслідування повинен звертати увагу слідчих і контролювати їхню діяльність при складанні такого клопотання, а в разі посилення слідчих у клопотанні про розгляд без участі осіб, у володінні яких перебувають такі речі або документи, підстави, якими «оперує» слідчий, мають бути обґрунтовані доказами, які повинні бути долучені до матеріалів клопотання.

Однією з основних функцій керівника органу досудового розслідування є контроль за дотриманням строків при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження до суду. Нерідко слідчі не дотримуються часу звернення з клопотанням до суду (наприклад, щодо звернення до суду з клопотаннями про арешт тимчасово вилученого майна) і терміну, на який

планується застосувати заходи забезпечення кримінального провадження (зокрема, тимчасовий доступ до речей і документів, привід).

Як приклад, 20 грудня 2016 року слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва відмовлено у задоволенні клопотання слідчого Головного слідчого управління НП України про арешт майна, яке вилучено під час проведення обшуку, у зв'язку з тим, що клопотання подано без додержання вимог частини п'ятої ст. 171 КПК (пропущений строк у 48 годин після вилучення майна). При цьому слідчим не порушено питання щодо поновлення пропущеного строку з визначенням поважних причин [428].

Окремо слід виділити випадки щодо повторного звернення слідчих з клопотаннями (насамперед, про тимчасовий доступ до речей і документів), коли ухвала слідчого судді у визначений в ній строк не була виконана як з об'єктивних причин, так і безпідставно. Кримінальний процесуальний кодекс не встановлює заборони щодо повторного звернення слідчого до суду з таким видом клопотання, що, на наш погляд, є недоопрацюванням КПК.

Усунути порушення строків при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження можливо шляхом створення відповідного електронного реєстру, в якому б здійснювався облік заходів забезпечення кримінального провадження та результатів їх виконання. На наше переконання, даний реєстр можливо створити на базі ЄРДР шляхом внесення відомостей до нього щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Реєстр надасть можливість оперативно здійснювати контроль при застосуванні слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, виконання ухвал слідчих суддів і недопущення випадків повторного звернення до суду з тих самих питань.

Одним із ефективних методів відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є вказівки керівника органу досудового розслідування слідчим. Вважаємо, що виконання вказівок є обов'язком для слідчого саме у цьому, як зазначає Е. М. Ісмагілова, проявляється процесуальна самостійність начальника слідчого підрозділу [127].

Як правило, вказівки слідчому даються в усній формі та, як наслідок, не завжди виконуються ними. Так, М.А. Погорецький за результатами проведеного

дослідження зазначає, що письмові вказівки наявні лише у 5,2% кримінальних проваджень. Респонденти з числа слідчих і начальників слідчих підрозділів зазначили, що “вказівки дають частіше, але переважно усно” [264, с. 7]. Такі вказівки мають рекомендаційний, факультативний характер і не завжди будуть обов’язково виконані слідчими. Відсутність письмової форми вказівки в окремих випадках може спровокувати конфлікт між слідчим та його керівником. Вказівки повинні бути надані вчасно, конкретно, мають бути практично доцільними та чіткими, із зазначенням строків виконання вказаних заходів. Керівники слідчих підрозділів на сьогодні недостатньо ефективно використовують такий засіб процесуального впливу на діяльність слідчих. На думку М. М. Чернякова, вказівка начальника слідчого відділу, надана в усній формі, є «передумовою посадового злочину, до якого підштовхують підлеглого слідчого» [517].

Передумовою надання керівником органу досудового розслідування вказівок слідчим щодо провадження заходів забезпечення кримінального провадження повинно бути ретельне вивчення ним матеріалів кримінального провадження.

Можна погодитися з позицією, висловленою О. В. Петковим, який зазначає, що вказівки повинні відповідати певним вимогам, а саме: фактичним обставинам справи та вимогам КПК; бути вмотивованими, конкретними, стислими і ясними, мати належну стилістичну тональність і емоційне забарвлення [257].

З метою виконання слідчими вказівок вважаємо, що необхідно доповнити КПК положенням щодо права керівника органу досудового розслідування надавати слідчим у формі постанови письмові вказівки, які є обов’язковими до виконання. Вказівка повинна бути винесена у вигляді постанови, в якій вказувалися б найменування заходу забезпечення кримінального провадження, строки їх реалізації та визначення строків інформування слідчим керівника слідчого підрозділу щодо результатів проведених заходів забезпечення кримінального провадження.

Наприклад, норми кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, таких як Російська Федерація та Республіка Білорусь, передбачають повноваження керівника слідчого підрозділу надавати слідчому вказівки про

обрання, зміну чи скасування запобіжних заходів (п. 3 ч. 1 ст. 39 КПК Російськ ої Федерації [397], п. 4 ч. 2 ст. 35 КПК Республіки Білорусь [391]).

Вказівки керівника органу досудового розслідування щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, по-перше, є ефективним засобом впливу на процесуальну діяльність слідчих. По -друге, сприяють недопущенню помилок і виявленню недоліків в ході досудового розслідування.

Надання вказівок повинно здійснюватися з метою направлення слідчого щодо повноти та оперативності проведення ним досудового слідства, недопущення «неграмотного та непрофесійного» розслідування кримінального провадження.

До того ж , відповідно до окремих відомчих нормативно -правових актів саме на керівника органу досудового розслідування покладається обов'язок забезпечення якісної підготовки слідчим матеріалів, необхідних для внесення клопотання про застосування запобіжного заходу відносно осіб, які підозрюються в учиненні кримінальних правопорушень у складі організованих груп та злочинних організацій [131].

Не менш важливим питанням під час здійснення керівником органу досудового розслідування відомчого контролю є погодження (наприклад, у формі візування) ним окремих процесуальних рішень слідчих з метою упередження можливих упущень, помилок, а то й порушень кримінального процесуального законодавства [372, с. 278].

юридичній літературі даються різні оцінки щодо погодження слідчого з керівником органу досудового розслідування прийняття окремих процесуальних рішень. Так, у літературі зазначається, що практика візування начальником слідчого відділу процесуальних рішень слідчого не відповідає принципам процесуальної самостійності слідчого, оскільки начальник слідчого відділу не повинен нав'язувати слідчому свою думку й зобов'язувати його діяти всупереч своєму внутрішньому переконанню [334]. Подібні погляди підтримує й Г. П. Хімичева, яка заперечує можливість узгодження начальником слідчого відділу низки рішень слідчого [506].

Варто не погодитися з такими позиціями з тих підстав, що діяльність слідчого та керівника органу досудового розслідування у такій взаємодії виступає як гарантія законності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, дотримання прав і свобод громадян.

Як свідчить практика, більшість керівників слідчих підрозділів притяг аються до дисциплінарної відповідальності саме за відсутність контролю за діями слідчого при прийнятті ними процесуальних рішень, за порушення слідчим процесуальних строків. Лише у 2016 ро ці 551 керівника органу досудового розслідування притягнуто до дисциплінарної відповідальності за порушення , допущені слідчими під час проведення досудового розслідування.

Адже, н а практиці досить розповсю дженими є випадки, коли слідчі, не погодивши відповідне клопотання з безпосереднім керівником, передають його прокуророві для затвердження. Як результат, третина таких клопотань повертаються назад до слідчого підрозділу у зв 'язку з необґрунтованістю, процесуальними помилками тощо, що аж ніяк не сприяє процесуальній економії [97, с. 267-273] та призводить до неналежного проведення досудового слідства слідчими.

Разом з цим важко погодитись із вимогами, що містяться у деяких вказівках керівників органів досудового розслідування вищого рівня , які зобов'язують слідчих безумовно обирати тримання під вартою підозрюваним [63].

Адже, як правильно зазначає Н. В. Буланова: «Помилка, допущена при ухваленні рішення про обрання запобіжного заходу, може спричинити істотне порушення конституційних прав як підозрюваних і обвинувачених (у разі незаконного застосування до них запобіжних заходів), так і інших учасників кримінального провадження – потерпілих і свідків, якщо в його обранні буде необґрунтовано відмовлено» [52, с. 133].

На нашу думку, така практика суперечить вимогам ст. 183 КПК, відповідно

до якої тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який

застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких

запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК. Це підтверджує і практика ЄСПЛ, адже у справі *Таран проти України* (*Taran v. Ukraine*, заява № 31898/06, рішення від 17 жовтня 2013 року) ЄСПЛ аргументував, що «§ 1 статті 5 Конвенції вимагає, щоб для позбавлення волі, яке було б можна вважати вільним від свавілля, недостатньо, що цей захід застосовувався відповідно до національного законодавства, він також має бути необхідним за даних обставин»

Саме тому слідчим суддям рекомендується ретельно перевіряти інформацію, яка надається слідчими (прокурорами) щодо застосування запобіжних заходів, і в разі виявлення зловживань з боку слідчого (прокурора) вживати передбачених законодавством заходів реагування [409].

Так, Червоноармійським районним судом Житомирської області виправдано Т., дії якого кваліфіковано за частиною другою ст. 307 КК України, оскільки в судовому засіданні не доведено, що в діях обвинуваченого С. мали місце факти збуту наркотичних засобів, а також під час закупки фото-, відео-, звукозапис не проводився. Затримання Т. відразу ж після передачі йому грошей за придбання марихуани працівники міліції не здійснили, до показань легендованої особи суд поставився критично, оскільки вона діяла під прикриттям міліції. Крім того, відповідно до пункту 90 рішення Європейського суду з прав людини у справі Веселова та інших проти Росії зазначено, що в разі, коли головним доказом є результат негласної операції, такої як контрольна закупка наркотиків, органи влади

повинні бути в змозі продемонструвати, що в них були обґрунтовані причини для

організації негласної операції. Відповідно до ст. 271 КПК під час підготовки та

проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати

особу на вчинення цього злочину з метою подальшого його викриття.

Питання узгодженості діяльності слідчого з керівником органу досудового розслідування врегульовано тільки на неформальному рівні та, як показує досвід, саме в таких підрозділах якість і продуктивність слідчої діяльності є набагато кращою порівняно з іншими підрозділами. На сьогодні в КПК відсутня правова норма щодо узгодженості дій, які б визначали узгодження слідчим з керівником органу досудового розслідування прийняття важливих процесуальних рішень в ході розслідування кримінального провадження, в тому числі порядок і необхідність застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Таку «взаємодію» слід розглядати не як тиск на слідчого при прийнятті ним рішень, а як надання практичної допомоги та дотримання законності, прав і свобод громадян. І хоча деякі науковці вважають, що це є порушенням процесуального законодавства, на наш погляд, воно є доцільним для боротьби зі злочинністю та підвищення якості розслідування кримінального провадження.

Наприклад, в Російській Федерації «керівник слідчого органу» у кримінальному судочинстві (ст. 39 КПК Російської Федерації) уповноважений погоджувати клопотання щодо обрання, продовження, скасування або змін і запобіжного заходу, клопотання слідчого перед судом про тимчасове відсторонення підозрюваного, обвинуваченого від посади (ч. 1 ст. 114 КПК РФ), про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого [397]. Як свідчить практика, випадки погодження (з атвердження, візування) керівником слідчого підрозділу рішень слідчого щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження є досить поширеними та себе виправдовують.

У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне внести доповнення до КПК, а саме уповноважити керівників органу досудового розслідування погоджувати прийняття слідчими важливих процесуальних рішень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які стосуються прав та законних інтересів інших осіб і потребують винесення слідчим суддею ухвали, зокрема таких, як обрання, продовження, скасування або змін запобіжного заходу, накладення арешту на майно тощо. Вказану позицію підтримали 85 % опитаних слідчих та їх керівників, які зазначили, що така практика сприятиме підвищенню якості та ефективності кримінального провадження.

Необхідність запровадження практики узгодження слідчого з керівником слідчого підрозділу застосування заходів кримінального провадження полягає в тому, що віза керівника слідчого підрозділу на клопотанні є гарантією обґрунтованості та законності прийнятого рішення [403].

Окремо варто виокремити як засіб забезпечення своєчасного контролю слідчих при застосуванні ними заходів забезпечення кримінального провадження належне ведення керівниками слідчого підрозділу документально-технічних нарядів.

Наказ МВС України від 09 серпня 2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» визначає перелік ведення обов'язкових нарядів у слідчих управліннях, відділах, відділеннях, але не забороняє заведення інших нарядів – накопичувачів, які не передбачені затвердженим переліком, що забезпечують належний облік і контроль.

Таким чином, обов'язковим має бути введення в слідчих управліннях, відділах, відділеннях нарядів – накопичувачів щодо застосування слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, в яких би керівники органу досудового розслідування накопичували б:

- статистичні дані застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які б включали в себе аналіз розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, причини відмови слідчими суддями у задоволенні таких клопотань, дані щодо скасування заходів забезпечення кримінального провадження;
- дотримання стану законності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та матеріали щодо результатів перевірок різного рівня цих питань;
- протоколи оперативних нарад щодо заслуховування слідчих про застосовувані ними заходи забезпечення кримінального провадження при проведенні досудового розслідування;
- висновки службових розслідувань, проведені за фактами порушень слідчими кримінального процесуального законодавства при застосуванні ними заходів забезпечення кримінального провадження та документи реагування на ці порушення;
- вказівки керівника органу досудового розслідування слідчому щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які повинні надаватися обов'язково у письмовій формі.

Введення подібних нарядів дозволяло б керівнику органу досудового розслідування здійснювати аналіз та узагальнення практики застосування слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, на підставі чого здійснювати заходи, спрямовані на усунення причин та умов щодо отримання слідчим відмови слідчого судді про застосування таких заходів. Вжиття в ишеззначених заходів сприяло б якісному, об'єктивному та професійному розслідуванню слідчими кримінальних проваджень.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування (ч. 1 ст. 39 КПК), що

передбачає собою вжиття заходів для досягнення завдань кримінального провадження. Хоча організація передбачає і контроль, але це не відображено в системі кримінальної юстиції, що можна розцінювати як недоопрацювання законодавців [444, с. 69-76].

Отже, процесуальне керівництво з боку керівника органу досудового розслідування, жодним чином не «зазіхаючи» на процесуальну самостійність слідчого, покликано забезпечити високу якість, всебічність, повноту й неупередженість під час досудового розслідування. Позбавлення ж керівника органу досудового розслідування права здійснювати процесуальний контроль за підлеглими неминуче призведе до зростання порушень, особливо молодими недосвідченими слідчими (яких наразі побільшало) [371, с. 473].

Важливим методом відомчого контролю, що позитивно зарекомендував себе у багаторічній практиці, є проведення оперативних нарад і заслуховувань, колективне обговорення найбільш важливих питань організації роботи з оцінкою

різних думок і пропозицій (у тому числі альтернативних) при підготовці

управлінських рішень. За підсумками наради керівник слідчого підрозділу

формулює висновки та завдання, визначає виконавців і відповідальних та оптимальні (конкретні) строки [371, с. 489].

Здійснення відомчого контролю шляхом проведення оперативних нарад дає змогу дослідити діяльність слідчого щодо застосування ним заходів забезпечення кримінального провадження, чи дотримано слідчим процесуальну процедуру та алгоритм застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторонами кримінального провадження, чи в повному об'язі зібрано для цього докази обставин, на які вони посилаються; аналізуються причини відмови слідчого судді або суду у

задоволенні клопотання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження; розглядається питання щодо дотримання прав і свобод особи, яка зазначається в клопотанні слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; з'ясовуються чи вживалися слідчим всі заходи для отримання обставин, які б вказували, що без застосування заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин справи у

кримінальному провадженні, неможливо; особливу увагу слід приділяти дотриманню законності застосування заходів забезпечення кримінального провадження [226, с. 111-115].

Проведення заслуховування кримінального провадження як метод відомчого контролю можна використовувати і щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

В ході заслуховування з'ясовується, які заходи забезпечення кримінального провадження застосовувалися слідчим по конкретному кримінальному провадженню, з якою метою, очікувані та отримані результати від застосування даних заходів, чи задоволено клопотання слідчим суддею чи суду, в разі відмови у задоволенні клопотання слідчим суддею чи судом з'ясовуються підстави відмови та вирішуються питання щодо здійснення заходів (виконання процесуальних дій) з метою отримання позитивного результату щодо повторного застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в разі необхідності.

Використання такого методу відомчого контролю дозволяє здійснювати аналіз, що спрямований на встановлення причин та умов, які перешкоджають застосуванню слідчим заходів забезпечення кримінального провадження, в подальшому при прийнятті рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження враховувати обставини, які перешкоджали або унеможливлювали застосування таких заходів [208, с. 1-6].

При проведенні заслуховувань, на наше переконання, варто приділяти значну увагу дотриманню слідчими процесуальних строків, наданню практичної та методичної допомоги.

Вважаємо, що якщо досвід практичної діяльності слідчого складає менше 3-х років, то надання такої практичної та методичної допомоги повинно бути обов'язковим і ретельним.

метою дієвості подібного методу необхідно використовувати його системно, не лише у випадках необхідності здійснення відомчого контролю (надходження скарг потерпілого, підозрюваного, подань прокуратури чи ухвал суду).

Для цього необхідно складати відповідний графік з визначенням періодичності проведення таких заслуховувань. Періодичність заслуховування

слідчого повинен визначати керівник органу досудового розслідування залежно від таких факторів, як досвід слідчого, тяжкість злочину, кількість епізодів злочинної діяльності у кримінальному провадженні. Доцільно проводити заслуховування слідчого раз на тиждень щодо запланованих ним заходів забезпечення кримінального провадження, де обов'язком керівника слідчого насамперед стояло з'ясування у слідчого чи достатньо обґрунтованих підстав для застосування таких заходів, чи були слідчим виконані всі слідчі та процесуальні дії.

Проведення керівниками органів досудового розслідування оперативних нарад зі слідчими щодо застосування ними заходів забезпечення кримінального провадження повинно здійснюватись із доведенням інформаційних листів ВССУ, які дають аналіз нормам КПК та механізм застосування заходів забезпечення кримінального провадження, вказівок і роз'яснень різного роду, узагальнення причин відмови слідчих суддів у задоволенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проведення такого виду оперативної наради, на наш погляд, повинно здійснюватись керівником органу досудового розслідування не менше одного разу на місяць.

Сьогодні слідчі НПУ мають незначний стаж слідчої роботи та, як наслідок, у слідчих відсутня професійна майстерність та досвід застосування заходів забезпечення кримінального провадження. З метою професійного росту слідчих керівники слідчих підрозділів повинні приділяти увагу проведенню з підлеглими занять зі службової підготовки, залучати до проведення таких занять слідчих суддів, прокурорів, які б роз'яснювали слідчим межі та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження та не допущення порушень КПК [149, с. 68-70].

метою усунення формалізму та зайвого «теоретизування» розгляд окремих тем системі службової підготовки обов'язково супроводжується використанням апробованих на практиці методичних рекомендацій щодо особливостей розслідування окремих видів злочинів, спеціальної літератури, прикладів з практики провадження у конкретних розслідуваннях [371, с. 501-502].

Належним чином виписані у КПК повноваження щодо здійснення відомчого контролю за досудовим провадженням не лише не обмежуватимуть, а, навпаки, — суттєво підвищать процесуальну самостійність і незалежність слідчого, забезпечать

належну якість, всебічність, повноту й неупередженість досудового розслідування [367, с. 217].

Не сприяє здійсненню ефективного відомчого контролю за законністю та обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження той факт, що КПК не передбачає право керівника органу досудового розслідування здійснювати витребування кримінальних проваджень у слідчих підпорядкованих підрозділів. Проте така практика існує з метою вивчення кримінальних проваджень і надання вказівок слідчим, але органи прокуратури вважають, що такі дії керівників слідчих підрозділів є необґрунтованими та порушують норми кримінального процесуального законодавства [228, с. 189-199].

На їхню думку, такі дії керівників слідчих підрозділів повинні бути узгоджені процесуальним керівником прокуратури. Вважаємо, щоб уникнути таких необґрунтованих «звинувачень» з боку працівників прокуратури та покращення ефективності здійснення відомчого контролю при прийнятті рішень слідчими, у тому числі про застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, вважаємо за доцільне доповнити повноваження керівника органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 39) можливістю витребувати з метою перевірки матеріали кримінального провадження та, у разі неефективного досудового розслідування, передавати їх до іншого органу досудового розслідування, над яким він здійснює процесуальний контроль, про що повідомляти прокурора.

При цьому підстави витребування кримінальних проваджень для ознайомлення керівником органу досудового розслідування вищого рівня повинні бути чітко регламентовані. На наш погляд, витребування кримінальних проваджень для ознайомлення буде правомірним лише у таких випадках:

1) у зв'язку з розглядом звернень на неефективність досудового розслідування, допущення порушень законодавства працівниками органів досудового розслідування, у разі неможливості розгляду таких звернень без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (такої позиції притримуються 33% опитаних слідчих і прокурорів);

з метою надання практичної та методичної допомоги в проведенні досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо

тяжкі злочини, досудове розслідування яких викликало підвищену увагу громадськості та засобів масової інформації (такої позиції притримуються 16% опитаних слідчих і прокурорів);

для вирішення питання про здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні безпосередньо слідчими органу досудового розслідування вищого рівня (такої позиції притримуються 17% опитаних слідчих і прокурорів);

для перевірки повноти виконання раніше наданих керівником органу досудового розслідування в порядку ст. 39 КПК письмових вказівок у кримінальних провадженнях, а також обґрунтованості прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень про тяжкі та особливо тяжкі злочини, інші кримінальні

правопорушення, які викликали значний суспільний резонанс (такої позиції притримуються 88% опитаних слідчих і прокурорів);

при проведенні відповідно до вимог законодавства службових розслідувань за фактами порушень слідчими законодавства при здійсненні ними досудового розслідування (такої позиції притримуються 41% опитаних слідчих і прокурорів).

При цьому ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень, у яких повідомлено особам про підозру в учиненні кримінальних правопорушень, у порядку контролю за станом організації їх досудового розслідування повинно здійснюватися у строк не більше п'яти робочих днів. У разі значного обсягу матеріалів кримінального провадження вказаний строк може бути продовжено до десяти робочих днів тим керівником, який його вотребував.

Ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень, у яких не встановлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, повинно здійснюватися у строк не більше десяти робочих днів, а в разі складності та значного обсягу кримінального провадження вказаний строк може бути продовжено керівником органу досудового розслідування, який його вотребував, до двадцяти робочих днів.

Незалежно ні від чого, таке «вивчення» кримінальних проваджень у будь -

якому випадку не повинно перешкоджати проведенню досудового розслідування та

зупиняти виконання слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідні положення з метою попередження випадків необґрунтованого витребування кримінальних проваджень та ознайомлення з їх змістом мають бути чітко регламентовані на законодавчому рівні. До речі, на сьогодні подібні питання частково регламентовані на рівні відомчих інструкцій [132; 133].

Актуальним на сьогодні є питання щодо здійснення контролю за роботою осіб, відповідальних за перебування затриманих. Кримінальний процесуальний кодекс вимагає, що в підрозділі органу досудового розслідування повинні бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, які підпорядковуються та підзвітні начальнику органу досудового розслідування, основним завданням яких є здійснення контролю за дотриманням іншими працівниками прав затриманого, а також безпосереднє забезпечення цих прав; ведення обліків затриманих осіб, які підозрюються в учиненні злочину, а також підозрюваних, яким обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; дотримання прав осіб, затриманих за підозрою в учиненні злочину, та ін. Фактично такі службові особи є помічниками керівника органу досудового розслідування, які щоденно письмово надають керівнику органу досудового розслідування звіти про затримання особи, підозрюваної в учиненні злочину, а на керівника органу досудового розслідування покладено контроль за веденням службовою особою, відповідальною за перебування затриманих, обліків затриманих слідчими осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також підозрюваних, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [22, с. 134-136].

Станом на 2016 рік штатна чисельність службових осіб, відповідальних за перебування затриманих (інспекторів), становила 646 посад, з яких укомплектовано 83,6 % (540), інші 16,4 % посад залишалися вакантними і, як наслідок, збільшується навантаження на керівника органу досудового розслідування.

Для порівняння, в Англії та Уельсі є окремий Процедурний кодекс щодо затримання осіб, поводження з ними та їх опитування службовцями поліції як складова частина Закону про поліцію та збирання доказів у кримінальному провадженні від 1984 року, яким детально врегульовані всі аспекти приймання,

тримання та передачі (звільнення) затриманих осіб у приміщеннях поліції. Тому можемо констатувати, що правове регулювання зазначених питань в українському законодавстві є явно недостатнім [230].

Як зазначає О. Цимбалістенко, здійснюючи нагляд за а законністю затримання, прокурор має особливу увагу звертати на забезпечення прав затриманого. При цьому необхідно враховувати, що згідно з частиною першою ст. 42 КПК особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, набуває статус підозрюваного та увесь комплекс прав, передбачених частиною третьою ст. 42 КПК. Отже, з моменту затримання у кримінальному провадженні з 'являється процесуальна фігура підозрюваного, захист прав якого має здійснюватися, в тому числі й засобами прокурорського нагляду. Насамперед прокурор повинен встановити, чи було виконано уповноваженою службовою особою, яка здійснила

затримання особи, обов 'язок, передбачений частиною четвертою ст. 208 КПК, а саме: негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою п ідстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз 'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК [511, с. 52-57].

Для досягнення ефективності здійснення відомчого контролю осіб, відповідальних за перебування затриманих, керівникам органів до судового розслідування доцільно забезпечити розподіл посад осіб, відповідальних за перебування затриманих, виходячи з наявності ізоляторів тимчасового тримання в територіальних органах і рівня навантаження на цих працівників.

Таким чином, питання удосконалення форм і методів здійснення відомчого контролю, в тому числі при застосуванні слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, є особливо актуальним [462, с. 150-152].

На наш погляд, такий контроль повинен бути відображений не тільки у відомчих нормативних актах, але і у нормах кримінального процесуального законодавства. Отже, на сьогодні виникає особлива необхідність доповнити ст.

39 КПК положеннями щодо здійснення керівником органу досудового розслідування контролю за застосуванням слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, визначивши його домінуючу роль при застосуванні таких заходів.

Наділення керівника слідчого підрозділу подібними повноваженнями стало б важливим кроком на шляху оптимізації та удосконалення відомчого контролю і реальною гарантією законності та обґрунтованості прийнятих слідчим рішень. Керівник органу досудового розслідування повинен бути наділений самостійністю у виборі правових засобів, які найбільш повно відповідають конкретній ситуації та можуть забезпечити всебічність і об'єктивність дослідження обставин провадження. Зауважимо, що вибір керівником органу досудового розслідування засобів відомчого контролю повинен бути зумовлений як характером провадження, так і особистими характеристиками слідчого (зокрема, наявністю досвіду, кваліфікації тощо) [466, с. 180-184].

Розширення повноважень керівника органу досудового розслідування при правильному їх застосуванні не тільки не обмежуватиме слідчого, а, навпаки, істотно підвищить процесуальну самостійність слідчого й забезпечить високу якість, повноту та об'єктивність досудового розслідування, зробить його організацію більш оперативною й дієвою, надасть можливість не тільки здійснювати процесуальний контроль, але і не д опускати незаконних та необґрунтованих рішень слідчих, а в деяких випадках своєчасно реагувати та усувати виявлені порушення кримінального процесуального законодавства.

4.2 Реалізація прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження

Прокурорський нагляд розглядають як одну із форм державної діяльності, що забезпечує точне і неухильне виконання законів в Україні, як одну з умов додержання конституційних гарантій з охорони прав і законних інтересів громадян.

Нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування був пріоритетним напрямом у діяльності органів прокуратури як у дореволюційний

період, так і за радянської доби, залишаючись актуальним і сьогодні [41; 55]. При цьому з дійснення нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування – один із важливих напрямів у діяльності органів прокуратури. Це самостійна галузь державного нагляду за точним і неухильним виконанням законів. Важливою особливістю нагляду за досудовим слідством є наявність у прокурора владно-розпорядчих повноважень, що закріплені в законі [143, с. 421].

Головну мету прокурорського нагляду В. М. Савицький вбачає у забезпеченні нормального, відповідно до законів, провадження розслідування, а також вчасного попередження порушень процесуальних норм, в тому числі при прийнятті рішень слідчим, прокурором щодо обрання, продовження та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження [331].

Визначаючи статус і повноваження прокурора при здійсненні ним нагляду в стадії досудового слідства, у літературі слушно підкреслюється, що прокурор, який є представником державного органу, здійснює вищий нагляд за законністю в даній процесуальній стадії, наділений повноваженнями, що створюють для нього можливість ефективно здійснювати нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства з тим, щоб забезпечити розкриття кожного злочину, а також всебічність і об'єктивність розслідування кожної кримінальної справи [225, с. 118; 538, с. 26-30].

Ще у 1990 році висловлювалися пропозиції перейменувати поняття «старший помічник прокурора» та «помічник прокурора» на поняття «старший прокурор», «прокурор» відповідної прокуратури всіх рівнів з метою використання цих уніфікованих термінів у практичній діяльності [328, с. 18-20], що врешті-решт було реалізовано через чверть століття. Проте ще тоді це мало для кримінального процесу велике як теоретичне, так і практичне значення [327, с. 160-168].

Сьогодні прокурор здійснює нагляд при обранні, продовженні та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

На думку В. М. Юрчишина, процесуальне керівництво – це упорядкування досудового розслідування з використанням не внутрішніх організаційно

управлінських повноважень прокурора, які виконуються за межами кримінального судочинства, а специфічних кримінальних процесуальних повноважень владно - розпорядчого характеру, закріплених у ст. 36 КПК, і є специфічним видом керівництва кримінального процесуального спрямування, який направлений не на організацію праці підлеглих, а на забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення [537, с. 71-78].

Процесуальне керівництво вбачається ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування і реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових повноважень. Шляхом обов'язкових для виконання вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень прокурор безпосередньо спрямовує хід кримінального провадження, цілеспрямовано впливає на результат діяльності органів досудового розслідування та виконання ними завдань кримінального провадження [55, с. 103].

Водночас, функція «процесуального керівництва» тривалий час не була передбачена Конституцією України (до внесення змін від 02 червня 2016 р.), що зумовлювало активні дискусії серед учених і практиків. З даного приводу варто погодитися, що в умовах демократизації суспільства не можна зводити завдання прокурора виключно до усунення вже допущених порушень – його діяльність повинна бути спрямована передусім на недопущення помилок під час розслідування, що можливо зробити лише маючи весь комплекс повноважень з процесуального керівництва [55, с. 103].

Охарактеризуємо більш детально співвідношення таких понять «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» і «прокурорський нагляд за слідчими і розшуковими діями», закріплених у Конституції України

Щодо їх співвідношення науковцями висловлювалися різні думки. Частина науковців на підставі аналізу процесуальних повноважень прокурора стверджували, що функція процесуального керівництва розслідуванням була характерна діяльності прокурора ще з радянських часів [26, с. 71-73]. Так, зокрема, В. М. Савицький зазначав, що усі процесуальні форми участі прокурора у досудовому слідстві є за своєю суттю його керівництвом слідством, конкретні засоби здійснення на цій

ділянці роботи прокурора його головної конституційної функції – нагляду за точним виконанням законів» [331, с. 19].

Інша частина науковців дотримувалися думки, що функції процесуального керівництва та нагляду за додержанням законності під час досудового розслідування одночасно не поєднуються для посади прокурора [26, с. 71 -73]. Своєю чергою, Б. К. Ключков зауважував, що процесуальне керівництво діяльністю органів слідства, за якої вказівки прокурора обов'язкові, є не що інше як адміністративна влада, яка реалізується у кримінально-процесуальній формі, якої прокурор має бути позбавлений» [140, с. 27].

Основна функція прокурорського нагляду за додержанням законів на досудовому розслідуванні реалізується здебільшого прокурором вищого рівня (керівником органу прокуратури), а функція процесуального керівництва – переважно прокурором, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні (процесуальним керівником) [327, с. 160-168].

Зі змісту визначення про те, що процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів [161], стає зрозуміло, що цій прокурорській діяльності притаманні ознаки адміністрування, розпорядництва, а не нагляду.

Керівництво – це різновид управління в структурі держави і суспільства, яке пов'язане з розв'язанням суспільно -управлінських завдань загальної компетенції. Керівник – посадова особа, яку наділено адміністративною владою щодо очолюваного нею колективу і яка здійснює внутрішньо організаційне управління ним [535]. Відтак, об'єднувати функції нагляду і процесуального керівництва чи ставити між ними знак рівності не можна. Адже прокурор (процесуальний керівник) у умовах сьогодення – активний учасник (організатор) процесу досудового розслідування і несе відповідальність за всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого. Тобто, він не є посадовою особою, яка наглядає за досудовим розслідуванням, умовно кажучи, як стороння особа [28, с. 6-7].

У той же час, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням з боку прокурора покладає на нього обов'язок забезпечення законності та обґрунтованість прийняття процесуальних рішень органами, що здійснюють досудове розслідування. Саме для виконання даного обов'язку прокурор має повноваження щодо скасування протиправних і необґрунтованих рішень слідчого.

Але в даних поняттях є певна різниця, яка полягає у наглядових повноваженнях прокурора, які, з одного боку, забезпечують відповідність кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування завданням кримінального провадження, а, з іншого боку, – забезпечують додержання вимог закону у кримінальному провадженні [26, с. 71-73].

Отже, оскільки процесуальне керівництво досудовим розслідуванням передбачає обов'язок прокурора щодо забезпечення законності та обґрунтованості прийнятих процесуальних рішень у кримінальному провадженні (в тому числі шляхом скасування протиправних і необґрунтованих рішень слідчого), вважається, що така форма діяльності прокурора є одним із засобів реалізації прокурором загальної функції нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування.

За змістом КПК прокурор як процесуальний керівник перебуває вже «поруч і разом зі слідчим» та безпосередньо керує його діями щодо проведення певних процесуальних або слідчих дій, бере активну участь у проведенні будь-якої дії; відповідає за своєчасність і законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, отримання доказів з підстав та у порядку, передбаченому КПК, дотримання правил їх належності та допустимості [72]. При цьому прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у випадках, передбачених ч. 4, 5 ст. 36, ч. 3 ст. 313, ч. 2 ст. 341 КПК та ч. 3 ст. 37 КПК України [87, с. 97].

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при обранні, продовженні та змін і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням,

вживає заходів з метою дотримання слідчим засад кримінального провадження, передбачених ст. ст. 7, 36 КПК.

З метою забезпечення ефективного прокурорського нагляду щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження керівники органів прокуратури та галузевих підрозділів апаратів прокуратури усіх рівнів уповноважені [305]:

- здійснювати контроль за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- ураховувати, що запобіжний захід у виді тримання під вартою є винятковим, подавати клопотання про його застосування виключно у разі, якщо іншими запобіжними заходами неможливо забезпечити виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків чи запобігти передбаченим законом ризикам;
- вживати заходів до запобігання незаконному адміністративному затриманню осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення;
- забезпечувати неухильне дотримання прав підозрюваного, у тому числі припинення обмежень, яких він зазнав у зв'язку із застосуванням указанного запобіжного заходу, після закінчення дії відповідної ухвали суду або її скасування;
- матеріали, що стосуються заходів забезпечення кримінального провадження, зберігати в наглядових провадженнях;
- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК.

Для реалізації прокурорського нагляду при обранні, продовженні та зміні порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження прокурор використовує відповідні форми і методи.

Під формами нагляду розуміються правові засоби реалізації повноважень прокурора. Вони визначені законом, а також наказами й інструкціями Генерального прокурора, якими на основі закону регулюється організація і діяльність органів прокуратури. Методи нагляду – це вироблені прокурорською практикою на основі

науки і досвіду способи, прийоми, шляхи реалізації повноважень прокурора [30, с. 24-41].

Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, зокрема при обранні, продовженні та змін і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, та з метою виявлення і недопущення порушень може застосовувати такі форми нагляду і методи їх здійснення:

– ознайомлення з матеріалами кримінального провадження шляхом:

а) безпосередньо її перевірки і вивчення матеріалів кримінального провадження (при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження прокурор вивчає чи достатньо було підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, продовже ння чи їх змін и, робить висновок чи дійсно потреби досудово го розслідування виправдовують ступінь втручання у права та свободи особи, про які зазначено в клопотанні слідчого, прокурора, робить висновок про законність прийнятих слідчим процесуальних рішень) [77, с.79-88].

Наразі ні КПК, ні Закон України «Про прокуратуру» не визначають періодичність здійснення прокурором перевірки матеріалів кримінального провадження щодо правомірності застосування слідчим заходів забезпечення кримінального провадження. Кримінальне процесуальне законодавство тільки визначає право прокурора мати повний доступ до матеріалів, документів, що відносяться до досудового розслідування. Така прогалина в законодавстві дає можливість прокурорам проводити перевірки не систематично, а, як правило, у випадках надходження скарг від учасників процесу, громадян, відносно яких слідчим було застосовано заходи забезпечення кримінального провадження або при проведенні розслідування резонансних злочинів, що мають суспільне значення.

Метою перевірки являється дотримання слідовими завдань кримінального провадження у зв'язку з чим вважаємо, що до КПК необхідно внести доповнення щодо надання права прокурору здійснювати перевірку шляхом ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо застосування слідчим заходів забезпечення кримінального провадження не частіше од ного разу на місяць. Також виникає необхідність у доцільності встановлення строків такої перевірки у зв'язку з тим, що саме на слідчого покладається відповідальність за своєчасність здійснення

ним процесуальних дій. Подібні пропозиції підтримали 74% опитаних слідчих і прокурорів.

Проблемним залишається питання щодо повноважень прокурора стосовно витребування матеріалів кримінального провадження у слідчих і строків їх знаходження у прокурора. Відсутність чіткої норми КПК для реалізації прокурорського нагляду шляхом витребування матеріалів кримінального провадження призводить до порушення норм кримінального процесуального законодавства, порушення прав і свобод громадян та іноді позбавляє можливості слідчого проводити всебічне та ефективне розслідування й приймати процесуальні рішення. Тому вважаємо за необхідне доповнити пункт другий частини другої статті 36 КПК абзацом наступного змісту «ознайомлення з матеріалами досудового розслідування проводити не частіше 1 разу на 30 діб та на строк не більше 48 годин»;

б) ознайомлення прокурора з наглядовим провадженням, де зберігаються матеріали, що стосуються заходів забезпечення кримінального провадження, так і з наглядовим провадженням самого кримінального провадження (ознайомлення з матеріалами наглядового провадження дає змогу прокурору контролювати строки заходів забезпечення кримінального провадження, їх продовження чи зміну, виконання окремих процесуальних рішень слідчого);

– брати участь у провадженні досудового розслідування (здійснювати виклик особи для дачі показань або її участі у процесуальній обов'язковій дії, вносити клопотання до суду щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, брати участь у проведенні процесуальних дій тощо). При цьому прокурор не повинен обмежувати процесуальну самостійність слідчого;

– надавати доручення, яким прокурор зобов'язує орган досудового розслідування в установлений строк проводити перевірки виконання доручень слідчого і вказівок прокурора.

Відповідно до вимог ст. 30 Закону України від 05 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» прокурор мав право у необхідних випадках доручити керівникам органів досудового слідства проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень. 25 квітня 2015 р. набув чинності Закон

України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру», який позбавляє прокурора права надавати доручення, а уповноважує його тільки користуватися правами і виконувати обов'язки, які прямо передбачені КПК, що таким чином координує діяльність прокурора в кримінальному процесуальному законодавстві [343, с. 60-69]. Видання прокурором розпоряджень поза межами його повноважень тягне за собою відповідальність, передбачену законом [307].

Відповідно до Закону України від 05 листопада 1991 р. № 1789-XII «Про прокуратуру» до основних засобів реагування прокурора на порушення законності застосування заходів забезпечення кримінального провадження були віднесені: подання про усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяли, вказівки та постанова.

На сьогодні прокурор може надавати письмові вказівки про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, про проведення інших процесуальних дій. Надання вказівок прокурором є процесуальною дією, а тому повинно здійснюватися виключно в письмовій формі.

Під час досудового розслідування доцільно долучати вказівки до матеріалів кримінального провадження, а їхні копії зберігати у матеріалах наглядного провадження. У вказівці прокурор має право визначити строк її виконання, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати том у обсягу дій, які пропонується виконати. Вказівки прокурора є обов'язковими для слідчих, керівників органу досудового розслідування (ч. 4 ст. 40, ч. 3 ст. 39 КПК). Вказані особи можуть оскаржити вказівки прокурора прокурору вищого рівня, однак оскарження не зупиняє їхнього виконання.

Процедура такого оскарження полягає в тому, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціювати розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК).

За умисне систематичне невиконання слідчим органом досудового розслідування законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому КПК порядку, при здійсненні кримінального провадження навіть протягом певного періоду (з 13 квітня 2012 р. по 14 жовтня 2014 р.) передбачалася кримінальна відповідальність.

Невиконання законних вказівок прокурора, наданих у встановленому порядку, мало наслідком передбачен у законом кримінальну відповідальність. Дана норма в деяких випадках навіть застосовувалася. Так, у прокуратурі Чернігівської області під час досудового слідства встановлено, що співробітник одного з відділів УМВС в області умисно систематично не виконував законні письмові вказівки прокурора – процесуального керівника у кримінальному провадженні, дорученому йому для розслідування. Працівнику міліції було повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 381 -1 та частиною першою ст. 367 КК [342].

У той же час постає питання щодо визначення певних вимог до надання вказівок прокурора по кримінальному провадженню. Так, на нашу думку, для попередження випадків формального відношення чи зловживання повноваженнями прокурора щодо надання вказівок запропоновано дотримуватись наступних вимог:

прокурор повинен бути об'єктивно переконаний в тому, що, надаючи вказівки слідчому, існує реальна можливість її виконання; 2) вказівки мають бути надані своєчасно, а їх виконання – забезпечити можливість отримати відомості, що мають значення для досудового розслідування; 3) вказівки мають бути чіткими і вмотивованими; 4) прокурор має право визначити строк виконання вказівок, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати тому обсягу дій, які пропонується виконати. Подібні вимоги підтримали від 45% до 83% опитаних слідчих і прокурорів.

Одним із шляхів попередження порушень при обранні, продовженні та змін і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження є погодження прокурором процесуальних рішень слідчого. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає випадки, коли для обрання, продовження

та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження необхідно отримати згоду прокурора [483, с. 98-101].

Водночас, на наш погляд, передбачені КПК випадки обов'язкового погодження прокурором усіх клопотань, що стосуються заходів забезпечення кримінального провадження, не є раціональними. Необхідно враховувати, що саме керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування і наділений правом вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим, тоді доцільним було надати право погоджування клопотань слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження саме керівником органу досудового розслідування.

Необхідно звернути увагу на досвід зарубіжних країн у цій сфері. Так, зокрема, кримінальне процесуальне законодавство РФ уповноважує прокурора лише на перевірку законності прийнятого рішення органами, які здійснюють попереднє слідство [497], та вжиття заходів щодо усунення порушення в разі їх виявлення. Також законодавство РФ не покладає на слідчого обов'язок виконувати вказівки прокурора чи доручення, такі вказівки для слідчого має право надавати лише керівник слідчого органу і вони для нього є обов'язковими для виконання [170].

Ефективність здійснення прокурорського нагляду при обранні, продовженні та змін і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження полягає у:

- невідкладному реагуванні на виявлені порушення закону (43% опитаних слідчих та прокурорів вбачають ефективність у здійсненні відповідної функції);
- перевірці дотримання процесуальних строків (88% опитаних слідчих та прокурорів вбачають ефективність у здійсненні відповідної функції);
- вжитті заходів реагування щодо службових осіб, винних у порушенні вимог КПК чи КК, наслідком якого стало незаконне притягнення громадян до кримінальної відповідальності. Адже, лише у 2016 році судами виправдано 106 осіб, 20 з яких – перебували під вартою.

Окремо зазначимо, що, виходячи із положень ст. 3 Конституції України, перше місце у діяльності прокуратури має посідати саме захист від неправомірних

посягань на права та свободи окремої людини, які є найбільш незахищеними порівняно із загальнодержавними інтересами й інститутами самоорганізації населення, а також виконання законів, пов'язаних з притягненням громадян до кримінальної відповідальності та звільнення від такої відповідальності, при застосуванні до них заходів процесуального примусу. Процес доказування винуватості чи невинуватості має проходити під наглядом прокурора. Забезпечення конституційних прав, свобод і гарантій громадян відповідає головному постулату Конституції України (ст. 3) про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найважливішою соціальною цінністю;

- забезпеченні неухильного дотримання прав підозрюваного, у тому числі

припиненні обмежень, яких він зазнав у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу, після закінчення дії відповідної ухвали суду або її скасування (18% опитаних слідчих та прокурорів вбачають ефективність у здійсненні відповідної функції);

- неупередженому та об'єктивному розгляді скарг учасників кримінального провадження на рішення та дії працівників органів досудового розслідування, у тому числі скарг підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на недотримання розумних строків слідчим, прокурором (26% опитаних слідчих та прокурорів вбачають ефективність у здійсненні відповідної функції);

- принциповому реагуванні на неналежне виконання процесуальних повноважень щодо контролю за законністю дій слідчих, за якісним розслідуванням і розкриттям злочинів;

- вирішенні питання про притягнення до передбаченої законом відповідальності службових осіб, винних у порушенні конституційних прав громадян, та невжитті заходів щодо відновлення їхніх прав (12% опитаних слідчих та прокурорів вбачають ефективність у здійсненні відповідної функції) [305; 485, с. 134-138].

Окремо слід виділити питання щодо реалізації прокурорського нагляду за законністю застосування запобіжних заходів. Так, прокурор, здійснюючи нагляд, уповноважений:

– перевіряти наявність підстав і мету застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, встановлювати обґрунтованість таких підстав з огляду на фактичні дані, встановлені конкретні обставини кримінального провадження;

– враховувати, що запобіжні заходи у кримінальному провадженні обмежують права особи на свободу та особисту недоторканність, гарантовані ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а тому можуть бути застосовані тільки за наявності законної мети та підстав, визначених КПК, з урахуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини [295];

– враховувати, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є винятковим, подавати клопотання про його застосування виключно у разі, якщо іншими запобіжними заходами неможливо забезпечити виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків чи запобігти передбаченим законом ризикам [305];

– ретельно перевіряти дотримання уповноваженими органами вимог ст. ст. 207– 213 КПК у випадках затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;

– в разі повторного звернення слідчого до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї ж особи по тому самому кримінальному провадженню після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову у задоволенні такого клопотання погоджувати таке клопотання лише при виникненні нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою та обґрунтовані у клопотанні;

– контролювати строк подання клопотання про продовження строку тримання під вартою до суду з метою недопущення порушення процесуальних строків [295].

цією метою прокурор зобов'язаний не рідше ніж раз на місяць проводити відповідні перевірки, накопичувати у наглядовому провадженні основні документи кримінального провадження.

Прокурори, здійснюючи нагляд за продовженням забезпечення заходів кримінального провадження, зокрема продовженням строків тримання під вартою, та погоджуючи такі клопотання слідчих, повинні враховувати пункт 3 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме, що тільки наявність нових обґрунтованих підстав по справі є основною вимогою щодо

продовження тримання особи під вартою. Відсутності таких підстав і наявність лише обґрунтованої підозри у вчиненні особою правопорушення є порушенням права особи на свободу та особисту недоторканість, що не відповідає європейським стандартам у галузі прав людини. Адже ст. 3 Конституції України зазначає: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

При здійсненні прокурорського нагляду слід також враховувати, що прокурор повинен здійснювати нагляд не тільки на етапі застосування заходів забезпечення кримінального провадження, але також продовжувати здійснювати нагляд за виконанням покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, зумовлених застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, і вживати відповідних заходів реагування у разі їх невиконання або неналежного виконання.

Алгоритм прокурорського нагляду за дотриманням законності при обранні, продовженні та змін і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинен включати такі аспекти:

- здійснення прокурором перевірки підстав для обрання, продовження та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- обґрунтування своєї позиції перед слідчим суддею в необхідності обрання, продовження та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- нагляд за дотриманням законності при безпосередньому застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження як слідчим, так і виконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого заходами забезпечення кримінального провадження;
- нагляд за дотриманням законів щодо строків продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження або припинення чи зміни їх застосування.

Сьогодні відсутній механізм здійснення прокурором нагляду за виконанням покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, зумовлених застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження. Заходи

реагування прокурором вживаються тільки в разі порушення порядку застосування

заходів забезпечення кримінального провадження не тільки підозрюваними, обвинуваченими, але і в деяких випадках – самими слідчими.

Для здійснення прокурорського нагляду при обранні, продовженні та зміні порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які стосуються безпосередньо прав та обов'язків учасників кримінального провадження, до матеріалів наглядового провадження щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження необхідно долучати матеріали органу досудового розслідування щодо:

- виконання слідчими ухвал слідчого судді у строки, визначені в ухвалі, в разі їх невиконання підстави не застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- наявності або відсутності підстав для продовження чи зміни застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, передбачених ст. 303 КПК, та прийняття по них рішення слідчим суддею;
- скасування ухвали слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Отже, прокурор, здійснюючи нагляд, виступає активним суб'єктом у кримінальному процесуальному механізмі щодо обрання, продовження та зміни порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, і від належного рівня прокурорського нагляду залежить не лише дотримання законності, а й ефективне застосування заходів забезпечення кримінального провадження та, відповідно, виконання завдань кримінального провадження [441 с.94-96].

4.3 Повноваження суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження

На сучасному етапі судової і правової реформи в Україні, яка здійснюється у напрямі реалізації прийнятого державою обов'язку захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, особлива роль належить судовій владі. Тенденції

розвитку кримінального процесуального законодавства свідчать про посилення гарантій прав осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та поступове розширення повноважень суду на досудовому провадженні [46].

Провідну роль у цьому процесі відведено такій «новій» посадовій особі, як слідчий суддя, та її основному «призначенню» – здійсненню судового контролю. Адже лише впродовж 2016 року слідчими суддями держави розглянуто 494,9 тис. клопотань, скарг і заяв під час досудового розслідування [122].

Слідчий суддя у кримінальному судочинстві України сьогодні виконує роль арбітра між сторонами захисту та обвинувачення на стадії досудового слідства [33].

Російській імперії поняття «судовий слідчий» вперше з'явилося після судової реформи 1864 року. За своїми функціональними обов'язками судовий слідчий тих часів нічим не відрізнявся від звичайного слідчого, хоча був штатною одиницею окружного суду чи судової палати і всі його рішення підлягали судовому контролю, а скарги на його дії розглядалися цими судовими органами [337, с. 1-21]. Таким чином, у цій моделі судочинства судовий слідчий, перебуваючи під подвійним прокурорським і судовим контролем, реалізовував тільки функцію попереднього розслідування.

Водночас, прообраз «слідчого судді» було започатковано у Франкському королівстві епохи Карла Великого (VIII ст.) на етапі зародження розшукового кримінального процесу через запровадження інституту королівських об'їзних суддів (*missi dominici*), в обов'язок котрих входило чотири рази на рік об'їжджати ті чи інші місцевості, приймати і розглядати скарги, розпитувати про злочини (*ingvisitio*) та головувати в судових засіданнях [271, с. 42]. Тобто, інститут слідчих суддів виник на поєднанні повноважень судді із деякими його повноваженнями слідчо-розшукового характеру, які він міг здійснювати як в різних, так і у одній і тій же кримінальній справі [88, с. 14-20].

Кримінальне процесуальне законодавство країн Європи та країн СНД по-різному визначає суб'єкта, який уповноважений здійснювати контрольні функції на досудовому провадженні. Так, зокрема, посаду слідчого судді передбачено законодавством у таких країнах, як Латвія та Італія. У кримінальному процесі Франції паралельно функціонують як слідчі судді, так і судді із свобод та

ув'язнення. Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Молдова передбачає суддю з кримінального переслідування. У Кримінальному процесуальному кодексі Литовської Республіки закріплено статус судді досудового провадження. У Федеративній Республіці Німеччина судові повноваження при проведенні дізнання покладаються на суддю-дізнавача [86, с. 19].

О. О. Машовець свого часу висловлював думку, що слідчий суддя має вирішувати всі спірні питання, які виникають між обвинуваченням і захистом, розглядати скарги на дії слідчого, прокурора, санкціонувати виконання окремих слідчих дій і застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту, інших заходів процесуального примусу, розглядати скарги на відмову в порушенні кримінальної справи, контролювати правильність закриття кримінальних справ, вирішувати питання про передачу справи до суду для розгляду її по суті. На слідчого суддю, на його думку, можна було б покласти обов'язок щодо виконання дій з підготовки кримінальної справи до розгляду по суті [219].

У той же час П. П. Пилипчук і В. Т. Малярєнко дотримувалися думки про те, що слідчий суддя повинен здійснювати повноваження судового контролю за досудовим розслідуванням, покладені на нього Конституцією України, а також приймати рішення про застосування всіх заходів процесуального примусу, які суттєво обмежують конституційні права і свободи людини, вирішувати питання про відповідальність за невиконання або неналежне виконання процесуальних обов'язків, розглядати скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи та про її закриття, про усунення захисника від участі у справі [214, с. 10-20].

Ю. М. Грошевий вважав за доцільне віднести до обов'язків слідчого судді і розгляд скарг на рішення слідчого, вирішення питань обрання запобіжного заходу у виді взяття під варту і продовження строків тримання під вартою, санкціонування обшуку житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, а також вирішення питань, що стосуються перевірки правомірності обмеження прав громадян під час досудового слідства [89, с. 690-700].

Враховуючи вищевикладені погляди, що, на нашу думку, слідчий суддя – це суддя, до повноважень якого має входити забезпечення законності та

обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування, прийняття рішень щодо застосування заходів кримінального процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) і рішення особи, яка здійснює досудове розслідування, слідчого та прокурора.

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінальної процесуальної функції, яка полягає у забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні [110, с. 312-314].

На наше переконання, судовий контроль повинен ефективно діяти нарівні із прокурорським наглядом та відомчим контролем, забезпечуючи важливу гарантію конституційних прав і свобод осіб, залучених у кримінальне провадження.

Деякі фахівці трактують судовий контроль як особливу форму здійснення правосуддя [67]; інші вбачають у ньому лише елементи правосуддя [255, с. 13]; треті вважають його самостійною кримінальною процесуальною функцією [507, с. 25]. Поділяючи останню точку зору, вважається за доцільне також кваліфікувати судовий контроль як самостійну функцію. Насамперед, це пов'язано з тим, в ході реалізації судового контролю досліджуються лише питання, пов'язані з обмеженням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, не вирішуючи проблем винуватості особи у кримінальному правопорушенні.

Також слід враховувати, що судовий контроль реалізується в рамках досудового розслідування і, як слушно зазначають окремі вчені, виконуючи роль своєрідного процесуально-правового фільтра, створює умови для здійснення правосуддя по конкретному кримінальному провадженню, оскільки завдяки цьому усуваються допущені слідчими та прокурором помилки і порушення закону, які перешкодили б нормальному руху справи в судових стадіях кримінального процесу [151, с. 64].

Таким чином, на досудовому слідстві суд реалізує функцію судового контролю, що представляє собою кримінальну процесуальну діяльність, спрямовану на вирішення

питань, пов'язаних з обмеженням прав і свобод громадян, при цьому не торкаючись аспектів винуватості та відповідальності особи.

Мета реалізації функції судового контролю полягає в захисті прав, свобод та законних інтересів осіб, залучених у кримінальне провадження [365, с. 90 -91]. Що стосується форм реалізації даного напрямку кримінальної процесуальної діяльності, в юридичній літературі висловлюються різні погляди.

Зокрема, деякі науковці розглядають дві форми судового контролю на досудовому розслідуванні: 1) запобігання необґрунтованих дій і рішень, невинуватих необхідністю обмеження прав і свобод людини й громадянина; 2) відновлення прав і свобод, порушених органами досудового слідства [330, с. 143].

Інші зазначають, що судовий контроль проявляється щонайменше у трьох формах: 1) розгляд і вирішення клопотань органів слідства ; 2) надання юридичної сили діям, вчиненим органами слідства; 3) розгляд заяв і скарг осіб на рішення та дії органів слідства, що порушують їхні права та інтереси в ході досудового слідства [365, с. 90-91].

На наш погляд, судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження проявляється у наступних формах: 1) розгляд і вирішення клопотань сторін кримінального провадження (попередній судовий контроль); 2) розгляд скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони кримінального провадження під час досудового розслідування та на ухвали слідчого судді (наступний судовий контроль). Сутність попереднього судового контролю полягає у запобіганні та попередженні необґрунтованого обмеження прав, свобод та інтересів, наступного – у відновленні порушених прав, свобод та інтересів.

При цьому 66% опитаних адвокатів і 95% слідчих та прокурорів вважають, що судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження здійснюється під час розгляду і вирішення клопотань сторін кримінального провадження, а 88% і 54% відповідно – під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони кримінального провадження та на ухвали слідчого судді.

Відповідно до п. 18 частини першої ст. 3 КПК слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [171]. Правовою підставою для застосування

заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді.

Слідчий суддя, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні. Основним призначенням слідчого судді є здійснення су дового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях [70; 341].

Варто погодитися з М.А. Погорецьким, що мета передачі суду таких виняткових повноважень — забезпечити об'єктивне та неупереджене вирішення незалежним органом питання про за стосування істотного обмеження права кожного на свободу та особисту недоторканність [265, с. 135-138].

Адже визначення повноважень щодо прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до виключної компетенції суду відповідає європейським стандартам у галузі прав людини. У рішенні ЄСПЛ «Класс та інші проти Німеччини» від 06 вересня 1978 р. зазначено, що принцип верховенства права полягає в т ому, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада. Щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури [318; 34, с. 42].

Судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (зокрема, ст. 132 КПК).

Однією з гарантій забезпечення прав людини при застосуванні запобіжних заходів є правова вимога обґрунтування клопотання слідчого, прокурора, що ініціює вирішення даного п итання, а також ухвали слідчого судді, суду про їх застосування або продовження строку дії. Обґрунтованість цих процесуальних рішень полягає у наведенні в них підстав для застосування даного виду заходів забезпечення кримінального провадження [158, с. 127-132].

При цьому необхідно підкреслити, що визначені законом підстави мають комплексний характер і відповідно до частини другої ст. 177 КПК включають такі складові: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати здійсненню кримінального провадження або продовжити протиправну діяльність, знищити і, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення тощо. Лише наявність цих двох складових дає достатні підстави слідчому, прокурору ініціювати вирішення слідчим суддею, судом питання про застосування запобіжного заходу; в іншому випадку – можливість такого ініціювання виключається, про що прямо зазначено у частині другій ст. 177 КПК. Крім того, при визначенні підстав для застосування конкретного виду запобіжних заходів також слід враховувати правило, закріплене частиною третьою ст. 176 КПК, відповідно до якого слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою ст. 176 КПК, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику чи ризикам [88, с. 220-226].

Розглядаючи порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, вважаємо, що дії слідчого судді по забезпеченню законності застосування відповідного заходу повинні полягати у перевірці: підстав і умов його застосування; порядку (послідовності) дій посадових осіб, що ініціюють його застосування (роз'яснення прав учасникам, складання процесуальних документів, направлення повідомлень тощо); дотримання всіх процесуальних строків, пов'язаних з відповідним заходом.

У Кримінальному процесуальному кодексі передбачено застосування законодавчих норм з урахуванням практики ЄСПЛ. При цьому практику ЄСПЛ необхідно враховувати при дотриманні головної засади кримінального провадження – верховенства права. Тривалий час в Україні не існувало спеціального

законодавчого акта, який би регулював виконання рішень ЄСПЛ, однак 30 березня 2006 р. набув чинності Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Цей Закон дістав позитивну оцінку з боку ПАРЄ та КМРЕ і розглядається Організацією як один із зразків позитивної практики держав-членів [107; 152].

Зв'язку з цим необхідно вказати на непоодинокі випадки грубого порушення практики ЄСПЛ при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Насамперед, це стосується затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Його поняття «безпосереднє вчинення злочину» законодавчо не врегульоване, але об'єктивно передбачає невеликий проміжок часу, який минув одразу ж після вчиненого злочину (що нами уже зазначалося у попередніх підрозділах). У випадку, коли між подією злочину та затриманням особи минуло кілька днів або навіть тижнів, під час вивчення матеріалів кримінального провадження слідчим суддею, на нашу думку, обов'язково підлягає встановленню, які були перепони у слідчого для звернення до слідчого судді з клопотанням у порядку ст. 188 КПК про дозвіл на затримання з метою приводу та отримання відповідної ухвали слідчого судді.

Тому вважаємо вкрай важливим і необхідним ухвалити та поширити змістовні рекомендації щодо впровадження положень КПК, які будуть базуватись на міжнародних стандартах та судовій практиці ЄСПЛ, насамперед щодо значення фрази «безпосередньо після вчинення злочину» у ст.ст. 207 та 208 КПК, та правильного підходу до відображення часу затримання особи. Крім того, судова практика повинна бути одноставною щодо неприпустимості затримок у відображенні часу затримання особи, а також щодо чіткого дотримання положення «про 60 годин», протягом яких затримана особа має постати перед судом.

Стаття 194 КПК регламентує перелік обставин, які слідчий суддя має встановити для прийняття рішення про застосування запобіжного заходу. Вважаємо за доцільне доповнити частину першу ст. 194 КПК пунктом четвертим наступного змісту: «обґрунтованість затримання особи, якщо таке затримання відбулося без ухвали слідчого судді». Закріплення такого положення в законодавстві стане ще

одним засобом судового контролю за діями слідчого при затриманні особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК.

Зокрема, перевіряючи інформацію щодо обґрунтованості затримання особи, слідчий суддя повинен в кожному випадку визначити законно чи незаконно відбулось затримання, чи мало місце порушення прав затриманої особи, у тому числі права на захист. Крім негайного звільнення незаконно затриманої особи, такий засіб судового контролю дасть змогу ставити питання щодо подальшої відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства та незаконному затриманні особи. Своєю чергою, подібна практика, на нашу думку, повинна змусити слідчих неухильно дотримуватись закону при затриманні особи без ухвали слідчого судді [129].

Розглядаючи питання затримання особи та тримання її під вартою, слід зупинитись і на питанні продовження строків тримання під вартою. Відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, а також практики ЄСПЛ, обмеження права особи на свободу і особисту недоторканість можливе лише в передбачених законом випадках та за встановленою процедурою. Після спливу певного проміжку часу навіть обґрунтована підозра у вчиненні злочину не може бути єдиним виправданням тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а тому слідчий суддя, суд у разі задоволення клопотання про обрання або продовження терміну застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має чітко зазначити у судовому рішенні про наявність іншої підстави або ризику, що передбачені частиною першою ст. 177 КПК. Крім того, така ж позиція викладена в п. 60 рішення ЄСПЛ у справі «Слоєв проти України» від 06 листопада 2008 р. [541].

При цьому суди повинні зважати на всі обставини, що свідчать «за і проти» наявності справжнього суспільного інтересу, який, з урахуванням презумпції невинуватості, виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи (п. рішення ЄСПЛ у справі «Летел'є проти Франції» від 26 червня 1991 р.) [356].

Як зазначив ЄСПЛ у своєму рішенні в справі «Манчіні проти Італії», за наслідками та способами застосування як тримання під вартою, так і до машиний арешт прирівнюються до позбавлення волі для цілей статті 5 § 1(с) Конвенції [357].

Обираючи щодо підозрюваної особи запобіжний захід у вигляді домашнього арешту цілодобово, неприпустимо і є порушенням вимог ст. 178 КПК посилення слідчого судді на тяжкість покарання, яке загрожує підозрюваній особі у разі визнання її винуватою в кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого вона підозрюється, та вагомість наявних доказів, якими обґрунтовується повідомлення про підозру. Водночас відповідно до п. 55 рішення ЄСПЛ у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» факти, які викликають підозру, не обов'язково мають бути встановлені до ступеня, необхідного для засудження чи навіть для пред'явлення обвинувачення, що є задачею наступних етапів кримінального процесу [358].

На жаль, судді не повністю оцінили, що КПК має на меті підсилити їхню незалежність і неупередженість. Вони також не повною мірою усвідомлюють те, що від них вимагається бути більш ініціативними для належного виконання вимог КПК, що є найбільш очевидним у їхній неспроможності виконувати свої обов'язки щодо захисту прав людини за статтею 206 КПК, враховуючи також їх недостатню обізнаність з практикою ЄСПЛ.

Адже головним із обов'язків слідчого судді при вирішенні ним питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження є саме здійснення захисту прав людини з дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [156].

вирішенні питання про додержання прав особи слідчий суддя зобов'язаний керуватися як законодавством України, так і практикою ЄСПЛ. У такий спосіб українське законодавство допускає прецеденти, застосування яких в Україні все ще залишається досить проблемним аспектом.

Так, наприклад, у 2012 р. місцевими загальними судами однієї з областей положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод й практика ЄСПЛ застосовані при розгляді 3 % кримінальних справ, а у 2013 р. відсоток кримінальних проваджень, здійснених місцевими загальними судами цієї області з

урахуванням практики ЄСПЛ, збільшився ледь до 18 % від кількості всіх розглянутих справ, що є вкрай низьким показником [540].

Однак чітко викладена вимога частини п'ятої ст. 9 КПК зобов'язує слідчого суддю приймати процесуальні та інші рішення з урахуванням практики ЄСПЛ. Частина перша ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлює, що суди повинні застосовувати у розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [286].

У зв'язку з цим особливо гостро постає проблема офіційного перекладу рішень ЄСПЛ та забезпечення судів відповідними матеріалами, а також навчання суддів, насамперед слідчих суддів, щодо застосування практики ЄСПЛ. На нашу думку, порядок оповіщення про рішення ЄСПЛ, встановлений у вищезазначеному Законі України, є недостатнім і потребує доповнення та уточнення. Оскільки процес перекладу та публікації даних рішень у юридичних виданнях (ст. 6 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») займає досить значний проміжок часу, вважаємо за доцільне передбачити в даній нормі також і можливість публікацій вищезазначених рішень на офіційних Інтернет-ресурсах. На нашу думку, це значно прискорить процес ознайомлення слідчих суддів з положеннями практики ЄСПЛ [486, с. 115-118].

Під час прийняття рішень слідчий суддя, обґрунтовуючи свою позицію, може робити посилання як на відповідну статтю Конвенції, так і на конкретне рішення ЄСПЛ щодо певної обставини. Проте, як свідчить практика, вказану норму застосовують далеко не всі судді.

Так, ЄСПЛ, розглядаючи заяви громадян України про порушення вимог ст. 5 Конвенції, у переважній більшості справ констатує порушення Україною вимог пунктів 1, 3, 4 зазначеної статті Конвенції, а у справі «Харченко проти України» (рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року) зазначив, що порушення Україною положень ст. 5 Конвенції мають системний характер. Зокрема, з практики ЄСПЛ вбачається, що більшість порушень ст. 5 Конвенції допускається при обранні підозрюваним, обвинуваченим запобіжного заходу – тримання під вартою, а також

щодо дотримання розумних строків тримання під вартою обвинувачених осіб, стосовно яких здійснюється кримінальне провадження.

Отже, слідчі судді мають опрацювати для себе методику застосування норм Конвенції з урахуванням, що ці норми мають перевагу перед нормами внутрішнього законодавства (ч. 4 ст. 9 КПК) [469, с. 138-141].

Й хоча головна і найважливіша функція слідчого судді – здійснення захисту прав людини, слідчий суддя не має заважати розслідуванню кримінального провадження і встановленню вини підозрюваного. Відповідно до частини першої ст. 206 КПК кожен слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з під варті після внесення застави в установленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. У випадку встановлення факту безпідставного ув'язнення особи – слідчий суддя зобов'язаний негайно її звільнити.

Фактично вказана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної (а не лише пасивної) форми вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів [33, с. 61-65].

Проте згідно з вимогами ст. 121 Конституції України (до внесення змін 02 червня 2016 р.) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, покладался на

прокуратуру, а не на суд. Аналогічні повноваження були надані органам прокуратури Законом України «Про прокуратуру».

Закономірно виникало запитання: для чого створювати два суб'єкти державної влади, які дублюють функції один одного? Врешті-решт відповідні зміни були внесені до Конституції України і прокуратура позбавилася таких непритаманних їй функцій, залишивши за собою лише підтримання публічного обвинувачення в суді, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, а також представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Водночас практика застосування КПК засвідчує, що положення ст. 206 КПК на сьогодні є не досить дієвими і носять здебільшого декларативний характер, а тому, на нашу думку, вимагають нового перегляду законодавцем.

Для прикладу, протягом 2013 -2016 року у деяких областях держави слідчим суддям не подано жодної скарги в порядку ст. 206 КПК, що свідчить про недовіру до нового учасника кримінального процесу або недостатню правову обізнаність суспільства, оскільки такі скарги надходять прямо чи опосередковано до прокурора. Більше того, недостатньо зрозуміло, якими повинні бути у практичній діяльності способи реалізації слідчим суддею зазначених повноважень і наскільки вони будуть дієвими.

У випадку, коли слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які

створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду

знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з -під варти після внесення застави в установленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи (ч. 2 ст. 206 КПК) [171].

Таку інформацію можуть надати родичі, знайомі, адвокати, будь-які інші особи, яким стало відомо про особу, яку позбавили свободи. Одержання інформації

про обґрунтовану підозру порушення права на свободу зобов'язує суддю до проведення такої перевірки й ухвалення рішення про негайне доставлення особи до суду. Такі відомості можуть бути підтверджені поясненнями осіб, документом про затримання, якщо такий вдалося одержати, іншими матеріалами. У Кримінальному процесуальному кодексі України не наведено механізм надання інформації про таке порушення. Зокрема, відкритим залишається питання про прийом слідчим суддею таких заявників. Було б доцільним передбачити можливість усного прийому слідчим суддею осіб, які володіють такою інформацією. У всякому разі, кожна зацікавлена особа не позбавлена можливості надіслати письмову інформацію про порушення права на свободу поштою або занести її безпосередньо до суду. Якщо до доставлення такої особи слідчий або прокурор звернеться з клопотанням про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя зобов'язаний у найкоротший строк забезпечити розгляд клопотання (ч. 4 ст. 206 КПК).

Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому частиною шостою ст. 206 КПК, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. Кримінальний процесуальний кодекс зобов'язує суддів у цих випадках проявляти ініціативу. Слідчий суддя має право не вживати дій, зазначених у частині шостій ст. 206 КПК, якщо прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються. У цьому випадку слідчий суддя має перевірити, які заходи вживаються і чи документально вони підтверджуються. Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на потрібний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника.

Незважаючи на те, що положення ст. 206 КПК викладені досить чітко, на практиці слідчі судді рідко застосовують їх, фактично залишаючи «неробочими». Дані норми передбачають активну ініціативну правозастосовну діяльність слідчих

суддів, спрямовану на захист прав особи, безпідставно позбавленої свободи, або такої, що зазнала насильства під час затримання або тримання під вартою. Проте трапляються випадки, коли слідчий суддя після отримання відомостей про незаконне затримання реагує в порядку, передбаченому ст. 206 КПК, через 10–14 днів після отримання таких відомостей [35].

Також проблемою є неможливість застосування цього механізму у випадках, коли особу незаконно затримали на певний час, а пізніше «відпустили» – тобто, коли на час складання скарги особа вже є вільною. У таких випадках механізм судового контролю (перевірки) законності затримання відсутній, що є прогалиною законодавства. В даному випадку можливо лише звернутися до ЄСПЛ.

Аналізуючи ст. 20 КПК, яка закріплює одну з конституційних засад кримінального провадження – «Забезпечення права на захист», можна дійти висновку, що деякі її положення, у порівнянні зі ст. 21 КПК 1960 р. – «Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист» – більш вдало розкривають сутність цієї засади кримінального провадження [180]. По-перше, позитивним є факт визнання у ст. 20 КПК засудженого та виправданого як осіб, які мають право на захист, і цей захист їм забезпечується з боку держави.

З цього приводу можна навести Рішення КСУ у справі за зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень ст. 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) № 9 -рп/2012 від 12 квітня 2012 р., відповідно до якого визначено, що стосовно рівності громадян конституційних правах, свободах і перед законом у взаємозв'язку з положеннями частини першої ст. 55, пункту другої частини третьої ст. 129 Конституції України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в судах усіх юрисдикцій, спеціалізації та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань [320].

По-друге, заслуговує на увагу закріплення у частині третій ст. 20 КПК можливості надання підозрюваному, обвинуваченому безоплатної правової допомоги за рахунок держави. Важливими кроками в цьому напрямі є прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який створює реальні можливості отримання безоплатної вторинної правової допомоги (стосовно кримінального провадження) [283]. Варто зазначити, що КПК встановлює єдиного суб'єкта, який у кримінальному провадженні має право виступати як захисник – це адвокат (ст. 45 КПК). Ця обставина має позитивне значення як для особи, яка потребує захисту, так і для кримінального провадження в цілому.

Юридичній літературі слушно зазначається, що саме у кримінальних провадженнях найчастіше зустрічаються різноманітні порушення прав людини, на стороні яких стоїть адвокат. У таких справах на кону стоять дуже вагомі речі, тому захист не може бути довіреним не спеціалісту [163]. Інші науковці, приділяючи увагу статусу саме адвоката, визнають, що єдиною, головною відмінністю адвокатури як суб'єкта надання правової допомоги є власний адвокатський статус, тобто сукупність передбачених законом прав, обов'язків і гарантій адвокатської діяльності. Цей особливий статус покликаний забезпечити ефективність правової допомоги адвоката порівняно з юридичними послугами, що надаються в Україні іншими суб'єктами [82, с. 12-16]. Нині інститут адвокатури потребує підтримки з боку держави. Важливу роль у цьому відіграє прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Саме на адвокатів покладається обов'язок забезпечити захист особі й надання їй безоплатної правової допомоги.

Але існують і непорозуміння. Так, частина третя ст. 20 КПК визначає осіб, яким надається безоплатна правова допомога, – це підозрюваний та обвинувачений. Виникає питання: у зв'язку з чим законодавець виключив з кола осіб, яким може надаватися безоплатна правова допомога, засудженого і виправданого, одночасно вказавши їх як учасників процесу, яким право на захист забезпечується. Пропонуємо частину третю ст. 20 КПК доповнити вказівкою на засудженого та виправданого як учасників процесу, які мають право отримати безоплатну правову допомогу.

Як тільки особа, яка позбавлена свободи, виявляє бажання мати захисника, слідчий суддя має вжити заходів до забезпечення такої особи захисником. Доцільно було б, щоб слідчий суддя прямо запитав про це у затриманої особи.

Також досить проблемним на сьогодні є питання щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав людини при затриманні в порядку ст. 208 КПК [171]. Уповноважені службові особи досить часто зловживають правом «на затримання» і трактують його дещо невірно. Так, наприклад, в постанові Малиновського районного суду м. Одеси по справі вказано на грубе порушення вимоги ст. 208 КПК, оскільки поняття безпосереднє вчинення злочину, хоча законодавчо не врегульоване, але об'єктивно передбачає невеликий проміжок часу, який минув одразу ж після вчиненого злочину.

На думку слідчого судді, встановлення законодавцем вказаної норми мало на меті не встановлювати будь-яких обмежень у часі уповноваженій особі на відповідний строк затримання, оскільки кожна подія злочину та кожний випадок є різним і унікальним за подіями та своїми обставинами. Однак у будь-якому випадку мова йде лише про години після вчинення кримінального правопорушення, але не про дні та більше того тижні після вчиненого злочину. У даному випадку, між подією злочину та затриманням особи минуло майже два дні. Під час вивчення матеріалів кримінального провадження слідчим суддею не було встановлено, які були перепони у слідчого для звернення до слідчого судді з клопотанням в порядку ст. 188 КПК про дозвіл на затримання з метою приводу та отримання відповідної ухвали слідчого судді [414]. Прокурору Малиновського району м. Одеси доручено провести дослідження вказаного факту з метою встановлення винних і притягнення їх до відповідальності. Водночас підозрюваного не було звільнено. В іншому аналогічному випадку слідчий суддя Балаклавського районного суду м. Севастополя звільнив незаконно затриману особу. При перевірці інформації стосовно незаконного затримання особи слідчий суддя дійшов висновку, що затримання відбулось незаконно, з порушення його прав, передбачених законом, у тому числі його права на захист [412].

На нашу думку, якщо суд дійде висновку що факт незаконного затримання мав дійсно місце, то доцільно насамперед звільняти незаконно затриману особу. А

питання щодо подальшої відповідальності осіб, винних в порушенні законодавства, вирішувати вже після цього.

При цьому, вважається за доцільне внести зміни до ст. 206 КПК, зокрема доповнити дану статтю частиною десятою, яка сприятиме вдосконаленню механізму реалізації права особи на перевірку судом обґрунтованості її затримання, наступного змісту: «Слідчий суддя зобов'язаний невідкладно перевірити обґрунтованість (законність) затримання особи на будь-якій стадії кримінального провадження, якщо таку перевірку вимагає провести затримана особа або її захисник. У разі встановлення слідчим суддею необґрунтованості затримання особи слідчий суддя виносить ухвалу про негайне звільнення затриманої особи, а у випадку, коли особу вже звільнено – ухвалу про визнання затримання особи незаконним, копія якої надсилається органу, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою) для вчинення процесуальних дій, передбачених ст. 214 КПК».

Дане право передбачене і ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якими закріплено, що кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Удосконалення механізму реалізації такого права сприятиме посиленню дотримання прав людини в Україні з боку правоохоронних органів і забезпечить притягнення винуватих осіб за завідомо незаконне затримання або арешт до кримінальної відповідальності.

Набувши членство в Раді Європи, Україна має дотримуватися норм і стандартів Європейського законодавства. Відповідно, і судова влада, здійснюючи контроль щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, зобов'язана:

– здійснювати свою діяльність сумлінно та відповідно до засад кримінального провадження;

- розглядаючи клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснити оцінку на відповідність форми і змісту такого клопотання вимогам кримінального процесуального законодавства;
- здійснювати перевірку обставин і фактичних даних щодо об'єктивної необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження та досліджувати обставини, на які посилається слідчий, прокурор, що позбавляють можливості без застосування таких заходів здійснювати повне та неупереджене досудове слідство;
- враховувати, що в разі недоведеності слідчим чи прокурором обставин, зазначених у частині третій ст. 132 КПК, заходи забезпечення кримінального провадження не застосовуються;
- розглядати клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у визначені КПК терміни;
- в разі задоволення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження встановлювати строк дії такої ухвали з метою забезпечення того, що після спливу строку дії ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, права людини, щодо якої такі заходи застосовувалися, поновлюються [326, с. 71-78];
- проводити справу неупереджено, спираючись на власну оцінку фактів і власне витлумачення закону; забезпечити, щоб кожна сторона мала однакові можливості бути заслуханою, і щоб процедурні права кожної із сторін дотримувались відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- утримуватись від винесення вироку у справі чи відмовитись від розгляду справи, коли на те існують достатні причини, і лише в цьому випадку. Такі причини повинні бути визначені законом і можуть стосуватись, наприклад, серйозних захворювань, суперечності інтересу або інтересів правосуддя;
- за винятком випадків, коли закон або практика, що має місце, передбачають інше, чітко та повністю вмотивовувати своє рішення, користуючись легкозрозумілою термінологією;

– проходити будь-яку необхідну перепідготовку з тим, щоб виконувати суддівські функції ефективно та неупереджено [317].

На сьогодні, для здійснення належного судового контролю щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження необхідно вживати заходи щодо незалежності слідчого судді, що є невід'ємним елементом принципу верховенства права в Україні. Незалежність слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є однією з умов його неупередженості, забезпечення права людини на справедливий суд та виникнення у людини довіри до здійснення судової влади [199, с. 119-122].

Також досить актуальним питанням стосовно дотримання прав громадян є розгляд судом клопотання щодо тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Слідчий суддя повинен враховувати, що наявність існування обгрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення не може бути визнана достатньою підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. З метою захисту прав людини при застосуванні такого виду заходу забезпечення кримінального провадження слідчий, прокурор повинні довести наявність обставин, які виправдовують необхідність застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. Слідчий суддя з урахуванням пункту третього частини другої ст. 152 КПК зобов'язаний враховувати наслідки такого обмеження для інших осіб, в разі якщо обмеження такого права є єдиним джерелом отримання доходів і можливістю відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків.

Механізм захисту права людини при розгляді слідчим суддею клопотання щодо відсторонення від посади полягає в тому, що слідчий, прокурор зобов'язані довести та надати слідчому судді правові підстави і фактичні дані, які б вказували, що такий захід є необхідним для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. Слідчому

судді слід враховувати мету застосування такого заходу, оскільки об'єктивні обставини кримінального провадження можуть свідчити про те, що необхідність відсторонення особи від посади відсутня. Наприклад, що всі слідчі дії, на час звернення з клопотанням до суду, виконані, тобто вилучені всі документи та речі, допитані всі свідки, і у особи відсутня можливість впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження [272].

При розгляді клопотання про арешт майна слідчі судді зобов'язані звертати свою увагу на строки звернення слідчого, прокурора з відповідним клопотанням до суду. В разі порушення строків, визначених КПК, слідчий суддя повинен повернути клопотання про застосування такого заходу прокурору. Для вирішення питання щодо накладення арешту на майно слідчий суддя повинен враховувати вартість майна, яке підлягає арешту з метою забезпечення цивільного позову, яка повинна бути співмірною з розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. В разі, якщо метою арешту є забезпечення конфіскації, то вартість арештованого майна має узгоджуватися із санкцією статті, яка передбачає покарання за злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа [323, с. 288-291].

Окремо слід зазначити, що нерідко сторона обвинувачення звертається до суду з клопотанням про накладення арешту на нерухомість (житловий будинок) підозрюваного, обвинуваченого, яка є їх єдиним житлом. При розгляді такого клопотання слідчі судді повинні враховувати чи відповідає вартість майна розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; хто ще проживає у житловому будинку, чи проживають в ньому неповнолітні, інші члени сім'ї [522, с. 20]. Слідчим суддям потрібно враховувати розумність і співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження.

Крім того, слідчий суддя не може накласти арешт на майно з метою його конфіскації, якщо злочин, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа, не передбачає такого виду покарання. З метою захисту прав людини при розгляді клопотання про накладення арешту слідчий суддя має: перевірити та встановити наявність належних підстав для арешту майна; встановити наявність доказів, що вказують на вчинення особою, на майно якої слідчий, прокурор клопоче накласти арешт, кримінального правопорушення; розглядати клопотання слідчого,

прокурора про арешт майна у присутності власника майна; перевірити відповідність такого клопотання вимогам ст. 171 КПК [354].

Необґрунтованість, непідтвердженість заявлених слідчим, прокурором ризиків і неможливості застосування до підозрюваного іншого більш м'якого запобіжного заходу, що з урахуванням вимог, передбачених частиною другою ст. 194 КПК, є підставою для відмови у задоволенні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у виді тримання особи під вартою. Слідчому судді необхідно враховувати, що затримання та тримання під вартою неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого застосовуються з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, і лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину за наявності визначених кримінальним процесуальним законодавством мети та підстав для його застосування.

Слід мати на увазі, що перелік обставин, які слід враховувати при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, не є вичерпним і підлягає розширеному тлумаченню з огляду на фактичні обставини, встановлені у кримінальному провадженні [295].

Під час прийняття рішень слідчий суддя, обґрунтовуючи свою позицію, повинен робити посилання як на відповідну статтю Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, так і на конкретне рішення ЄСПЛ щодо певної обставини [536, с. 73 -78]. Таким чином, слідчі судді повинні в обов'язковому порядку використовувати методику застосування практики ЄСПЛ та норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже ці норми мають перевагу перед нормами внутрішнього законодавства.

Отже, задля покращення діяльності судів щодо захисту прав людини судам при здійсненні судочинства необхідно дотримуватися вимог ст. 9 КПК, згідно з якою кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, та застосовувати норми міжнародного права.

При цьому, слід враховувати правила частини четвертої ст. 9 КПК, згідно з якими положення відповідного міжнародного договору України застосовуються у разі, якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість

якого надана ВРУ. Тобто, суди зобов'язані не тільки враховувати рішення ЄСПЛ, постановлені щодо України, а й застосовувати поряд із нормами національного законодавства України норми Конвенції та практики ЄСПЛ щодо інших країн, з метою недопущення порушення прав людини та основоположних свобод. Слідчі судді мають опрацювати для себе методику застосування норм Конвенції з урахуванням, що ці норми мають перевагу перед нормами внутрішнього законодавства.

Висновки до розділу 4

Покладаючи на керівника органу досудового розслідування повноваження щодо організації досудового розслідування (по суті – контрольні повноваження), кримінальне процесуальне законодавство України не надає йому реальних можливостей щодо керівництва діяльністю слідчого та усунення порушень закону при допущенні їх.

Зв'язку з цим, зважаючи на потреби правозастосовчої діяльності та досвід окремих зарубіжних країн, запропоновано оптимізувати повноваження керівника органу досудового розслідування щодо: надання в казівок (оформлених у вигляді постанови) про застосування (обрання, зміну, скасування) заходів забезпечення кримінального провадження; витребовування з метою перевірки матеріалів кримінальних проваджень (з встановленням чітко визначених підстав для цього); передачі у разі неефективного досудового розслідування кримінальних проваджень до іншого органу досудового розслідування, над яким він здійснює процесуальний контроль (з наступним повідомленням прокурора).

Враховуючи, що однією із функцій керівника органу досудового розслідування є контроль за дотриманням слідчими процесуальних строків при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (строків подання клопотання, строків дії ухвали слідчого судді, строків повернення майна), обґрунтовано необхідність створення на базі ЄРДР відповідного електронного реєстру, в якому б здійснювався облік заходів забезпечення кримінального провадження, результатів та строків їх застосування.

Для забезпечення дотримання процесуальної форми, змісту та об'єктивності рішень, вважається за доцільне передбачити обов'язок керівника органу досудового розслідування погоджувати клопотання слідчого щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які стосуються обмеження прав та законних інтересів інших осіб (насамперед таких як обрання, продовження, скасування або зміна запобіжного заходу, накладення арешту на майно тощо). Хоча це й не передбачено КПК України, на неформальному рівні подібне широко застосовується на практиці та сприяє ефективному застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження [451, с. 222 -226]. Вказану позицію підтримали 85 % опитаних слідчих та їх керівників, які зазначили що така практика сприятиме підвищенню якості та ефективності кримінального провадження.

Охарактеризовано спів відношення понять «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» і «прокурорський нагляд за слідчими і розшуковими діями», закріплених у Конституції України. Оскільки процесуальне керівництво досудовим розслідуванням передбачає обов'язок прокурора щодо забезпечення законності та обґрунтованості прийнятих процесуальних рішень у кримінальному провадженні (в тому числі шляхом скасування протиправних і необґрунтованих рішень слідчого), вважається, що така форма діяльності прокурора є одним із засобів реалізації прокурором загальної функції нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування.

З огляду на те, що саме на слідчого покладено відповідальність за своєчасність здійснення ним процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України), у тому числі й застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, обґрунтовано необхідність визначення періодичності та строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурором. Для попередження випадків формального відношення чи зловживання повноваженнями прокурора щодо надання вказівок запропоновано дотримуватись наступних вимог: 1) прокурор повинен бути об'єктивно переконаний в тому, що, надаючи вказівки слідчому, існує реальна можливість її виконання; 2) вказівки мають бути надані своєчасно, а їх виконання – забезпечити можливість отримати відомості, що мають значення для досудового розслідування; 3) вказівки мають бути чіткими і вмотивованими; 4)

прокурор має право визначити строк виконання вказівок, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати тому обсягу дій, які пропонується виконати.

Підтверджено, що ефективність здійснення прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження полягає у: 1) невідкладному реагуванні на виявлені порушення законодавства; 2) перевірці дотримання процесуальних строків при їх застосуванні; 3) забезпеченні неухильного дотримання прав учасників кримінального провадження, щодо яких застосовано відповідні заходи; 4) неупередженому та об'єктивному розгляді скарг учасників кримінального провадження з вжиттям відповідних заходів реагування у разі їх підтвердження; 5) ініціюванні питання про притягнення до відповідальності винних у порушенні чи обмеженні процесуальних прав і вжитті заходів щодо відновлення таких прав.

Наголошено на тому, що судовий контроль є самостійною кримінальною процесуальною функцією, відміною від конституційної функції – здійснення правосуддя. В ході реалізації судового контролю досліджено лише питання, пов'язані з обмеженням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, не вирішуючи проблем винуватості особи у кримінальному правопорушенні.

На основі системного аналізу положень КПК України доведено, що судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження проявляється у наступних формах: 1) розгляд і вирішення клопотань сторін кримінального провадження («попередній» судовий контроль); 2) розгляд скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони кримінального провадження під час досудового розслідування та на ухвали слідчого судді («наступний» судовий контроль). Сутність «попереднього» судового контролю полягає у запобіганні та попередженні необґрунтованого обмеження прав, свобод та інтересів, «наступного» – у відновленні порушених прав, свобод та інтересів.

Встановлено практичну неефективність і декларативний характер законодавчих положень щодо захисту прав людини слідчим суддею (передбачених ст. 206 КПК України), у зв'язку з чим запропоновано передбачити обов'язковість перевірки «обґрунтованості затримання особи, якщо таке затримання відбулося без

ухвали слідчого судді» як одну із обставин, які слідчий суддя має встановити під час прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (ч. 1 ст. 194 КПК України), а також механізм отримання слідчим суддею відомостей про порушення прав затриманої або утримуваної під вартою особи, в тому числі шляхом особистого прийому заявників.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційної роботи розв'язано конкретну наукову проблему, яка має важливе значення для науки кримінального процесу та правозастосування у цій сфері, а саме – розроблено концепцію заходів забезпечення кримінального провадження на основі комплексного аналізу теоретичних, правових і праксеологічних проблем їх правового регулювання та застосування. Одержані в процесі дослідження наукові результати підтверджують покладену в його основу гіпотезу, а реалізовані мета й задачі дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, які мають як теоретичне, так і прикладне значення. Найсуттєвішими з них вважаються наступні:

При характеристиці сучасного кримінального процесу України помилковим ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження і заходів процесуального примусу, адже сутність заходів забезпечення кримінального провадження визначається їх метою, що, своєю чергою, обумовлює їх функціональне призначення, у зв'язку з чим вони, насамперед, спрямовані на виконання обов'язку в майбутньому. Тим більш помилковим є таке ототожнення, оскільки в силу свого функціонального призначення та місця заходів забезпечення кримінального провадження у системі кримінальної юстиції вони мають самостійне значення і не можуть бути елементом слідчих (розшукових) або будь-яких інших процесуальних дій. Водночас як правовий інститут заходи забезпечення кримінального провадження стану влять собою систему відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов, підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків. Юридична єдність інституту заходів забезпечення кримінального провадження полягає у тому, що норми, які його утворюють, виступають як єдиний комплекс, цілісна система галузі кримінального процесуального права, до якої входять: норми -принципи, які визначають загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження (глава 10

КПК України); норми, які визначають порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (глави 11– 18 КПК України); норми, які визначають порядок застосування заходів забезпечення під час особливих порядків кримінального провадження (ст.ст. 482, 492, 493, 508, 580, 582– 586, 597 КПК України).

До іманентних ознак заходів забезпечення кримінального провадження, які відображають їх правову природу та дозволяють виокремити ці заходи із сукупності інших процесуальних дій, відносяться: а) забезпечувальний характер, що означає їх спрямованість на створення належних умов для здійснення кримінального провадження, забезпечення його дієвості, тобто вирішення завдань, заради яких воно здійснюється. У зв'язку з цим для абсолютної більшості таких заходів нехарактерною є пізнавальна спрямованість (на відміну від слідчих (розшукових) дій); б) державно -владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час застосування цих заходів; в) наскрізний характер, тобто можливість застосування цих заходів на будь-якій стадії кримінального провадження (що також відрізняє їх від інших процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових)); г) індивідуально -визначений характер, тобто, що їх застосування є персоніфікованим, орієнтованим, тобто здійснюється стосовно конкретної особи, про що, як правило, завжди зазначається у відповідному процесуальному документі, який виступає правовою підставою застосування цих заходів; д) правообмежувальний характер, у зв'язку з чим допускається можливість застосування примусу за умови невиконання зобов'язаною особою своїх процесуальних обов'язків або відповідно до конкретного виду заходу забезпечення кримінального провадження примус передбачається як його необхідна складова; е) їх закріплення у вичерпному переліку в КПК України.

Під заходами забезпечення кримінального провадження запропоновано розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені заходи, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод.

Заходи забезпечення кримінального провадження є лише ті, що визначені частиною другою ст. 131 КПК України. Жодний інший захід не може вважатися таким. Наявність у наведеному переліку положення, яке передбачає родове поняття – запобіжні заходи і не конкретизує їх, дає підстави окремим дослідникам стверджувати, що заходи забезпечення кримінального провадження закріплено частиною другою ст. 131 КПК України у відкритому (тобто, невичерпному) переліку. Цей перелік є закритим, оскільки КПК України вичерпно визначає запобіжні заходи – у частині першій ст. 176 КПК України міститься їх загальний перелік, що застосовується під час здійснення кримінального провадження у його ординарній процедурі, а диференційовані (особливі) порядки кримінального провадження передбачають можливість застосування спеціальних запобіжних заходів щодо неповнолітніх (ст. 492 КПК України) та у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України).

Сутність цих заходів визначається низкою взаємопов'язаних ознак, що зазначені вище. Їх сукупність дозволяє виділити такі заходи до окремої групи процесуальних дій, а їх основне функціональне призначення (забезпечення вирішення завдань кримінального провадження) термінологічно обумовлює їх назву, яка досить вдало відображає їхню правову природу. Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати за такими основними критеріями, як мета, підстави і суб'єкти застосування, строк і характер дії, можливість оскарження та режим обмеження прав. Саме ці критерії найбільш повно характеризують усю процедуру реалізації заходів забезпечення кримінального провадження – від її початку (мета і підстави застосування), безпосереднє застосування (суб'єкти застосування, характер дії, режим обмеження прав) і завершення (строк дії, можливість його продовження та можливість оскарження).

Визначено авторську концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яку розроблено з урахуванням представлених у науковій літературі сучасних концепцій цього інституту, міжнародних та європейських стандартів застосування заходів процесуального примусу, у тому числі й практики ЄСПЛ та окремих зарубіжних країн, що ґрунтується на

вітчизняній моделі кримінального процесу й спрямована на вирішення теоретичних, правових і праксеологічних проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Жоден правовий інститут, пов'язаний з обмеженням або позбавленням прав, свобод та інтересів людини, не може бути здійснений фактично без наявності встановлених законом правил та умов. Здійснене дослідження, а також тлумачення нормативного змісту положень ст. 132 КПК України дало можливість сформулювати загальні правила (гарантії правомірності) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якими є: 1) наявність повноважень та компетенції суб'єкта сторони на звернення із відповідним клопотанням; 2) покладення обов'язку доказування на сторону кримінального провадження, яка звертається з клопотанням; 3) судова процедура вирішення питання про їх застосування; 4) виключна підсудність вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також продовження строку їх дії місцевому суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне досудове розслідування; 5) наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 6) відповідність потребам досудового розслідування такого ступеню втручання у права і свободи особи, про який йдеться в клопотанні сторони кримінального провадження, та можливість виконання завдання, для виконання якого сторона кримінального провадження звертається із клопотанням, і саме яке повинно бути доведено при розгляді вказаного клопотання (правило пропорційності втручання); 7) застосування заходів забезпечення кримінального провадження в межах кримінального провадження – досудового розслідування (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у межах відповідних строків досудового розслідування) і судового провадження.

3. В умовах глобалізації важливого значення набуває порівняльно-правове дослідження окремих процесуальних інститутів у різних правових системах, адже конвергенція процесуальної форми в цілому і механізму застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, є не тільки можливою, а й бажаною з урахуванням позитивного досвіду іноземних країн щодо встановлення балансу між інтересами захисту прав і свобод людини та розкриття і розслідування злочинів, притягнення винних у їх вчиненні до кримінальної відповідальності та забезпечення відшкодування завданої ними шкоди. Особливостями зарубіжних правових систем є значна можливість вибору того чи іншого примусового заходу, що забезпечується унормуванням альтернативних видів цих заходів, а також наданням широкої дискреції суду при ухваленні рішення щодо обрання і застосування їх конкретного виду. В Україні система заходів забезпечення кримінального провадження також має бути розширена, зокрема шляхом впровадження «розшуку свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини і місцезнаходження яких невідоме», «доставлення», «проведення перевірок та ревізій».

Міжнародними стандартами застосування заходів забезпечення кримінального провадження є: наявність розумної підозри та відповідних і достатніх підстав при їх застосуванні; судовий контроль за застосуванням заходів; покладання тягарю доказування на сторону обвинувачення; неможливість «автоматичного» продовження заходів; альтернативність застосування заходів та ін.

Незважаючи на позитивний досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження, питання застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади, тимчасове обмеження користуванні спеціальним правом), залишається не до кінця вирішеним і потребує розроблення законодавчих норм з урахуванням як наукових напрацювань, так і практичних потреб. У зв'язку з цим у дослідженні запропоновано визначити напрями удосконалення порядку застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального

провадження, зокрема нормативно регламентувати: умови правомірності здійснення виклику особи; перелік випадків, умов та суб'єктів, на яких може бути накладено грошове стягнення; механізм відсторонення від посади специфічних категорій осіб; необхідність виплати відстороненим від посади особам щомісячної державної допомоги; можливість застосування обмеження у користуванні спеціальним правом до обвинуваченого на стадії судового розгляду; порядок повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом тощо.

Тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна є заходами забезпечення кримінального провадження, за допомогою яких здійснюється отримання доказів. У порівнянні з аналогічною процедурою, передбаченою КПК 1960 року (виїмкою), практична реалізація тимчасового доступу до речей і документів не є досконалою та бюрократизує процес розкриття злочинів «по гарячих слідах». Адаптація чинного кримінального процесуального закону підняли на новий, більш високий рівень дотримання прав і свобод людини та громадянина. Накладення арешту на майно є заходом забезпечення кримінального провадження, спрямованого на збереження доказів у кримінальному провадженні.

Шляхами оптимізації кримінальної процесуальної діяльності під час застосування тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна та накладення арешту на майно є: здійснення тимчасового доступу за рішенням прокурора або слідчого, запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації, розширення повноважень слідчих щодо надання доручень на проведення тимчасового доступу до речей і документів; продовження строків накладення арешту на тимчасово вилучене майно, з урахуванням необхідності проведення експертного дослідження або встановлення приналежності майна до вчинення злочину та інше (у зв'язку з чим запропоновано внести відповідні зміни до ст.ст. 159, 163, 164, 166; 171 КПК України).

Правова регламентація затримання особи потребує вдосконалення з метою забезпечення прав і законних інтересів затриманого. Адаптація затримання уповноваженою службовою особою без судового дозволу (ст. 208 КПК України) вважається правомірним та може бути здійснено лише якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності, – з моменту його

виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не більше 6 годин. При цьому таке затримання повинно здійснюватися виключно щодо осіб, до яких у подальшому, з урахуванням вимог ст. 183 КПК України, можна буде обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. В інших випадках – затримання осіб не сприятиме виконанню завдань кримінального провадження й може бути розцінене як своєрідний тиск на підозрюваного. У зв'язку з цим практика надання можливості затримання особи без судового дозволу через певний час після вчинення злочину, виключно за наявності підстав передбачити можливу втечу осіб, є обґрунтованою та такою, що сприяє ефективності досудового розслідування. Проте вказане положення повинно поширюватися на усі тяжкі та особливо тяжкі злочини (а не лише корупційні), при цьому ризик втечі має об'єктивно підтверджуватися здобутими у ході досудового розслідування доказами (а не припущеннями).

Тримання під вартою – винятковий запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства й триманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах, що застосовуються виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити досягнення мети їх застосування. Водночас встановлення заборони для застосування будь-яких інших видів запобіжних заходів, окрім тримання під вартою, до осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні окремих видів злочинів (в тому числі злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційних злочинів) є необґрунтованим, адже це створює небезпечний прецедент, який позбавлятиме слідчого суддю, суд можливості самостійно у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин кримінального провадження обирати щодо підозрюваного (обвинуваченого) той чи інший вид запобіжних заходів. До того ж такий законодавчий механізм виглядатиме нелогічним за умови, коли розмір застави в разі перевищуватиме майнову шкоду, заподіяну злочином.

Домашній арешт має полягати в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати як житло, так і лікувальну установу цілодобово або у певний період доби із можливістю встановлення заборони на ведення телефонних розмов, відправлення

кореспонденції та використання засобів зв'язку, спілкування з певними особами, покладанням обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, а також встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом. Перевірка поведінки підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, повинна проводитися не більше двох разів на день у денний час і не більше одного разу в нічний час. Знаходження працівника органу Національної поліції в житлі підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, допускається за згодою цієї особи та осіб, які проживають з ним спільно, і не повинно перевищувати тридцять хвилин. Строк тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи повинен зараховуватися до строку тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування.

Процедура, закріплена у КПК України щодо застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки, є ускладненою і такою, що потребує перегляду, – такі запобіжні заходи мають застосовуватися під час досудового розслідування слідчим, за погодженням з прокурором чи прокурором. Всі інші запобіжні заходи, передбачені КПК України, мають застосовуватися під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

Контроль керівника органу досудового розслідування, в тому числі при застосуванні слідчими заходів забезпечення кримінального провадження, повинен бути відображений не тільки у відомчих нормативних актах, але і у нормах кримінального процесуального законодавства з визначенням його «домінуючої» ролі в організації досудового розслідування. Керівник органу досудового розслідування повинен бути наділений самостійністю у виборі правових засобів, які найбільш повно відповідають конкретній ситуації та можуть забезпечити всебічність і об'єктивність дослідження обставин провадження. Вибір керівником органу досудового розслідування засобів відомчого контролю повинен бути зумовлений як складністю кримінального провадження, так і особистими

характеристиками слідчого (зокрема, наявність досвіду, кваліфікації тощо). Наділення керівника слідчого підрозділу подібними повноваженнями стало б реальною гарантією законності та обґрунтованості прийнятих слідчим рішень. Водночас розширення повноважень керівника органу досудового розслідування при правильному їх застосуванні не тільки не обмежуватиме слідчого, а, навпаки, істотно підвищить процесуальну самостійність слідчого й забезпечить висок у якість, повноту та об'єктивність досудового розслідування, а також мінімізує ризики винесення незаконних та необґрунтованих рішень.

Алгоритм прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження повинен включати: здійснення прокурором перевірки підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; обґрунтування своєї позиції перед слідчим суддею в необхідності застосування заходів забезпечення кримінального провадження; нагляд за дотриманням законності при безпосередньому застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження як слідчим, так і виконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого заходами забезпечення кримінального провадження; нагляд за додержанням законів щодо строків продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження або припинення чи зміни їх застосування.

Незважаючи на те, що вимоги ст. 206 КПК України викладено досить чітко, на практиці слідчі судді не часто застосовують їх, фактично залишаючи «неробочими». У зв'язку з цим необхідно нормативно регламентувати положення, відповідно до якого слідчий суддя зобов'язаний невідкладно перевірити обґрунтованість (законність) затримання особи, якщо таку перевірку вимагає провести затримана особа або її захисник. У разі встановлення слідчим суддею необґрунтованості затримання особи слідчий суддя зобов'язаний винести ухвалу про негайне звільнення затриманої особи, а у випадку, коли особу вже звільнено — ухвалу про визнання затримання особи незаконним, копія якої повинна надсилатися органу, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, для вжиття відповідних заходів. Удосконалення такого механізму сприятиме посиленню дотримання прав людини в Україні і

забезпечить притягнення винуватих осіб за завідомо незаконне затримання або арешт до кримінальної відповідальності.

З метою підвищення ефективності реалізації чинного законодавства України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження й інших інститутів, пов'язаних з обмеженням прав чи законних інтересів осіб під час досудового розслідування, запропоновано: внести зміни до п. 2 ч. 2 ст. 36, п.п. 1, 5 ч. 2 та ч. 3 ст. 39, ч. ч. 2, 4 ст. 40, ч.ч. 1-3 ст. 41, ч. 8 ст. 95, ч. 6 ст. 107, ч. 1 ст. 132, ч. ст. 135, п. 7 ч. 1 ст. 138, ч. ч. 1, 2 ст. 144, ч. 2 ст. 146, ч.ч. 1, 3 ст. 145, ч. 1 ст. 155, ч. ст. 158, ч.ч. 1, 3 ст. 163, п.п. 1, 6, 7 ст. 164, ч.ч. 1 -4 ст. 165, ч. 1 ст. 166, ч. 3 ст. 174, ч. 4 ст. 176, ч. 2. 177, ч.ч. 1, 5, 6 ст. 181, ч. 4 ст. 183, п. 2 ч. 3 ст. 190, ч. 1 ст. 191, ч. 4 ст. 193, ч.ч. 4, 5 ст. 199, п. 3 ч.1 ст. 208, ч. 1 ст. 209, ч. 4 ст. 223, ч.ч. 7, 8 ст. 236, п. 1 ч. 1 ст. 309, п. 3 ч. 3 ст. 314, ч. 3 ст. 315, ч. 3 ст. 331, ч. 1 ст. 482, ч. 5 ст. 493 КПК України та доповнити КПК України п. 7 -1 ч. 1 ст. 3, п. 3 -1 ч. 1 і ч. 4 ст. 39, п. 7 ч.2 ст. 87, п. 4 ч. 5 ст. 99, ч. 3 ст. 136, ч. 3 ст. 148, ч. 4 ст. 149, ч.ч. 3 -5 ст. 159, ч. 8 ст. 163, ст. 164-1, ч.ч. 5, 6 ст. 165, ч.ч. 5, 6 ст. 166, ч. 10 ст. 210, ч. 5 ст. 314.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Bachmann G. Probleme des Rechtsschutzes gegen Grundrechtseingriffe im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren. Berlin, 1994, 305 S.

Bail Act 1976. England and Wales. URL:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/63/contents>. The name is from a screen.

Criminal Justice and Public Order Act 1999. URL: до Акта про кримінальне судочинство та громадський порядок 1999 р.:

Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management (Poland)*. 2014. № 4 (8). P. 44-61.

Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic) 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.

Letowska E. Liberal Concept of Human Rights in central and Eastern Europe: Institute of Public Affairs. Варшава, 1998. 86 p.

Magistrates` Court Act 1980. England and Wales. URL:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/contents>. The name is from a screen.

Агакерімов О.Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2016. 226 с.

Агакерімов О.Н. Розмежування понять «обрання» та «застосування» запобіжних заходів в законодавчій сфері кримінального провадження. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково -практичної конференції. Том II. (Одеса, 15– 16 травня 2015 р.)*. Одеса, 2015. С. 364-366.

10. Александров С.А. Содержание, система и развитие уголовно - процессуальных гарантий. Вопросы криминологии, уголовного права и уголовного процесса. Горький, 1974. 230 с.

Алексеев А.Н. Уголовный процесс. Из-во «Юрист». 1995. 352с.

12. Алексеев В. И. Подследственное заключение в дореволюционной России / В. И. Алексеев // Российский следователь. 2006. № 6. С. 51–53.

Алексеев С.С. Собрание сочинений: в 10 т. Т. 3 Проблемы теории права: курс лекцій. М.: Статут, 2010. 781 с.

Аленін Ю. П. Кримінальний процес України: навч. посіб. для підготовки до іспиту / за заг. ред. Ю.П. Аленіна. Х.: Одиссей, 2010. 328 с.

Аленін Ю.П., Пожар В.Г., Гловюк І.В., Стоянов М.М., Шилін Д.В., Гідулянова Є.М. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч.-метод. посіб. О.: Фенікс, 2012. 138 с.

Алфьоров С. М., Міщенко С. М., Татаров О. Ю. та ін. Збірка взірців процесуальних документів та коментарів до них ; за заг. ред. В. І. Сліпченка. Київ, 2012. 196 с.

Альмухаметов Б., Булатов Б. Привод и денежное взыскание. *Законность*. 2003. № 3. С. 22-23.

Аналіз додержання строків затримання осіб підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, триманням підозрюваних під вартою, обґрунтованість звільнення слідчими затриманих осіб з ізоляторів тимчасового тримання у 2016 році (від 23 січня 2017р. № 1349/24/4/1-2017). Документ Національної поліції України. 14 с.

Аналіз додержання строків затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, триманням підозрюваних під вартою, обґрунтованість звільнення слідчими затриманих осіб з ізоляторів тимчасового тримання у 2015 році (від 29 січня 2016р. № 2133/24/4/1 -2015). Документ Національної поліції України. 17 с.

Аналіз практики затримання слідчими підозрюваних, обрання їм запобіжних заходів, повідомленні про підозру особам в учиненні кримінальних правопорушень слідчими органів внутрішніх справ України протягом 2014 року (від 31 січня 2015 р. №13/5/1-129). Документ МВС України. 11 с.

Аналіз практики розгляду слідчими суддями клопотання сторін кримінального провадження про накладення арешту на майно.

<http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/27/>.

Антонюк О. Д. Процесуальне керівництво досудовим слідством як функція прокурора в кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжнар. наук . конф. «Восьмі осінні юридичні читання», м. Хмельницький, 13-14 листоп. 2009 р.: у 4 -х ч. Частина четверта. Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту управління та права. 2009. С. 134–136.

Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия: Институт международного права и экономики. М.: Изд-во «Триада, Лтд», 1996. 157 с.

Арешт майна: оскарження дій і бездіяльності слідства. Всеукраїнська правова газета «Правосуддя». URL: <http://ukrjustice.com.ua/aresht-majna-oskarzhennya-dij-i-bezdiyalnosti-slidstva/>.

Ахундова А.А. Типові кримінально -процесуальні правопорушення при застосуванні запобіжних заходів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 282-290.

Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України* . 2012. № 3. С. 71 -73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2012_3_15.

27. Бабурин В.В., Сурихин П.Л. Незаконное задержание: уголовно -правовой и уголовно -процессуальный аспекты: монография. Красноярск: Сибирск. юрид. ин-т МВД России, 2004. 196 с.

Баганець О. Недоступна прокуратура: деякі міркування щодо оприлюдненого проект у Закону «Про прокуратуру», розробленого Адміністрацією Президента України. *Юридичний вісник України*. 2013. № 42. 19–25 жовтня. С. 6–7.

Багаутдинов Ф. Временное отстранение обвиняемого от должности. *Законность*: ежемесячный правовой научно -практический журн ал. М., 2003. № 4 (822). С. 13-14.

Бакаев Д. М. Надзор прокурора за расследованием уголовных дел. М., 1979. 54 с.

Балтабаев К. Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09

«Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Караганда, 2001. 28 с.

Балтабаев К. Т. Понятие «жилища» при применении домашнего ареста в качестве меры пресечения (процессуально -правовой аспект). *Научные труды Карагандинского юрид. ин-та МВД РК*. Караганда: КЮИ МВД РК им. Б. Бейсонова, 2002. Вып. 6. С. 110-112;

Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № С. 61-65. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnapu_2013_4_13.pdf.

Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П., Фаринник В.І. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. В.Я. Тація. Х.: Право, 2012. 768 с.

35. Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Лобойко Л. М., Саїдова З. М. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України. К.: «Арт -Дизайн», 2014. 48 с.

Банчук О.А., Дмитрієва І.О., Саїдова З.М., Хавронюк М.І. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт). К.: ФОП Москаленко О.М., 2013. 42 с.

Барташук Л.В, Бець О.В. Аналіз практики розгляду слідчими суддями клопотання сторін кримінального провадження про накладення арешту на майно. URL: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/27/>.

38. Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2010. 328 с.

Баулін О.В. Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: монографія; під заг. ред. З.Д. Смітєнко. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 232 с.

Безоплатна правова допомога в Україні. Інформаційний дайджест. 2016. №15 (4). червень. URL: http://legalaid.gov.ua/images/docs/digest_LAU_15.pdf;

Бесчастний В.М., Мичко М.І., Філонов О.В. та ін. Прокуратура України: навч. посіб.; за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2011. 446 с.;

Бикмиев Р.Г. Временное отстранение от должности подозреваемого или обвиняемого в уголовном судопроизводстве: сущность, значение и правовые последствия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ур. гос. юрид. акад. Екатеринбург, 2015. 368 с.

Бикмиев Р.Г. Некоторые вопросы отстранения подозреваемого или обвиняемого от должности на предварительном следствии. *Правосудие в Татарстане*. 2011 № 4(48). С. 33-35.

Білецька К.К. Особиста порука як запобіжний захід: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно -розшукова діяльність». Київ, 2017. 19 с.

Благута Р. Заходи забезпечення кримінального провадження – інститут не новий, але нові проблеми застосування? *Юридичний вісник України*. 2013. № 94. С. 6.

Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Толочко О.М., Мірошніченко С.С., Власова Г.П. та ін. Актуальні питання кримінального процесу України: на вч. посіб.; за заг. ред. Є.М. Блажівського. К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. 304 с.

Бойко О. Є. Особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно суддів. *Науковий вісник НАВС: науковий журнал*. К, 2013. № 2. С. 259-266.

Бондаренко О. М. Процесуальне забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Держ. фіскал. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2015. 251 с.

Бондаренко О.М. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 98-100. URL: http://lsej.org.ua/2_2014/28.pdf.

Бондаренко О.О. Проблемні питання судово -медичного освідчування у кримінальному процесі. *Право і Безпека*. 2010. № 3 (35). С. 169-172.

Борікун Т.В. Обшук з адвокатом: ГПУ заборонила слідчим відмовляти адвокатам у праві бути присутніми при обшуках.

http://protokol.com.ua/ua/obshuk_z_advokatom_gpu_zaboronila_slidchim_vidmovlyati_advokatam_u_pravi_buti_prisutnimi_pri_obshukah.

Буланова Н.В. О совершенствовании кассационного порядка рассмотрения жалоб на решения судьи, принятого по ходатайству об избрании меры пресечения в виде заключения под стражу. Конституционная защита граждан от преступных посягательств, реализуемая нормами уголовного и уголовно-процессуального законодательства: материалы Всеросс. межвед. науч. -практ. конф. 19-20 февр. 2004 г. М. 2004. С. 133-134.

53. Буроменський М. В., Сердюк О.В., Точений В.І. Оцінка соціально-економічних витрат при застосуванні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Аналітичний звіт. Юстиніан, 2008. 64 с. URL: http://www.iahr.com.ua/files/works_docs/28.pdf.

Бущенко А. Обережно, прецедент! Пригоди рішень ЄСПЛ у національних судах. *Закон і бізнес*. №21 (1319) 27.05-02.06.2017 URL: http://zib.com.ua/ua/print/128887-prigodi_rishen_espl_u_nacionalnih_sudah.html

55. Вакулік О. А. , Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.

57. Варпаховская Е. Денежное взыскание в уголовном судопроизводстве. *Законность*. 2003. № 8 (826). С. 33-34.

58. Васильева Е.Г. Меры уголовно-процессуального принуждения. Монография. Уфа: Издательство Башкирского государственного университета, 2003. 136 с.

Вердеревський Д. Як розкручувати «барабан» правосуддя: топ-4 схем обману автоматизованої системи розподілу справ між суддями. URL: <http://prokurorska-pravda.today/news/kak-raskruchivayut-baraban-pravosudiya-top-4-shemyi-obmana-avtomatizirovannoj-sistemyi/>

Висновок Головного науково-експертного управління від 16.03.2015 на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального

кодексу України (щодо окремих аспектів застосування запобіжних заходів у вигляді застави, тримання під вартою та оскарження окремих рішень у кримінальному провадженні)». URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10009&num_s=2&num=2330&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=

Висновок щодо проекту Кримінального процесуального кодексу України, підготовлений Директоратом з питань правосуддя та захисту людської гідності, Генерального директорату I «Права людини і верховенство права», на підставі експертизи Лорени Бахмайер -Вінтер, Джеремі МакБрайда та Еріка Сванідзе. Страсбург. 2 листопада 2011 р. DG -I (2011)16 URL: http://zib.com.ua/files/Ukrainian_translation_final_1.doc.

Вільгушинський М.Й., Лихолетова Ю.А. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокат*. 2012. № 11. С. 9-13.

Вказівка ГСУ МВС № 13/11 -8286 від 06.05.2014 р. «Про посилення контролю за станом обрання запобіжних заходів наркозбувачам».

Волков К. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність за кримінальним процесуальним законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 23-31. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/volkov.pdf>.

ВРП ухвалила публічне звернення щодо порядку затримання судді, утримання його під вартою чи арештом. Офіційний сайт Вищої Ради правосуддя. 2017. 17 січ. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/1956>.

66. Гайнов И. Д. Механизм реализации мер уголовно-процессуального принуждения: сравнительно-правовое исследование : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно -розыскная деятельность. М., 2010. 28 с.

67. Галузо В.Н. Судебный контроль за законностью и обоснованностью содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых на стадии предварительного расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1995. С. 21.

Гафизов М.Х. Денежное взыскание как мера уголовно-процессуального принуждения: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2007. 168 с.

Генпрокуратура повідомила про затримання сина судді Чернушенка.
URL: <http://www.unian.ua/politics/1096535-genprokuratura-povidomila-pro-zatrimannya-sina-suddi-chernushenka.html>

70. Герасименко С.Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 20 с.;

Герасимов Р. Деякі питання застосування арешту майна за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 186-194.

Геселев О.В. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України* : збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції. Київ, 26 квітня 2013 року. Національна академія прокуратури України. К.: Алерта, 2013. С. 168-169.

Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651 -VI. Харків : Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України. 2012. 681 с.

Глобенко Г.І. Проблемні питання застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : м-ли всеукр. наук. -практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 року). Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012. С. 136–138.

Гловюк І. В. Презумпції й тягар доказування у розгляді слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 84-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_17.

Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Право України*. 2014. №10. С. 97-105.

77. Гловюк І. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12. С. 79-88.

Гловюк І.В. Актуальні питання вдосконалення статті 132 КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матеріали Всеукраїнської науково -практичної конференції, присвяченої 70 -річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (Одеса, 2 квітня 2017 р.)*. – Одеса: Юрид. літ., 2017. – С. 176-179.

Гловюк І.В. Доказування при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія право. 2012. Вип. 2. С. 360-363.

Гловюк І.В., Андрусенко С.В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №3-2. URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/9/Holoviuk%20I.V.,%20Andrusenko%20S.V..pdf.

Гловюк І. В. Деякі проблеми тимчасового вилучення та арешту майна як заходів забезпечення кримінального провадження. *Наукові праці НУ «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 520 -528. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_54

Головань І. В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1 (136). С. 12– 15.

83. Головненков П. Спица Н. Уголовно -процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. *Strafprozessordnung (StPO): науч. -практ. коммент. и пер. текста закона*. Magdeburg: Universitätsverlag, 2012. 404 с.

Гончаренко В.Г., Колесник В.А. Кримінальне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: ЮСТІНІАН, 2014. 574 с.

Горелкіна К.Г. Особливості процесуального статусу слідчого судді: порівняльний аналіз. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 14-19.

Горшеньова М.С., Закоморна К.О., Ріяка В.О. та ін. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб.; за заг. ред. В.О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.

Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія / В. О. Гринюк. К.: Алерта, 2016. 358 с.

Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 220-226.

Грошевий Ю.М. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність. *Вісн. Акад. правових наук України*. 2003. № 2–3. (33-34). С. 686-698.

Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник; за ред. В. Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.

Гуляев А.П., Данилюк С.А., Забарин С.Н. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления. М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. 44 с.

Гультай П.М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у виді домашнього арешту. *Вісник Нац. акад. прокурат. України*. 2013. № 3. С. 122-126.

Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 226-231.

94. Гуткин И.М., Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания. М.: Акад. МВД СССР, 1980. 90 с.

95. Гуценко К. Ф. , Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. изд. 2-е, доп. и испр. М.: Зерцало–М, 2002. 528 с.

Дерев'янка М. Зміст та поняття ризиків у кримінальному процесі. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2013. № 2. С. 78–81. (Серія Юридичні науки). С. 79.

Дідюк І.Л. Деякі особливості здійснення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю за застосуванням домашнього арешту. *Митна справа* (частина 2, книга 1). 2013. № 5 (89). С. 267–273.

Дідюк І.Л. Особливості обґрунтування підстав та умов обрання домашнього арешту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 301-311.

Документы Совета Европы, касающиеся исполнения наказаний и иных мер уголовно-правового характера, обращения с правонарушителями и содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений: сборник документов Совета Европы. Составители и перевод: В.Б. Первозванский, Н.Б. Хуторская. М.: PRI, 2011. 143 с.

Данченко Т. В. Міжнародний досвід застосування застави / Т. В. Данченко // Сучасні питання економіки і права. - 2011. - Вип. 2. - С. 121-127. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2011_2_25.

Доповідь на відкритому засіданні колегії МВС заступника Міністра внутрішніх справ — начальника ГСУ МВС Сакала В.М. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1415715>.

102. Дубинский А.Я. Некоторые вопросы правовой регламентации задержания подозреваемого в совершении преступления. *Материалы теорет. конф. по итогам научн.-исслед. работы профессорско-преподавательского состава за 1972 год*. Киев: КВШ МВД СССР, 1973. С. 87–92.

Экономика и право: словарь-справочник. М.: Вуз і школа Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков, 2004. 1072 с.

Еникеев З.Д. Меры процессуального принуждения в системе средств обвинения и защиты. Уфа. 1978. 159 с

105. Енциклопедичний словник Ф.А. Брокгауза і І.А. Ефрона. URL: <http://www.vehi.net/brokgauz>.

Європейська конвенція з прав людини. К.: Фенікс, 2005. 284 с.

Європейський суд з прав людини. Аналітичний ресурс місцевого і регіонального розвитку. URL: <http://www.municipal.gov.ua/1336>;

Європейський Суд з прав людини: Матеріали практики (2004–2005 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.6. Львів, 2006. 272 с.

Єдиний державний реєстр судових рішень. Державне підприємство «Інформаційні судові системи». URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

110. Єзерський Р. Роль слідчого судді згідно Кримінально-процесуального кодексу України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матер. XIX звітної наук.-практ. конф., 7-8 лютого 2013 р. Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2013. С. 312-314.

111. Єфремова Т.Ф. Новий словник. URL: <http://efremova-online.ru>.

112. Жога Е.Ю., Рукавишников В.П. Цели и основания предварительного заключения под стражу. *Следователь*. 2000. № 7. С. 18-28.

Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1965. 368 с.

Засади використання автоматизованої системи документообігу Залізничного районного суду м. Львова. URL: <http://zl.lv.court.gov.ua/sud1309/zasadu/>;

Засади використання автоматизованої системи документообігу Кобеляцького районного суду Полтавської області. URL: http://kb.pl.court.gov.ua/sud1610/zasad_sud/zasad1/;

116. Засади використання автоматизованої системи документообігу Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. URL: <http://sk.dp.court.gov.ua/sud0435/4/3232/> та ін.

Захарко А.В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України: монографія; за наук. ред. канд. юрид. наук, доц. А.П. Черненка. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра-ЛТД. 2012. 204 с.

Захарченко О.В., Костовський С.С. Особливості застосування домашнього арешту в стадії судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. Т. 4. С. 83-86.

Заяви Вищої ради правосуддя нівелюють судову реформу. Офіційний сайт НАБУ. 2017. 1 лют. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/zayavy-vyshchoyi-rady-pravosuddya-nivelyuyut-sudovu-reformu-artem-sytnyk>.

Звіт про розгляд апеляційною інстанцією матеріалів кримінального провадження (форма №2 1-1, річна) за 2016 рік. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka.

Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-1, річна) за 2013, 2014, 2015 та 2016 роки. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka.

122. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження (форма № 1-1, річна) за 2016 рік. URL:

Зейкан Я.П., Сафулько С.Ф. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). К.: ВД Дакор, 2013. 640 с.

Зеленська М.І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: монографія / М.І. Зеленська; [за загал. ред. проф. М.А. Погорецького]. К.: Алерта, 2016. 212 с.

125. Зинатуллин З.З. Уголовно -процессуальное прин уждение и его эффективность (Вопр. теории и практики). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1981. 136 с.

Иеринг Р. Юридическая техника. Москва, 2008. 106 с.

Исмагилова Э. М. Обеспечение прав лиц, участвующих в стадии возбуждения уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М. 2006. 197 с.

Ищанов Г. С. Домашний арест: проблемы и перспективы. *Рос. юстиция*. 2007. № 11. С. 32–36.

Іваненко І.В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. За матер. конф. суддів Апеляційного суду

Черкаської обл., м. Чорнобай, 19 жовт. 2012 року.

URL:

<https://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001/>

Іващенко О.В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих (розшукових) діях. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 1(7). С. 1-16.

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 серпня 2012 р. № 700. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html.

Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 01 березня 2017 року № 740/5. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30159.html;

Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 14 квітня 2016 року № 296. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16>

134. Калиновский К. Б., Смирнов А.В. Комментарий к Уголовно - процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный; под общ.ред. А.В. Смирнова. 2-е изд., доп. и перераб. СПб.: Питер, 2004. 848 с.

Карпов Н.С. Деякі аспекти відсторонення обвинуваченого від посади. *Проблеми застосування заходів кримінально -процесуального примусу*: матеріали круглого столу. Дніпропетровськ, 25 листоп. 2011 р. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2011. С. 61-62;

Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.

Кириенко О. Прогресс пошел. *Юридическая практика*. 2013. № 24 (807). С. 27.

Кирий Л.М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи: автореф.дис.на здобуття

наук.канд.юрид.наук.спец.12.00.09. «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2008. 17 с.

Климчук М. П. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження . *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ* . 2013. № 2. С. 185-189.

Клочков Б.К. К разработке концепции прокурорского надзора в уголовном процессе. *Социалистическая законность*. 1989. № 1. С. 27-31.

141. Клюков Е.М. Мера процессуального принуждения. Казань: Изд -во Казан. ун-та., 1974. 112 с.;

Коваленко В. В., Удалов а Л. Д., Письменн ий Д. П. Кримінальний процес: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

143. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 576 с.

144. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Криміналь ний процес України: підручник. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

Ковальов С.І. Судовий та відомчий контроль і його значення на етапі закриття кримінального провадження.*Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2014. № 9. С. 175-181;

Ковганюк В. Д. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом як захід забезпечення кримінального провадження. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики VI всеукраїнська науково-практична конференція 27 листоп. 2013 р. Н ац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова, Гуманітар. ін-т, каф. правознавства. Миколаїв: НУК, 2013. С. 19-20.*

147. Коврига З.Ф. Уголовно -процессуальное принуждение. Воронеж, 1975. 175 с.

Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 68–70;

Колоколов Н.А. Временное отстранение от должности (ст. 114 УПК РФ). *Российский следователь*. 2010. № 17. С. 6-8.

Колоколов Н.А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования преступлений: важная функция судебной власти: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998. 225 с.

Коломієць Н. Деякі проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України. *Юридичний журнал*. 2009. № 7. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3252>.

Комментарий к Уголовно -процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. А.В. Смирнова. СПб.: Питер, 2003. 1008 с.

Комментарий к формам документов Уголовно -процессуального кодекса Российской Федерации. Под ред. В.И. Сергеева. М.: Юстицинформ, 2002. 384 с.

155. Комплексне дослідження стану прав людини в Україні (річні звіти) права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1398021725>.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Кони А.Ф. Собр. Соч. М., 1967. Т. 4. 543 с.

Кононенко В. П. Встановлена Конституцією України та практикою Європейського Суду з прав людини презумпція свободи в нормах нового КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ* . 2012. 4(1). С. 127-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_4%281%29__20.

Конституции зарубежных государств / сост. В.В. Маклаков. М., 2000. 564 с.

Конституція України від 28 черв. 1 996 р. Відомості Верховної Ради (ВВР) України. 1996. № 30. Ст. 141.

Концепція реформування кримінальної юстиції України: затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. URL:

Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. 140 с.;

Корчева Т. В. Щодо питання забезпечення права на захист особи у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія і практика правознавства*: електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту

«Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2013. Вип. 1. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2013/Korcheva.pdf. – Заголовок з екрана.

Крайнюк В. Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 2. С. 317-324;

Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти. За ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/kriminalistika-pidruch-dlya-stud-yurid-spets.html>

Кримінальна справа 711/10115/13 -к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

Кримінальний кодекс України Верховна: Закон від 5 квітня 2001 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. Ст. 131.

Кримінальний процес України: навч. посібник для підготовки до іспиту. За заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. 328 с;

Кримінальний процес України: підручник; за ред. Назарова В. В., Омельченко Г. М. К.: Юрид. думка, 2005. 548 с.

Кримінальний процесуальний кодекс Російської Федерації від 18 грудня 2001 р. № 174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_176383/.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Голос України. 2012. №№ 90–91.

172. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

173. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одіссей,

2013.

1104 c.

URL:

http://pidruchniki.com/1584072058311/pravo/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukrayini_naukovo-praktichniy_komentar

Кримінально-процесуальне право України: підручник. За заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.

175. Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html.

Кримінально-процесуальний кодекс Німеччини від 1 лют. 1877 р. URL: http://www.gesetze-iminternet.de/englisch_stpo/index.html.

177. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь. URL: <http://etalonline.by/?type=card&regnum=HK9900295>.

178. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729&sublink=4690000.

179. Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації. URL: <http://zakonbase.ru/upk>.

Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р.

1001-05. Відомості Верховної Ради (ВВР) УРСР. 1961. № 2. Ст. 15.

Крушинський С. А. Проблема визначення подання доказів як інституту кримінального процесуального права. *Форум права*. 2013. № 1. С. 532-536. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_90.

Кудин Ф.М. Подозрение как условие применения мер процессуального принуждения. *Уголовно-процессуальное принуждение и ответственность, их место в решении задач предварительного расследования*. Волгоград, 1987. С. 39-44.

Кудин Ф.М. Принуждение в уголовном судопроизводстве. Красноярск: Красноярский университет, 1985. С. 70.

Кузьминова В.Ю. Роль захисника у досудово му слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту. Матер. Міжнар. наук. -практ. конф. м. Харків, 22 -23 лютого 2006 р.; редкол. : В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. Х.: К.: Серга, 2006. С. 55.

185. Курс уголовного процесса. Под ред. д.ю. н., проф. Л.В. Головки. М.: Статут, 2016. 1278 с.

Куспись Б. Мета тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. С. 189-193.

Куспись Б.А. Призначення тимчасового доступу до речей і документів у системі заходів забезпечення кримінального провадження. Юридична наука : виклики і сьогодення: матер. Міжнар. наук. -практ. конф. м. Одеса, Україна, 8 -9 серпня 2014 року. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. С. 90-91.

Куцкір Г. М. Заходи забезпечення кримінального провадження, які обмежують майнові права громадян. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3(9). С. 301-305.

189. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально - процесуальному законодавстві. *Адвокат*. 2010. № 7. С. 17–19.

Кучинська О.П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. ... д -ра юрид. наук : 12.00.09; М - во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2013. 460 с.

Ласточкина Р. Н. Презумпции в судебном контроле (досудебное производство) . *Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ)* : материалы международ. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 27–28 янв. 2005 г.): в 2 ч. Екатеринбург, 2005. Ч. 2. С. 3–8.

Латаускене Э., Матулене С. Концепция мер процессуального принуждения в уголовно -процессуальном кодексе Литовской республики. *Вестник Карагандинского университета*. № 4(40)/2005 2005. С. 114-118.

Латаускене Э., Матулене С. Меры процессуального принуждения в Уголовном процессуальном кодексе Литовской Республики: концепция и проблемы применения. *Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики*. Часть 1. Вопросы уголовного судопроизводства. М.: Акад. управления МВД России, 2004. URL: <https://mms.mruni.eu/DownloadFile.aspx?FileID=213>.

Левендаренко О.О. Застосування домашнього арешту за новим кримінальним процесуальним кодексом України. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11891/%CE>.

195.

Ю.И., Толстопятенко Г.П., Экштайн К.А. Научно

комментарий к главе 2 Конституции РФ «Права и свободы человека и гражданина». М., 2000. 447 с.

Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). М.: Изд-во МГУ, 1981. 240 с.

Лившиц Л.В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних: автореф. дис. ... ка нд. юрид. наук. Уфа. 1998. 26 с.

Лившиц Ю.Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1964. 139 с.

Лисюк Ю. В. Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні. *Право та державне управління*. 2014. № 1 -2. С. 119 -122. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ptdu_2014_1-2_23.pdf.

Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 432 с. URL: http://pidruchniki.com/1340012855908/pravo/peredmov_a_kriminalniy_protse.

Лобойко Л. М. Кримінально -процесуальне право: Курс лекцій: навч. посіб. К.: Істина, 2005. 456 с.

202. Лобойко Л. М. Реформування кримінально -процесуального законодавства в Україні (2006– 2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. К.: Істина, 2012. 288 с.

Лобойко Л. Н. Уголовно-процессуальное право: учеб. пособ. Х.: Одиссей, 2007. 672 с.

Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.

205. Лук'янчиков Є.Д. Виклик на допит: правові, організаційн і, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 228-232.

Люблинський П.И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия. СПб.: Сенат. тип., 1906.

c.

Люліч В. А. Тимчасовий доступ до речей і документів, як спосіб збирання доказів захисником. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. №. 2(8). URL: <http://lj.oa./articles/2013/n2/13lvazdz.pdf>.

208. Ляш А.О., Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 18. С. 1-6.

Макаренко Є.І. Домашній арешт: поняття, мета, підстави і порядок застосування. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 195 -202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_2_35

Макаров М. Деякі аспекти розгляду слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie și practică»*. 2015. № 5. Ч. 2. С. 104 -106. URL:

Макаров М.А. Прийняття слідчим суддею рішення про накладення грошового стягнення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 104-106. URL: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo04/part_3/26.pdf

МакБрайд Д. Практика Європейського суду з прав людини з питань застосування положень Європейської конвенції з прав людини, які стосуються запобіжного ув'язнення. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2003. № 4. С. 185–186.

Малишев Б., Банчук О. Про «диктаторські» закони демократичної держави. URL: <http://pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16/1749-pro-dyktatorski-zakony-demokratychnoi-derzhavy.html>.

Маляренко В., Пилипчук П. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК. *Право України*. 2000. № 8. С. 10- URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2014/1-2_2014/66.pdf.

Манаєв Ю.В., Посник В.С., Смирнов В.В. Применение мер пресечения следователем. Волгоград, 1976. 110 с.

Маркусь В. О. Криміналістика: учеб. пособ. Київ: Кондор, 2007. 558 с. URL:

http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/KRIM/html/%D0%93%D0%B%D0%B0%D0%B2%D0%B0_18.htm.

Марченко М.Н. Теория государства и права : учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 640 с.

Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособ. М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.

Машовец А. О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процес и криминалистика; судебная экспертиза». Екатеринбург, 1994. 21 с.

Мельник А.М. Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. М. Мельник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2015 р. 263 с.

Миколенко О.М. Кримінальний процесуальний примус у положеннях нового КПК. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 204-208.

Миколенко О.М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу. *Правова держава*. 2014. Вип. 17. С. 81-84. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6408/1/81-84.pdf>.

Мироненко О.В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1 (22). С. 70 - 76.

Мирошниченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально -процесуальним законом. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2013. № 3– 2. С. 310-312. URL: http://www.pap.in.ua/3-2_2013/9/Myroshnychenko%20Yu.M..pdf

Михайлов А. И. Прокурорский надзор в стадии предварительного расследования преступлений. Вопросы совершенствования предварительного следствия. М., 1983. 280 с.

Мінюков П.І., Мінюков А.П. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю при розслідуванні кримінальних справ слідчими. *Право України*. 1999. № 1. С. 111-115.

Мірковець Д. М. Керівництво досудовим слідством у кримінальному процесі України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно - розшукова діяльність». Дніпропетровськ, 2012. 233 с.

Мірковець Д. М. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу з надання вказівок у кримінальних справах: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 5 (78). С. 189–199.

Мірковець Д.М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України. *Проблеми реформування кримінально - процесуального та кримінального законодавства України* : матеріали Міжнар. наук. -практ. кон ф. Х.: ХНУВС, 2011. С. 152-156.

Молдован А.В Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. К.: Центр навч. літ-ри, 2005. 352 с.

Моніторинговий звіт «Реалізація нового КПК України: перші результати»: звіт підгот. в рамках проекту за підтримки Програми «Матра» Посольства Королівства Нідерландів. Центр політико -прав. реформ. Київ, 2013. 25 с.

Моргун Н. С. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження, що обмежує право власності. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 318-332.

Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2015. 200 с.

Назаров В.В., Лахманик Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_3_20.

Назаров В. В. Кримінальний процес України : навчальний посібник. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2013. 488 с.

236. Науково-практичний коментар до кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року; за ред. О.М. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор С, 1072 с.

Нерсисян А. С. Забезпечення майнових прав громадян і юридичних осіб при застосуванні тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні. *Судова апеляція*. 2015. № 2. С. 50-56. URL: file:///C:/Users/ZZ/Downloads/Suap_2015_2_8.pdf

238. Никитина О.В. Международные стандарты применения мер уголовно - процессуального принуждения и зарубежный опыт судебного контроля . URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=588.

Никитина О.В. Сущность и значение судебного контроля при применении иных мер процессуального принуждения в досудебном производстве (в порядке гл. 14 УПК РФ): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд . юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Челябинск, 2006. 27 с.

Никоненко М. Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування. *Журнал «Судова апеляція»*. 2014. № 1 (34). URL: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121408/>.

Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. 2010. № 2. С. 1-14.

Нор В.Т. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 32-41.

Нор В.Т. Луцик В.В. Правові засоби прокурорської діяльності згідно з новим Законом України «Про прокуратуру». *Право України*. 2015. № 6. С. 60–70.

Оверчук С.В. Підсудність кримінальних проваджень слідчому судді. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15osvpss.pdf>.

Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе: автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно - розыскная деятельность». Омск, 2006. 22 с.

Овчинников Ю.Г. Понятие, цели и сущность ареста как меры пресечения в уголовном судопроизводстве России. *Следователь*. 2003. № 5. С. 31 - 38.

Омаров А. М. Предприимчивость руководителя. М. Политиздат, 1990. 254 с;

Омельченко О. Є. Особисте зобов'язання. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України* : зб. матер. наук. -практ. конф. м. Київ, 8 листопада 2012 р. К.: НАВС, 2012. С. 31–33.

Оніщук М. Проект нового КПК України – рух у правильному напрямку. *Дзеркало тижня*. 2011. № 28. URL: http://sc.gov.ua/ua/publikaciji_za_ii_pivrichchja_2011_roku/proekt_novogo_kpk_ukrajini_%E2%80%94_4_ruh_u_pravilnomu_naprjamku.html.

Павлюк П. Домашній арешт: поняття, правове регулювання та перспективи удосконалення. *Вісник прокуратури*. Київ: Істина, 2013. № 12 (150). С. 50-60.

Первое дело «НАБУ» оказалось «с душком». URL: <http://prokurorska-pravda.today/article/pervoe-delo-nabuinov-okazalos-s-dushkom-kak-grantoedyi-gritsenko-i-shabunin-podstavili-prokurora/> .

252. Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. та ін. Конституція України. Науково - практичний коментар. Національна академія правових наук України . 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. 1128 с.

Петрухин И. Л. Меры пресечения в дореволюционной России. *Советское государство и право*. 1988. № 7. С. 119-125.

Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. М.: Наука, 1989. 256 с.

Петрухин И.Л. Прокурорский надзор и судебный контроль за следствием. *Рос. юстиция*. 1998. № 9. С. 12-14.

256. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. М.: Наука, 1985. 238 с.

Петков О. В. Процесуальні основи діяльності начальника слідчого відділу у кримінальному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2009. 20 с.

Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. СПб.: Питер, 2001. 160 с.;

Платонов С.В., Третьяк В. И., Черкасов В. В. Искусство управленческой деятельности. К.: Либра, 1996. 416 с.

Пліщук Л.І. Проблемні питання застосування та здійснення примусового приводу в кримінальному процесі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 22. С. 175-184.

261. Погорецький М. А. Арешт майна: проблемні питання. *Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів : матеріали круглого столу (Київ, 27 листопада 2014 року) / ред. кол. С. С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський, В. Р. Сливенко, П. В. Дерев'янка, В. І. Василичук. К.: ФОП Кандиба Т. П., 2014. С. 142-145.*

Погорецький М. А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. - 2010. Вип. 23. С. 241-250. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_23_29.

Погорецький М. А. Обґрунтування рішень про застосування примусових заходів у кримінальних справах про організовану злочинність. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. С. 3-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_15_1

Погорецький М. А. Правовий статус начальника слідчого відділу за чинним КПК. *Проблеми діяльності слідчих органів внутрішніх справ України : тези доп. круглого столу [ред.кол. : В. Д. Сущенко, О. М. Джужа та ін.]. К. : КНУВС, 2010. С. 4-10.*

Погорецький М. А. Судовий контроль за законністю обрання запобіжного заходу взяття під варту . *Проблеми застосування кримінально - процесуального примусу під час досудового провадження* : матер. круглого столу (Дніпропетровськ, 22 листоп. 2011 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 135-138.

Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно -розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

Погорецький М. А. , Коровайко О.І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочин, учинені організованими злочинними угрупованнями . *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика):* наук.-практ. журн.; Міжвід. наук. - досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. К., 2013. № 1 (29). С. 234-241.

Подковський О. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК: проблеми і шляхи їх вирішення. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 58-63. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/cln_2013_3_10.pdf.

Полное собрание законов Российской Империи: Собрание второе (1825–1881). СПб., 1830. Т. XXXV. 1085 с. URL: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/coll.php?part=719.

Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*. 2012. № 9 (144). С. 4-6.

271. Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції. *Часопис національного університету «Острозька академія»*. Серія, «Право». 2010. № 1. С. 1 -12 URL:

Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Право. 2014. № URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Choasp_2014_1_15.pdf.

Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу презумпції невинуватості треба змінити. *Часопис Національного університету «Острозька*

академія». Серія «Прав о». 2012. № 1(5). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf>.

Попередній звіт за результатами дослідження проблемних питань, що виникають у сторони захисту при застосуванні нового кримінального процесуального законодавства (Координаційний центр з надання правової допомоги). URL: http://legaid.gov.ua/images/Actual/Results_research.pdf.

Пошва Б. Если бы сегодня не было политической воли Президента относительно изменений в уголовной политике, они давались бы стране чрезвычайно тяжело. *Закон і Бізнес*. № 41 (1028). URL: http://zib.com.ua/ru/5495-sudya_verhovnogo_suda_bogdan_poshva.html.

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України (щодо призначення позапланових ревізій, перевірок)» (реєстраційний номер 6482 від 22.05.2017). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61845

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих процесуальних дій та оптимізації діяльності органів досудового розслідування» (реєстраційний номер 4444-1 від 25.03.2014). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50390.

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку тимчасового вилучення майна та проведення обшуку». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=54113&pf35401=330753>.

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими органів прокуратури» від 18.12.2015 № 3651-1

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів до яких застосовується тримання під вартою)». URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10009&num_s=2&num=2330&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=

Право зовнішніх зносин. Збірник документів. Упорядники Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. К.: Видавничий дім «Промені», 2003. 784 с.

Право на свободу та особисту недоторканність стаття 5 Конвенції: посібник. Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини. 2012. 43 с.

Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 03.06.2011 № 3460-У1. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.

Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

Про визнання протиправним і скасування рішення про відсторонення судді від посади: постанова Вищого адміністративного суду від 03.06.2015. Сп рава 800/97/15.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477 -IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення порядку здійснення досудового розслідування: проект Закону України). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов веден ня бізнесу (дерегуляція): Закон України № 394-VIII від 13 трав. 2015 року. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 21. Ст. 133.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усуненн я корупційних ризиків при його застосуванні: Закон України від 10.11.2015 № 769 -VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 1. ст.1.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів до яких застосовується тримання під вартою): проект Закону України № 2330 від 05.03.2015, внесений народним депутатом України Геращенко А.Ю. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10009&num_s=2&num=2330&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо окремих аспектів застосування запобіжних заходів у вигляді застави, тримання під вартою та оскарження окремих рішень у кримінальному провадженні): проект Закону України № 2284 від 03.03.2015, внесений народним депутатом України І.Ю. Вінником.

URL:

Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України № 1019-VIII від 18 лют. 2016 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 11. Ст. 127;

Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07 жовт. 2014 р. № 1689 -VII. Відомості Верховної Ради (ВВР) . 2014. № 46. Ст. 2046.

Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист ВССУ від 5 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

296. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 року № 3353-XII. Відомості Верховної Ради України від 03.08.1993. 1993. № 31. Ст. 338.

Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: спільний наказ МВС, ГПУ та СБУ від 26.08.2014. № 872/88/537 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>.

298. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами // Постанова КМ України від 8 травня 1993 р. № 340.

Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю: наказ МВС України від 9 серпня 2012 р. № 696. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1503-12>.

Про затвердження та введення в дію Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10>.

Про мисливське господарство та полювання. Закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 18. Ст. 32.

302. Про нотаріат: Закон України від 2 верес. 1993 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223 - 158/0/4-13 від 29.01.2013. URL: <http://sc.gov.ua>.

Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 09 серпня 2012 р. 686. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні:
Наказ Генеральної прокуратури України від 19 грудня 2012 р. № 4гн. URL:
<http://www.gp.gov.ua/>.

Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972– 2006). Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 578 с.

307. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 2-3. Ст. 12.

Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та проток олів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: закону України від 17 липня 1997 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 40. Ст. 263.

Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: Постанова КМ України від 19 листопада 2012 р. № 1104. Офіційний вісник України. 2012. № 91. С. 62. Ст. 3697.

Про Робочу групу з питань реформування кримінального судочинства: Указ Президента України від від 17 серпня 2010 р. № 820/2010. URL:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/820/2010>.

Про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько -слідчу роботу на території України за 2016 рік: Аналітична довідка. Документ ГПУ. URL:
<http://www.gp.gov.ua/>.

Про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько -слідчу роботу на території України за 2014 рік. Аналітична довідка. Документ ГПУ. URL:
<http://www.gp.gov.ua/>.

Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09/print1388479238030397>.

Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення

кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. *Закон і Бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/41323-problemi_zastosuvannya_polozen_kriminalnogo_procesualnogo_k.html.

Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням організаційно-правові та криміналістичні основи: наук. -практ посіб.; ред. Кол : І, Козьяков, В. Маляренко, Г. Серeda, Є. Скулиш, О. Ярмиш. К.: Національна академія прокуратури України 2014. 780 с.

Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека. Совет Европы. 1994. 136 с.

Рекомендація N (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_323.

Рішення ЄСПЛ у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 06.09.1978. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_093/page;

Рішення ЄСПЛ «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 року. URL: <http://cna.court.gov.ua/sud2590/2536/233223/12321/>.

Рішення Конституційного Суду України 12 квітня 2012 р. № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2011 року № 17 - рп/2011. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 1. С. 37.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віта лія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) від 18 квітня 2012 рок у № 10-рп/2012. Справа № 1-13/2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12>.

Рогатинська Н. З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 1.2. С. 288 -291. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_1.2_69.pdf.

Рожнова В.В., Савицький Д.О., Конюшенко Я.Ю. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). Національна академія внутрішніх справ. К., 2012. 398 с.

Российское законодательство X -XX веков. Т. 8. Судебная реформа. М.: Юрид. лит, 1991. 496 с.

Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 71 -78. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/cln_2013_3_12.pdf.

Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160-168.

328. Руденко Н. О правовом статусе помощника прокуро ра. *Социалистическая законность*. 1990. № 8. С. 18–20.

Рудько А.А. Домашній арешт як альтернатива тримання під вартою. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак - ту, м. Суми, 25 трав. 2013 р. Суми: СумДУ, 2013. С. 102-104.

Рябкова О.В. Судебный контроль на стадиях возбуждения уголовноу дела и предварительного расследования: дис. ... канд. юрид наук. Екатеринбург, 2003. 219 с.

Савицький В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. М.: Наука, 1975. 383 с.

Савчук Т. А. Домашний арест: проблемы правового регулирования и применения. *Законность и правопорядок*. 2008. № 4(8). С. 52–56.

333. Садова Т.В. Деякі аспекти застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі та фінансовими умовами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2011. №1. С. 288 -297. URL:

Семенцов В. А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве: дисс. на соискание ученой степени докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 2006. 446 с.

Сергєєва Д. Б. Законодавче регулювання тимчасового доступу до речей та документів за новим КПК України . *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 250-251.

Сергєєва Д. Б., Старенький О. С. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 70-80.

337. Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2(6). С. 1-21.

Сіверський О.М. Сутність виклику у кримінальному провадженні.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10 -2. С. 173. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-2/part_2/52.pdf.

Сірий М. І. Проблема вибору моделі нової судової та правоохоронної системи України. *Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи* : матер. наук.-практ. конф., 14 травня 2010 р.; редкол.: В. В. Сташис (гол. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Х.: Одіссей, 2010. С. 187.

Скакун О.Ф. Теорія держави і права: навч. підруч. Харків, 2002. 587 с.

341. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально -процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2008. 20 с.

Слідчого міліції «посадять» за невиконання вказівок прокурора. 2013. *Закон і Бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/41132-slidchogo_milicii_posadyat_za_nevikonannya_vkazivok_prokuror.html.

Сліпченко В. І. Тимчасовий доступ до речей і документів: процесуальний порядок отримання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 507 -514. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvdduvs_2013_2_71.pdf.

Случевский В.К. Учебник русского уголовного процесса.

Судоустройство – судопроизводство. Спб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1913. 683 с.

Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс: учебник; под общ. ред. А. В. Смирнова. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 704 с.

Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. С.Пб.: Наука, 2000. 223 с.

Смирнов А.В. Уголовный процесс: учеб. для вузов. Под общ. ред. А. В. Смирнова. СПб.: Питер, 2004. 697 с. (Серия «Учебник для вузов»). URL: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/upp/upp8-1.htm>.

348. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовно - процессуальному кодексу Республики Туркменистан (постатейный) ; Под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. Ашхабад, 2011. 656 с.

Смирнов В.В. Арест как мера пресечения, применяемая следователем органов внутренних дел. Хабаровск: Изд-во Хабаровского университета. 1987. 86 с.

Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628- URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_100.;

351. Смоков С.М. Класифікація заходів кримінально -процесуального примусу. *Вісник Запорізького національного університету*. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=18495&chapter=1>

352. Смоков С.М., Горелкіна К.Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві. Одеса: Астропринт, 2012. 152 с.

353. Смыкалин А. К. Судебная реформа 1864 года. *Российская юстиция*. 2001. № 3. С. 39–42.

354. Сопільник Р. Л. Органи досудового слідства, оперативні підрозділи та слідчий суддя у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія; Приват. вищ. навч. закл. «Львів. ун -т бізнесу та права». Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2013. 191 с.

Сотник Н.А. Кримінально -процесуальний примус через призму нового КПК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С.254 - URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/3/56.pdf>.

356. Справа «Летел'є проти Франції» від 26.06.1991. URL:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57678#{%22itemid%22:\[%22001-57678%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57678#{%22itemid%22:[%22001-57678%22]}).

357. Справа «Манчіні проти Італії» від 02.08.2001. URL:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59626#{%22itemid%22:\[%22001-59626%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59626#{%22itemid%22:[%22001-59626%22]}).

Справа «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28.10.1994р.
 URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57895#{%22itemid%22:\[%22001-57895%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57895#{%22itemid%22:[%22001-57895%22]}).

Старенький О.С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / О.С. Старенький; за загал. ред. д. ю.н., проф. М.А. Погорецького. К.: Алерта, 2016.

с.

Стойко Н.Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико -правовое исследование англо -американской и романо - германской правовых систем: моногр. СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та; Изд-во юрид. фак-та СПбГУ, 2006. 264 с.

Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т. 1. 468 с.

362. Стулин О. Как препятствовать противодействию расследованию. *Законность*. 2000. № 2. С. 26-27.

Суддя Печерського райсуду Києва Оксана Царевич: «Крім нас самих, немає кому відповісти на безпідставну критику й погрози». URL:
http://zib.com.ua/ua/print/114625-suddya_pecherskogo_raysudu_mkieva_ocarevich_krim_nas_samih_n.html.

364. Тарасов И.Т. Очерк полицейского права. М., 1897. 718 с.

365. Таричко И.Ю. Функция судебного контроля в российском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Омск. акад. МВД РФ. Омск, 2004. 226 с.

Татаров О. Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування.. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 113-122.

Татаров О. Ю. Оптимізація повноважень керівника слідчого підрозділу як невід'ємна складова реформування кримінального судочинства. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2012. № 1 (27). С.217-228.

368. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Організаційно -правові засади розслідування злочинів за законодавством Федеративної Республіки Німеччини. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ* . 2010. № С. 261-270.

Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 77–84.

Татаров О.Ю. Бережись імунітета. *Закон і бізнес*. 2015. № 43 (1237). URL: http://zib.com.ua/ru/print/119350-realno_li_posadit_ukrainskogo_deputata_fakt_odin_-_mneniya_r.html.

Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

Татаров О.Ю. Досудове розслідування кримінальних правопорушень за новим КПК: моногр. О.: Вид-во ОДУВС, 2012. 278 с.

Татаров О.Ю. Загрози при накладенні арешту на майно третіх осіб. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/21968.aspx>.

374. Татаров О.Ю. Закон як дишло... Або про затримання суддів «по новому». URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/25889.aspx>

Татаров О.Ю. Застосування деяких положень нового КПК України потребує унормування . *Науково-аналітичний журнал «Митна справа»*. 2013. № 4. ч. 2 (книга 1). С. 182-188.

Татаров О.Ю. Кайданки на камеру: тенденція до проведення затримань без ухвали слідчого судді становить загрозу правам особи. *Закон і бізнес*. 2016. №18

(1264). URL: http://zib.com.ua/ua/print/123397-tendenciya_do_provedennya_zatriman_bez_uhvali_slidchogo_sudd.html.

Тацій В.Я., Грошевий Ю.М., Капліна О.В., Шило О.Г. Кримінальний процес: підручник. Х.: право, 2014. 824 с.

Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 1999. 575 с.

Тертишник В.М. Удосконалення процесуального статусу слідчого: старі та нові проблеми. *Вісник прокуратури*. 2002. № 1(13). С. 38-44.

Тертишник В.М. Кримінально -процесуальне право України: підручник. 5-те вид., доп. і перероб. К.: А.С.К., 2007. 848 с.

Тищенко О.І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні по кримінальній справі: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 215 с.

383. Ткачева Н. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России: монография. Н. В. Ткачева; науч. ред. А. В. Кудрявцева. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2004. 192 с. URL: <http://kalinovskiyk.narod.ru/b/tkacheva/1-1.htm>.

Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. Х.: Право, 2003. 274 с.

Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2016. 304 с.

Тупельняк І.І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа*. 2013. № 6(90). Ч. С. 121-126.

387. Уваров В.Н. Інститут запобіжних заходів за новим КПК України в контексті міжнародних стандартів. *Право і суспільство*. № 2. 2012. С. 294-297.

388. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики 30 июня 1999 года. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=395.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 сент. 1998 г. № 3Р -248. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus>.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900295>.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295 -3 URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900295>.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 231 URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=05553&ogl=020004&og=1>.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 7 июня 2003 г. № 122 -XV URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Польша от 6 июня 1997 года. Вестник законов. 1997. № 89. п. 555, с поправками.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года. URL: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan/>.

396. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан от 1 апреля 1995 года. URL: http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug_pr.

397. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 января 2001 года. URL: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO). Научно -практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей профессора Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ» / Головинков Павел, Спица Наталья. Umversitdtsverlag Potsdam. 2012. 405 с.

Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: научно практический комментарий и перевод текста. URL: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>.

400. Уголовный кодекс Испании. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.htm.

Уголовный процесс Украины: учеб. пособ. За ред. А. Б. Муравина. О.: ОЮИ ХНУВД, 2007. 235 с.

Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

Удалова Л.Д., Мамка Г.М. Начальник слідчого відділу як суб'єкт кримінально-процесуального доказування. К.: Скіф, 2013. 134 с.

404. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес: навчальний посібник у питаннях і відповідях. 3-е вид., перероб. і доп. К.: Вид. дім "Скіф", 2013. 250с.

Удовенко Ж. В., Юсупов В. В., Сокиран М. Ф., Йовенко І. І. Загальна характеристика та порядок застосування тимчасово обмеження в користуванні спеціальним правом: метод. рек. К., НАВС, 2014. 22 с.

Узагальнення про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із заходами забезпечення кримінального провадження URL: <http://www.apcortkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/UZZZZZ.doc>

Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, підготовлене заступником Голови ВССУ Кравченком С. І. та начальником управління правової роботи апарату ВССУ Бабанли Р. Ш., обговорено та схвалено на нараді суддів судової палати у кримінальних справах 21 травня 2014 року у та на засіданні пленуму ВССУ 17 жовтня 2014 року. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: витяг. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг): постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лют. 2014 р. № 4. К., 2014. 73 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

Усенко І., Ромінський Є. Превентивне затримання v.2.0 : недомислення чи рецидив репресивної ментальності? *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/83968-preventivne_zatrimannya_v20_nedomislennya_chi_recidiv_repres.html.

Ухвала Апеляційного суду Волинської області у справі № 159/1281/16-к від 06.06.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58107325>.

Ухвала Балаклівського районного суду м. Севастополя по справі 762/3700/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34413290>.

Ухвала Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва від 09 червня 2016 р. у справі № 757/17898/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58400222>.

Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси по справі 521/2542/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29534263>.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/6395/16-к від 19.02.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56038690>.

Ухвала слідчого судді Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 29.01.2016 у справі № 359/821/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55387308>.

Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 29.01.2017 у справі № 461/723/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64363539>.

418. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/980/16-к від 01 лютого 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55368440>.

Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Харкова у справі
 № 640/3007/16-к від 25.02.2016. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56107725>.

Ухвала слідчого судді Комінтернівського районного суду Одеської
 області у справі № 504/1200/16-к від 21 квіт. 2016 р. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57511435>.

Ухвала слідчого судді Корольовського районного суду м. Житомира у
 справі № 296/3575/16-к від 19 квітня 2016 року. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57334390>.

Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду Автономної
 Республіки Крим від 16.09.2013 (справа № 111/3583/13 -к). URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33661513>.

Ухвала слідчого судді Марганецького міського суду Дніпропетровської
 області від 25 жовтня 2013 р. (Справа № 180/3133/13 -к). URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua>.

Ухвала слідчого судді Миргородського міськрайонного суду
 Полтавської області у справі № 541/1000/16-к від 21 квітня 2016 року. URL:
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/57297847>.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від
 22.10.2015 у справі № 757/443/15-к. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53416737>.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва у Справі №
 757/2464/16-к від 21 березня 2016 року. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56762486>.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва у справа №
 757/33641/15-к від 14.09.2015. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50488996>.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва у справі
 757/63015/16-к від 20.12.2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63594777>.

Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси у справі
 № 522/24775/15-к від 26.02.2016. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56151859>.

Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду
Тернопільської області у справі №607/11025/15 -к від 12.03.2016. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56470144>.

Ухвала слідчого судді Тростянецького районного суду Вінницької
області від 21.04.2016 у справі №147/571/16 -к. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57329132>.

Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова у
справі № 646/645/16-к від 18.04.16. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/57327835.

Участь захисників на стадії досудового розслідування, точка зору судді.
URL: <http://zib.com.ua/ua/print/110967.html>.

Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных
стандартов и практики европейского суда по правам человека / *Научно-
методический журнал «Право и Политика» (Киргизская республика)*. 2016. № 3. С.
63-69.

Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного
производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический
журнал «Право и Политика» (Киргизская республика)*. 2014. №2/1. С. 43-47.

Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий
обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно -
практический журнал «Право и Закон» (Киргизская республика)*. 2016. № 4 (6). С.
61-65.

437. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в
спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

Фаринник В. І. Класифікація заходів забезпечення кримінального
провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія
«Юридичні науки»*. 2014. Випуск 2. Т. 3. С. 112-117.

Фаринник В.И. Наложение денежного взыскания как мера обеспечение
уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и
Закон» (Киргизская республика)*. 2014. №1/3. С. 107-115.

440. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування у
кримінальному судочинстві України / В.І. Фаринник. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

Фаринник В.І. Алгоритм прокурорського нагляду за додержанням законності при обранні, продовженні та зміні порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 9 -10 вересня 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 94-96.

Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення . *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С.77-85.

443. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод рек. [С.С. Чернявський, О.Ю.Татаров , В.І. Фаринник та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

444. Фаринник В.І. Відомчий контроль роль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства* . 2016. №5. С.69-76.

Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162-171.

Фаринник В.І. Деякі праксеологічні проблеми визначення суду, уповноваженого на розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково -практичної конференції* (м. Запоріжжя, 27 -28 листопада 2015 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 129-131.

447. Фаринник В.І. Деякі теоретичні та практичні проблеми кримінального процесуального затримання особи. *Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доповідей III Всеукр. наук. -практ. конф.* (м. Київ, 1 лип. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 112-114

Фаринник В.І. Домашній арешт - альтернатива триманню під вартою *Юридичний вісник України : загальнонац. прав. газ.* 2012. № 25. С. 4.

Фаринник В.І. Загадка синьої папки: які хитрощі можуть застосовуватися стороною обвинувачення для обмеження прав громадян, у котрих проводиться обшук? *Закон і Бізнес*. 2015. №3 (1197). С. 12.

Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. Митна справа. 2014. № 3(2). С. 341-351.

Фаринник В.І. Засади здійснення відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). Том 3. С. 222-226.

Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика [Текст] : [монографія] / В.І. Фаринник. – К. : «Алерта», 2017. – 548 с.

453. Фаринник В.І. Затримання особи на досудовому розслідуванні : обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України . *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. № 40. С.4.

Фаринник В.І. Затримання особи на етапі досудового розслідування. *Іменем закону* : громад.-прав. тижневик МВС України. 2012. № 45. С.15-18.

Фаринник В.І. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: проблеми правозастосування. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції*: 1-й Харк. кримінал. процесуал. полілог : присвяч. 50 - річчю каф. кримінал. процесу Нац. юрид. ун -ту ім. Ярослава Мудрого та 85 -річчю від дня народж. д -ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю .М. Грошевого (м. Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків : Право, 2017. С. 222-231.

Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.

457. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: *сутність та класифікація* . Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 125-135.

Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження як інститут кримінального процесуального права України. *Теорія і практика сучасної*

юриспруденції: Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 11 -12 грудня 2015 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 151-152.

Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження: окремі проблеми юридичної термінології. *Громадянське суспільство в Україні*: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: Міжнародна науково -практична конференція (м. Харків, 31 березня – 1 квітня 2017 р.). Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 150-153.

Фаринник В.І. Збірка взірців процесуальних документів та коментарів до них: [С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ, 2012. 198 с.

Фаринник В.І. Звернення з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: окремі аспекти визначення компетенції. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: Матеріали міжнародної науково -практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12 -13 лютого 2016 р.) – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 94-96.

Фаринник В.І. Здійснення відомчого контролю осіб, відповідальних за перебування затриманих. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали міжнародної науково -практичної конференції, (м. Харків, 15-16 квітня 2016 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 150-152.

Фаринник В.І. Кримінальний процес: Особлива частина : навч. посібник [Л.Д. Удалова,, Д.О. Савицький, О.Є. Омельченко та ін.]. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 224 с.

Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів : науково -практичний посібник / [авт. кол.: Р.Г.Андрєєв, Є.М. Блажівський , М.І. Гошовський та ін.]. Київ : Алерта, 2012. 736 с.

Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України . *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3 - 2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.

Фаринник В.І. Методи відомчого контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2016. Випуск 41. Том 3. С. 180-184.

467. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. Митна справа. 2014. Спец. вип. С. 8-18.

Фаринник В.І. Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №6. С. 192-197.

Фаринник В.І. Обов'язки суду щодо захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2016. №21. С. 138-141.

Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №2. С. 264-269.

471. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.

Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рек. [В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін.]. Київ Нац. акад. внутр. справ, 2013. 184 с.

Фаринник В.І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. 37. С.15-18.

Фаринник В.І. Особливості додержання гарантії недоторканності у кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб *Юридичний вісник України* загальнонац. прав. газ. 2012. № 43. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. № 29. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. № 35. С. 4.

Фаринник В.І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. № 38. С. 4.

478. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329–336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.

Фаринник В.І. Подозреваемый? Ошибаетесь... Свидетель! Статус имеет значение. Настільна книга бізнесмена. Київ. 2016. 35 с. URL: <http://tfgpartners.com.ua/files/site/press/kniga.pdf>.

Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 146-156.

Фаринник В.І. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом : метод. рек. [С.С. Чернявський, В.І. Фаринник, О.М. Брисковська та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

482. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

Фаринник В.І. Прокурорський нагляд при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: Матеріали міжнародної науково - практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 4-5 березня 2016 р.) Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. С. 98-101.

Фаринник В.І. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : метод. рек. / [Чернявський С. С., Удалова Л. Д., Алексєєва -Процюк Д. О. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 91 с.

485. Фаринник В.І. Реалізація прокурорського нагляду при застос уванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Випуск 6. Том. 1. С. 134 - 138.

Фаринник В.І. Реалізація функції захисту прав людини слідчим суддею світлі практики Європейського суду з прав людини. *Юридична наука: виклики і сьогодення: Матеріали міжнародної науково -практичної конференції* (м. Одеса, Україна, 10-11 червня 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 115-118.

487. Фаринник В.І. Ревізії і перевірки в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини України: Матеріали міжнародної науково -практичної конференції* (м. Львів, 19 –20 серпня 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 39-41.

Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. №4 (82). Ч.2. Кн. 2. С. 3-12.

Фаринник В.І. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : метод. рек. [В.І. Фаринник, О.Ю. Татаров, А.В. Савченко, С.С. Чернявський та ін.]. Київ, 2012. 184 с.

Фаринник В.І. Слідчі (розшукові) дії за новим Кримінальним процесуальним кодексом України *Юридичний вісник України* : загальнонац. прав. газ. 2012. № 28. С. 4.

Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.

Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126-138.

Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 221-226.

Фаринник В.І. Тимчасовий доступ до речей і документів під час досудового розслідування: проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №5. С.61-68.

Фаринник В.І. Шляхи удосконалення інституту заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням досвіду європейських країн. *Visegrad journal on human rights*. 2016. №6. С. 156-162.

Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна*. 2014. № 4 (26). С. 234-240.

Федеральний закон «Про прокуратуру Російської Федерації» від 17 січня 1992 р. № 2202-1. URL: <http://www.consultant.ru/popular/prosec/>.

Филимонов Б.А. Основы уголовного процесса Германии. М.: МГУ, 1994. 104 с.

499. Филющенко А.А. Об уголовно -процессуальном принуждении. *Правоведение*. 1974. № 3. С. 108-110.

500. Філін Д. Процесуальне становище особи, щодо якої порушено кримінальну справу. *Право України*. 2003. № 7. С. 93-96.

Філіп Д. Проблемні аспекти тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. URL: http://law.univ.kiev.ua/images/abook_file/conf2014_krimprotses_filip.pdf. - С. 501

Фірман О. В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 231 -234. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/64.pdf.

Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб.: Альфа, 1996. Т. 2. 605 с.

Франк Л.В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе (Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование). Душанбе: Таджик. гос. ун-т, 1963. 264 с.;

Фулей Т.І. Застосування Європейської конвенції з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні: навч.метод. посіб. для суддів. К.: ТОВ «Гешальт Консалтінг груп» «Прок-бізнес», 2009. 200 с.

506. Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам : концепция совершенствования уголовно -процессуальной деятельности: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. М., 2003. 399 с.

Химичева О.В. Судебный контроль за процессуальными действиями и оперативно-розыскными мероприятиями (досудебное производство). М., 1998. 72 с.

Холостенко А. В. Питання допустимості доказів, отриманих внаслідок тимчасового вилучення майна по злочинах у сфері одержання неправомірної вигоди. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.; відп. за вип. Ю. П. Аленін. О.: Юрид. літ., 2013. С. 117-122.

Хропанюк В.Н. Теория государства и права. М.: Дахабов, Ткачев, Димов, 1995. 382 с.

510. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435 -IV Відомості Верховної Ради (ВВР) України. 2003. № 40. Ст. 356.

Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1(34). С. 52–57.

Цоколова О.И., Костылева Г.В., Муженская Н.Е., Данилова С.И. Домашний арест и залог как меры пресечения. URI: http://justicemaker.ru/view_article.php?id=22&art=2767.

Чванкін С.А. Узагальнення судової практики розгляду слідчими судьями Київського районного суду м. Одеси відповідних клопотань про надання дозволу на проведення обшуку за період з 21.11.2012р. по 2014р. *Закон і Бізнес* URL: http://zib.com.ua/ua/115120-suddi_uzagalnili_praktiku_schodo_nadannya_dozvolu_na_obshuk.html

514. Чельцов М.А. Уголовный процесс: учебник для юридических институтов и юридических факультетов университетов. М., 1948. 624 с.

515. Чернявський С. С., Татаров О. Ю. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 85 -93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_2_13.

Чернявський С. С., Фінагєєв В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179-185.

Черняков М. М. Вопросы теории и практики процессуального контроля досудебном производстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Красноярск, 2005. 205 с.

Чистякова В.С. Законность и обоснованность применения мер уголовно-процессуального принуждения. М., 1978. 63 с.

Чистякова О. И. Российское законодательство X –XX веков: в 9 т.; под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юрид. лит. Т. 8. Судебная реформа. 1991. 495 с.

Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза». Одеса. 2007. 19 с.

Чувилев А. Анали з статистических данных о законности задержания подозреваемых. *Соц. законность*. 1973. № 10. С. 65–67.

Шавкун М.Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2010. 20 с.

Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. М.: Юрлитинформ, 2000. 232 с.

Шаренко С.Л., Шило О.Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 50 -57. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2016_Sharenko_Shilo.pdf.

Шейфер С. Доказательственное значение задержания подозреваемого. *Соц. законность*. 1972. № 3. С. 55–56.

Шило О. Г. Заходи забезпечення кримінального провадження за новим КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійнодіючого наук. -практ. семінару (Харків, 19 жовтня 2012 р.). Вип. Х.: ТОВ «Оберіг», 2012. С. 187-191;

Шило О. Г. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матер. Всеукр. наук. -практ. Інтернет - конф. м. Одеса, 27 листоп. 2013 р. Одеса, 2013. С. 22-25.

Шило О. Г. Теоретико -прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія. Х.: Право, 2011. 472 с.

529. Шило О. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою збереження доказів. *Докази і доказування за новим КПК України*: матеріали Міжнар. наук. -практ. конф. м. Київ, 6 -7 грудня 2012 р. Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. С. 356-368.

Щодо визначення територіальної підсудності розгляду клопотань про забезпечення заходів кримінального провадження: лист ВССУ від 15 жовтня 2013 року № 1-1640/0/4-13. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-13>.

531. Щодо неоднозначного тлумачення положень статей 132, 184 Кримінального процесуального кодексу України в частині визначення територіальної підсудності розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист ВССУ від 7 квітня 2014 року № 5-467/0/4-14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-467740-14>.

Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні: лист ВССУ № 223 -1650/0/4-16 від 16 червня 2016 року. URL: <http://www.sc.gov.ua>.

Юдківська Г. А. Затримання особи та взяття під варту у світлі вимог презумпції невинуватості. *Адвокат*. 2008. № 3. С. 12-21.

Юридична енциклопедія: в 6 т.; редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Укр.енцикл., 1998. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.

Юридична енциклопедія: в 6 т. Нац. акад. наук України, Ін -т держави і права ім. В.М. Корецького; редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. 670 с.

536. Юрчишин В. Д., Король В. В. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ* . 2013. № 2. С. 73 -78. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_2_15.pdf.

537. Юрчишин В. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю у досудовому розслідуванні. *Вісник прокуратури*. 2012. № 10. С. 71-78.

Юрчишин В.М. Прокурор як керівник досудового розслідування. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 26-30.

539. Яковець І.С. Запобіжні заходи у кримінальному процесі наук. -практ. посіб. для працівників правоохоронних органів та суду. Х.: Видавець ФО -П Вапнярчук Н.М., 2007. 40 с.

540. Яковлєва С. Застосування практики ЄСПЛ та дотримання Конвенції: досвід Апеляційного суду Кіровоградської області . URL: <http://www.helpcoe.org/news/застосування-практики-єспл-та-дотримання-конвенції-досвід-апеляційного-суду-кіровоградської>.

Яновська О.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 12-17.

Яновська О.Г. Інститут оскарження на стадії досудового розслідування . *Адвокат: наук. журнал* – 2013. № 1. С.10–13.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Пропозиції автора щодо внесення змін і доповнень до законодавства
метою ефективного застосування заходів забезпечення кримінального
провадження**

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Кримінальний процесуальний кодекс України	
Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу 1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення: Відсутня	Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу 1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення: 7-1) заходи забезпечення кримінального провадження – заходи владно-примусового обмеження особистих і майнових (матеріальних) прав, що застосовуються уповноваженими державними органами та особами в установленому Кодексом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших учасників кримінального судочинства, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, виявлення та закріплення доказів, створення належних умов здійснення кримінального провадження, вирішення його завдань і забезпечення його дієвості
Стаття 36. Прокурор 2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;	Стаття 36. Прокурор 2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, не частіше 1 разу на 30 діб і на строк не більше 48 годин.
Стаття 39. Керівник органу досудового розслідування 2. Керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих; Відсутня 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;	Стаття 39. Керівник органу досудового розслідування 2. Керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, а також місце (місця) проведення досудового розслідування. 3-1) витребувати з метою перевірки матеріали кримінального провадження та, у разі неефективного досудового розслідування, передавати їх до іншого органу досудового розслідування, над яким він здійснює процесуальний контроль, про що повідомляти прокурора. 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом; 3. Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі.

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
3. Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Відсутня	Виключити 4. Керівник органу досудового розслідування уповноважений витребувати з метою перевірки матеріали кримінального провадження: 1) у зв'язку з розглядом звернень на неефективність досудового розслідування, допущення порушень законодавства працівниками органів досудового розслідування, у разі неможливості розгляду таких звернень без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 2) з метою надання практичної та методичної допомоги в проведенні досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, досудове розслідування яких викликало підвищену увагу громадськості та засобів масової інформації; 3) для вирішення питання про здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні безпосередньо слідчими органу досудового розслідування вищого рівня; 4) для перевірки повноти виконання раніше наданих вказівок у кримінальних провадженнях, а також обґрунтованості прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень про тяжкі та особливо тяжкі злочини, інші кримінальні правопорушення, які викликали значний суспільний резонанс; 5) при проведенні відповідно до вимог законодавства службових розслідувань за фактами порушень слідчими законодавства при здійсненні ними досудового розслідування; Ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень, у яких повідомлено особам про підозру в учиненні кримінальних правопорушень, у порядку контролю за станом організації їх досудового розслідування повинно здійснюватися у строк не більше п'яти робочих днів. У разі значного обсягу матеріалів кримінального провадження вказаний строк може бути продовжено до десяти робочих днів тим керівником, який його витребував. Ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень, у яких не встановлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, повинно здійснюватися у строк не більше десяти робочих днів, а в разі складності та значного обсягу кримінального провадження вказаний строк може бути продовжено керівником органу досудового розслідування, який його витребував, до двадцяти робочих днів.
Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування ... 2. Слідчий уповноважений: ... 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. ... 4. Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі.	Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування ... 2. Слідчий уповноважений: ... 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій відповідним оперативним та іншим уповноваженим підрозділам; 4. Слідчий не вправі доручити оперативному або іншому уповноваженому підрозділу підготовку та подання клопотань до слідчого судді, суду, складання

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність.	повідомлення про підозру, обвинувального акта, винесення постанов про закриття, зупинення досудового розслідування.
Стаття 41. Оперативні підрозділи 1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового митного законодавства, органів Державної кримінально - виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно - технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. 2. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. 3. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.	Стаття 41. Оперативні та інші уповноважені підрозділи 1. Оперативні та інші уповноважені підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально - виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно - технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. 2. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного та іншого уповноваженого підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних та інших уповноважених підрозділів мають право здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні лише в межах доручення слідчого. 3. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій є обов'язковими для виконання оперативним та іншим уповноваженим підрозділом.
Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини 2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: Відсутня	Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини 2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 7) отримання доказів у ході обшуку, у випадках порушення умов його проведення.
Стаття 99. Документи 5. Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо: 1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає; 2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур; 3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.	Стаття 99. Документи 5. Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо: 1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає; 2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур; 3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони; 4) однією із сторін кримінального провадження відповідно до ст. 93 КПК шляхом витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей отримано копію документа.
Стаття 95. Показання 8. Сторон і кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.	Стаття 95. Показання 8. Сторон а захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які є джерелом доказів.

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Стаття 107. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження 6. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.	Стаття 107. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження 6. Незастосування або неповне застосування (лише частини процесуальної дії) технічних засобів фіксування кримінального провадження (в тому числі із технічних причин) у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.
Стаття 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження 1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.	Стаття 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження 1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом, і лише у кримінальному провадженні.
Стаття 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні 1. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.	Стаття 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні 1. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. Способи здійснення виклику в кримінальному провадженні є вичерпними і не можуть бути розширені.
Стаття 136. Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом 1. Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. 2. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти. Відсутня	Стаття 136. Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом 1. Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, в ідеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. 2. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти. 3. Слідчий, прокурор після виклику особи по телефону складають рапорт, у якому зазначають дату, час, тривалість і суть розмови, дані про особу, яку викликають, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався. У кожному випадку вказаний виклик фіксується за допомогою технічних засобів аудіозапису.
Стаття 138. Поважні причини неприбуття особи на виклик 1. Поважними причинами неприбуття особи на виклик є: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок від'їзду, подорожі тощо;	Стаття 138. Поважні причини неприбуття особи на виклик 1. Поважними причинами неприбуття особи на виклик є: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок від'їзду, подорожі тощо;

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.	5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здо ров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик або недотримання слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею, який здійснює виклик, вимог ст. 137 цього Кодексу щодо змісту повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.
Стаття 144. Загальні положення накладення грошового стягнення 1. Грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених цим Кодексом, за невиконання процесуальних обов'язків. 2. Грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування - ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.	Стаття 144. Загальні положення накладення грошового стягнення 1. Грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження та інших осіб у випадках та розмірах, передбачених цим Кодексом, за невиконання процесуальних обов'язків. 2. Грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, прокурора чи за власною ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.
Стаття 146. Розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу 2. Під час судового провадження питання про накладення грошового стягнення на особу розглядається негайно після його ініціювання. Відсутня	Стаття 146. Розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу 2. Під час судового провадження питання про накладення грошового стягнення на особу розглядається негайно після його ініціювання. Клопотання прокурора про накладення грошового стягнення під час судового провадження повинно відповідати вимогам ст. 145 цього Кодексу, заявляється в усній або письмовій формі та заноситься до журналу судового засідання в порядку, передбаченому ст. 108 цього Кодексу. Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про накладення грошового стягнення подано без додержання вимог статті 145 цього Кодексу, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу
Стаття 148. Загальні положення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом 2. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців. Відсутня	Стаття 148. Загальні положення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом 2. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців. 3. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути застосовано до обвинуваченого під час судового провадження на підставах і у порядку, передбаченому главою 13 цього Кодексу.
Стаття 149. Наслідки тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом Відсутня	Стаття 149. Наслідки тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом 4. Тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, повертаються особі, у якої вони були вилучені: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним та/ або при відсутності причин, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 2) за ухвалою слідчого судді, у разі відмови

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
	у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом чи про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.
Стаття 153. Продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом 1. Прокурор має право звернутися із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, яке розглядається у порядку, передбаченому статтею 151 цього Кодексу. 2. Слідчий суддя, су д відмовляє у продовженні строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо прокурор не доведе, що: 1) обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; 2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.	Стаття 153. Продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом 1. Слідчий за погодженням з прокурором, прокурор має право звернутися із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, яке розглядається у порядку, передбаченому статтею 151 цього Кодексу. 2. Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати; 2) сторон а обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.
Стаття 154. Загальні положення відсторонення від посади 1. Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. 3. Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом.	Стаття 154. Загальні положення відсторонення від посади 1. Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу, а також у виключних випадках щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину невеликої тяжкості, вчиненого із використанням службового становища. 3. Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується слідчим суддею, судом, на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законодавством, та згоди Президента України. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом.
Стаття 155. Клопотання про відсторонення від посади 1. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про відсторонення особи від посади. Із клопотанням про відсторонення особи від посади до органів державної влади, зазначених у частині третій статті 154 цього Кодексу, має право звернутися прокурор, а про відсторонення від посади члена Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральний прокурор України або його заступник.	Стаття 155. Клопотання про відсторонення від посади 1. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про відсторонення особи від посади. Із клопотанням про відсторонення особи від посади до органів державної влади, зазначених у частині третій статті 154 цього Кодексу, має право звернутися прокурор, а про відсторонення від посади члена Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральний прокурор України або його заступник. При надходженні клопотання слідчого про відсторонення особи від посади, прокурор протягом 24 годин, з моменти надходження клопотання та виходячи з інтересів кримінального провадження: 1) погоджує клопотання про відсторонення від посади; 2) надає письмові вказівки по усуненню недоліків щодо підготовленого клопотання та повертає його слідчому для доопрацювання; 3) відмовляє в погодженні клопотання про відсторонення особи від посади з винесення обґрунтованої постанови.

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Стаття 158. Продовження строку відсторонення від посади та його скасування 1. Прокурор, а щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції Генеральний прокурор України або його заступник, має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому статтею 156 цього Кодексу.	Стаття 158. Продовження строку відсторонення від посади та його скасування 1. Прокурор, а щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції Генеральний прокурор України або його заступник, має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади, яке розглядається в порядку, передбаченому статтею 156 цього Кодексу. Відсторонення від посади може бути продовжене у межах досудового розслідування до шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої тяжкості або середньої тяжкості; до 12 місяців – щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність продовження строку відсторонення від посади, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.
Стаття 160. Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у статті 161 цього Кодексу. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. 2. У клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; 7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.	Стаття 160. Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у статті 161 цього Кодексу. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. 2. У клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; 7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження. До клопотання додаються копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження обґрунтовує свої доводи.
Стаття 174. Скасування арешту майна 3. Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації.	Стаття 174. Скасування арешту майна 3. Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження зобов'язаний скасовувати арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації.
Стаття 176. Загальні положення про запобіжні заходи 4. Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового	Стаття 176. Загальні положення про запобіжні заходи 4. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки застосовуються під час досудового розслідування слідчим, за погодженням з прокурором. Всі інші запобіжні заходи, передбачені

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
провадження - судом за клопотанням прокурора.	КПК, застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.
Стаття 177. Мета і підстави застосування запобіжних заходів 2. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.	Стаття 177. Мета і підстави застосування запобіжних заходів 2. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому, прокурору, слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права застосовувати та ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.
Стаття 178. Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі...	Стаття 178. Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі...
Стаття 179. Особисте зобов'язання Особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 цього Кодексу.	Стаття 179. Особисте зобов'язання 1. Особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 цього Кодексу.
Стаття 180. Особиста порука 5. У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі: 1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.	Стаття 180. Особиста порука 5. У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі: 1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Клопотання про накладення грошового стягнення складається та розглядається відповідно до вимог глави 12 цього Кодексу.
Стаття 181. Домашній арешт 1. Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.	Стаття 181. Домашній арешт 1. Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло або лікувальну установу цілодобово або у певний період доби із можливістю встановлення заборони на ведення телефонних переговорів, на відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку, на спілкування з певними особами, покладанням

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
2. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. 3. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. 4. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. 5. Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю. 6. Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.	обов'язків відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю, дзвонити по телефону або особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, а також встановлення спостереження за підозрюваним, обвинуваченим чи їхнім житлом. 2. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. 3. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. 4. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. 5. Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю. Перевірка поведінки підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, проводиться не більше двох разів на день у денний час і не більше одного разу в нічний час. Знаходження працівника органу Національної поліції в житлі підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, допускається за згодою цієї особи та осіб, які проживають з ним спільно, і не повинно перевищувати тридцять хвилин. 6. Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим. Строк тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи зараховується до строку тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування.
Стаття 183. Тримання під вартою 4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному	Стаття 183. Тримання під вартою 4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, не має права визначати розмір застави у кримінальному

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
провадження: 1) щодо злочин у, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.	провадження: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.
Стаття 190. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу 3. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту: ... 2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній , або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;	Стаття 190. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу 3. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту: ... 2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній;
Стаття 191. Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання 1. Затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.	Стаття 191. Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання 1. Затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду проводиться у порядку, передбаченому ст. 208 цього Кодексу. Строк такого затримання обраховується з урахуванням положень ст. 209 цього Кодексу.
Стаття 193. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу ... 4. За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.	Стаття 193. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу ... 4. За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. Сторона обвинувачення не може ініціювати дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, якщо вони не були надані підозрюваному, обвинуваченому у порядку, передбаченому частиною другою ст. 184 цього Кодексу.

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Стаття 194. Застосування запобіжного заходу 1. Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні. 3. Слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом, якщо прокурор доведе обставини, передбачені пунктом 1 частини першої цієї статті, але не доведе обставини, передбачені пунктами 2 та 3 частини першої цієї статті. 5. Якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме... 6. Обов'язки, передбачені частиною п'ятою цієї статті, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.	Стаття 194. Застосування запобіжного заходу 1. Під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані встановити обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні; 4) обґрунтованість затримання особи, якщо таке затримання відбулося без ухвали слідчого судді. 3. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до органу досудового розслідування, суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, у разі наявності обставин, передбачених пунктом 1 частини першої цієї статті, але за відсутності обставин, передбачених пунктами 2 та 3 частини першої цієї статті. 5. В разі вирішення слідчим, прокурором питання про обрання запобіжних заходів, передбачених п.п. 1, 2 частини першої ст. 176 КПК України, або якщо під час розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених частиною першої цієї статті, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до органу досудового розслідування, суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, а саме... 6. Обов'язки, передбачені частиною п'ятою цієї статті, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений слідчим, за погодженням з прокурором, прокурором, слідчим суддею, судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором або прокурора в порядку, передбаченому статтею 199 цього Кодексу. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, постанова або ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.
Стаття 199. Порядок продовження строку тримання під вартою 4. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.	Стаття 199. Порядок продовження строку тримання під вартою 4. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Слідчий суддя при постановленні ухвали про продовження строку тримання під вартою з урахуванням клопотань сторін кримінального провадження зобов'язаний визначити новий розмір застави, достатньої для

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
5. Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені у частині третій цієї статті, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою.	забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, крім випадків, передбачених частиною четвертою статті 183 цього Кодексу. 5. Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені у частині третій цієї статті, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою або якщо клопотання про продовження строку тримання під вартою подано з порушенням строків, зазначених у частині першій цієї статті.
Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою 1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Відсутня	Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою 1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є достатні докази, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Затримання з підстав, передбачених п. 1. та п. 2 частини першої статті 208 цього Кодексу, допускається лише, якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло не більше 6 годин. Затримання допускається лише щодо особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за яке можливо застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.
Стаття 209. Момент затримання 1. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.	Стаття 209. Момент затримання 1. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, а у випадках законного затримання – поряд із особою, яка здійснила таке затримання, чи у приміщенні, визначеному нею.
Стаття 210. Доставлення до органу досудового розслідування 1. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.	Стаття 210. Доставлення до органу досудового розслідування 1. Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством. Доставлення застосовується на строк не більше трьох годин з метою з'ясування причетності особи до вчинення кримінального правопорушення. При підтвердженні причетності особи до вчинення кримінального правопорушення уповноважена службова особа здійснює затримання. Строк доставлення особи включається до строку затримання. Після закінчення строку доставлення особі негайно видається довідка про доставлення, за винятком випадків затримання.

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
2. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування. 3. У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб. Відсутня	2. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування. 3. У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб. 10. Слідчий суддя зобов'язаний невідкладно перевірити обґрунтованість (законність) затримання особи на будь-якій стадії кримінального провадження, якщо таку перевірку вимагає провести затримана особа або її захисник. У разі встановлення слідчим суддею необґрунтованості затримання особи слідчий суддя виносить ухвалу про негайне звільнення затриманої особи, а у випадку коли особу вже звільнено – ухвалу про визнання затримання особи незаконним, копія якої надсилається органу, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою) для вчинення процесуальних дій, передбачених ст. 214 КПК.
Стаття 212. Особа, відповідальна за перебування затриманих 3. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана: 3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 цього Кодексу;	Стаття 212. Особа, відповідальна за перебування затриманих 3. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана: 3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 цього Кодексу, про що виноситься постанова, копія якої вручається затриманому;
Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій 7. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з екстимацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Відсутні Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної	Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій 7. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з екстимацією, слідчого експерименту, освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Поняті, присутні при проведенні слідчих (розшукових) дій, засвідчують своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям. Зуваження понятого з приводу проведення слідчої (розшукової) дії підлягають обов'язковому занесенню до протоколу. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
слідчої (розшукової) дії. Стаття 236. Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи 3. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність. 5. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі. 7. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. 8. Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.	слідчої (розшукової) дії. Стаття 236. Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи 3. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі по винна бути пред'явлена ухвала і надана її копія та роз'яснено право користуватися під час проведення обшуку правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу. Слідчий, прокурор не мають права заборонити такому адвокату брати участь у проведенні обшуку. Перешкоджання участі адвоката у проведенні обшуку визнається порушенням права особи на захист. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність. 5. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора, що оформлюється у вигляді окремої постанови, може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі. 7. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Вилучені речі та документи, які входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку впродовж трьох робочих днів, повинні бути визнаними речовими доказами, про що повідомляється їх володілець, або ж повернуті йому. 8. Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку. Заяви повинні бути розглянуті відразу або ж у порядку, передбаченому ст. 220 КПК.
Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи 4. Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.	Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи 4. Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру та/або не накладався арешт

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
Стаття 309. Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування 1. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: 1) відмову у наданні дозволу на затримання;	на майно. Стаття 309. Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування 1. Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: 1) надання дозволу на затримання або відмову у ньому;
Стаття 314. Підготовче судове засідання 3. У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468– 475 цього Кодексу; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4– 8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. 4. Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку. Відсутня	Стаття 314. Підготовче судове засідання 3. У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468– 475 цього Кодексу; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4 – 8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу для усунення недоліків у строк не більше 7 днів; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. 4. Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку. 5. Проведення будь-яких з лідчих (розшукових) дій після повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору не допускається. Особа, обвинувальний акт щодо якої повернуто прокурору в порядку, передбаченому частиною третьою цієї статті, тимчасово набуває статусу підозрюваного.
Стаття 315. Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду ... 3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженням.	Стаття 315. Вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду ... 3. Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II цього Кодексу. Виключити
Стаття 331. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді ... 3. Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта,	Стаття 331. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді ... 3. Незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта,

<i>Діюча редакція</i>	<i>Редакція, з урахуванням запропонованих змін</i>
клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення. До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судове провадження не було завершено до його спливу. Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання, передбачене цією частиною, вирішує головуючий.	клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення. До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судове провадження не було завершено до його спливу. Під час здійснення судового провадження судом присяжних питання, передбачене цією частиною, вирішує головуючий. Сукупний строк тримання під вартою обвинуваченого під час судового розгляду не може перевищувати 12 місяців.
Стаття 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу ... 1. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.	Стаття 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу ... 1. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків та запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (забезпечення виконання підозрюваним обов'язків і запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК) досягнута. Клопотання про надання згоди на утримання під вартою чи арештом стосовно судді, який затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, розглядається невідкладно після надходження клопотання, але в будь-якому разі до закінчення 60 - годинного строку після затримання.
Стаття 493. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд 5. При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взяття на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.	Стаття 493. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд 5. При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взяття на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Клопотання про накладення грошового стягнення складається та розглядається відповідно до вимог глави 12 цього Кодексу.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є :

1. Внести до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013, №№ 9 -13, ст. 88, 2014, № 12, ст. 183, № 17, ст. 593, 2015, № 17, ст. 118, Офіційний вісник України, 2015, № 25, ст. 721) такі зміни:

статтю 159 викласти в такій редакції:

«Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх.

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням або запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у пунктах п'ять, сім та вісім частини першої статті 162 цього Кодексу,

може бути здійснений за постановою прокурора або слідчого. Така постанова оформляється згідно з вимогами статті 164¹ цього Кодексу.

У такому випадку прокурор або слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про здійснення тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 163 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для здійснення тимчасового доступу до речей і документів без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок такої процесуальної дії докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

Тимчасовий доступ до речей і документів, які містять інформацію, визначену в пунктах п'ять, сім та вісім частини першої статті 162 цього Кодексу, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді, а у невідкладних випадках, визначених у частині третій цієї статті, постанови слідчого або прокурора, може надаватись володільцями інформації уповноваженим органів Національної поліції та органів безпеки у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Про здійснення тимчасового доступу до речей і документів слідчий, прокурор складають відповідний протокол з дотриманням вимог, передбачених статтею 104 цього Кодексу.»;

у статті 163:

частину першу доповнити реченням такого змісту: «Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається слідчим суддею, судом на протязі трьох діб з дня його надходження до суду.»;

частину другу викласти в такій редакції:

«2. Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, а також у невідкладних випадках, визначених у частині третій статті 159 цього Кодексу, слідчий суддя, суд зобов'язаний

розглянути клопотання протягом 6 годин з моменту його отримання, без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.»;

доповнити частиною восьмою такого змісту:

«8. Слідчий суддя, суд в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів одночасно може дозволити здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, за визначений період часу у межах дії технічних засобів телекомунікацій (базові станції), які забезпечували надання телекомунікаційних послуг, та/або щодо визначених за ідентифікаційними ознаками абонента (споживача), телекомунікаційної мережі, кінцевого обладнання, засобів для замовлення послуг, попередньої оплати послуг, поповнення особового рахунку абонента тощо. Ухвалою про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про з'єднання кінцевого обладнання абонентів може надаватись дозвіл на доступ до такої інформації про з'єднання, що виникатимуть в майбутньому, на строк до двох місяців.».

у статті 164:

пункт 1 частини першої статті 164 викласти в такій редакції:

«1) прізвище, ім'я та по батькові особи або найменування органу досудового розслідування, прокуратури, якій (якому) надається право тимчасового доступу до речей і документів;»«;

пункт 6 частини першої статті 164 викласти в такій редакції:

«6) розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначених в ухвалі особі або органу досудового розслідування, прокуратурі та надати можливість вилучити такі речі і документи, якщо відповідне рішення було прийнято слідчим суддею, судом;»;

пункт 7 частини першої статті 164 викласти в такій редакції:

«7) строк виконання ухвали, який не може перевищувати одного місяця;»

доповнити статтею 164¹ такого змісту:

«Стаття 164¹. Постанова слідчого, прокурора про проведення тимчасового доступу до речей і документів

постанові слідчого, прокурора про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким проводиться тимчасовий доступ до речей і документів;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- підстави вважати, що речі та документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати речі та документи;
- назва, опис, інші відомості, що дають можливість визначити речі і документи, які повинні бути надані (вилучені);
- значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;
- обґрунтування необхідності вилучення речей і документів;
- відомості про особу (осіб), яка здійснюватиме тимчасовий доступ до речей і документів;
- дата прийняття постанови;
- положення закону, на підставі якого прийнято постанову;
- розпорядження надати речі та документи зазначеній в постанові особі та, у разі необхідності, надати їй можливість вилучити вказані речі і документи;
- строк дії постанови, який не може перевищувати одного місяця;
- положення закону, які передбачають наслідки невиконання постанови слідчого, прокурора.»;

статтю 165 викласти в такій редакції:

«Стаття 165. Виконання ухвали слідчого судді, суду або постанови прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів

Перед здійсненням тимчасового доступу до речей і документів зазначена в ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі, постанові як володілець речей і документів

її оригінал та вручити копію. Доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (дані про рух інформації), та інформації про абонента (інформація про користувача послуг) у порядку, передбаченому частиною третьою статті 159 цього Кодексу, здійснюється з наданням володільцю інформації автоматизованими засобами передачі даних копії ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора.

Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду або постанові прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів як володільця речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до вказаних в ухвалі, постанові речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора.

Особа, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора.

На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів.».

назву та частину першу статті 166 викласти в такій редакції:

«Стаття 166. Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду або постанови прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів

У разі невиконання ухвали, постанови про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, чи яка винесла постанову про тимчасовий доступ до речей і документів постановляє ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями цього Кодексу з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.»;

частину першу статті 303 доповнити пунктом 10 такого змісту:

«10) рішення слідчого, прокурора про проведення тимчасового доступу до речей і документів – юридичною або фізичною особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, їх представниками.».

Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

**Голова Верховної Ради
України**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)»

Обґрунтування необхідності прийняття акта

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)» підготовлено з урахуванням проблем, що виникають у правозастосовній діяльності.

Так, пунктом 7 частини першої статті 164 (Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів) КПК України передбачений граничний термін дії ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей – один місяць. Проте законодавцем не визначено значення цього терміна (або це строк, протягом якого можна отримати доступ до речей або документів і вилучити їх, або це строк, після закінчення якого ці речі або предмети повинні бути повернуті власнику).

Застосування положень КПК України спричиняє невинновато значні витрати часу, необхідні для виконання процедури отримання доступу до речей і документів. Таким чином, передбачена КПК України процедура отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів не забезпечує найшвидше виконання завдань кримінального провадження.

Аналогічна ситуація складається і при відібранні зразків для проведення експертизи, оскільки порядок відібрання зразків здійснюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів.

На підставі викладеного, можна стверджувати, що вищевказані витрати часу, необхідні на отримання дозволу слідчого судді для тимчасового доступу до речей і документів, суттєво ускладнюють виконання слідчим і прокурором передбачених статтею 2 (Завдання кримінального провадження) КПК України завдань кримінального провадження, а також передбачених частиною другою статті 283 (Загальні положення закінчення досудового розслідування) КПК України обов'язків прокурора прийняти в найкоротший строк після повідомлення особи про підозру законного рішення у кримінальному провадженні.

За нормами КПК України отримати інформацію, яка знаходиться в оператора, провайдера телекомунікацій про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (далі – інформація про зв'язок) можливо лише шляхом процедур, передбачених главою 15 КПК України щодо тимчасового доступу до речей і документів. Зокрема, відповідно до статті 160 (Загальні положення закінчення досудового розслідування) КПК України слідчий повинен звернутись з відповідним клопотанням, погодженим з прокурором, до слідчого судді, який викликає володільця інформації, розглядає клопотання та виносить ухвалу про доступ до речей і документів. З ухвалою суду слідчий звертається до оператора телекомунікацій, який систематизує відповідну інформацію і з перебігом часу від 1 до 30 днів надає її.

Іншої процедури здобуття зазначених відомостей КПК України не передбачає навіть для випадків невідкладності її отримання (вчинення терористичного акта,

повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину, його розслідування тощо).

Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура їх здобуття є тривалою та стоїть на заваді виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування.

З метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок пропонується виокремити особливості проведення процесуальних дій у невідкладних випадках, які узгоджуються зі статтею 250 (Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді) КПК України.

Крім того, з метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок

пропонується запровадити механізми автоматизованого отримання такої інформації

на підставі ухвали слідчого судді через уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки з використанням технічних засобів, установлених операторами телекомунікацій на своїх телекомунікаційних мережах згідно з вимогами частини четвертої статті 39 (Обов'язки операторів і провайдерів телекомунікацій) Закону України «Про телекомунікації».

Надання таких прав уповноваженим підрозділам органів Національної поліції та органів безпеки узгоджується з частиною четвертою статті 263 (Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж) КПК України.

Мета і шляхи її досягнення

Проект Закону України розроблено з метою покращання ефективності розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також сприянню принципу процесуальної економії та ефективному виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

Правові аспекти

даній сфері правового регулювання діють Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про телекомунікації».

Прогноз результатів

Прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)» сприятиме виконанню завдань кримінального провадження, а також покращанню ефективності розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і
документів)»

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін
Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів ВІДСУТНЯ ВІДСУТНЯ ВІДСУТНЯ Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком	Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів 3. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням або запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у пунктах п'ять, сім та вісім частини першої статті 162 цього Кодексу, може бути здійснений за постановою прокурора або слідчого. Така постанова оформляється згідно з вимогами статті 164¹ цього Кодексу. У такому випадку прокурор або слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про здійснення тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 163 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для здійснення тимчасового доступу до речей і документів без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок такої процесуальної дії докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу. Тимчасовий доступ до речей і документів, які містять інформацію, визначену в пунктах п'ять, сім та вісім частини першої статті 162 цього Кодексу, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді, а у невідкладних випадках, визначених у частині третій цієї статті, постанови слідчого або прокурора, може надаватись володільцям інформації уповноваженим органам у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. 5. Про здійснення тимчасового доступу до речей і документів слідчий, прокурор складають відповідний протокол з дотриманням вимог, передбачених статтею 104 цього Кодексу. Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком

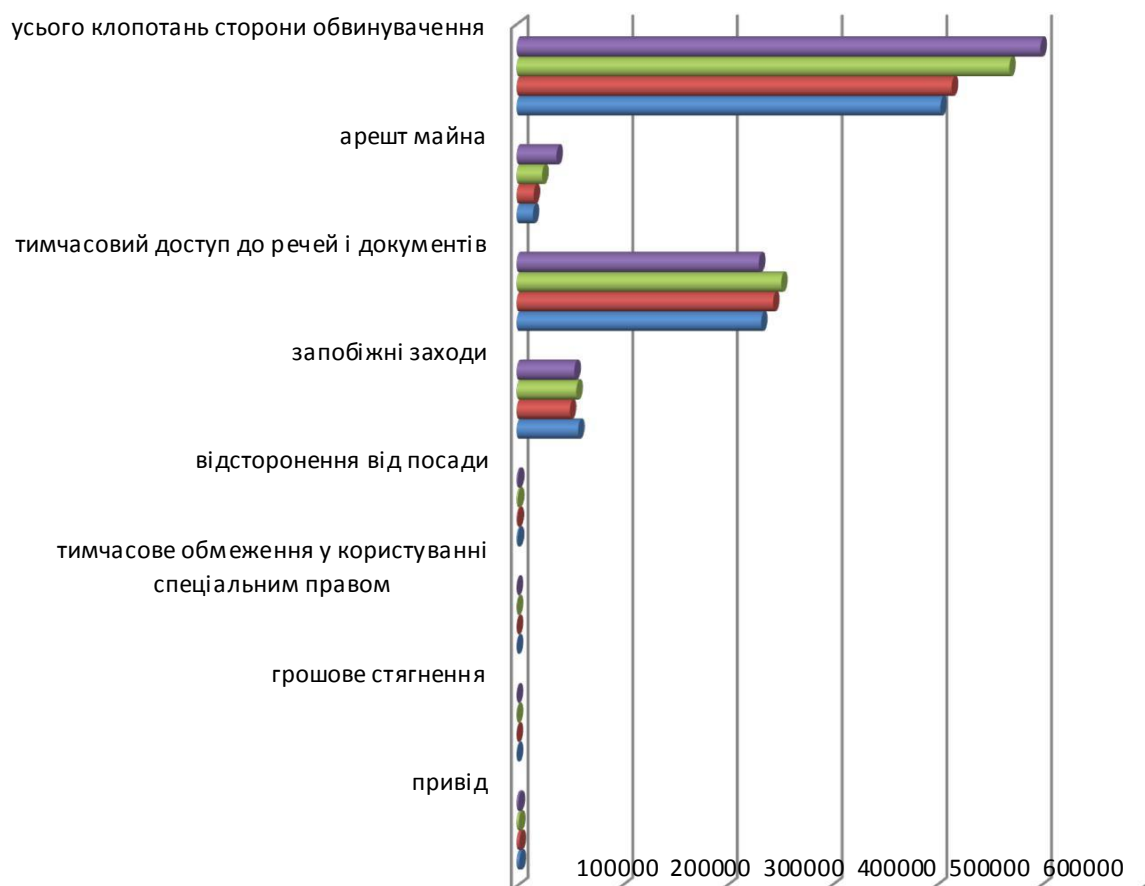
випадку, встановленого частиною другою цієї статті. ... Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. ... ВІДСУТНЯ Стаття 164. Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів В ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено: прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів; розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначений в ухвалі особі та надати їй можливість вилучити зазначені речі і документи, якщо відповідне рішення було прийнято слідчим суддею, судом; строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали; ВІДСУТНЯ	випадку, встановленого частиною другою цієї статті. Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається слідчим суддею, судом протягом трьох діб з дня його надходження до суду. 2. Якщо сторон а кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, а також у невідкладних випадках, визначених у частині третій статті 159 цього Кодексу, слідчий суддя, суд зобов'язаний негайно розглянути клопотання, без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. ... Слідчий суддя, суд в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів одночасно може дозволити здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, за визначений період часу у межах дії технічних засобів телекомунікацій (базові станції), які забезпечували надання телекомунікаційних послуг, та/або щодо визначених за ідентифікаційними ознаками абонента (споживача), телекомунікаційної мережі, кінцевого обладнання, засобів для замовлення послуг, попередньої оплати послуг, поповнення особового рахунку абонента тощо. Ухвалою про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про з'єднання кінцевого обладнання абонентів може надаватись дозвіл на доступ до такої інформації про з'єднання, що виникатимуть в майбутньому, на строк до двох місяців. Стаття 164. Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів В ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено: 1) прізвище, ім'я та по батькові особи або найменування органу досудового розслідування, прокуратури, якій (якому) надається право тимчасового доступу до речей і документів; розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначений в ухвалі особі або органу досудового розслідування, прокуратурі та надати можливість вилучити зазначені речі і документи, якщо відповідне рішення було прийнято слідчим суддею, судом; строк виконання ухвали, який не може перевищувати одного місяця; Стаття 164¹. Постанова слідчого, прокурора про проведення тимчасового доступу до речей і документів Постанова слідчого, прокурора про проведення виїмки повинна містити: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин кримінального

Стаття 165. Виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. 2. Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію.	правопорушення, у зв'язку з яким проводиться тимчасовий доступ до речей і документів ; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати речі та документи; назва, опис, інші відомості, що дають можливість визначити речі і документи, які повинні бути надані (вилучені); 7) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів; відомості про особу (осіб), яка здійснюватиме тимчасовий доступ до речей і документів ; дата прийняття постанови; 11) положення закону, на підставі якого прийнято постанову; 12) розпорядження надати речі і документи зазначеній в постанові особі та, у разі необхідності, надати їй можливість вилучити вказані речі і документи; 13) строк виконання постанови, який не може перевищувати одного місяця; 14) положення закону, які передбачають наслідки невиконання постанови слідчого, прокурора. Стаття 165. Виконання ухвали слідчого судді, суду або постанови прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів 1. Перед здійсненням тимчасового доступу до речей і документів зазначена в ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі, постанові як володілець речей і документів її оригінал та вручити копію. Доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (дані про рух інформації), та інформації про абонента (інформація про користувача послуг) у порядку, передбаченому частиною третьою статті 159 цього Кодексу, здійснюється з наданням володільцю інформації автоматизованими засобами передачі даних копії ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора. 2. Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду або постанові прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до вказаних в ухвалі, постанові речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора.

3. Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду. 4. На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів. ВІДСУТНІ Стаття 166. Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів 1. У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями цього Кодексу з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. Стаття 303. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження 1. На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора: ВІДСУТНІЙ	3. Особа, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора. 4. На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу, постанову про тимчасовий доступ до речей і документів. Вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду речі та документи, після закінчення строку дії такої ухвали, вважаються тимчасово вилученим майном. 6. При винесенні ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів за клопотанням сторони захисту, виконання ухвали доручається слідчому, прокурору, органу Національної поліції за місцем проведення цих дій, який зобов'язаний невідкладно забезпечити виконання такого рішення за участю сторони захисту, яка отримує копії документів. Зберігання оригіналів речей і документів здійснюється слідчим, прокурором, органом Національної поліції у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Стаття 166. Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду або постанови прокурора, слідчого про тимчасовий доступ до речей і документів 1. У разі невиконання ухвали, постанови про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, чи яка винесла постанову про тимчасовий доступ до речей і документів постановляє ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями цього Кодексу з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. Стаття 303. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження 1. На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора: 10) рішення слідчого, прокурора про проведення тимчасового доступу до речей і документів юридичною або фізичною особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, їх представниками.

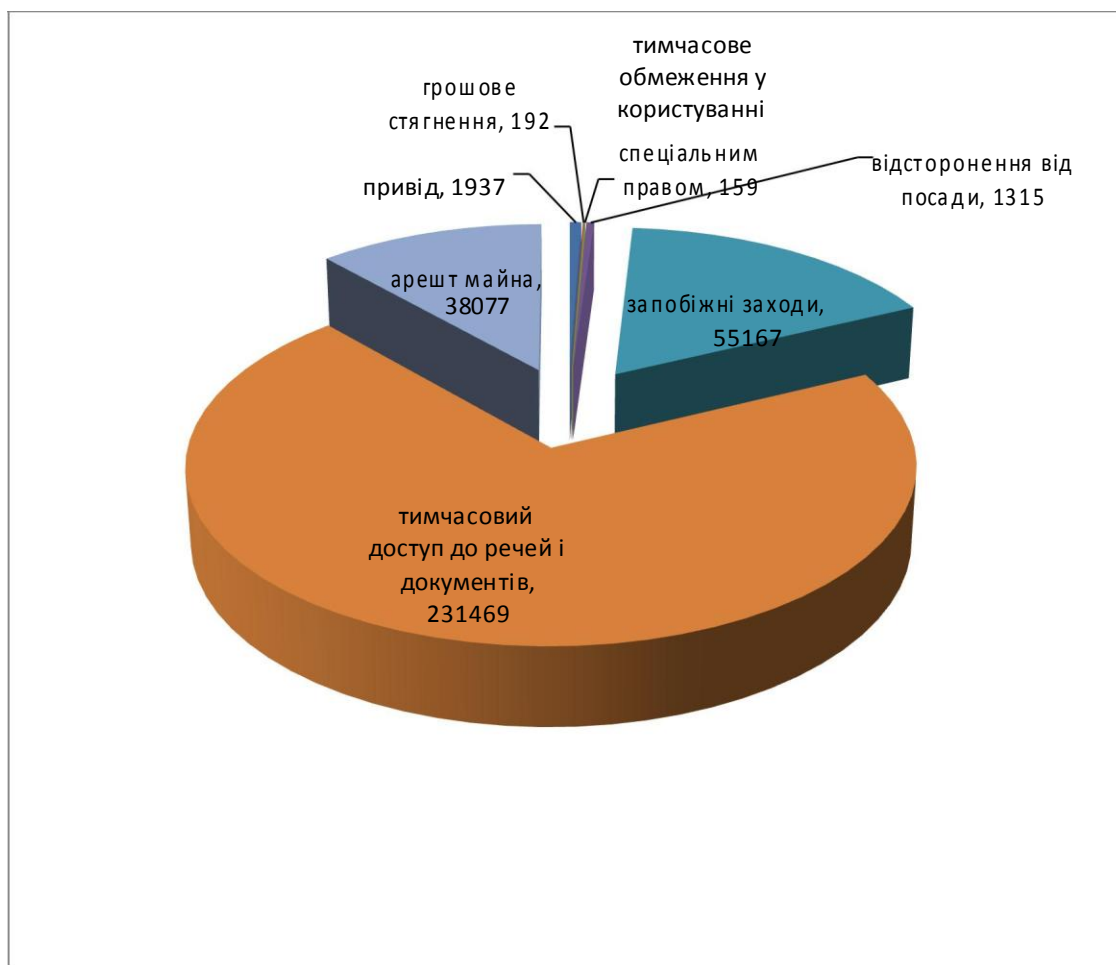
ДОДАТОК В

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження у 2013-2016 роках

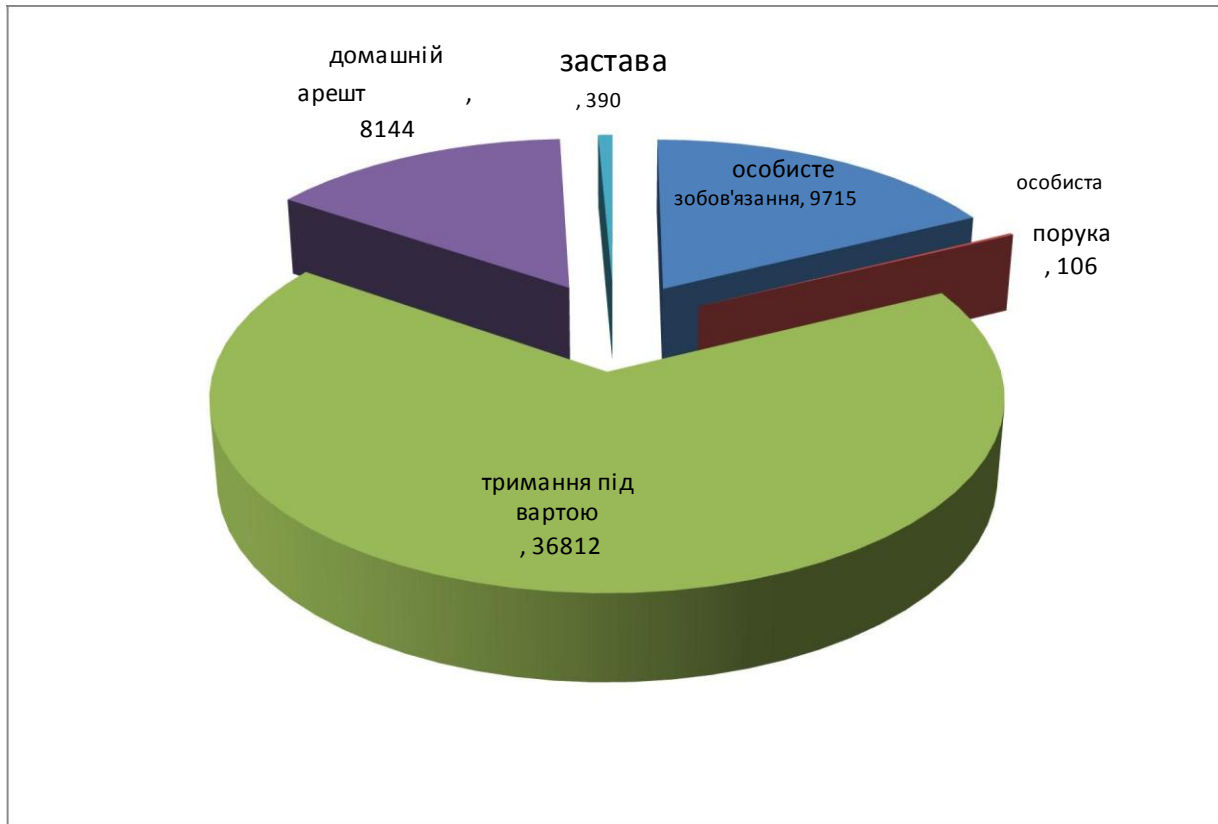

	привід	грошове стягнення	тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом	відсторонення від посади	запобіжні заходи	тимчасовий доступ до речей і документів	арешт майна	усього клопотань сторони обвинувачення
■ 2016	1937	192	159	1315	55167	231469	38077	500528
■ 2015	2266	229	243	1280	57129	252793	24412	470724
■ 2014	2842	155	207	999	50950	245052	16310	415742
■ 2013	2838	312	264	1181	58896	233628	15511	404962

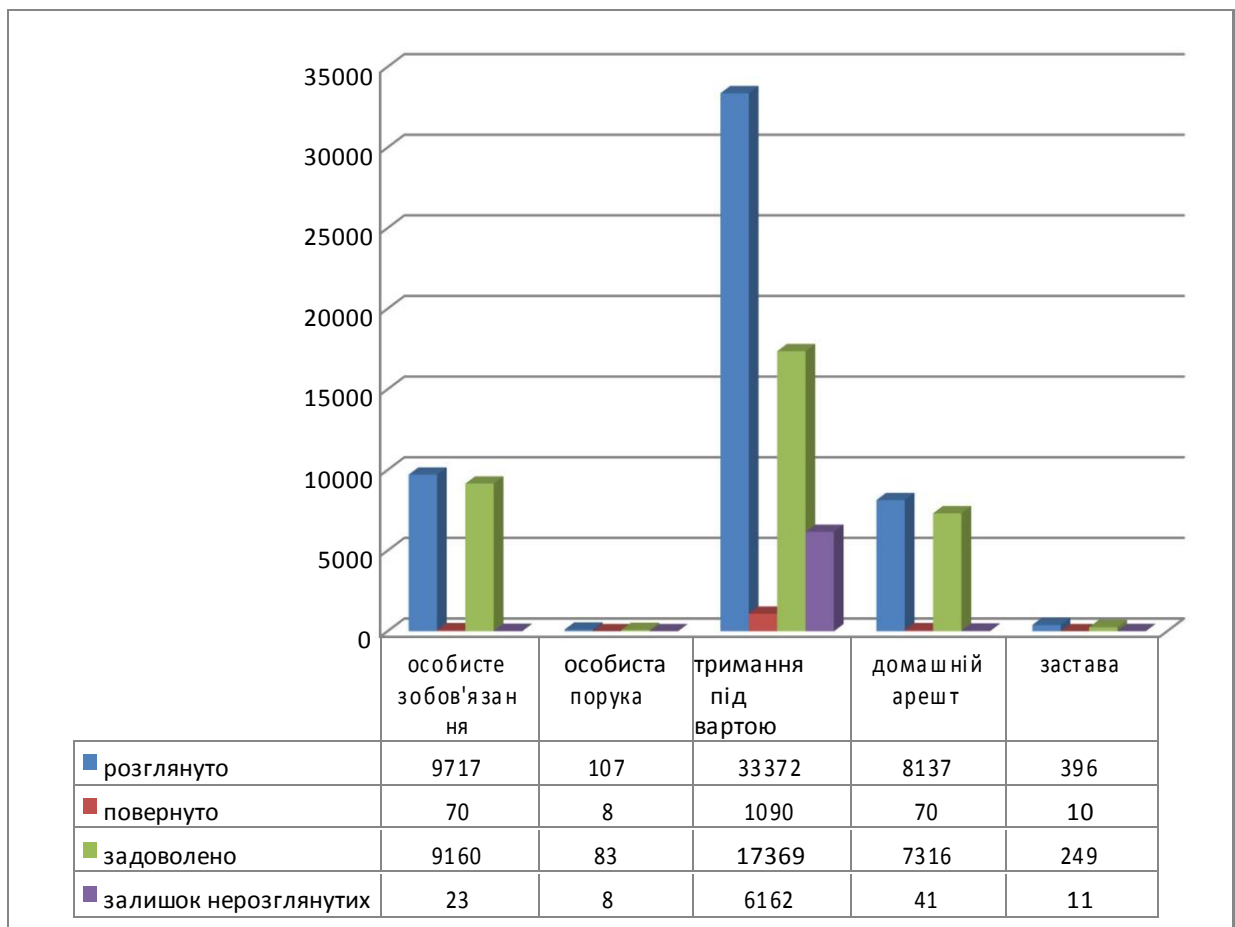
**Застосування заходів забезпечення
кримінального провадження у 2016 році**

**Застосування запобіжних заходів
у 2016 році (внесено клопотань)**

Застосування запобіжних заходів у 2016 році (результати розгляду клопотань)

ДОДАТОК Г

Зведені дані соціологічного опитування слідчих, керівників органів досудового розслідування НП України та прокурорів (загалом опитано 720 респондентів)

Ви працюєте:

- в слідчому підрозділі – (75 %) (540 чоловік)
 - 1.1) відділу поліції (52 %)
 - 1.2) ГУНП (21 %)
 - 1.3) НП України (2,5 %)
- у прокуратурі – (25 %) (180 чоловік)
 - 1.1) місцевій (16,5 %)
 - 1.2) регіональній (7,0 %)
 - 1.3) ГП України (1,0 %)

Ваш вік:

1) до 25 років (25,5 %)	2) від 25 до 35 років (52,0 %)
3) від 35 до 45 років (16,0 %)	4) понад 45 років (6,5 %)

Стаж службової діяльності:

1) до 3 років – (29,9 %)	2) від 3 до 5 років – (46,6 %)
3) від 5 до 10 років – (15,1 %)	3) понад 10 років – (8,4 %)

Чи доцільно, на Ваш погляд, запровадження до кримінального процесуального законодавства України таких заходів забезпечення кримінального провадження як (вказіть декілька варіантів):

- 1) розшуку свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини та місцезнаходження яких невідоме (55%);
- 2) доставлення (15%);
- 3) проведення перевірок та ревізій (98%).

У чому полягає, на Ваш погляд, співвідношення повноважень прокурора та керівника органу досудового розслідування щодо здійснення нагляду та контролю на досудовому провадженні?

- 1) прокурор є процесуальним керівником під час досудового розслідування, а відтак поняття нагляду та контролю за досудовим розслідуванням є тотожними (4,5 %)
- 2) нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування та відомчий контроль – різні функції у процесуальній діяльності прокурора (15 %)
- 3) прокурор має здійснювати лише нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування, а контроль за досудовим розслідуванням повинні здійснювати керівники органів досудового розслідування (55,5 %)
- 4) важко відповісти (25 %)

Вкажіть причини, які зумовлювали Вас ініціювати застосування запобіжного заходу (вкажіть декілька варіантів):

- 1) наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України (97%);
- 2) тяжкість вчиненого злочину (88%);
- 3) необхідність «перестрахувати» себе від неналежної поведінки підозрюваного (45%);
- 4) необхідність здійснити певний психологічний вплив на підозрюваного з метою забезпечення його законослухняної поведінки чи надання певних свідчень (22%).

Вкажіть основні причини відмов у задоволенні слідчим суддею, судом клопотань сторони обвинувачення про застосування тримання під вартою (вкажіть декілька варіантів):

- 1) відсутність у клопотанні посилань на наявність ризиків (23%);
- 2) незазначення обставин, на підставі яких сторона обвинувачення дійшла висновку про наявність одного або декількох ризиків, і посилань на матеріали, що підтверджують ці обставини (35%);
- відсутність обґрунтувань неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких заходів (62%);
- неприєднання до клопотання матеріалів, якими сторона обвинувачення обґрунтовують свої доводи (17%);
- незазначення переліку свідків, яких необхідно допитати під час судового розгляду клопотання (14%);
- відсутність підтвердження, що підозрюваному надано копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (10%).

Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо визначення у КПК України за керівником органу досудового розслідування обов'язку погоджувати клопотання слідчого щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які стосуються обмеження прав та законних інтересів інших осіб (насамперед таких як обрання, продовження, скасування або зміна запобіжного заходу, накладення арешту на майно тощо)?

- так (85%);
- ні (12%);
- важко відповісти (3 %).

Чи доводилося Вам продовжувати застосовування процесуальних обов'язків до підозрюваного (ініціювати таке продовження) без подання клопотання про продовження строку неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави):

- так (45%);
- ні (51%);
- важко відповісти (4 %).

На вашу думку, клопотання про застосування запобіжного заходу повинно подаватися до місця свого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування:

- 1) фактично (тобто за місцем фактичного розташування слідчого підрозділу) (71%). З них: 410 слідчих (76 %) і 104 прокурори (58 %).
- 2) юридично (тобто за місцем реєстрації відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ) (18%);
- 3) важко відповісти (11 %).

Якими способами Ви здійснюєте виклик у кримінальному провадженні (вказіть декілька варіантів):

- 1) шляхом особистого вручення повістки (88%);
- 2) шляхом вручення повістки дорослому члену сім'ї, адміністрації за місцем роботи (6%);
- 2) шляхом надіслання повістки поштою (22%);
- 3) шляхом надіслання повістки електронною поштою (1%);
- 4) шляхом надіслання повістки факсимільним зв'язком (4%);
- 5) шляхом здійснення виклику по телефону (15%);
- 6) шляхом здійснення виклику телеграмою (1%);
- 7) шляхом здійснення виклику за допомогою месенджерів (на зразок «Viber» чи «WhatsApp») (13%).

12. Чи використовували Ви на ступні альтернативні можливості отримання охоронюваної законом таємниці, що не потребує звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до документів (вказіть декілька варіантів):

- у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України (76%);
- у порядку, передбаченому ст. 8 Закону України «Про нотаріат» (18%);
- у порядку, передбаченому ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (14%);
- не використовував жоден із вказаних способів (6%).

13. Які види затримання особи найбільш поширені у Вашій діяльності (вказіть декілька варіантів):

- на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (22%);
- законне затримання (1%);
- затримання уповноваженою службовою особою (88%)
- затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (4%)
- превентивне затримання у районі проведення антитерористичної операції (1%).

На вашу думку, затримання уповноваженою службовою особою без судового дозволу (ст. 208 КПК України) вважатиметься правомірним та може бути здійснено, якщо з моменту вчинення злочину і до моменту фактичного

затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло декілька варіантів):

(вкажіть

- не більше 1 години (42%);
- не більше 6 годин (88%);
- не більше 24 годин (36%);
- не більше 3 діб (12%);
- інший варіант (2%).

Чи доцільно у кожному кримінальному провадженні, за наявності мінімальних ризиків, застосовувати запобіжний захід:

- 1) так (75%);
- 2) ні (22%);
- 3) важко відповісти (3%).

Вкажіть підстави для витребування матеріалів кримінальних проваджень (вкажіть декілька варіантів):

- 1) у зв'язку з розглядом звернень на неефективність досудового розслідування, допущення порушень законодавства працівниками органів досудового розслідування, у разі неможливості розгляду таких звернень без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (33%);
- 2) з метою надання практичної та методичної допомоги в проведенні досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, досудове розслідування яких викликало підвищену увагу громадськості та засобів масової інформації (16%);
- для вирішення питання про здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні безпосередньо слідчими органу досудового розслідування вищого рівня (17%);
- для перевірки повноти виконання раніше наданих керівником органу досудового розслідування письмових вказівок у кримінальних провадженнях, а також обґрунтованості прийняття рішень про закриття кримінальних проваджень про тяжкі та особливо тяжкі злочини, інші кримінальні правопорушення, які викликали значний суспільний резонанс (88%);
- при проведенні відповідно до вимог законодавства службових розслідувань за фактами порушень слідчими законодавства при здійсненні ними досудового розслідування (41%).

Якою, на Вашу думку, має бути періодичність та строки ознайомлення з матеріалами кримінального провадження прокурором (вкажіть декілька варіантів):

- 1) не частіше 1 разу на 10 діб та на строк не більше 24 годин (55%);
- 2) не менше 1 разу на 10 діб та на строк не більше 24 годин (11%);
- 3) не частіше 1 разу на 30 діб та на строк не більше 48 годин (74%);
- 4) не менше 1 разу на 30 діб та на строк не більше 48 годин (68%);
- 5) інший варіант (18%).

18. Які вимогам мають відповідати вказівки прокурора, керівника органу досудового розслідування (вкажіть декілька варіантів):

прокурор, керівник органу досудового розслідування повинен бути об'єктивно переконаний в тому, що, надаючи вказівки слідчому, існує реальна можливість її виконання (75%);

2) вказівки має бути надані своєчасно, а їх виконання – забезпечити можливість отримати докази чи відомості, що мають значення для досудового розслідування (83%);

вказівки мають бути чіткими і вмотивованими (65%);

прокурор, керівник органу досудового розслідування має право визначити строк виконання вказівок, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати тому обсягу дій, які пропонується виконати (45%).

У чому, на Вашу думку, полягає ефективність здійснення прокурорського нагляду при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження м:

- 1) у невідкладному реагуванні на виявлені порушення законодавства (43%);
- 2) у перевірці дотримання процесуальних строків при їх застосуванні (88%);
- 3) у забезпеченні неухильного дотримання прав учасників кримінального провадження, щодо яких застосовано відповідні заходи (18%);

у неупередженому та об'єктивному розгляді скарг учасників кримінального провадження з вжиттям відповідних заходів реагування у разі їх підтвердження (26%);

в ініціюванні питання про притягнення до відповідальності винних у порушенні чи обмеженні процесуальних прав та вжитті заходів щодо відновлення таких прав (12%).

Коли на Вашу думку здійснюється судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (вказіть декілька варіантів):

- 1) під час розгляду і вирішення клопотань сторін кримінального провадження (95%); 2) під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони

кримінального провадження під час досудового розслідування та на ухвали слідчого судді (54%)

- 3) важко відповісти (3%).

Які заборони та обов'язки доцільно передбачити у КПК України щодо особи, до якої застосовано домашній арешт (вказіть декілька варіантів):

- 1) на ведення телефонних розмов, відправлення кореспонденції чи використання засобів зв'язку (23%);
- 2) на спілкування з певними особами (48%);
- 3) відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю (93%); 4) особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за його поведінкою (88%).

Чи доцільно, на Вашу думку, визначити у КПК України, що сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців – у кримінальному провадженні щодо

злочинів невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів:

- так (55%);
- ні (31%);
- важко відповісти (14%).

23. Чи відомі Вам факти оскарження розміру застави (як альтернативного запобіжного заходу при застосуванні тримання під вартою):

- так (78%);
- ні (22%);

Яким чином мають підтверджуватися повноваження слідчого, прокурора для подання та розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (вказіть декілька варіантів):

1) для слідчого – дорученням керівника органу досудового розслідування (55%); 2) для прокурора – постановою керівника органу прокуратури про визначення

прокурора, який здійснюватиме повноваження у конкретному кримінальному провадженні (36%);

3) для прокурора члена групи прокурорів – постановою керівника органу прокуратури про створення групи прокурорів, для слідчого члена слідчої групи – постановою керівника органу досудового розслідування про створення групи слідчих (41%);

відомостями про слідчого чи прокурора, які повинні бути внесені до ЄРДР, що має відображатися у відповідному витягу (100%).

Чи відома Вам практика окремих судів, в яких застосовуються наступні положення:

1) клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню передаються раніше визначеному слідчому судді незалежно від графіку чергування слідчих суддів (22%);

2) клопотання щодо заходів забезпечення кримінального провадження по одному кримінальному провадженню або в межах однієї справи, які зареєстровані в АСДС, передаються раніше визначеному слідчому судді (17%)

3) така практика невідома (61%).

Чи потребує правової регламентації порядок повернення тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом:

1) так (44% - з них слідчих 254 (47%), прокурорів 65 (36%), зокрема у наступних випадках:

1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним (44%);

2) при відсутності причин, у зв'язку з якими необхідно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (35%);

3) за ухвалою слідчого судді, у разі відмови у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом чи про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом (44%);

ні (35%);
важко відповісти (21%).

27. Які на Вашу думку, пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України є доцільними для підвищення оперативності здобуття інформації (вказіть декілька варіантів):

здійснення у виняткових невідкладних випадках тимчасового доступу до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України, на підставі постанови прокурора або слідчого (93%);

2) запровадження механізмів автоматизованого отримання інформації на підставі ухвали слідчого судді у режимі «реального часу» шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (83%);

регламентації повноважень слідчих щодо надання доручень, у тому числі на проведення інших процесуальних дій оперативним та іншим уповноваженим підрозділам (91%);

вказані пропозиції не підвищують ефективність отримання інформації (7%).

**Зведені дані соціологічного опитування адвокатів
(загалом опитано 65 респондентів)**

Ваш вік:

1) до 25 років (12 %)	2) від 25 до 35 років (35 %)
3) від 35 до 45 років (45 %)	4) понад 45 років (8 %)

Стаж адвокатської діяльності:

1) до 3 років – (22 %)	2) від 3 до 5 років – (8 %)
3) від 5 до 10 років – (26 %)	3) понад 10 років – (44 %)

Чи доцільно, на Ваш погляд, запровадження до кримінального процесуального законодавства України таких заходів забезпечення кримінального провадження як (вказіть декілька варіантів):

- 1) розшуку свідка, потерпілого, цивільного відповідача, які не з'являються без поважної причини та місцезнаходження яких невідоме (25%);
- 2) доставлення (84%);
- 3) проведення перевірок та ревізій (65%).

4. Вкажіть причини, які зумовлюють сторону обвинувачення ініціювати застосування запобіжного заходу (вказіть декілька варіантів):

- наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України (45%);
- тяжкість вчиненого злочину (95%);
- необхідність «перестрахувати» себе від неналежної поведінки підозрюваного (22%);
- 4) необхідність здійснити певний психологічний вплив на підозрюваного з метою забезпечення його законослухняної поведінки чи надання певних свідчень (56%).

5. Під час застосування стороною обвинувачення запобіжного заходу, ризики, визначені у ст. 177 КПК України, повинні знайти відображення в:

- рапортах працівників оперативних підрозділів (20%);
- протоколах слідчих (розшукових) дій (18%);
- протоколах негласних слідчих (розшукових) дій (32%);
- 4) матеріалах за результатами проведення оперативно-розшукових заходів (10%);
- показаннях свідків, потерпілих, інших підозрюваних (8%);
- важко відповісти (12 %).

6. Чи зустрічалося у Вашій практичній діяльності продовження стороною обвинувачення застосовування процесуальних обов'язків до підозрюваного (ініціювання таке продовження) без подання клопотання про продовження строку неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави):

- 1) так (67%);

ні (31%);
важко відповісти (2 %).

На вашу думку, клопотання про застосування запобіжного заходу повинно подаватися до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування:

1) фактично (тобто за місцем фактичного розташування слідчого підрозділу) (86%).

юридично (тобто за місцем реєстрації відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ) (12%);
важко відповісти (2 %).

Якими способами сторона обвинувачення зазвичай здійснює виклик у кримінальному провадженні (вкажіть декілька варіантів):

- 1) шляхом особистого вручення повістки (63%);
- 2) шляхом вручення повістки дорослому члену сім'ї, адміністрації за місце роботи (11%);
- 2) шляхом надіслання повістки поштою (28%);
- 3) шляхом надіслання повістки електронною поштою (4%);
- 4) шляхом надіслання повістки факсимільним зв'язком (0%);
- 5) шляхом здійснення виклику по телефону (56%);
- 6) шляхом здійснення виклику телеграмою (0%);
- 7) шляхом здійснення виклику за допомогою месенджерів (на зразок «Viber» чи «WhatsApp») (10%).

Чи підтримуєте Ви практику діяльності органів кримінальної юстиції, відповідно до якої, незважаючи на перелік способів виклику, закріплений у ст. 135 КПК України, здійснюються виклики в інший спосіб (наприклад, за допомогою месенджерів на зразок «Viber» чи «WhatsApp»)?

так (10%);
ні (84%);
важко відповісти (6%).

На вашу думку, затримання уповноваженою службовою особою без судового дозволу (ст. 208 КПК України) вважатиметься правомірним та може бути здійснено, якщо з моменту вчинення злочину і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пройшло (вкажіть декілька варіантів):

не більше 1 години (56%);
не більше 6 годин (84%);
не більше 24 годин (12%);
не більше 3 діб (6%);
інший варіант (2%).

Чи доцільно у кожному кримінальному провадженні, за наявності мінімальних ризиків, застосовувати запобіжний захід:

1) так (22%);

ні (60%);
важко відповісти (18%).

Коли на Вашу думку здійснюється судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження:

- 1) під час розгляду і вирішення клопотань сторін кримінального провадження (66%);
- 2) під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність сторони кримінального провадження під час досудового розслідування та на ухвали слідчого судді (88%)
- 3) важко відповісти (4%).

Які заборони та обов'язки доцільно передбачити у КПК України щодо особи, до якої застосовано домашній арешт (вказіть декілька варіантів):

- 1) на ведення телефонних розмов, відправлення кореспонденції чи використання засобів зв'язку (12%);
- 2) на спілкування з певними особами (24%);
- 3) відповідати на контрольні телефонні дзвінки або інші сигнали контролю (84%); 4) особисто з'являтися в певний час до органу, що здійснює нагляд за його поведінкою (76%).

Чи доцільно, на Вашу думку, визначити у КПК України, що сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості та дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів:

так (48%);
ні (32%);
важко відповісти (20%).

15 Чи відомі Вам факти оскарження розміру застави (як альтернативного запобіжного заходу при застосуванні тримання під вартою):

так (88%);
ні (12%);

Чи відома Вам практика окремих судів, в яких застосовуються наступні положення:

- 1) клопотання та скарги по одному кримінальному провадженню передаються раніше визначеному слідчому судді незалежно від графіку чергування слідчих суддів (28%);
- 2) клопотання щодо заходів забезпечення кримінального провадження по одному кримінальному провадженню або в межах однієї справи, які зареєстровані в АСДС, передаються раніше визначеному слідчому судді (22%)
- 3) така практика невідома (50%).

З урахуванням зарубіжного досвіду чи підтримуєте Ви пропозиції щодо впровадження до кримінального процесуального законодавства України норм щодо «максимально швидкого» доставлення затриманого до слідчого судді, визначення механізмів оскарження особою, права чи законні інтереси якої обмежуються, будь -якого заходу забезпечення кримінального провадження, який застосован ий щодо неї (а не лише тих, що віднесені до переліку, передбаченого ст.ст. 303, 309 КПК України), регламентації доставлення – як заходу, що застосовується на строк не більше трьох годин з метою з'ясування причетності особи до кримінального правопорушення?

так (84%);

ні (16%);

Які, на Вашу думку, мають бути умови для накладення грошового стягнення на особу:

1) особа, щодо якої застосовується накладення грошового стягнення, повинна мати визначений статус у кримінальному провадженні (12%);

2) наявність факту невиконання процесуального обов'язку, покладеного на відповідну особу (18%);

3) лише за наявності вказаних вище умов (62 %);

3) важко відповісти (8%).

ДОДАТОК Д

ПОРАДИ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Цей посібник розроблений з метою ознайомлення читача з методичними рекомендаціями щодо найбільш поширених кримінальних процесуальних дій, які проводяться під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Знання та використання рекомендацій, розроблених практичними працівниками адвокатури та експертами з правових питань, надасть можливість кожному у повній мірі здійснювати реалізацію своїх прав, передбачених Законом, убезпечити себе від неправомірних дій працівників правоохоронних органів та, не гірше за фахівця, вміти працювати з процесуальними документами, які Вам пред'являються у кримінальному провадженні.

Кримінальне процесуальне законодавство України є специфічною галуззю права, що вимагає знання великої кількості норм та особливостей, якими пересічний громадянин не володіє. Роз'яснені нижче процесуальні дії допоможуть особі у екстремальній ситуації правильно дати правову оцінку діям правоохоронців, знати як себе поводити, як реагувати на законні та незаконні їх дії, на що звертати увагу і як не бути обманутим недобросовісними працівниками Феміди.

Посібник роз'яснює процесуальні дії, у яких найчастіше беруть участь особи, для повного розуміння їх значення, усвідомлення наслідків їх проведення та дотримання рекомендованої тактики поведінки, з метою недопущення порушення своїх особистих прав та свобод.

ДОПИТ (ст.ст. 224-226 КПК України)

ДОПИТ - одна зі слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання від допитуваної особи показань, що містять фактичні дані, які мають значення в конкретному кримінальному провадженні.

ході допиту слідчий отримує словесну інформацію про факти, що мають значення для справи, і фіксує її в протоколі допиту.

зв'язку з цим складаємо загальні рекомендації поведінки під час виклику на допит і участі у ньому.

1. Перевірте порядок здійснення виклику на допит.

Ви маєте право не прибути на допит в разі, якщо порушений порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні, передбачений ст.ст. 135, 136 КПК України.

Повістка, телеграма або повідомлення в інший спосіб (телефоном, електронною поштою) повинні бути вручені (повідомлені) адресату не менше, ніж за три дні до допиту. Несвоєчасне отримання повістки (повідомлення) є поважною причиною неприбуття особи на виклик (ст. 138 КПК України).

Якщо виклик на слідчі (розшукові) дії здійснюється повісткою, то варто запам'ятати, що бланк повістки складається з двох частин: перша – власне повістка, у якій вказано на чие ім'я її видано та інші необхідні реквізити. Друга – корінець, у якому вказано для виклику кого направлена повістка (якщо вона адресована,

наприклад, близькому родичу), у якості кого, у якому кримінальному провадженні, хто отримав повістку та (обов'язково!) коли цю повістку отримано, на яку дату здійснено виклик.

При цьому необхідно звернути увагу на те, щоб дата у повістці співпадала з датою, зазначеною на корінці, була правильно зазначена дата її отримання. Не потрібно піддаватися умовлянням уповноваженої особи поставити іншу дату на повістці.

Під час отримання повістки обов'язково зверніть увагу на зазначену в ній інформацію. Вона повинна містити повні і точні дані про посаду, звання, місця знаходження посадової особи, яке викликає Вас на допит, а також номер його службового або мобільного телефону. У повістці має бути вказаний номер кримінального провадження, за яким здійснюється виклик.

Важливим є те, в якому процесуальному статусі і для якої саме процесуальної дії Вас викликають. Якщо Ви вважаєте, що статус, у якому Вас викликано, вказано неправильно (виклик у статусі підозрюваного, хоча письмового повідомлення про підозру Вам вручено не було), то радимо Вам за викликом не з'являтися, і обговорити це з адвокатом. Можливо, варто поспілкуватися з ініціатором виклику по телефону і уточнити дане питання.

Вас обов'язково повинні викликати повісткою або телеграмою з необхідними реквізитами. Якщо це відбувається також в інший спосіб (телефоном, електронною поштою) менш, ніж за 3 дні чи за відсутністю всіх вказаних вище реквізитів, то Ви маєте повне право не з'явитися на допит.

Якщо Вас викликають для проведення будь-яких процесуальних дій у інший спосіб, наприклад, по телефону, через програмне забезпечення «Viber», поштою, телеграмою, то факт отримання Вами такого виклику з пропущеним строком теж необхідно обов'язково будь-яким чином фіксувати.

Якщо уповноважена особа дзвонить Вам по телефону, то одразу зверніть її увагу на те, що виклик здійснюється менше, ніж за три дні, із вказівкою теперішньої дати і дати виклику. Бажано розмову записати на диктофон і зафіксувати скріншотом екрану сам дзвінок. Якщо виклик здійснюється через програмне забезпечення «Viber», то перша порада – взагалі не відкривати повідомлення з незнайомих Вам номерів, а якщо це все ж сталося, то відразу напишіть про пропущений строк текстовим повідомленням і, так само, зафіксуйте скріншотом екрану. Якщо виклик здійснено поштою або телеграмою, і Ви бачите, що строки виклику пропущені, то відразу зателефонуйте особі, яка Вас викладає та повідомте про факт отримання повістки з пропущеним терміном. Вид фіксації не є вичерпним, але під час вирішення питання про доцільність спілкування з правоохоронними органами з приводу здійснення Вашого виклику все ж потрібно попередньо обговорити з Вашим адвокатом, виходячи з кожної конкретної ситуації.

разі, коли повістку про виклик Вам вручає особисто працівник правоохоронного органу, то перш за все, попросіть його пред'явити службове посвідчення. Уважно огляньте та переписіть реквізити даного документа (серія та номер посвідчення; прізвище, ім'я та по-батькові; спеціальне звання; посада; орган, який видав дане посвідчення; дата його видачі та до якої дати воно дійсне). Якщо особа відмовляється пред'являти Вам своє службове посвідчення, негайно телефонуйте на спеціальну лінію «102» і повідомте про даний факт.

Ви маєте повне право відмовитися від негайного допиту під час обшуку. Повідомте працівни ку правоохоронного органу про те, що Ви згодні провести допит, але Ви маєте бути викликані для проведення такої слідчої (розшукової) дії в передбачений КПК України спосіб. Вручення ж повістки про виклик на допит під час обшуку не забороняється.

Якщо Ви є підозрюваним і стосовно Вас обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, то сторона обвинувачення має право Вас викликати для проведення слідчих дій, шляхом направлення повідомлення про Ваш виклик до слідчого ізолятора задалегідь. Якщо таке повід омлення направлено, Вас переводять з камери (перед перевезенням до уповноваженого підрозділу) до приміщення збірного відділення слідчого ізолятора. Часто загальний стан цих приміщень є незадовільним, і сторона обвинувачення без необхідності, задля створення арештованому ще гірших умов перебування, неправового кримінального процесуального психологічного примусу та деморалізації особи, діють саме так. При цьому, слідчі дії з особою не проводяться, арештований більше двох годин перебуває у таких приміщеннях. П. 4.5 розділу 4 Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів дозволяє утримувати арештованих у вказаному приміщенні не більше двох годин. Якщо Вас утримують довше, то Ви можете подавати скаргу про порушення прав до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК України.

Якщо особа (свідок, підозрюваний) була в установленому законом порядку викликана (зокрема, існують докази отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), але не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття, на неї може накладатися грошове стягнення, а також може бути застосовано привід.

Обов'язково повідомте адвокату про виклик.

Про виклик на допит негайно повідомте адвокату. Це дасть можливість йому задалегідь запланувати час для спільної участі в допиті або узгодити зі слідчим інший час (дату) допиту.

Повідомте родичам, друзям, близьким місце виклику.

Якщо Ви вирішили з'явитися на виклик без адвоката, попросіть рідних, друзів, близьких, щоб Вам раз у 2 -3 години дзвонили на мобільний телефон. Якщо Ви не будете відповідати, їм слід зв'язатися з адвокатом і вжити заходів щодо встановлення Вашого місцеперебування.

Наполягайте на присутності адвоката під час допиту. Не підписуйте протокол про відмову від захисника.

Законодавство гарантує свідку право на правову допомогу (п. 2 ст. 66 КПК України), а підозрюваному - право на захист (п. 3 ст. 42 КПК України).

Крім того, право на правову допомогу декларується ст. 59 Конституції України.

Отже, Ви маєте право запросити до участі в допиті або іншій слідчій дії Вашого адвоката. Ви можете з'явитися за викликом як з адвокатом, що буде найбільш доцільним, так і заявити про залучення такого. У цьому разі допит повинен бути відкладений.

Якщо слідчий категорично не дозволяє адвокату бути присутнім на допиті, то на будь-яке питання слідчого Ви повинні відповідати, що Вам необхідна правова допомога, посилаючись на ст. 59 Конституції України.

Під час допиту підозрюваного присутність захисника є безумовним правом підозрюваної особи, крім випадків, коли підозрюваний сам відмовився від захисника (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Не залежно від волі підозрюваної особи, обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:

- 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років;
- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру;
- щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права;
- щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження;
- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування;
- щодо реабілітації померлої особи;
- щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження;
- у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Право підозрюваного відмовитися від захисника часто використовує сторона обвинувачення, тому не підписуйте протокол, в якому зафіксовано таку відмову.

Присутність адвоката забезпечить максимальний захист Ваших прав навіть тоді, коли Вас допитують як свідка.

Перевірте повноваження особи, яка збирається Вас допитувати.

Перед початком допиту переконайтеся, що перед Вами дійсно співробітник правоохоронних органів. Для цього необхідно попросити працівника пред'явити його службове посвідчення та переписати всі реквізити, указані в порядку здійснення виклику на допит.

Вимагайте до початку допиту повідомити, у якому кримінальному провадженні Вас викликали.

З'ясуйте номер кримінального провадження, дату його внесення та статтю Кримінального кодексу України, за якою його внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Обов'язково запитайте за яким фактом Вас викликано і стосовно чого буде проводитися допит.

Заявіть клопотання про відеофіксацію допиту, якщо про інше не домовилися з адвокатом.

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис (ч. 5 ст. 224 КПК України).

Цей пункт дає Вам можливість вимагати допиту з відеозаписом, що унеможливить спотворення Ваших свідчень особою, яка Вас допитує, а також інші фальсифікації.

КПК України вказує, якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, при цьому текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі в протоколі зазначається, що показання зафіксовано на носії інформації, який

додається до нього. Обов'язково перевірте в протоколі, чи правильно зазначений носій інформації, на який здійснювався запис Вашого допиту (компакт -диск, флешнакопичувач), його назва, колір, серійний номер, інші знаки розрізнення. Але необхідно запам'ятати те, що сам процесуальний документ (протокол) має бути складений обов'язково, не залежно від того, як фіксувалися Ваші показання (у друкованому вигляді чи за допомогою технічних засобів).

При відеофіксації допиту Ви маєте дуже ретельно обдумувати кожне сказане Вами слово та речення. Після кожного заданого питання, навіть найпростішого, добре обдумуйте свою відповідь. Відповідайте чітко на задане питання і не говоріть зайвого, бо зі сказаного Вами будуть виникати додаткові питання.

Якщо уповноважена особа відмовила у Вашому клопотанні про здійснення фіксації допиту, обов'язково зазначте про це у протоколі. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим (за клопотанням учасників процесуальної дії), тягне за собою недійсність допиту.

Вимагайте, щоб слідчий вказав, у якості кого Вас допитують.

Безпосередньо перед проведенням слідчої дії за Вашою участю, Вам повинні роз'яснити права, а також порядок проведення допиту (п. 2 ст. 42 КПК України, ч. 3 ст. 224 КПК України).

Залежно від процесуального статусу в кримінальному провадженні - *СВІДОК* або *ПІДОЗРЮВАНИЙ*, допитувана особа має деякі відмінні процесуальні права і обов'язки.

У разі, якщо (наприклад, у ході обшуку) від Вас вимагають відповідей на будь-які питання і при цьому готуються Ваші відповіді записувати, то перш ніж відповідати, поцікавтеся у слідчого, що це буде - опитування (відібрання пояснення, що не має ніякого процесуального значення, оскільки доказом не є) або допит. Якщо допит, то запитайте, в якості кого він має намір Вас допитувати.

Свідок у кримінальній справі зобов'язаний давати правдиві показання про відомі йому обставини у справі, згідно ст. 66 КПК України. Під час допиту, свідок

попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих

показань (ст. 384 КК України) та відмову від давання показань (ст. 385 КК України).

Проте, необхідно завжди пам'ятати про Ваше право, передбачене ст. 63 Конституції України, щодо можливості відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Людина, викликана «на бесіду» або «поспілкуватися» в правоохоронні органи, ніякого процесуального статусу не має; отже, права і обов'язки, встановлені Кримінальним процесуальним кодексом України, до нього не можуть застосовуватися.

Виклик на допит в якості свідка може мати два варіанти підстав:

Ви дійсно є свідком будь-яких подій;

Ви потенційний підозрюваний у кримінальному провадженні.

другому випадку виклик Вас як свідка є грубим порушенням кримінального процесуального законодавства. Недобросовісні уповноважені особи роблять так для того, щоб отримати свідчення під тим приводом, що свідок, за кримінальним процесуальним законодавством, не має права відмовитися від надання свідчень і може нести кримінальну відповідальність за відмову від давання показань.

При цьому ніхто, навіть сторона обвинувачення, краще Вас не знає, чи є потенційна можливість Вам з категорії свідка перейти в категорію підозрюваного і обвинуваченого, тому правильно вибуду вана лінія захисту (не без допомоги адвоката) і дотримання рекомендацій допоможе мінімізувати можливості переходу свідка в іншу категорію.

Підозрюваний (на відміну від свідка) має право не давати показання і не відповідати на питання згідно зі ст. 42 КПК У країни, а також має більш широкий спектр прав.

будь-якому разі, давати пояснення щодо себе Ви не зобов'язані згідно зі ст. 63 Конституції України. Тому можете скористатися цим правом.

Із цією статтею Конституції всі працівники правоохоронних органів в більшості знайомі, але намагаються тлумачити її таким чином, що свідчення, які вимагаються у Вас, нібито стосуються не Вас, а, наприклад, підприємства, яким Ви керуєте (або є головним бухгалтером), чи інших осіб, які не є Вашими родичами. Однак, розумно вибу дувавши пояснення, можна довести, що будь -які події, в яких Ви брали безпосередню участь, стосуються безпосередньо Вас.

Якщо Ваш психоемоційний стан не дозволяє Вам належно оцінювати процес допиту, і Ви боїтеся наговорити зайвого, то краще просто відразу ві дмовтеся від давання показань на підставі ст. 63 Конституції України.

Свідок несе кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України) та за відмову від давання показань (ст. 385 КК України).

9. Слідкуйте за часовими рамками допиту. Вимагайте, щоб у протоколі було вказано реальні час початку допиту, а по його закінченню - час завершення.

Допит не може тривати без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день. Тривалість перерви під час допиту законодавчо не регламентована, але вона має дати можливість допитуваній особі відпочити, знизити емоційну напругу і відновити сили для продовження слідчої дії. Отже, вона має тривати близько 20-30 хв.

Слідкуйте за дотриманням зазначених розпоряджень. Адже тривал ість допиту значній мірі впливає на Вашу увагу та здатність аналізувати сказане. Тому, після 2 годин допиту, якщо стороною обвинувачення самостійно не зупинено допит для перерви, повідомте про це і вкажіть для зазначення в протоколі про те, що Вам необхідна перерва на 20 хвилин (чи більше).

Якщо Ви маєте проблеми зі здоров'ям, зокрема, із серцево -судинною системою, маєте хронічні захворювання, то одразу про це повідомте особі, яка буде Вас допитувати. Візьміть з собою ліки.

Правоохоронні органи, куди здій снюється виклик, обов'язково мають пропускний режим, який передбачає запис відвідувачів у журналі. Вимагайте, щоб у цьому журналі були вказані Ваші дані, точний час входу і виходу з приміщення. За можливості, вкажіть час власноруч. Особи, які байдуже до ць ого ставляться, потім мають складності в доведенні неправомірно довгого перебування в правоохоронному органі.

Якщо Ви морально втомилися і втрачаєте здатність об'єктивно оцінювати ситуацію, або за допомогою вдалої тактичної комбінації, або несподіваного пред'явлення викриваючого доказу (що теж є частиною тактики допиту) почали

розуміти, що можете розголосити факти, які не бажаєте, необхідно терміново припиняти допит.

По-перше, Ви можете наговорити зайвого, для чого, власне, така ситуація і створювалася. **По -друге**, Вам потрібен час, щоб оцінити ситуацію та обрати відповідну тактику захисту.

Якщо Ви відчули різке погіршення самопочуття, можна перервати допит, повідомивши про це. Якщо уповноважена особа відмовляється зупинити слідчу дію, викликайте швидку медичну допомогу, і, за допомогою свого адвоката, своїми діями унеможливіть його проведення (просіть вийти подихати свіжим повітрям, вимагайте виклику керівника підрозділу, щоб поскаржитися на дії його підлеглого, який не зупиняє допит тощо).

Просіть поставити конкретне запитання.

Згідно з тактикою проведення допиту, він може мати дві основні форми. Перша – коли допитувана особа самостійно в довільній формі надає свої показання, друга – коли особа, яка допитує, ставить запитання, а допитувана особа на них відповідає. Найкраще, для допитуваної особи надавати показання у формі «запитання-відповідь». Так Ви не повідомите під час допиту нічого зайвого.

Реагуйте на фрази слідчого типу «ну, розповідайте» проханням сформулювати питання.

Відповідайте тільки на поставлені запитання.

Не кажіть те, про що Вас не запитували. Не внесене до протоколу питання є незадалим, тому на нього можна не відповідати.

Відповідайте на питання простими реченнями. Уважно слухайте запитання і відповідайте чітко на нього, нічого зайвого.

Закон дає Вам право давати показання рідною або іншою мовою, якою Ви вільно володієте, і користуватися допомогою перекладача (п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Якщо слідчий не володіє вільно мовою, яка для Вас є рідною, то, щоб краще контролювати ситуацію, Ви можете давати показання тільки на цій мові. Більш того, Ви можете заявити, що не розумієте мову, якою розмовляє слідчий, і вимагати перекладача. Цей прийом цілком можна застосувати навіть в комбінації російської та української мов.

Не поспішайте з відповіддю.

Навіть при найпростіших питаннях (Ваше ім'я, дата і місце народження) робіть паузи перед кожною відповіддю. Цим Ви отримуєте час для обмірковування дійсно складних питань, а також не даєте стороні обвинувачення з'ясувати про що Ви говорите вільно, а про що намагаєтеся промовчати.

Якщо Ви не впевнені, яким чином відповісти на поставлене запитання, посилайтеся на те, що Ви потребуєте правової допомоги на підставі ст. 59 Конституції України.

Перед відповіддю на запитання, якщо необхідно, порадьтеся з адвокатом, який присутній під час допиту. Законом це не заборонено.

Не забувайте також, що Ви не можете пам'ятати всієї інформації – це не є правопорушенням і не може бути витлумачено як створення перешкод для слідства. Якщо Ви не впевнені в інформації, що надаєте в показаннях, обов'язково вкажіть це, не давайте категоричних відповідей. Використовуйте слова і звороти «схожий», «наскільки я можу пам'ятати» і т.п.

Якщо в ході допиту з'являються обставини, які важко зберегти в пам'яті, або які пов'язані зі значними обчисленнями тощо, Ви маєте право під час надання свідчень користуватися нотатками (п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Робота з протоколом.

Хід і результати проведення допиту фіксуються в протоколі, який складається із вступної, описової та заключної частин.

Прочитайте уважно протокол мінімум два рази, навіть якщо допит тривав багато годин, Ви втомилися, а перед Вами десять аркушів списаних дрібним почерком або надрукованих дрібним шрифтом на комп'ютері. виправити помилки потім буде набагато складніше. Укажіть у протоколі всіх учасників допиту, час його початку і закінчення. Якщо в протоколі є неточності, обов'язково вкажіть на них. Не залишайте порожні рядки в протоколі. Закресліть пусті місця, щоб унеможливити вписування додаткової інформації.

Підписувати протокол можна зі своїми зауваженнями. Після закінчення допиту уважно прочитайте, що саме написав слідчий. Якщо Ваші слова були перекручені, вимагайте внесення уточнень до протоколу. Зазначте, якщо викладене в ньому не відповідає сказаному. Вносьте всі зауваження, в тому числі, якщо вони стосуються шуму в кабінеті або коридорі, який заважав Вам зосередитися. Вказана обставина може зіграти в подальшому певну роль у цілях захисту (у кількості зауважень Ви не обмежені).

Не підписуйте в протоколі графу про ознайомлення з правами, якщо слідчий їх Вам не роз'яснив до початку допиту.

Не ставте свій підпис у документі, якщо в ньому є незаповнені графи.

Психоемоційні аспекти при допиті.

Не забувайте, що під час будь-якої слідчої дії, у тому числі допиту, особам, які здійснюють такі дії, психологія рекомендує приділяти увагу міміці, жестах, рухам, які з'являються під час спілкування з допитуваною особою.

Якщо Ви сидите, рекомендуємо тримати руки перед собою складеними паралельно одна на одній. По-перше, таке положення рук закладено в м'язовій пам'яті ще зі шкільних років, а значить, легко контролюване, по-друге, Ваш старанний вигляд може ввести в оману співрозмовника. Виберіть для погляду одну точку або відповідний об'єкт, який уважно розглядайте, щоб уникнути пильного погляду очі в очі.

До допиту потрібно бути готовим не тільки психічно, але і фізично. Не слід вживати спиртне, заспокійливі засоби до і під час допиту. Ефект від подібного розслаблення часто буває непередбачуваним. Рекомендуємо утриматися від явки на допит, якщо у Вас температура, розлад сну і загальна слабкість. Не забудьте викликати лікаря для підтвердження нездужання. Тривожність і слабкість можуть стати приводом для маніпуляцій під час допиту.

Якщо Ви вважаєте, що слідчий вчиняє на Вас психологічний тиск, озвучте йому це. Попросіть бути більш коректним, зробіть посилання на те, що його тон змушує Вас хвилюватися і заважає давати показання.

16. Допит у режимі відеоконференції.

Допит особи під час досудового розслідування може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у передбачених КПК України випадках. Найчастіше це

пов'язано з неможливістю безпосередньої участі особи за станом здоров'я та для забезпечення безпеки особи, а також оперативності досудового розслідування.

Рішення про такий допит приймає слідчий, прокурор, слідчий суддя (під час допиту в судовому засіданні). Якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти такого допиту, за винятком підозрюваного, він все ж може бути проведений у примусовому порядку при винесенні мотивованої постанови уповноваженою особою.

Обов'язково, не залежно від того, де перебуває особа, яку будуть допитувати в режимі відеоконференції, їй має бути вручено і роз'яснено пам'ятку про її процесуальні права, перевірено документи, що посвідчують особу. Поряд з особою до закінчення слідчої (розшукової) дії буде перебувати працівник правоохоронного органу.

Хід і результати допиту, проведеного в режимі відео конференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису, тому, наголошуємо, необхідно чітко продумувати свої відповіді і давати їх на чітко поставлені питання.

ТИМЧАСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА (ст.ст. 167-175 КПК України)

Тимчасове вилучення майна – це фактичне позбавлення підозрюваного або особи, у віданні якого воно перебуває, можливості володіти, користуватися і розпоряджатися майном до вирішення питання про арешт або повернення його.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей і т.п., щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

підшукані, пристосовані, виготовлені або використані в якості засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення або зберегли на собі його сліди;

- надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування або матеріального забезпечення правопорушення, чи як винагорода за його вчинення;

є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

придбані в результаті вчиненого правопорушення, доходи від них, або на які було направлено правопорушення.

Існує два основних види тимчасового вилучення майна:

1) Тимчасове вилучення при законному затриманні;

Тобто, усе майно, що було вилучене під час затримання Вас як будь-яким громадянином, так і уповноваженою особою, буде вважатися тимчасово вилученим майном.

Якщо Вас затримано звичайним громадянином і при цьому вилучено майно, то під час доставлення Вас до уповноваженої особи, той, хто Вас затримав, повинен передати Ваше майно за протоколом.

Тимчасове вилучення під час обшуку і огляду;

Тобто, вилучення Вашого майна під час проведення таких слідчих (розшукових) дій як обшук та огляд.

Варто звернути увагу, що вилучення Вашого мобільного телефона, персонального комп'ютера тощо законно може відбуватися лише на підставі ухвали слідчого судді. Якщо уповноважена особа намагається вилучити вище перелічені

речі, не потрібно цьому перечити. Необхідно в усній формі повідомити вимоги ч. 2 ст. 168 КПК України, указати на протиправність дій правоохоронця , а також зазначити це в письмовому вигляді у протоколі.

Припинення тимчасового вилучення майна та повернення його у законне володіння особи

Тимчасово вилучене майно можна повернути особі, у володінні якої воно перебувало до вилучення.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої його було вилучено лише у випадках:

за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна необґрунтованим;

за ухвалою слідчого судді, суду, у разі відмови в задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;

у випадках порушення строків подання слідчому судді клопотання про арешт майна.

у випадках порушення строків вирішення судом питання про арешт майна винесення судом рішення про скасування арешту майна.

Якщо стосовно підстав повернення вилучення майна у разі порушення строків внесення та розгляду клопотання, особа, у якої вилучили майно, вплинути на це не може ніяк, то у решті випадків необхідно здійснювати активні дії.

Спільно з адвокатом Ви повинні скласти відповідні заяви, клопотання про повернення тимчасово вилученого майна та незаконного його вилучення, якщо таке має місце, та направити їх до уповноважених органів прокуратури та суду. За можливості, брати безпосередню участь у розгляді як клопотання сторони обвинувачення про накладення арешту на майно, яке було у Вас вилучене, так і в розгляді Ваших скарг.

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ (ст.ст. 159-166 КПК України)

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою , у володінні якого знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом здійснити їх виїмку.

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Сторонами кримінального провадження, які мають право звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, є:

з боку обвинувачення : слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, а також потерпілий і його представник;

з боку захисту : підозрюваний, обвинувачений, підсудний, їх захисники і законні представники.

Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. (ст. 179 Цивільного кодексу України).

Під офіційним **документом** слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити (ст. 358 КК України)

Ви, як особа, у володінні якого знаходяться речі і документи, зобов'язані надати можливість стороні кримінального провадження ознайомитися з ними тільки в разі прийняття слідчим суддею, судом рішення про тимчасовий доступ до речей і документів. Суб'єкт сторони, якому надано це рішення, має право ознайомитися з ними. Також вона має право зробити їх копії, вилучити речі (здійснити їх виїмку) і документи, якщо це передбачено ухвалою.

Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження з клопотанням про тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів. Виняток становлять лише речі і документи, зазначені в ст. 161 КПК України (речі та документи, що містять охоронювану законом таємницю). Під час розгляду клопотання, слідчий суддя, майже постійно, вимагає від сторони кримінального провадження підтвердження того, що вона намагалася отримати від володільця документи у інший спосіб, тобто в порядку ст. 93 КПК України – шляхом надання запиту. Якщо сторона пред'являє такий запит, підтвердження його отримання, а також відмову від надання документів, слідчий суддя в основному задовольняє клопотання.

Зазвичай, перед здійсненням тимчасового доступу до речей та документів, сторона обвинувачення направляє до володільця запит в порядку ст. 93 КПК України, у якому зазначає перелік документів, які необхідно витребувати. Ви маєте право надати відповідь про те, що дані документи надасте тільки за рішенням суду (в порядку здійснення тимчасового доступу до речей та документів), особливо коли мова йде про їх оригінали. Проте якщо вони не становлять особливої важливості для Вас, то можете надати ці речі та документи записуватиме стороні. У кожному випадку необхідно обдумати з адвокатом чи взагалі надавати такі документи, а якщо і надавати, то у якому обсязі. Цим Ви можете відмежувати себе від здійснення тимчасового доступу до речей та документів, при якому можуть бути вилучені оригінали документів, а їхня кількість – збільшитися.

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

В ухвалі повинні бути зазначені:

- прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів;

рішенні суду може бути зазначено групу осіб, яким надається це право, або можливість передоручити виконання ухвали оперативному підрозділу. При цьому,

якщо тимчасовий доступ до речей та документів буде робити, наприклад, оперативний працівник, і про цю можливість зазначено в ухвалі, він також має пред'явити письмове доручення уповноваженої особи.

Інакше, якщо в ухвалі суду не зазначено про можливість передоручення здійснення тимчасового доступу до речей та документів, такій особі можна правомірно відмовити, так як чинним КПК України доручення проведення даного заходу забезпечення кримінального провадження (це не є слідчою (розшуковою) дією) не передбачено.

Необхідно запам'ятати:

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється **тільки за ухвалою слідчого судді або суду.**

2. Один примірник ухвали обов'язково повинен бути **вручений володільцю речей або документів.**

3. Обов'язково повинна бути складено і залишено володільцю **опис** речей і документів, вилучених за ухвалою суду.

На вимогу власника особою, яка пред'явила ухвалу суду, повинна бути виготовлено і залишено йому **копії вилучених документів.**

Якщо об'єм документів, які будуть вилучені, великий, і основна частина з них не має ніякого відношення до кримінального провадження, то обов'язково вимагайте копії всіх вилучених документів. По -перше, Ви зможете і надалі ними користуватися, незалежно від того, як довго оригінали будуть зберігатися у сторони, яка їх вилучила, а по -друге, ініціатор, через великі затрати на копіювання, дійсно буде вилучати тільки необхідні речі та документи.

У разі невиконання ухвали суду про надання тимчасового доступу до речей і документів, сторона кримінального провадження має право клопотати перед судом про дозвіл на проведення **обшуку** з метою відшукування і вилучення зазначених в ухвалі речей і документів.

Виконання ухвали слідчого судді **не обов'язково має бути здійснене одразу після її оголошення**, особливо, коли об'єм речей та документів дуже великий або вони знаходяться у різних місцях.

Потрібно запам'ятати, що сторона обвинувачення не має права застосовувати фізичний вплив та залучати спеціальні підрозділи під час здійснення тимчасового доступу до речей та документів. Це законодавством не передбачено, і дії таких осіб протиправними. Якщо ж така ситуація виникла, необхідно даний факт фіксувати на відеозапис та здійснювати виклик правоохоронних органів, детально про види якого буде викладено нижче.

Якщо, обговоривши з адвокатом, Ви вирішили, що надання тимчасового доступу до речей та документів поставить Вас у гірше становище, ніж є, то Ви можете відмовитися у його наданні, про що вказати в протоколі.

Крім того, якщо Ви не змогли зустрітися з ініціатором проведення тимчасового доступу до речей та документів, не отримали поштової кореспонденції з ухвалою суду, або виїхали з місця свого проживання/змінити місце роботи, це не матиме для Вас ніяких правових наслідків.

Коли ухвала вже вручена Вам, і Ви не змогли, в силу певних життєвих обставин, надати можливість здійснити тимчасовий доступ до речей та документів, ці дії також не є протиправними.

Проте, наслідком цього, найімовірніше, буде обшук, але до нього Ви вже матимете час підготуватися.

Якщо вилучення речей та документів буде перешкоджати нормальній роботі Вас чи Вашого підприємства, його можна оскаржити в суді.

ОБШУК (ст. 234-236 КПК України)

Обшук в досудовому розслідуванні – слідча дія, метою якої є виявлення і фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, розшук знарядь кримінального правопорушення або майна, здобутого в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук проводиться тільки на підставі ухвали суду. Винятками є лише те, коли слідчий, прокурор, підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України має право до постановлення ухвали увійти до житла лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Наприклад, у ситуації, коли підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення особа, тікаючи з місця злочину, проникла до належного Вам приміщення, а уповноважена особа, що її переслідує, теж увійшла до нього, то такі дії працівників правоохоронних органів будуть правомірними.

Згідно ст. 234 КПК України перед проведенням обшуку Вам повинні вручити ухвалу слідчого судді. У даній ухвалі буде чітко описано наступні відомості: з якої **причини** проводиться обшук; хто **підозрюваний** у кримінальному провадженні (якщо такий є); **стаття**, за якою відкрито кримінальне провадження; **документи** (речі), які будуть шукати; обов'язково **місце** (приміщення, офіс, автомобіль тощо), де надано дозвіл на проведення обшуку.

Часто виникають ситуації, коли сторона обвинувачення намагається провести обшук у кримінальному провадженні, при цьому приміщення, вказане в ухвалі суду, не відповідає тому, яке займає Ви. Наприклад, у резолютивній частині ухвали написано, що стороні обвинувачення надано дозвіл на проведення обшуку у приміщенні, за адресою: м. Київ, вул. Леніна, будинок 1, квартира, 1, а Ви займаєте приміщення за адресою: м. Київ, вул. Леніна, будинок 1-А, квартира, 1. Одразу повідомте уповноваженій особі про цей факт і наголосіть на тому, що, у разі проведення обшуку у Вашому приміщенні, його дії будуть незаконними і підпадати під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 162 КК України.

Якщо Вам не вручили копії ухвали слідчого судді, озвучте свою вимогу правоохоронцям про необхідність його вручення (ч. 3 ст. 236 КПК України). Під час ознайомлення з ухвалою суду про проведення обшуку зверніть увагу на наступне:

термін дії ухвали слідчого судді не може бути більше одного місяця з дня постановлення ухвали;

чи правильно вказана адреса приміщення, в якому буде проводитися обшук;

чи правильно вказана особа, якій належить житло чи інше майно, і особа, у фактичному володінні якого воно перебуває;

чи вказана у визначенні інформація про слідчого, прокурора, який подав клопотання про обшук, і чи відповідає вона тій інформації, яка зазначена в дорученні слідчого, прокурора.

Якщо ухвалу про дозвіл на проведення обшуку надано, наприклад, одному слідчому, а пред'являє і має намір його провести інший слідчий, мотивуючи це тим, що він перебуває в групі слідчих у цьому кримінальному провадженні, вимагайте пред'явити витяг з Єдиного реєстру досудового розслідування та постанову про доручення проведення досудового розслідування декільком слідчим (доручення) керівника органу досудового розслідування, у якому зазначено прізвища всіх слідчих у кримінальному провадженні.

Якщо Вам не вручили ухвали слідчого судді або Ви виявили помилки, неточності, і не можете отримати консультацію про подальші дії від Вашого адвоката, ми рекомендуємо телефонувати на 102 і/або ДСО (активувавши «тривожну кнопку»).

Якщо Ви знаєте, що речі, перераховані в ухвалі суду, у Вас є, рекомендуємо надати співробітникам правоохоронних органів ці речі і документи тому, що під час проведення обшуку уповноважені особи мають право, навіть, зривати підлогу і робити отвори у стінах, якщо матимуть підстави вважати, що розшукувані предмети можуть там зберігатися.

На вимогу відкривайте двері, ящики і сейфи, тому що їх мають право зламати метою огляду їх вмісту і без Вашої згоди.

Правила поведінки під час обшуку:

Запам'ятайте, щоб не сталося, ведіть себе спокійно і урівноважено. Не ображайте і не погрожуйте співробітникам правоохоронних органів, ні в якому разі не реагуйте на провокації і не здійснюйте будь-якого фізичного примусу відносно співробітників правоохоронних органів, намагайтеся взагалі уникати будь-якого фізичного контакту. Разом з тим, не втрачайте жодного з них з поля свого зору. Не спілкуйтеся з ними в прохальній формі. Не перешкоджайте законним слідчим діям, проте припиняйте незаконні.

2. У разі, якщо Ви виявили, що працівники правоохоронних органів знаходяться біля входу у Ваше офісне приміщення, будинок, квартиру, в першу чергу повідомте про це своєму адвокату. Можливо, вони збираються та готуються провести обшук у Вашому приміщенні. Завжди краще перестрахуватися і оплати ти помилковий виклик адвоката, ніж залишитися сам на сам із правоохоронцями.

Впускайте в приміщення представників правоохоронних органів тільки тоді, коли Ви переконаєтеся в законності їх візиту, перевірте їх документи, дізнаєтеся всю інформацію, яка Вас цікавить. Надайте якомога більше часу Вашому адвокату дістатися до місця проведення обшуку.

Дізнайтеся причину обшуку. Це перше, що Вам повинні сказати після того, як Ви відкрили двері і співробітники представилися в передбаченому законом порядку. Правоохоронці повинні пояснити Вам, що вони збираються зробити, що шукають і в рамках якого кримінального провадження.

Якщо в приміщення співробітники увійшли, а адвоката ще немає, зробіть усе можливе, щоб він дізнався про проведення слідчої дії.

Встановіть осіб, які прийшли. Вимагайте пред'явити документи і запишіть реквізити всіх співробітників, які прийшли на слідчу дію. Це гарантовано ст. 18 Закону України "Про поліцію".

Переписати необхідно всі дані, інакше, коли Ви будете писати скаргу в прокуратуру, у Вас не буде точних даних осіб, які здійснювали незаконні дії, а відповідно не буде і можливості покарати винних.

разі відмови працівника правоохоронних органів пред'явити документи голосно і чітко вкажіть про це, щоб всі працівники офісу або родичі. негайно телефонуйте 102 і повідомляйте про спробу незаконного проникнення в приміщення (ст. 162 КК України "Порушення недоторканності житла"), в якому Ви перебуваєте.

Якщо самотійно зробити дзвінок неможливо, дзвонити повинен будь-хто із співробітників офісу або родичів, який почули Ваші слова про незаконне проникнення в приміщення. Крім того, цю ж інформацію необхідно повідомити за телефонами довіри МВС, прокуратури, СБУ, Управління внутрішньої безпеки Національної поліції (вказані на офіційних веб-сайтах даних установ).

Якщо у Вашому офісі, будинку, квартирі встановлена «тривожна кнопка» необхідно активувати її для виклику наряду ДСО.

Коли Ви викликали поліцію, набравши по телефону номер служби екстреної допомоги 102 і/або ДСО, активувавши «тривожну кнопку», і в она приїхала, Вам необхідно їм пояснити про те, що у Вашому офісі/будинку/квартирі намагаються провести або вже провели незаконні слідчі дії. Про це треба говорити і тоді, коли Ви викликаєте поліцію, тому що дзвінки на номери 102 записуються і зберігаються певний час. Надалі на цей факт можна послатися під час підготовки скарги на недобросовісних співробітників правоохоронних органів.

Слід мати на увазі, що у разі відмови дати доступ в приміщення, правоохоронці мають право зламати Ваші двері кількома способами: вони або відразу мають із собою фахівця зі зламу або викликають працівників ЖКГ/ОСББ для проведення зламу дверей і доступу в приміщення. Якщо фахівець не може відкрити Ваші двері, зламавши замок, їх спилують болгаркою з петель.

Тому, під час розмови з а зачиненими дверима, поведіться гранично ввічливо та спокійно, не припиняйте діалог щодо всіх питань, які Вас цікавлять і не висувайте ультимативних умов. Надайте якомога більше часу Вашому адвокату дістатися до місця проведення обшуку і зібрати всю доступну інформацію про те, що відбувається.

У разі, якщо двері починають зламувати, негайно телефонуйте 102 і/або ДСО (активувавши «тривожну кнопку»). Дійте за алгоритмом «порушення недоторканності житла», вказаною вище. Крім того, вимагайте припинення протиправних дій з боку тих, хто прийшов. Повідомте, що Ви відкриєте двері тільки тоді, коли приїде слідчо-оперативна група за Вашим викликом.

Якщо обшук проходить у нічний час (з 22 години вечора до 6 години ранку), з'ясуйте чим викликана невідкладність його проведення. обов'язково зверніть увагу на правильність зазначення дати та часу проведення обшуку. Зазначте також письмово у протоколі про те, що обшук проводився у нічний час, і які підстави невідкладності його проведення при цьому повідомив слідчий, прокурор.

У разі, коли до Вас прийшли проводити обшук працівники правоохоронних органів без участі слідчого, прокурор і пред'являють Вам письмове доручення на проведення обшуку, мотивуючи це тим, що слідчий, прокурор мають право доручати проведення слідчих (розшук ових) дій в порядку ст. 41 КПК України, Ви повинні роз'яснити їм, що обшук може проводитися лише слідчим чи прокурором, оскільки це регулює спеціальна норма КПК України – ч. 1 ст. 236, у якій вказано, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана лише слідчим чи прокурором.

Якщо ж правоохоронці наполягають на проведенні обшуку за відсутності слідчого, прокурора, яким право проведення обшуку надано ухвалою суду, телефонуйте 102 і/або ДСО (активувавши «тривожну кнопку»). Дійте за алгоритмом «порушення недоторканності житла», указаним вище.

Якщо оперативні працівники вирішили провести обшук, не зважаючи на Ваші зауваження, не потрібно їм заважати, просто занесіть усі зауваження до протоколу обшуку після його закінчення.

Під час обшуку не давайте ніяких пояснень і показань, вимагайте цього від Ваших близьких і співробітників. Якщо Вас намагаються допитати, вимагайте повістку на допит. Нагадуємо, що допит може відбутися не раніше, ніж через 3 дні з моменту її вручення.

По закінченні слідчої дії вкажіть у протоколі обшуку всі порушення, які були зафіксовані Вами, Вашими співробітниками, родичами під час обшуку. Пронумеруйте його сторінки. Вимагайте копію протоколу обшуку. Якщо Вам відмовлять, перед підписом перепишіть його с амі або сфотографуйте, і вкажіть про цю відмову в протоколі.

Найчастіше обшук проводиться в житлових приміщеннях громадян, а також на підприємствах.

Директорам, родичам, офісним співробітникам слід запам'ятати:

1. У ході проведення обшуку працівники правоохоронних органів складають протокол, в якому фіксується час початку і закінчення проведення слідчої дії, речі які вони вилучають, їх кількість. Приймайте безпосередню участь у складенні протоколу. Після закінчення слідчої дії, в протоколі розписуються всі учасники: правоохоронці, мінімум двоє понятих (які були присутні під час всього обшуку), і особа, у якої проводили обшук.

Слідкуйте за тим, щоб кожна особа, присутня на обшуку, поставила свій підпис у протоколі із зазначенням своє посади та спеціального звання.

3. Особа, щодо якої проводиться слідча дія, її родич або будь-який співробітник офісу має право вимагати присутності адвоката. У разі, якщо його вимога не задоволена, необхідно обов'язково зазначити це клопотання в протоколі обшуку, а також рішення, прийняте уповноваженою особою.

Будь-яка процесуальна дія, в тому числі і обшук, може бути зафіксована за допомогою технічних засобів. Вам необхідно обов'язково заявити клопотання про це. Потім, у будь-якому випадку (задоволення чи відмову у задоволенні цього клопотання), обов'язково зазначити це в протоколі обшуку.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих, незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Вимагайте від понятих бути присутніми під час обшуку поруч з особами, які безпосередньо його проводять.

Якщо уповноважені особи прийшли з понятими, щодо яких є сумніви в їх незацікавленості, вимагайте пред'явити їх документи, переписіть дані і з'ясуйте, як вони були залучені до цієї слідчої дії. Ви маєте право вимагати заміни понятих. Про це також обов'язково зазначте у протоколі обшуку.

Уповноважені особи під час проведення обшуку в офісі/будинку/квартирі не можуть оглядати (обшукувати) особисті речі окремого співробітника підприємства, за винятком випадків, передбачених ст. 260 КУпАП, ст. 234, 237 КПК України. Зазначені заходи застосовуються у зв'язку з виявленням ознак правопорушення або при достатніх підставах для припущення про наявність таких ознак.

Виходячи з цього, у разі необхідності, уповноважена особа може провести обшук співробітників офісу, родичів, відвідувачів, але перед цим вона має пред'явити мотивоване рішення – постанову про проведення обшуку конкретної особи, у якій мають бути зазначені підстави, чому уповноважена особа вважає, що особа, яка має обшукуватися, переховує при собі речі або документи, які мають значення для кримінального провадження.

Якщо все ж оперативні працівники вирішили проводити обшук без слідчого чи прокурора, діючи за дорученням, і не зважаючи на Ваші зауваження, то, по-перше, провести обшук конкретної особи без відповідного рішення слідчого, прокурора вони все одно не можуть, а в разі його проведення – буде незаконно, по-друге, Вам необхідно діяти згідно п. 8 Правил поведінки під час обшуку.

Якщо це сталося, то зауваження (непред'явлення постанови про проведення обшуку конкретної особи) потрібно внести до протоколу обшуку.

Правоохоронні органи можуть здійснювати огляд вмісту особистих речей, якщо є достатні підстави припускати, що особа, присутня при обшуку, приховує при собі (у тому числі і в особистих речах – сумці, тощо) предмети і документи, які мають значення для кримінального провадження. Достатність підстав визначає слідчий.

Особі, щодо якої проводиться слідча дія, її родичу або будь-якому співробітнику офісу потрібно погоджуватися на особистий огляд тільки в тому випадку, якщо буде пред'явлено письмове рішення слідчого або прокурора – постанову, у якій буде мотивовано підстави вважати, що ця особа а може приховувати предмети і документи, які мають значення для кримінального провадження. або він в ході обшуку особисто заявив людині про це, звертаючись безпосередньо до нього, при цьому вказавши достатні підстави вважати, що вона може приховувати предмети і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Якщо особа, щодо якої проводиться слідча дія, його родич або будь-хто із співробітників офісу не згоден з проведенням особистого огляду під час проведення обшуку, а огляд співробітниками було проведено, він має право і повинен вимагати внесення відповідні дані в протокол обшуку.

Якщо в особистих речах (сумці, кишенях) знаходяться такі предмети, що явно не мають відношення до кримінального провадження, то слідчий не повинен їх вилучати. Якщо все-таки ж вилучення відбулося, то необхідно обов'язково зазначити це в протокол обшуку.

8. У ході обшуку можуть бути вилучені предмети, документи, у тому числі особисті речі, дозвіл на розшук яких прямо зазначено в ухвалі слідчого судді.

Уповноважена особа, яка проводить обшук, має право вилучити речі і документи, які не передбачені ухвалою суду. У такому разі ці речі та документи є тимчасово вилученим майном, і ця особа зобов'язана звернутися до суду протягом 48 годин з моменту вилучення майна з метою накладення арешту на це майно. Інакше, воно повинно бути повернене володільцю.

Всі вилучені речі, упаковують в пакети, які опечатуються паперовими стрічками (чи спеціальними пакетами, що унеможливають доступ до їх вмісту без пошкодження первинної упаковки) з підписами понятих, учасників та особи, яка присутня під час обшуку.

Уважно стежте за тим, що опечатується і упаковується. Вимагайте складання повного переліку речей і документів, вилучених під час обшуку. Всі документи іменуються і нумеруються, а в переліку вказують найменування документа і кількість його аркушів.

Якщо Вам відмовлено, зробіть це самі в присутності понятих. Після вилучення дуже важко буде довести, які саме речі у Вас вилучили і у якій кількості, якщо і протоколі обшуку буде зазначено – «документи вилучені у коробці».

У разі, якщо під час обшуку вилучено грошові кошти або коштовності, перевірте, щоб вилучене було відображено в протоколі в повному обсязі, переписані номери банкнот, їх кількість та номінальна вартість. Коштовності повинні бути описані за своїми фізичними властивостями і обов'язково зважені, перед тим як правоохоронець запечатає їх у пакет. Зважування відбувається на прохання особи, у якого відбувається вилучення.

11. Якщо у Вас виявлені у ході обшуку заборонені предмети або предмети, які опинилися у Вас в приміщенні вперше, і Ви до них не маєте ніякого відношення, вкажіть це в протоколі обшуку. Ні в якому разі не торкайтеся до них. Вимагайте зафіксувати наявність або відсутність відбитків пальців на цих предметах, шляхом внесення клопотання в усному та письмовому вигляді до протоколу обшуку. Відмову в цьому також зафіксуйте в протоколі.

Згідно ст. 236 КПК України слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. У тому числі це стосується і заборони проникати до приміщення, де проходить слідча дія.

Особа, яка проводить обшук, може заборонити користуватися мобільним телефоном, а якщо є підозра, що цей мобільний телефон засекречувався під час скоєння злочину, то його можуть вилучити. Пам'ятайте, Ви не зобов'язані повідомляти пароль доступу до свого телефону та ПІН-код картки мобільного оператора будь-кому.

Якщо можливість вилучення мобільного телефону не передбачена, а такий факт мав місце необхідно подавати клопотання та/або скаргу про повернення тимчасово вилученого майна.

Можна спробувати подзвонити, щоб повідомити адвоката, родичів, проте, якщо слідчий заборонив користуватися телефоном, то зробити цього не вдасться. У такому випадку необхідно вимагати присутності адвоката і не брати участь в слідчих діях до його прибуття, що зафіксувати в протоколі обшуку.

Слідчий не може заборонити адвокату дзвонити або вилучати його телефон.

Власник телефону не повинен перешкоджати та заважати проведенню слідчих дій.

Покинути офіс, у якому проводиться обшук, у зв'язку з погіршенням стану здоров'я або з інших вагомих причин можна тільки з дозволу слідчого.

разі, якщо в когось виникли проблеми із самопочуттям, необхідно викликати швидку допомогу. Проте вона може забрати особу, у якої погіршився стан здоров'я, тільки з дозволу слідчого.

Якщо в офісі на момент початку проведення обшуку перебували відвідувачі підприємства, вони так само, як і співробітники, можуть покинути обшукуване приміщення тільки з дозволу слідчого.

Обов'язково зробіть копії всіх паперових документів і електронної інформації з електронних носіїв, які у Вас вилучили. Ви маєте на це право. Це оформляється письмовою заявою на ім'я слідчого. Ви можете попросити зробити копії на всіх стадіях розгляду кримінального провадження, починаючи з моменту їх вилучення. Слідчий знімає копії з документів і завіряє їх своїм підписом. Ці копії, завірені слідчим, мають силу оригіналу в усіх органах. До засвідчених копій, при пред'явленні документів, необхідно долучити копію протоколу проведення обшуку.

З інформації, що міститься на електронному носії, також можна зняти копії після написання відповідної заяви.

Загальними превентивними рекомендаціями як керівникам підприємств, так і всім громадянам є наступні:

Будьте завжди готові до обшуку.

Ви повинні мати адвоката (укласти угоду з адвокатом), до якого можете будь-який момент звернутися за правовою допомогою.

Кожен Ваш співробітник і родич повинні знати телефони цього адвоката і юридичної фірми, на якій працює цей адвокат. Обов'язково повідомляйте адвоката про те, що проводяться слідчі дії, якщо хтось інший цього зробити не може.

Усі повинні знати телефони довіри МВС, прокуратури, СБУ, Управління внутрішньої безпеки Національної поліції. Знат и, як повідомити в ці органи, якщо керівник підприємства, родич цього зробити не може, а в цьому існує об'єктивна необхідність.

Рекомендується укласти договір з Департаментом Державної служби охорони (або іншою охоронною організацією) на охорону офісного приміщення свого підприємства і своїх приватних будинків, квартир (місць проживання) з підключенням послуги «тривожна кнопка» (в разі активації приїжджає черговий збройний наряд).

Всі повинні знати, як користуватися «тривожною кнопкою» в разі неправового проникнення в приміщення, будинок, квартиру.

Не потрібно зберігати в приміщенні офісу, будинку, квартири предмети документи, які можуть скомпрометувати Вас, Вашу сім'ю або Ваш бізнес.

Також рекомендується не зберігати в приміщенні офісу, будинку, квартири цінні речі (значні суми готівки, коштовності, дорогі предмети мистецтва тощо).

Печатки та штампи, статутні документи підприємства, документи, що посвідчують права власності на об'єкти рухомого і нерухомого майна підприємства, ліцензії, інші дозвільні документи, комерційну та фінансово-господарську

документацію підприємства зберігати в сейфах (під ключем). Ключ зберігати в своїх особистих речах (внутрішні кишені одягу, сумки, портфелі).

Не потрібно зберігати і рекомендується видалити інформацію, яка може скомпрометувати Вас, Вашу сім'ю або Ваш бізнес з жорстких дисків офісних комп'ютерів, мережевих серверів, електронної пошти, соціальних мереж. Старі жорсткі диски офісних комп'ютерів краще знищити і замінити на нові.

Бажано використовувати на офісних комп'ютерах ліцензійний софт або програми, які не потребують ліцензування.

Краще придбати новий телефон і картку, з яких здійснювати всі важливі ділові дзвінки. Так само зробити і з електронним листуванням, не спілкуватися через старі електронні адреси.

Старі лазерні офісні принтери рекомендується замінити на нові. Попередні - знищити.

Необхідно обмежити фізичну можливість проникнення в офісне приміщення, будинок, квартиру. Бажано встановити на вході домофон і антивандальні двері підвищеної міцності. Відкривайте двері і запускайте в приміщення, тільки після ідентифікації особи, яка входить.

Встановіть відеокамери на підвір'ї, біля вхідних дверей, а також у коридорах та кабінетах. Рекомендовано також встановити приховані відеокамери, які будуть здійснювати запис на віддалений сервер з окремим живленням (краще продумати можливість автономного живлення, у разі вимкнення світла особами, які проводять обшук).

Кожен директор (посадова особа) підприємства зобов'язаний провести роз'яснювальну та підготовчу роботу із співробітниками свого офісу, а також зі своїми рідними та близькими про можливість такої слідчої дії з огляду на все вище і нижче сказане.

ЗАТРИМАННЯ **(ст.ст. 207-213 КПК України)**

Цей параграф розглядає актуальні питання затримання особи у розумінні кримінального процесуального законодавства України. Його не слід ототожнювати з підставами та процедурою затримання особи в порядку здійснення адміністративного затримання, яке регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення, з метою припинення адміністративних правопорушень.

Затримання — це тимчасовий запобіжний захід, який обирається органом досудового слідства в разі нагальної потреби запобігти злочину чи припинити його і який полягає в тому, що особа, яка затримується, позбавляється волі на певний термін.

Існує два основних види затримання:

- 1) без ухвали слідчого судді;
- 2) на підставі ухвали слідчого судді.

Затримання без ухвали слідчого судді поділяється на:

- 1) затримання будь-якою особою, яка не наділена владними повноваженнями — («законне затримання»);
- затримання уповноваженою особою.

Затримання без ухвали слідчого судді («законне затримання»).

Затримання без ухвали слідчого судді у вигляді «законного затримання» може здійснити будь-який громадянин при наявності хоча б однієї з перерахованих нижче підстав:

особу застали під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні.

При цьому, особа, яка здійснила затримання зобов'язана негайно доставити затриманого до уповноваженої на затримання особи, або повідомити їй про таке затримання - доставити або повідомити про те, що сталося слідчому Національної поліції України, СБУ, органів прокуратури, прокурору або просто зателефонувавши за номером «102»

Затримання без ухвали слідчого судді уповноваженою особою:

Цей вид затримання можливий у разі підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі виключно у таких випадках:

якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

інших випадках затримання без ухвали слідчого судді неможливо і буде протиправною дією. Тобто порушенням буде затримання не уповноваженою особою (оперативним працівником, і інспектором); правопорушника, якого не застали під час вчинення або замаху на вчинення злочину чи безпосередньо після нього; або не під час безперервного переслідуванні особи.

Також порушенням буде затримання уповноваженою особою правопорушника після вчинення діяння, за яке не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, або якщо особу застали під час вчинення або замаху на вчинення злочину, чи безпосередньо після нього, а через декілька годин чи діб після вчинення злочину, у тому числі, якщо сукупність ознак вказує, що саме ця особа вчинила дане правопорушення. Також неправомірним буде затримання уповноваженою особою когось за вчинення не тяжкого корупційного діяння або без реальних і підтверджених підстав вважати, що дана особа може втекти або злочин не підслідний Національному антикорупційному бюро України.

Якщо Вас затримали за наявності одного з перерахованих вище порушень, або до Вас застосовано насильство під час затримання чи тримання в правоохоронному органі, необхідно обов'язково зазначити це у протоколі затримання. Крім того, Вам необхідно подати скаргу слідчому судді в порядку ч. 5, ст. 206 КПК України.

Вважаємо, що затримання особи в порядку п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України можливо застосовувати уповноваженим особам лише тоді, коли особа, яку

затримують, вже перебуває у процесуальному статусі підозрюваного в кримінальному провадженні, у рамках якого здійснюється це затримання. Якщо Ви не є підозрюваним, а вказану підставу затримання уповноважена особа вписує в протокол затримання, обов'язково зафіксуйте це зауваження письмово у протоколі.

Затримання на підставі ухвали слідчого судді

Затримання відбувається на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора з метою забезпечення доставлення особи до слідчого судді для розгляду питання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Клопотання слідчого, прокурора про затримання особи може бути подано як разом з клопотанням про обрання запобіжного заходу, так і після його направлення слідчому судді. Однак клопотання про обрання запобіжного заходу за відсутності підозрюваного не може бути розглянуте.

Указане вище свідчить про те, що розгляд питання про затримання особи з метою її доставлення до слідчого судді може здійснюватись за відсутності цієї особи, однак вона повинна мати статус підозрюваного, тобто бути в передбачений законом спосіб повідомленою про підозру.

Ряд рекомендацій щодо того, як слід діяти при здійсненні затримання.

При будь-якому виді затримання необхідно зафіксувати точний час фактичного затримання, незалежно від часу складання відповідного протоколу,

тобто момент, з якого особа обмежена будь-ким в можливості вільного пересування. У разі «законного затримання», це важливо для встановлення фактичного часу затримання, яке може значно відрізнитися від часу затримання уповноваженою особою.

Зафіксувати це можна за допомогою осіб, які бачили момент Вашого затримання, спробувати зробити дзвінок по мобільному телефону адвокату чи іншій особі, та повідомити, що Вас затримують. Дієвим буде дзвінок на лінію «1 02», де всі вони фіксуються і записуються, з повідомленням про те, що невідомі особи намагаються позбавити Вас волі. Правових наслідків для Вас цей дзвінок не матиме ніяких, адже, часто правоохоронці не одразу представляються перед затриманням, а якщо й представилися, то Ви не можете знати достовірно, що це представники влади.

Присутні можуть також зафіксувати момент затримання на відео, якщо Вас затримують самого, намагайтеся запам'ятати в поле яких камер спостереження Ви потрапили у момент затримання чи переміщення, щоб Ваш адвокат зміг витребувати відеозапис в порядку надання адвокатського запиту, на якому дата і час, зазвичай, виставлені автоматично.

Про факт затримання повинні бути негайно повідомлені близькі родичі затриманого, про що робиться відмітка в протоколі затримання. Наполягайте на дотриманні зазначеного права. Родичі зможуть не тільки надати необхідну підтримку, але і повідомлять Вашого адвоката, якщо з цим виникнуть складнощі.

З моменту затримання Вам повинно бути роз'яснено права підозрюваного, в тому числі й право на захист. Вимагайте викликати конкретного захисника. Прослідкуйте, щоб в протоколі було це відображено. Не підписуйте протокол, в якому містяться відомості про відмову від захисника.

4. У разі затримання на підставі ухвали слідчого судді, її копія повинна бути негайно вручена затриманому.

Виносячи ухвалу про дозвіл на затримання особи, слідчий суддя повинен чітко вказати прізвище, ім'я, по-батькові підозрюваного, викласти обставини кримінального провадження, обґрунтування підозри та наявності ризиків, з якими закон пов'язує можливість обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, дату винесення ухвали, термін її дії, підпис судді, та зазначити, кому надано право на затримання і доставлення в суд особи, тощо. Якщо в ухвалі суду не зазначено термін дії, то він обмежений шістьма місяцями з моменту винесення цього рішення суду.

Уважно звірте всі дані, указані в ухвалі суду. Знайдені помилки або неточності можуть допомогти, якщо й не запобігти затриманню, то оскаржити його згодом.

Заявіть клопотання про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів. При відмові це клопотання підлягає обов'язковому занесенню в протокол, що Ви можете зробити самостійно перед підписанням.

6. При проведенні особистого обшуку право на яке має уповноважена особа після затримання, необхідно проконтролювати наявність не менше двох понятих, в присутності яких він повинен відбуватися. При наявності сумнівів у незацікавленості понятих, заявіть клопотання про залучення в якості понят їх інших осіб. Під час обшуку необхідно стежити за всіма учасниками слідчої дії, щоб у процесі його проведення нічого не було підкинуто до Ваших речей, а також випадково не зникло.

У разі затримання без ухвали слідчого судді, затриманий повинен бути звільнений, якщо йому протягом 24 годин не повідомлено про підозру, а також, якщо затриманий на підставі ухвали слідчого судді, не доставлений до суду протягом 36 годин.

Як тільки закінчуються відповідні терміни, негайно звертайтеся до компетентної особи з вимогою про звільнення.

У всіх перерахованих вище випадках затримання уповноваженою посадовою особою складається протокол затримання. У протоколі повинні бути відображені всі предмети, які виявлені і вилучені в затриманого. Копія протоколу та пам'ятка про процесуальні права обов'язково повинні бути вручені затриманому. Уважно ознайомтеся з протоколом затримання, внесіть в нього відомості про всі заявлені клопотання, укажіть про відсутню або неправильно викладену інформацію.

Окремим видом затримання є **затримання особи в порядку здійснення екстрадиції**.

Коли особі оголошено про підозру у вчиненні хоча б одного із злочинів, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців, у зв'язку з наявністю підстав вважати, що її місцеперебування є поза межами території України, компетентні органи можуть оголосити таку особу в міжнародний розшук.

Для кращого розуміння цього питання необхідно володіти деякими юридичними термінами.

Видача особи (екстрадиція) - видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку

необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави

Екстрадиційний арешт - застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції)

Тимчасовий арешт - взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк, визначений цим Кодексом або міжнародним договором України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію)

Загальний порядок оголошення особи в міжнародний розшук.

Для оголошення особи в міжнародний розшук необхідно, щоб правоохоронний орган зацікавленої в розшуку держави направив відповідний запит до Національного Центрального Бюро Інтерполу цієї держави.

Національне Центральне Бюро Інтерполу зацікавленої в розшуку держави готує і направляє запит до Генерального секретаріату Інтерполу, який знаходиться в Ліон, Франція.

3. Якщо мета, з якою особа оголошується в розшук - арешт і видача особи ініціатору розшуку, і якщо є рішення суду держави - ініціатора про арешт розшукуваного, то Інтерпол виставляє так звану Червону картку на цю особу.

4. Якщо мета, з якою особа оголошується в розшук - встановлення місцезнаходження особи, оголошеної в розшук, то виставляється так звана Синя картка.

Відомості про розшукуваного можуть розміщуватися на офіційному сайті Інтерполу (дотримання цієї вимоги не обов'язково).

Порядок дій правоохоронних органів у разі затримання розшукуваного або встановлення його місцезнаходження (за законодавством України).

У разі затримання особи, оголошеного в міжнародний розшук (або встановлення її місцезнаходження) на території України правоохоронні органи України зобов'язані негайно, але не пізніше 5 днів, направити повідомлення ініціатору розшуку в Національне Центральне Бюро Інтерполу для інформування правоохоронних органів інших країн про припинення розшуку.

2. У разі, як що особа, яка розшукується - іноземець, який підлягає видачі державі, що оголосила особу в розшук, його беруть під варту до отримання Україною запиту на екстрадицію.

У разі, якщо розшукувана особа - громадянин України, який не підлягає видачі державі, яка оголосила його в розшук, затримання і арешт особи можливі лише за умов передачі Україні матеріалів кримінального переслідування і наявності рішення суду про його арешт.

Рекомендації щодо того, як слід діяти при здійсненні затримання в порядку екстрадиції є такими ж, як і під час звичайного затримання. Чим більше буде виявлено недоліків у діях правоохоронних органів, тим більше адвокат матиме законних важелів щодо прискорення Вашого звільнення.

Загальні підстави і порядок зняття з розшуку.

Відповідно до ст. 81 Правил Інтерполу по обробці даних («Вилучення та анулювання повідомлень»), Національне Центральне Бюро Інтерполу зобов'язане надіслати до Генерального секретаріату повідомлення про анулювання розшуку

(або Генеральний секретаріат сам зобов'язаний анулювати розшук) у таких випадках:

А. Якщо мета запиту про розшук досягнута.

В. Якщо запит на розшук був пов'язаний з іншими запитами, мета яких досягнута.

С. Якщо запит не відповідає підставам для його публікації.

Д. Якщо Національне Центральне Бюро Інтерполу держави -ініціатора отримало дані, які дозволяли йому здійснювати певні дії, але нічого не зробило (наприклад, не направило в установлений термін запит на екстрадицію).

разі, коли уповноважений орган чи особи не здійснюють дій щодо зняття з розшуку особи, сторона захисту може самостійно ініціювати зняття з розшуку особи, шляхом направлення відповідного клопотання до Національного Центрального Бюро Інтерполу.

Крім цього, особу, на яку виставлено Червону картку, може бути знято з розшуку ще й у таких випадках:

1. У разі зміни запобіжного заходу щодо особи судом держави -ініціатора (в цьому випадку Червона картка скасовується);

У разі припинення кримінального переслідування державою-ініціатором.

3. У разі прийняття Офісом Генерального секретаріату Інтерполу з правових питань або Комісією Інтерполу по контролю за файлами рішення про те, що використання каналів Інтерполу для розшуку певної особи не відповідає обмеженням, передбаченим ст. 3 Статуту (Конституції) Інтерполу щодо нейтралітету організації. Зокрема, це стосується невтручання Інтерполу в питання політичного, військового, релігійного чи расового характеру.

У разі недостатності, на думку Генерального секретаріату Інтерполу або Комісії з контролю за файлами, правових підстав для оголошення у розшук.

Так, за КПК України, клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного центрального органу України, яким є Генеральна прокуратура України, через відповідну регіональну прокуратуру у десятиденний строк з дня затримання особи на території іноземної держави.

Центральний орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну протягом п'яти днів з дня отримання клопотання.

Отже, якщо клопотання було передане до компетентних органів іноземної держави з порушенням встановлених строків, особа підлягає звільненню.

Видана в Україну особа також може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виголошено вирок суду лише за ті злочини, за які здійснена видача (екстрадиція).

разі вчинення особою до її видачі (екстрадиції) іншого злочину, не зазначеного у запиті про видачу, притягти таку особу до кримінальної відповідальності або виконати вирок суду за цей злочин можна лише після отримання згоди компетентного органу іноземної держави, що видала особу.

Тобто, якщо Вас було видано в порядку екстрадиції на територію України, де Вам, у подальшому, було додатково повідомлено про підозру у вчиненні інших злочинів, не зазначених у запиті про видачу, і без згоди держави, яка Вас видала, то такі дії правоохоронних органів будуть неправомірними.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ (ст.ст. 276-279 КПК України)

Письмовим повідомленням про підозру є процесуальний документ, складений слідчим за погодженням з прокурором або прокурором у письмовій формі, вимоги до якого визначені КПК України, у якому викладено обставини вчинення особою кримінального правопорушення, у вчиненні якого вона підозрюється, із зазначенням правової кваліфікації кримінального правопорушення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Підозрюваним є особа, якій у встановленому порядку, повідомлено про підозру; особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Так, особа набуває статусу підозрюваного у випадках вручення їй повідомлення про підозру, затримання особи, і, можливо, найгірше для неї самої, коли місце знаходження її не відомо, то повідомлення про підозру надсилається на останню відому досудовому слідству адресу місця проживання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком тощо. У останньому випадку особа, яка виїхала за кордон чи змінила постійне місце проживання, може роками не знати про те, що стосовно неї здійснюється кримінальне переслідування, і вона перебуває у статусі підозрюваної у кримінальному провадженні.

Залежно від ситуації, яка склалася, необхідно приймати виважені рішення, враховуючи всі ризики. У будь-якому разі потрібно зберігати спокій і продумувати кожну дію. У першу чергу, потрібно звернутися до кваліфікованого адвоката і встановити, у якому кримінальному провадженні Вас повідомлено про підозру, за якою статтею, за яким фактом, чи оголошено Вас у розшук, наскільки активно в ньому проводиться досудове розслідування. Тільки після встановлення всіх доступних відомостей, вирішувати про контакт з органом досудового розслідування.

По можливості, необхідно обмежити свої звернення до державних органів, виїзд за межі міста та території України, перейти на громадський вид транспорту, не з'являтися у нетверезому стані у громадських місцях, загалом – убезпечити себе від ймовірного спілкування з працівниками правоохоронних органів, які можуть легко перевірити відомості про те, чи здійснюється щодо Вас кримінальне переслідування.

Випадками повідомлення про підозру є те ж саме затримання, обрання запобіжного заходу та наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Одночасно із врученням повідомлення про підозру, особі має бути вручено перелік процесуальних прав та обов'язків підозрюваного. Обов'язок слідчого, прокурора здійснити роз'яснення таких прав.

Якщо не брати до уваги факт затримання, описаний вище, то, зазвичай, слідчий, прокурор, перед врученням повідомлення про підозру, спілкується з особою, викликає її до себе, де опитує (відбирає пояснення) за фактом вчинення кримінального правопорушення з метою з'ясування точки зору особи на цю подію,

позиції захисту, чи буде визнавати особа вину у вчиненні кримінального правопорушення, які факти на користь своєї невинуватості буде висувати та як спростовувати майбутнє повідомлення про підозру.

Для вручення письмового повідомлення про підозру, яке може згідно за КПК України відбуватися без участі адвоката, слідчий, прокурор здійснює виклик особи до свого службового кабінету завчасно повісткою, дзвінком по телефону тощо. Це дає можливість особі знайти собі адвоката, обговорити можливу тактику поведінки при отриманні повідомлення про підозру, і, в принципі, за бажанням особи, здійснити цю процесуально дію самостійно, чого ми рекомендувати не можемо.

При направленні повістки сторона обвинувачення може вказувати Ваш статус як підозрюваного, так і свідка. У повістці може також бути не вказано Вашого процесуального статусу взагалі, а тільки мета з якої Ви викликаєтесь, - для повідомлення про підозру та допиту в якості підозрюваного. У будь-якому випадку, така повістка є неправильною (якщо тільки Ви раніше не були допитані в якості свідка), тому можна не з'являтися до ініціатора. Проте, наслідком цього може бути повідомлення про підозру Вас поштою і вже у подальшому до Вас застосовано привід. Враховуючи вказані недоліки сторони обвинувачення при виклику Вас повісткою, Ви маєте право не з'являтися для проведення процесуальної дії, вказаної ній. У будь-якому випадку, необхідно ради тися з адвокатом, приймаючи рішення про те, як реагувати на даний виклик.

Як показує практичний досвід, найімовірніше, що після вручення повідомлення про підозру, слідчий, прокурор запропонує Вам, навіть буде наполягати, одразу надати свідчення. Процес допиту, продумування тактики захисту, обсягу надання показань є однією з головних і невід'ємних аспектів роботи кримінальному провадженні сторони захисту, які обов'язково повинні проводитися у присутності і за безпосередньої участі адвоката.

Під час вручення письмового повідомлення про підозру потрібно пам'ятати:

1. письмове повідомлення про підозру — це рішення уповноваженої службової особи, про яке Вам повідомляється. Закон не передбачає обов'язкової участі адвоката під час повідомлення про підозру; повідомлення про підозру фактично може бути вручене у денний час (з 6 год. до 22 год.) у будь-якому місці (у службовому кабінеті слідчого, у Вас вдома, на роботі, у публічному місці), і це не буде порушенням норм кримінального процесуального законодавства; якщо Ви й відмовитеся отримувати повідомлення про підозру, ставити свій підпис про отримання, цей факт може бути зафіксовано у присутності понятих чи технічними засобами фіксації. У такому випадку Ви будете вважатися таким, що повідомлені належним чином; Вам можуть також надіслати поштовим зв'язком повідомлення про підозру, і Ви теж вважатиметесь належним чином повідомлені; якщо Вам відомо, що стосовно Вас може бути найближчим часом складене письмове повідомлення про підозру, обговоріть це зі своїм адвокатом. Законом не заборонено, у разі раптового погіршення здоров'я, перейти на режим стаціонарного лікування у медичній установі або реалізувати своє право на відпочинок та виїхати на деякий час за кордон. Але такі законні дії можуть викликати супротив органів досудового розслідування,

внаслідок чого, наприклад, Вас може бути затримано на території іншої держави та передано в Україну в порядку екстрадиції, у разі направлення письмового повідомлення про підозру Вам поштою.

У випадку, якщо Вам намагаються вручити повід омлення про підозру, наприклад, біля будинку, де Ви проживаєте, найперші дії мають бути такими:

поводьте себе спокійно, не потрібно погрожувати уповноваженим особам і поводити себе будь -яким чином аморально, оскільки Ваші дії можуть вже підпадати під ознаки іншого правопорушення.

Попросіть пред'явити службові посвідчення усім особам, які присутні під час вручення, переписіть повні анкетні дані, посаду, номери посвідчень та строк їх дії.

Письмове повідомлення про підозру може бути вручене лише слідчим або прокурором, а не оперативними працівниками чи інспекторами.

Зверніть увагу на дату складання повідомлення про підозру на першому аркуші. Воно вручається в день складення, а письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти ч отирьох годин з моменту її затримання.

Звірте та пронумеруйте аркуші свого екземпляру та екземпляру повідомлення про підозру слідчого, прокурора, з метою уникнення у подальшому заміни сторінок чи їх видалення або примноження.

- 5) Особистий підпис ставте на ко жному аркуші повідомлення про підозру, про що вкажіть у кінці документу, зазначивши точно дату та час вручення Вам цього повідомлення. Якщо повідомлення про підозру було вручене не слідчим чи прокурором, обов'язково зафіксуйте це зауваження.

Не погоджуйтеся на пропозицію чи умовляння провести одразу Ваш допит в якості підозрюваного. Вам необхідно мати час для ознайомлення з повідомленням про підозру, спілкування з адвокатом, який має досвід роботи у кримінальних провадженнях цієї категорії, та розроблення спільної тактики захисту.

Виявленні Вами недоліки можуть бути підставою для визнання в подальшому повідомлення про підозру необґрунтованим, дії уповноважених осіб незаконними, а всі докази, які будуть зібрані, неналежно зібраними.

ЗАТВЕРДЖУЮЗаступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
полковник поліції**Р.М. Дударець**

2017 року

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та організаційно-практичні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України»

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Смирнової Е.Г., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та організаційно-практичні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України**

Е.Г. Смирнова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ
полковник поліції

А.Є. Фоменко

«02» жовтня 2017 року

АКТ

**про впровадження в освітній процес та наукову діяльність
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження Фаринника Василя Івановича
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування
заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному
процесі України»**

Комісія у складі: директора інституту післядипломної освіти та заочного навчання, доктора юридичних наук, доцента Юніна О.С. (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, доцента Кобзаря О.Ф., завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін, доктора юридичних наук, доцента Орла Ю.В., декана Криворізького факультету, кандидата юридичних наук Почтового М.М. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України», застосовуються в освітньому процесі та науковій діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних працях з проблем досудового розслідування та криміналістики для здобувачів вищої освіти, аспірантів, ад'юнктів та докторантів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика [Текст] : [монографія] / В.І. Фаринник. – К. : «Алерта», 2017. – 548 с.

2. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

3. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

4. Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. №4 (82). Ч.2. Кн. 2. С. 3-12.
5. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.
6. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125-135.
7. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.
8. Фаринник В.І. Діяльність органів досудового розслідування в умовах нового КПК України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2013. №194. Інв. №43т. С.5-13.
9. Фаринник В.І. Реалізація експерименту з апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів: проблеми та способи їх розв'язання. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2012 рік. №189. Інв. №47дск. С.5-11.
10. Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 341-351.
11. Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С.77-85.
12. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162-171.
13. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. *Митна справа*. 2014. Спец. вип. С. 8-18.
14. Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна*. 2014. № 4 (26). С. 234-240.
15. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126-138.
16. Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3-2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.
17. Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 146-156.

18. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329–336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.
19. Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.
20. Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №2. С. 107-113.
21. Фаринник В.І. Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С. 192-197.
22. Фаринник В. І. Предмет доказування при закритті кримінальної справи за спеціальними підставами, передбаченими КК. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2004. №1. С. 167-173.
23. Фаринник В.І. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за статтею 7 КПК України. *Право України*. 2004. №4. С. 110-113.
24. Фаринник В.И. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2014. №1/3. С. 107-115.
25. Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic) 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.
26. Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2014. №2/1. С. 43-47.
27. Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.
28. Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека / *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2016. № 3. С. 63-69.
29. Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2016. № 4 (6). С. 61-65.
30. Фаринник В. И. Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия Украины. *Российский следователь* (Российская Федерация). 2010. № 15. С. 8 - 10.

Зазначені наукові роботи використовуються в освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами, студентами, курсантами, аспірантами, ад'юнктами та докторантами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Актуальні проблеми кримінального процесу», а також у рамках первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації різних категорій працівників Національної поліції згідно з затвердженими МВС України навчальними програмами їх підготовки.

Голова комісії:

Директор інституту післядипломної освіти та заочного навчання ДДУВС
доктор юридичних наук, доцент

О.С. Юнін

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального процесу ДДУВС
доктор юридичних наук, доцент

О.Ф. Кобзар

Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін ДДУВС
доктор юридичних наук, доцент

Ю.В Орел

Декан Криворізького факультету ДДУВС
кандидат юридичних наук

М.М. Почтовий

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, прпв. Історичської, 4, тел. 235 96 01, факс: 235 96 05, e-mail: zak_nemaj@rada.gov.ua

№ 22/410-7-15

« 21 » 05 2016 р.

Довідка

про впровадження наукових досліджень здобувача Фаринника В.І.

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що наукові положення, розроблені Фаринником В.І., які стосуються удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, наукову і практичну значимість та можуть бути використані Верховною Радою при підготовці законопроектів.

Зокрема, заслуговують на увагу пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України (стосовно порядку тимчасового доступу до речей і документів, передбаченого статтями 159, 163, 164, 164-1, 165, 166, 303 Кримінального процесуального кодексу України), які спрямовані на оптимізацію досудового розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, а також на забезпечення реалізації принципу процесуальної економії та ефективного виконання завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Висновки та рекомендації Фаринника В.І. прийняті до уваги Інститутом законодавства Верховної Ради України і можуть враховуватись при підготовці експертно-аналітичних матеріалів для відповідних Комітетів Верховної Ради України, з метою удосконалення приписів чинного Кримінального процесуального кодексу України.

В.о. директора

А.О. Янчук

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський 4 Тел.факс: 2359605

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Фаринника Василя Івановича у законотворчу діяльність

Результати дослідження кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Фаринника Василя Івановича за дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: „Теоретичні, правові та організаційно-практичні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України”, подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Кримінального процесуального кодексу України, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, наукову та практичну значимість і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України при подальшому вдосконаленні норм чинного законодавства України.

Директор,

член-кореспондент НАН України

18.08.2017

О. Л. Копиленко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

С.Д. Гусарєв

АКТ

**про впровадження результатів дисертації
Фаринника Василя Івановича на тему:**

**«Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування заходів
забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі
України» у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії), т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, доктора юридичних наук, доцента Дрозда О.Ю., начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Т.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Фаринника В.І. на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Фаринника В.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання і вивчення навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Судові та правоохоронні органи України», «Доказування на досудовому розслідуванні» у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників оперативних підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

О.Ю. Дрозд

Т.Г. Корж-Ікаєва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції

Т.І. Созанський

2017

АКТ06.12 2017

м. Львів

№ 78

про впровадження результатів дисертації
Фаринника Василя Івановича на тему:
«Теоретичні, правові та праксеологічні
проблеми застосування заходів
забезпечення кримінального провадження
в кримінальному процесі України»
в освітній процес та науково-дослідну
роботу ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та
впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Строцького Р.С.;
- декана факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Авраменка О.В.;
- завідувача кафедри кримінального процесу факультету №1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Хитри А.Я.

Комісія, відповідно до наказу по Львівському державному університету внутрішніх справ від 24 вересня 2012 року № 431, розглянула й узагальнила матеріали дисертації та наукові праці Фаринника В.І. на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України».

Результати дисертації Фаринника В.І. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти

ступеня «Бакалавр» та «Магістр», де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика [Текст] : [монографія] / В.І. Фаринник. – К.: «Алерта», 2017. – 548 с.
2. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 2 (57). - С. 178-195.
3. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. Право і безпека. 2012. № 3. - С. 225-233.
4. Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Митна справа. 2012. №4 (82). Ч.2. Кн. 2. - С. 3-12.
5. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 4 (5). - С. 156-167.
6. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. - С. 125-135.
7. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. - С. 85-94.
8. Фаринник В.І. Діяльність органів досудового розслідування в умовах нового КПК України. Бюлетень з обміну досвідом роботи. 2013. №194. Інв. №43т. - С.5-13.
9. Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. Митна справа. 2014. № 3(2). - С. 341-351.
10. Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. - С.77-85.
11. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 2. - С. 162-171.
12. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. Митна справа. 2014. Спец. вип. - С. 8-18.
13. Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. Наука і правоохоронна. 2014. № 4 (26). - С. 234-240.
14. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. - С. 126-138.

15. Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3-2. Т. 4. Ч. II. - С. 214-220.
16. Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 5. - С. 146-156.
17. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Форум права. 2015. № 1. - С. 329-336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.
18. Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. - С. 15-29.
19. Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. №2. - С. 264-269.
20. Фаринник В.І. Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2017. №6. - С. 192-197.
21. Фаринник В. І. Предмет доказування при закритті кримінальної справи за спеціальними підставами, передбаченими КК. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2004. №1. - С. 167-173.
22. Фаринник В.І. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за статтею 7 КПК України. Право України. 2004. №4. - С. 110-113.
23. Фаринник В.І. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. Международный научно-практический журнал «Право и Закон» (Киргизская республика). 2014. №1/3. - С. 107-115.
24. Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic) 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.
25. Фаринник В. І. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. Научно-методический журнал «Право и Политика» (Киргизская республика). 2014. №2/1. - С. 43-47.
26. Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.
27. Фаринник В. І. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека / Научно-методический журнал «Право и Политика» (Киргизская республика). 2016. № 3. - С. 63-69.

28. Фаринник В.И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. Международный научно-практический журнал «Право и Закон» (Киргизская республика). 2016. № 4 (6). - С. 61-65.

29. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т.] -Т. 1 / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. - 768 с. (глава 19, С. 214-222).

30. Фаринник В.І. Кримінальний процес: Особлива частина (альбом схем) : навч. посібник / [Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, О.Є. Омельченко та ін.]. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. - 224 с.

31. Фаринник В.І. Збірка вірців процесуальних документів та коментарів до них: [С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ, 2012. - 198 с.

32. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний посібник / [авт. кол.: Р.Г. Андреев, Є.М. Блажівський, М.І. Гошовський та ін.]. Київ: Алерта, 2012. - 736 с.

33. Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України: метод. рек. [В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. - 184 с.

34. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод рек. [С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. - 70 с.

35. Фаринник В.І. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: метод. рек. [В.І. Фаринник, О.Ю. Татаров, А.В. Савченко, С.С. Чернявський та ін.]. Київ, 2012. - 184 с.

36. Фаринник В.І. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом : метод. рек. [С.С. Чернявський, В.І. Фаринник, О.М. Брисковська та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. - 84 с.

37. Фаринник В.І. Процесуальний порядок укладання угод про примирення та визнання винуватості : метод. рек. [С.С. Чернявський, Л.Д.Удалова, В.І. Фаринник та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. - 52 с.

38. Фаринник В.І. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: метод. рек. / [Чернявський С.С., Удалова Л.Д., Алексеева-Процюк Д.О. та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. - 91 с.

Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та

проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Фаринника В.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час викладання і вивчення навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Доказування у кримінальному процесі», «Докази та доказування у кримінальному провадженні», «Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування», а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Члени комісії:

Л.В. Павлик

Р.Є. Строцький

О.В. Авраменко

А.Я. Хитра

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

2017 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації кандидата юридичних наук
Фаринника Василя Івановича**

**«Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування заходів
забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі
України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі
спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожнкової В.В. (голова комісії); завідувача наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Стрільціва О.М.; начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук Титко А.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

Результати дисертації Фаринника В.І. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр» та «Магістр», де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика [Текст] : [монографія] / В.І. Фаринник. – К. : «Алерта», 2017. – 548 с.

2. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

3. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

4. Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. №4 (82). Ч.2. Кн. 2. С. 3-12.

5. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.

6. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125-135.

7. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.

8. Фаринник В.І. Діяльність органів досудового розслідування в умовах нового КПК України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2013. №194. Інв. №43т. С.5-13.

9. Фаринник В.І. Реалізація експерименту з апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів: проблеми та способи їх розв'язання. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2012 рік. №189. Інв. №47дск, С.5-11.

10. Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 341-351.

11. Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С.77-85.

12. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162-171.

13. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. *Митна справа*. 2014. Спец. вип. С. 8-18.

14. Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна*. 2014. № 4 (26). С. 234-240.

15. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126-138.

16. Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3-2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.

17. Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 146-156.

18. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329-336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.

19. Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.

20. Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №2. С. 264-269.

21. Фаринник В.І. Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці

європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №6. С. 192-197.

22. Фаринник В. І. Предмет доказування при закритті кримінальної справи за спеціальними підставами, передбаченими КК. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2004. №1. С. 167-173.

23. Фаринник В.І. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за статтею 7 КПК України. *Право України*. 2004. №4. С. 110-113.

24. Фаринник В.И. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2014. №1/3. С. 107-115.

25. Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic) 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.

26. Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2014. №2/1. С. 43-47.

27. Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.

28. Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека / *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2016. № 3. С. 63-69.

29. Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2016. № 4 (6). С. 61-65.

30. Фаринник В. И. Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия Украины. *Российский следователь* (Российская Федерация). 2010. № 15. С. 8 - 10.

31. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т.] - Т. 1 / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2012. 768 с. (глава 19, С. 214-222).

32. Фаринник В.І. Кримінальний процес: Особлива частина (альбом схем) : навч. посібник / [Л.Д. Удалова,, Д.О. Савицький, О.Є. Омельченко та ін.]. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 224 с.

33. Фаринник В.І. Збірка вірців процесуальних документів та коментарів до них: [С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ, 2012. 198 с.

34. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів : науково-практичний посібник / [авт. кол.: Р.Г.Андрєєв, Є.М. Блажівський, М.І. Гошовський та ін.]. Київ : Алерта, 2012. 736 с.

35. Фаринник В.І. Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження / Упорядники: С.М. Алфьоров, О.П. Бойко, С.М. Міщенко, О.М. Обушенко, В.І. Сліпченко, О.М.

Петелюк, М.А. Погорецький, О.Ю. Татаров, О.С. Ткачук, В.І. Фаринник; М.С. Цуцкідзе. Київ: ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. 250с.

36. Фаринник В.І. Збірка інформаційних матеріалів, які регулюють окремі питання кримінального провадження в Україні (упоряд. С.М. Алфьоров, С.М. Міщенко, В.І. Фаринник). Київ: «Хай-Тек Прес», 2013. 518 с.

37. Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рек. [В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 184 с.

38. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод рек. [С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров, В.І. Фаринник та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

39. Фаринник В.І. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : метод. рек. [В.І. Фаринник, О.Ю. Татаров, А.В. Савченко, С.С. Чернявський та ін.]. Київ, 2012. 184 с.

40. Фаринник В.І. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом : метод. рек. [С.С. Чернявський, В.І. Фаринник, О.М. Брисковська та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

41. Фаринник В.І. Процесуальний порядок укладання угод про примирення та визнання винуватості : метод. рек. [С.С. Чернявський, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 52 с.

42. Фаринник В.І. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : метод. рек. / [Чернявський С. С., Удалова Л. Д., Алексєєва-Процюк Д. О. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 91 с.

Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

кандидат юридичних наук

В.В. Рожнова

О.М. Стрільців

А.В. Титко

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Навчально-наукового
інституту права, доктор юридичних
наук, професор, заслужений юрист
України

В.В. Топчій

«19» 01 2018 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та
праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення
кримінального провадження в кримінальному процесі України»
у освітній процес та науково-дослідну діяльність Університету державної
фіскальної служби України

м. Ірпінь

«19» 01 2018 р.

Комісія у складі: доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Цимбала П.В., доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Лисенка В.В. та кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Калганової О.А. склала цей акт про те, що результати дисертації Фаринника В.І. на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» впроваджені у освітній процес та науково-дослідну діяльність Університету державної фіскальної служби України.

Результати дисертації Фаринника В.І. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика [Текст] : [монографія] / В.І. Фаринник. – К. : «Алерта», 2017. – 548 с.

2. Фаринник В.І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим КПК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (57). С. 178-195.

3. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 225-233.

4. Фаринник В.І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. №4 (82). Ч.2. Кн. 2. С. 3-12.
5. Фаринник В.І. Окремі аспекти вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4 (5). С. 156-167.
6. Фаринник В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125-135.
7. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85-94.
8. Фаринник В.І. Діяльність органів досудового розслідування в умовах нового КПК України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2013. №194. Інв. №43т. С.5-13.
9. Фаринник В.І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 341-351.
10. Фаринник В.І. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С.77-85.
11. Фаринник В.І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162-171.
12. Фаринник В.І. Міжнародний досвід застосування заходів процесуального примусу. *Митна справа*. 2014. Спец. вип. С. 8-18.
13. Фаринник В.І., Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального порядку проведення обшуку. *Наука і правоохоронна*. 2014. № 4 (26). С. 234-240.
14. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 126-138.
15. Фаринник В.І. Мета, підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Випуск 3-2. Т. 4. Ч. II. С. 214-220.
16. Фаринник В.І. Поняття та підстави застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 146-156.
17. Фаринник В.І. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. *Форум права*. 2015. № 1. С. 329-336. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_54.pdf.

18. Фаринник В.І. Сутність та особливості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 15-29.
19. Фаринник В.І. Ознаки заходів забезпечення кримінального провадження та їх значення у концепції процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №2. С. 264-269.
20. Фаринник В.І. Мірковець Д.М. Затримання особи в новому КПК України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам та практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №6. С. 192-197.
21. Фаринник В. І. Предмет доказування при закритті кримінальної справи за спеціальними підставами, передбаченими КК. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2004. №1. С. 167-173.
22. Фаринник В.І. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за статтею 7 КПК України. *Право України*. 2004. №4. С. 110-113.
23. Фаринник В.И. Наложение денежного взыскания как мера обеспечения уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2014. №1/3. С. 107-115.
24. Farinnik V.I. A summons by an investigator, prosecutor, a subpoena and bringing to court: procedural issues of an application and the ways of their solution. *International Journal «European political and law discourse»* (Czech Republic) 2014. Issue 6. Volume 1. P. 512-520.
25. Фаринник В. И. Особенности применения мер обеспечения уголовного производства в уголовном судопроизводстве Украины. *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2014. №2/1. С. 43-47.
26. Farinnik V. Problems of criminal judicial detention of person. *Scientific issue of knowledge, education, law, management* (Poland). 2014. № 4 (8). P. 44-61.
27. Фаринник В. И. Задержание лица в аспекте соблюдения международных стандартов и практики европейского суда по правам человека / *Научно-методический журнал «Право и Политика»* (Киргизская республика). 2016. № 3. С. 63-69.
28. Фаринник В. И., Мирковец Д.М. Сущность и место мероприятий обеспечения в решении задач уголовного производства. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»* (Киргизская республика). 2016. № 4 (6). С. 61-65.
29. Фаринник В. И. Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия Украины. *Российский следователь* (Российская Федерация). 2010. № 15. С. 8 - 10.
30. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т.] - Т. 1 / [О.М. Бандурка,

Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2012. 768 с. (глава 19, С. 214-222).

31. Фаринник В.І. Кримінальний процес: Особлива частина (альбом схем) : навч. посібник / [Л.Д. Удалова,, Д.О. Савицький, О.Є. Омельченко та ін.]. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 224 с.

32. Фаринник В.І. Збірка взірців процесуальних документів та коментарів до них: [С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ, 2012. 198 с.

33. Фаринник В.І. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів : науково-практичний посібник / [авт. кол.: Р.Г.Андреев, Є.М. Блажівський, М.І. Гошовський та ін.]. Київ : Алерта, 2012. 736 с.

34. Фаринник В.І. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рек. [В.І. Фаринник, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 184 с.

35. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод рек. [С.С. Чернявський, О.Ю.Татаров, В.І. Фаринник та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

36. Фаринник В.І. Розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : метод. рек. [В.І. Фаринник, О.Ю. Татаров, А.В. Савченко, С.С. Чернявський та ін.]. Київ, 2012. 184 с.

37. Фаринник В.І. Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортом : метод. рек. [С.С. Чернявський, В.І. Фаринник, О.М. Брисковська та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

38. Фаринник В.І. Процесуальний порядок укладання угод про примирення та визнання винуватості : метод. рек. [С.С. Чернявський, Л.Д.Удалова, В.І. Фаринник та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 52 с.

39. Фаринник В.І. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : метод. рек. / [Чернявський С. С., Удалова Л. Д., Алексеева-Процюк Д. О. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 91 с.

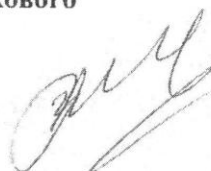
Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та викладацького складу.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Фаринника В.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в

освітньому процесі Університету державної фіскальної служби України, зокрема під час викладання і вивчення наступних навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Актуальні питання кримінального процесу України», «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», «Проблеми досудового розслідування», а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Голова комісії:

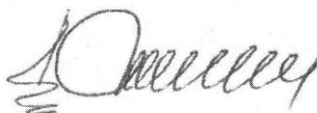
доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики, Навчально-наукового
інституту права,
Університету державної
фіскальної служби України

П.В. Цимбал

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики, Навчально-наукового
інституту права,
Університету державної
фіскальної служби України

В.В. Лисенко

кандидат юридичних наук,
доцент, професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики, Навчально-наукового
інституту права,
Університету державної
фіскальної служби України

О.А. Калганова

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION

04070, Київ, вул. Бориспільська, буд. 3, 2-й поверх.
tel: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

2nd floor, 3 Boryspil'ska str., Kyiv 04070, Ukraine
phone: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

«29» січня 2018 року

м. Київ

А К Т

впровадження у практичну діяльність матеріалів дисертаційного дослідження кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України»

Комісія у складі Голови Національної асоціації адвокатів України, Голови Ради адвокатів України *Ізовітової Лідії Павлівни* та Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Першого проректора Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України *Дроздова Олександра Михайловича* **склала цей акт про те, що** матеріали дисертаційного дослідження кандидата юридичних наук, Заслуженого юриста України Фаринника Василя Івановича на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» та методичні праці («Поради адвоката у кримінальному провадженні», «Подозреваемый? Ошибаетесь... Свидетель! Статус имеет значение») можуть застосовуватись при реалізації повноважень щодо захисту прав учасників кримінального провадження, забезпечення прав підозрюваних та інших учасників кримінального провадження.

ПІДПИСИ:
Члени комісії

Л.П. Ізовітова

О.М. Дроздов